

Praktijkgericht onderzoek:

Het gebruik van kernwoorden in krantenberichten over Forum voor
Democratie.

Naam: Jens Noppen

Studentnummer: 1832054

Coach: Bram Peeters

Beoordelaars: Caroline Duijndam & Jasper van Vugt

Inhoud

Abstract	3
Inleiding	4
Wat is framing?	6
Hoe wordt framing gebruikt om bericht te geven over de politiek?	8
Methode	11
Resultaten	13
Conclusie	16
Discussie	17
Bronnenlijst	18
Bijlagen	21
Artikelen tussen 2 januari en 2 februari	21
Volkskrant	21
NRC	42
Telegraaf	72
Artikelen tussen 4 februari en 4 maart	81
Volkskrant	81
NRC	96
Telegraaf	146

Abstract

In Nederland is er in de politiek een zekere opmars te zien van extreem- en radicaal rechtse partijen. Als controleur van de macht is het de vraag hoe de journalistiek hiermee omgaat. Op 3 februari 2026 publiceert de Volkskrant een artikel waaruit blijkt dat leden van Forum voor Democratie die op lokale verkiezingslijsten staan banden hebben gehad met extreemrechtse groeperingen. De vraag is hoe kranten na dit artikel (in dit onderzoek 'het Volkskrant artikel' genoemd) anders om zijn gegaan met de berichtgeving over FvD. Uit deze kwantitatieve analyse blijkt dat de framing van FvD doormiddel van kernwoorden weinig is verandert in de periode na 'het Volkskrant artikel'. Het lijkt erop dat Nederlandse kranten onduidelijkheid ervaren over het gebruik van termen als extreem-, radicaal- en uiterst recht. Dit is niet vreemd aangezien experts hier zelf ook onenigheid over ervaren. De termen om rechtse politiek te duiden zijn in theorie misschien wel afgebakend, maar vormen in de praktijk meer een glijdende schaal. Het advies vanuit dit onderzoek is daarom aan de Raad voor de Journalistiek gericht. Zorg voor duidelijke adviezen aan Nederlandse journalistieke media hoe zij het beste om kunnen gaan met politieke partijen die zich in het spectrum van extreem- en radicaal rechts bevinden.

Inleiding

Binnen het Europese politieke speelveld zijn partijen aan de rechter flank van het spectrum groeiende. Een op de vijf Europeanen stemt op een radicaal- of extreemrechtse partij (Hofman & Eshuis, 2024), een verdrievoudiging van tien jaar geleden. NOS redacteurs Ockhuijsen en Hekster (2025) koppelen dat samenwerken met uiterst rechts in het Europees Parlement 'niet langer een taboe is'. Het is duidelijk dat de macht en verweving van uiterst rechtse partijen in de geopolitiek toeneemt. Ook in ons eigen land is dat goed terug te zien na een overweldigende verkiezingsuitslag in 2023. De PVV wint de landelijke verkiezingen en het aantal zetels van de partij wordt meer dan verdubbeld. Wilders belooft in zijn overwinningsspeech zich 'redelijk op te stellen' maar durft in diezelfde speech ook te spreken over een 'asieltsunami'. Redelijkheid zou je in deze context dus als een flexibele term kunnen interpreteren, maar zeker, en misschien nog wel verontrustender, is dat er volgens Wilders oplossingen gevonden moeten worden 'binnen de grenzen van de Grondwet' (Van Soest, 2023). Blijkbaar liggen er volgens de rechts-conservatieve partijleider dus ook oplossingen buiten de grenzen van de Grondwet. Chavannes (2023) pleitte de dag na de verkiezingsuitslag al dat samenwerken met Wilders antidemocratisch zou zijn en haalt Rutte aan die in 2017 al duidelijk maakte nooit met de PVV samen te gaan werken. In het publieke debat zijn er verschillende opvattingen over de vraag of de PVV wel of niet democratische standpunten in zou nemen. Toch lijkt een nieuw aandachtspunt, in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen, een partij die zich verder op de rechterflank bevindt; Forum voor Democratie. In 2017 neemt de partij voor het eerst deel aan de Tweede Kamerverkiezingen en presenteert zij zich als een gematigd alternatief. In 2019 wordt ze zelfs de grootste partij tijdens de Provinciale Statenverkiezingen. Vanaf de coronapandemie laat de partij zich in met complottheorieën en noemt Baudet de zorgen rondom corona 'een circus' (AD.nl, 2021). Daarna gaat de storm even liggen totdat FvD voor Lidewij de Vos als lijsttrekker kiest. Kiezers zien de partij sneller staan met een nieuw gezicht, de partij behaalt in 2025 namelijk zeven zetels, meer dan de eerdere drie zetels van twee jaar eerder. De interesse in de partij stijgt, maar daarbij ook de commotie. Naar aanloop van de gemeenteraadsverkiezingen in 2026 blijkt dat Forum voor Democratie in verschillende gemeenten kandidaten heeft die actief waren bij extreemrechtse organisaties zoals de Geuzenbond en de Nederlandse Volks-Unie. De laatste van de twee werd door de AIVD als 'antidemocratisch' genoemd. (Berkeljon & Meindertsma, 2026). In verschillende gemeenten wordt de partij uitgesloten door een deel of bijna alle partijen. Alhoewel Forum voor Democratie zelf geen zetels heeft in het Europese parlement, sluit ze zich in 2024 wel aan bij de Europe of Sovereign Nations (ESN), opgericht door de Duitse AFD (Forum voor Democratie, 2024). Dezelfde partij die een jaar later als antidemocratisch werd bestempeld door de Duitse inlichtingen dienst (NOS, 2025). Ondanks dat weet FvD in verschillende gemeenteraden zege te vieren en worden ze gezien als de grote winnaar van de lokale verkiezingen (Berkhout et al., 2026).

Door dit alles rijst de vraag hoe journalistiek, de controleur van de macht, omgaat en vooral om moet gaan met extremistisch en radicaal gedachtegoed dat binnen de politiek aan populariteit toeneemt.

Hoe kan het dat Forum voor Democratie, in tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden, in verband staat met zo veel antidemocratische organisaties en toch weer in populariteit weet te stijgen? Is de marketing afdeling van FvD goed bezig geweest of heeft de media hier een steek in laten vallen? Heeft de media te terughoudend gereageerd met het woordgebruik over de partij en haar standpunten?

Op 3 februari 2026 kopte de Volkskrant dat er bij Forum voor Democratie in verschillende gemeenten kandidaten op de lijst stonden die actief zijn geweest bij extreemrechtse en antidemocratische organisaties. Dit artikel (later: 'het Volkskrant artikel') zou een kantel punt kunnen zijn in de manier waarop de journalistiek over de partij schrijft.

In dit onderzoek staat de vraag centraal in hoeverre het framen van Forum voor Democratie doormiddel van woordkeuze in Nederlandse kranten is veranderd in de maand na 'het Volkskrant artikel' vergeleken met een maand voor dit artikel.

Om hier antwoord op te geven, wordt er eerst onderzocht wat framing is, hoe framing wordt gebruikt om bericht te geven over de politiek en wordt er een analyse gemaakt van verschillende Nederlandse kranten waarin de toe- en afname van verschillende kernwoorden wordt gemeten.

De verwachting is dat er een duidelijk verschil is in het gebruik van kernwoorden tussen de Volkskrant en NRC en de Telegraaf. Ook is verwachting dat het aantal kernwoorden toe zal nemen na het verschijnen van 'het Volkskrant artikel'.

Wat is framing?

De journalistiek wordt vaak geacht objectief te zijn en bericht te geven zonder mening of kleur. Bedrijven zoals NU.nl en NRC hebben dit dan ook opgenomen in hun redactiestatuut (NRC, z.d.; NU.nl, 2025). Toch wordt de term objectiviteit, of een vervoeging hiervan, niet genoemd in de belangrijkste richtlijnen voor de journalistiek, de code van Bordeaux en de leidraad van de Raad voor de Journalistiek (Federation of Journalists, 2019; Raad voor de Journalistiek, 2021).

Dat laatste is goed te verklaren, objectiviteit is namelijk fysiek onmogelijk. Zo ontstaat de perceptie van de wereld om ons heen door een combinatie van de dingen die wij zien en interpreteren en de informatie die al in ons brein zit (de Jong, 2015).

Binnen de journalistiek brokkelt objectiviteit af bij elke stap die gezet wordt. Het bedenken van een invalshoek, het kiezen van een bron, het uitwerken van een titel en het selecteren van beelden zijn allemaal keuzes die een redacteur maakt. Het maakt het proces per definitie al niet meer objectief.

Een beter een logischer kernbegrip dat aan de journalistiek te koppelen is, is om de berichtgeving over de wereld zo feitelijk mogelijk te brengen. Of zoals de code van Bordeaux (International Federation of Journalists, 2019) het noemt; 'Eerbied voor de feiten'. Ook de Raad voor de Journalistiek (2021) haalt een vergelijkbare betekenis aan in hun leidraad. Zij omschrijven dat de werkzaamheden van journalisten 'waarheidsgetrouw, controleerbaar en zo volledig mogelijk' moeten zijn. Toch ligt in deze feitelijkheid ook nog mogelijkheid voor nuance en kleur. Daar komt de term framing om de hoek kijken.

Entman (1993) omschrijft framing als een manier om een realiteit behapbaar te maken voor de doelgroep door bepaalde aspecten uit deze realiteit te selecteren. Het doel is om hiermee het probleem, een oorzaak, een moraal en/of oplossing kracht bij te zetten richting de doelgroep. Het idee van Entman (1993) is gebaseerd op de veronderstelling dat de wijze waarop media een onderwerp behandelen van invloed zijn op de interpretatie van het publiek. Binnen dit idee zijn twee termen nauw met elkaar verbonden.

Allereerst priming, dat is het proces in de hersenen waarin verschillende stimuli aan elkaar gekoppeld zijn. Hierdoor kan de ene stimulus (een woord, afbeelding, situatie etc.) een andere stimulus activeren. In media kan priming gebruikt worden om bepaalde informatie of kennis op te wekken bij de doelgroep. Hierdoor kan deze kennis door het publiek gebruikt worden voor verdere interpretatie en beoordelingen binnen ditzelfde onderwerp (Boer & Brennecke, 2014). Media priming heeft uiteindelijk invloed waarover het publiek denkt, zoals bij een politicus vaak meteen gedacht wordt aan een bijbehorende partij.

Anders dan priming, waarin een al aanwezige stimulus in de hersenen wordt activeert, is framing mede verantwoordelijk voor het maken van deze stimuli. Met media framing bepalen nieuwsmedia hoe er over een onderwerp wordt gedacht. Framing gaat hierin dus een laag verder dan priming. Zo zet de term '*asielcrisis*' niet alleen de komst van asielzoekers en statushouders op de kaart, maar creëert het hier ook een negatieve associatie mee. Het woord crisis is door priming in onze hersenen gekoppeld aan negativiteit en problemen. Door

dit te koppelen aan het woord asiel en dit vaak genoeg te herhalen ontstaat er vanzelf een nieuw prime in onze hersenen: 'Asielzoekers zijn slecht'. De manier waarop journalisten en media een onderwerp interpreteren en hoe ze dit vervolgens besluiten te vertalen in hun productie bepaalt uiteindelijk welke betekenis diens doelgroep aan het onderwerp geeft (Boer & Brennecke, 2014). Een frame is ook meer dan alleen woorden die aan elkaar gekoppeld worden en een frame maken door een al bestaande prime. Media framing benadrukt ook bepaalde waarden, feiten en andere overwegingen om zo van invloed te zijn op hoe het publiek ergens over denkt (De Vreese, 2003).

Het proces waarbij de journalist keuzes maakt binnen diens productie, en dus het moment dat een frame tot stand komt, wordt framebuilding genoemd en is afhankelijk van verschillende interne- en externe factoren. Allereerst is er een selectie die gemaakt wordt binnen de door de journalist vergaarde informatie. Vanwege een beperkte tijd voor het maken van de productie en door een beperkte ruimte binnen de productie worden hierin keuzes gemaakt. Voor dat laatste deel zijn frames juist nodig, ze bieden namelijk de mogelijkheid om ingewikkelde onderwerpen te versimpelen en te vereenvoudigen (Scheufele & Tewksbury, 2007). Dit brengt alleen wel risico's met zich mee. Interne factoren zoals normen en waarden van de journalist, de agenda van de journalist en opvattingen over nieuwswaarden maar ook externe factoren, denk aan belangengroeperingen, de politiek en voorlichters, hebben invloed op de manier waarop onderwerpen worden gepresenteerd door de journalist (Peiser, 2000; Huckins, 1999). Deze factoren hebben in eerste instantie alleen effect op het frame dat, bewust of onbewust, door de journalist in elkaar wordt gezet. In het volgende stadium, de framesetting, wordt de manier waarop het publiek de werkelijkheid om zich heen ziet ook daadwerkelijk beïnvloed. Dat is het uiteindelijke uitgangspunt van het concept framen. Hier zitten wel twee kanten aan.

Binnen de framesetting zijn er individuele en maatschappelijke gevolgen. Op maatschappelijk niveau kunnen frames sociale processen als politieke socialisatie, beleidsbeslissingen en collectief gedrag beïnvloeden (Boer & Brennecke, 2014).

De media kan oorzaken en gevolgen blootleggen door middel van framing. Zolang dit vaak genoeg gebeurt heeft framing de mogelijkheid om wereldbeelden te veranderen en zorgt dit ervoor dat het publiek informatie uit de media toe gaat passen in hun eigen beeldvorming (Boer & Brennecke, 2014). Als media dit niet of niet genoeg doen dan biedt dit de ruimte voor de veroorzakers van problemen om van zich af te bijten of tegen frames te ontwikkelen waarmee ook zij het publiek kunnen beïnvloeden.

Hoe wordt framing gebruikt om bericht te geven over de politiek?

Om te begrijpen hoe framing wordt gebruikt binnen de berichtgeving over de politiek moet eerst gekeken worden naar de verschillende type frames die er bestaan. Aangezien er binnen frames keuzes worden gemaakt in zowel de inhoud van de frame als de context waarin deze wordt geplaatst zijn er twee vormen nodig om frames in onder te verdelen. De eerste vorm en manier waarop frames tot uiting kunnen komen zijn in *issue-specific news frames*. Dit soort framing is gericht op specifieke onderwerpen of nieuws gebeurtenissen. Deze vorm biedt de mogelijkheid om zo'n onderwerp tot in details te analyseren, maar heeft het obstakel dat het frame per onderwerp of gebeurtenis sterk verschilt. Het gaat in dit soort frames om de context waarin dat specifieke onderwerp wordt geplaatst en biedt de mogelijkheid om verschillende partijen met elkaar te vergelijken binnen dat onderwerp. De tweede vorm zijn de *generic news frames*. Anders dan de *issue-specific news frames* zijn *generic news frames* breder te gebruiken dan een onderwerp. Ze zijn alles omvattender waardoor ze ook toepasbaar zijn in analyses waarin verschillende onderwerpen voorbij komen, een groot tijdsverschil van toepassing is en waarin culturen met elkaar verschillen. *Generic news frames* zijn geschikt om vergelijkingen te maken tussen verschillende frames, onderwerpen en de toepassingen van frames tussen variërende partijen (De Vreese et al., 2001).

Om *generic news frames* duidelijk te ontleden en te analyseren hebben Semetko & Valkenburg (2000) in hun analyse een uitwerking gemaakt van de meest voorkomende frames in de berichtgeving over politici in Europa. Zij kwamen tot vijf veel voorkomende frames in Nederlandse nieuwsmedia. Het *Conflict frame* legt nadruk op botsingen tussen individuen, groepen of organisaties. Het *Human interest frame* geeft het een grote gebeurtenis of een probleem een persoonlijk en emotioneel haakje. Het maakt het daardoor tastbaarder. Het *Economic consequences frame* legt economische gevolgen van een situatie of probleem bloot. Deze gevolgen kunnen gelden voor individuen, bepaalde regio's of hele landen. Het *Morality frame* geeft morele context bij het nieuws. Het geeft naast feitelijkheid een extra laag waarin gebeurtenissen getoetst worden aan normen en waarden in de maatschappij. Het *Responsibility frame* ligt een zorgwekkende ontwikkeling of een probleem uit en legt de verantwoordelijkheid van de gevolgen of oplossingen bij de overheid, een individu of een grotere groep.

Naast deze vijf meest voorkomende *generic news frames* is in tijden van verkiezingen nog een ander frame zeer veel voorkomend, het *strategic game frame*. In tegenstelling tot de eerder genoemde frames, waarbij het vooral draait om de berichtgeving waarin het probleem centraal staat, verschuift dit frame zich naar de vraag wie de winnaar en wie de verliezer is, hoe goed een partij presteert en richt het zich op politieke strategieën (Schmuck et al., 2016).

Met een analyse van de *generic news frames* kun je iets zeggen over het gebruik van framing in de media, zoals Semetko & Valkenburg (2000) dat doen, of je kunt iets zeggen over hoe politici zelf framing gebruiken. Het categoriseert de inhoud van de frames maar het maakt er

geen analyse van. Om hier wel een duidelijke analyse van te maken wordt er in dit onderzoek gekeken naar kernwoorden waarmee een frame rondom Forum voor Democratie wordt opgebouwd.

Uit een voor deze studie gemaakte analyse van kranten artikelen waarin bericht wordt gegeven over Forum voor Democratie komt een selectie aan kernwoorden naar voren. Het gaat om kernwoorden die iets kunnen zeggen over de stroming waarbinnen de partij zich bevindt. Het gaat om de volgende kernwoorden: rechts, uiterst rechts, conservatief, populistisch, radicaal-rechts, extreemrechts of fascistisch. Ondanks dat media zelf afwisselend gebruik kunnen maken van deze termen lijkt juist de term uiterst rechts (*hard-right*) in Europa opmars te maken in de media zonder dat daar een echte betekenis aan vast hangt. Vanuit deskundigen is er onenigheid over het gebruik van de term uiterst rechts als alternatief voor extreem- en radicaal rechts. Aan de ene kant waarschuwen deskundigen voor het gebruik van deze term omdat het een loos woord lijkt te worden dat vooral als paraplueterm wordt gebruikt voor de rechterflank. Hiermee zou de kijk op extreemrechtse partijen kunnen verzachten (Samaras, 2026). Anderzijds pleit Pirro (2022) juist wel voor het gebruik van de paraplueterm uiterst rechts. Hoewel er in de theorie een duidelijk verschil is in terminologieën als extreem- en radicaal-rechts, lijken de termen in de praktijk fluïde (De Jonge, 2024). Omdat grenzen vervagen tussen termen op rechts laat het gebruik van een overkoepelende term als uiterst recht de ruimte om verder te kijken dan een betekenis van een woord en daadwerkelijk op zoek te gaan naar tekenen die het verval van onze democratie kunnen kenmerken.

Ook de term 'rechts' is een overkoepelende term van politieke partijen aan een bepaalde kant van het spectrum waarbinnen weer verschillende terminologieën vallen. Zo zijn conservatieven tegen verandering en geven zij de voorkeur aan een veilige en traditionele vorm van gedrag (Wilson, 2013). Ook de term populisme is een overkoepelend begrip toepasbaar op, vaak rechtse, politieke partijen. Het is een beweging die zegt 'het volk' te representeren en samen tegen de elite te strijden (Mansbridge & Macedo 2019).

Deze termen zijn, net als uiterst rechts, parapluetermen. Het verschil met uiterst rechts (of *hard-right*) is alleen dat de termen conservatief en populist een vorm van betekenis hebben, ondanks de onduidelijkheid en onenigheid die hierin bestaat binnen de wetenschappelijke literatuur. Het zijn tevens ook termen die elkaar niet hoeven uit te sluiten en gezamenlijk een partij kunnen omschrijven. Volgens Wilson (2013) zijn daarnaast ook termen als conservatief en liberaal benamingen waar iemand niet meteen voor terugdeinst, wat bijvoorbeeld bij fascisme wel het geval is.

In Nederland maken wij, in tegenstelling tot veel andere landen, wel onderscheid tussen radicaal- en extreemrechts. Het radicaal-rechts legt nadruk op drie punten. Autoritarisme, het idee dat de samenleving ordelijk moet zijn en dat degene die afwijken van regels worden gestraft. Het nativisme, waarin het nationalisme en de angst voor het vreemde samenkomen. En het eerder genoemde populisme, wij tegen de elite. Waar radicaal-rechts de democratie nog waarborgt gaat extreemrechts een stap verder. Het wil de democratie verwerpen en vervangen door bijvoorbeeld een dictatuur (Tokmetzis, 2019). Voor het fascisme is geen

duidelijke definitie, er is geen duidelijke ideologie. Het is slechts te duiden door de strategie die wordt toegepast. Het breidt zich uit door dingen die eerst als extreem werden gezien te normaliseren en alle vormen van kritiek weg te wuiven als overdreven (Smits, 2025).

Deze termen zeggen iets over een politieke partij en kunnen gebruikt worden in een analyse waarin wordt gekeken naar hoe met name rechtsgeoriënteerde partijen worden geframed doormiddel van deze kernwoorden.

Methode

In deze studie wordt er een kwantitatieve analyse gemaakt van het gebruik van kernwoorden in krantenberichtgeving over Forum voor Democratie. Om een zo globaal mogelijk beeld te kunnen geven van de journalistiek is er gekozen om krantenartikelen uit de Volkskrant, NRC en de Telegraaf te analyseren. De Volkskrant wordt in dit onderzoek gezien als een linkse, progressieve krant, NRC als een centrum georiënteerde krant en de Telegraaf als een rechtse, conservatieve krant (Congleton et al., 2022; Pew Research Centre, 2018). Door artikelen van deze kranten in dit onderzoek onder de loep te nemen worden er over het gehele breedte van het spectrum artikelen geanalyseerd. Om ook een verschil aan te kunnen tonen in het gebruik van kernwoorden voor en na 'het Volkskrant artikel', worden deze kranten een maand voor en een maand na de berichtgeving van de Volkskrant geanalyseerd.

Om tot deze artikelen te komen wordt op Nexis Uni gezocht op de zoekterm FvD. Bij '*tijdslijn*' wordt allereerst een window gekozen van 02/01/2026 tot en met 02/02/2026. Nexis Uni geeft nu alle artikelen die in de maand voor 'het Volkskrant artikel' zijn gepubliceerd. Vervolgens wordt er bij '*bronnaam*' opeenvolgend aan elkaar gekozen voor '*de Volkskrant*', '*NRC*' en '*de Telegraaf*' en worden deze titels en gehele artikelen vanuit Nexis Uni gekopieerd naar een document om hier later een analyse van te maken. Er wordt zo alleen een selectie gemaakt van de artikelen die in kranten zijn verschenen. Artikelen van '*Volkskrant.nl*', '*NRC.nl*' en '*Telegraaf.nl*' worden niet meegenomen in deze analyse aangezien artikelen vanuit de site en de krant regelmatig overlappen en dit zorgt voor onnodige dubbele artikelen in deze analyse. Daarnaast zijn ook de lezersbrieven, die wel in Nexis Uni verschenen, uitgesloten van dit onderzoek.

Nu alle artikelen voor het Volkskrant artikel zijn geselecteerd wordt hetzelfde gedaan voor de artikelen die zijn verschenen na 'het Volkskrant artikel'. Opnieuw wordt de zoekterm FvD opgezocht in Nexis Uni. Nu wordt bij '*tijdslijn*' gekozen voor een window van 04/02/2026 tot en met 04/03/2026. Vervolgens wordt er bij '*bronnaam*' opeenvolgend aan elkaar gekozen voor '*de Volkskrant*', '*NRC*' en '*de Telegraaf*' en worden ook deze titels en gehele artikelen vanuit Nexis Uni gekopieerd naar hetzelfde document om hier later een analyse van te maken. Ook hier worden artikelen van '*Volkskrant.nl*', '*NRC.nl*' en '*Telegraaf.nl*' worden niet meegenomen met dezelfde reden. Ook nu worden lezersbrieven uitgesloten van het onderzoek. Uiteindelijk gaat het om een totaal van 77 krantenartikelen.

In dit onderzoek is gekozen voor deze periodes van een maand voor en een maand na 'het Volkskrant artikel' vanwege de haalbaarheid en de validiteit van de analyse. Een langere periode zou zorgen voor meer artikelen wat impact zou hebben op de haalbaarheid. Een kortere periode zou impact hebben op de validiteit. Het verkleinde aantal artikelen zou het onderzoek minder valide maken aangezien het bewijs om de resultaten op te stoelen ook kleiner zou worden.

In totaal is er een analyse gemaakt van 37 NRC artikelen (14 voor en 23 na 'het Volkskrant artikel') 19 Volkskrant artikelen (10 voor en 9 na 'het Volkskrant artikel') en 21 Telegraaf artikelen (6 voor en 15 na 'het Volkskrant artikel').

In de analyse zal per artikel het volgende worden genoteerd. De titel, de auteur, de datum waarop het krantenartikel is verschenen, voor welke krant het artikel is gepubliceerd, of het voor of na 'het Volkskrant artikel' is gepubliceerd, of het een opiniestuk betreft, welke kernwoorden met betrekking tot Forum voor Democratie worden benoemd, welke verdere noemenswaardige bijzonderheden het artikel betreft of welke manieren FvD (nog meer) wordt geframed en of er over FvD wordt geschreven als hoofdonderwerp of dat de partij wordt genoemd als aanvulling in het stuk. Verder worden alle artikelen opeenvolgend genummerd.

Aan het begin van de methode werd gesproken over zogenoemde kernwoorden waarvan een analyse gemaakt wordt in dit onderzoek. Om die analyse uit te voeren moet eerst duidelijk worden wat in dit onderzoek wordt verstaan onder kernwoorden. In dit onderzoek gaat het om termen die direct te koppelen zijn aan Forum voor Democratie. Het zijn synoniemen of bijvoeglijke naamwoorden aan de partij. Dit kunnen de eerder genoemde kernwoorden zijn waar met behulp van literatuur betekenis aan is gegeven (uiterst rechts, conservatief, populistisch, radicaal-rechts, extreemrechts of fascisme), maar ook minder politiek gekleurde termen zoals 'rechts' of 'de rechterflank'.

Als er in de analyse wel kernwoorden voorkomen waar met behulp van de literatuur betekenis aan is gegeven, maar deze niet direct aan Forum voor Democratie te koppelen zijn, dan valt dit onder de categorie 'andere bijzonderheden'. Dit kan bijvoorbeeld zijn wanneer een krant refereert aan 'het Volkskrant artikel' en deze aanhaalt dat een lid uit de gemeenteraad onderdeel is geweest van een extreemrechtse groepering. Het gaat in dit soort situatie namelijk om context en is geen directe koppeling van Forum voor Democratie aan dit kernwoord.

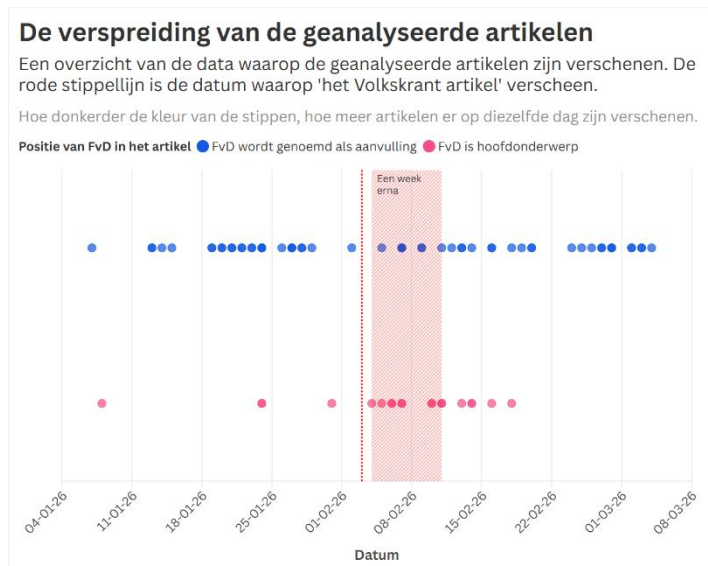
Als alle artikelen op basis van deze criteria zijn geanalyseerd kan er met behulp van de resultaten een conclusie worden getrokken of kranten in de maand na 'het Volkskrant artikel' daadwerkelijk anders zijn gaan schrijven over Forum voor Democratie.

Resultaten

Na het maken van de analyse van de artikelen is elk kernwoord (of een vervoeving hiervan) gekoppeld aan een kleur. Dit is gedaan volgens de kernwoorden die eerder al in de methode zijn genoemd. Door een duidelijk overzicht met kleuren te maken kan er overzichtelijk in beeld worden gebracht wat de resultaten van de analyse zijn.

Een resultaat dat wel iets zegt over de berichtgeving rondom Forum voor Democratie, maar

Figuur 1

niks met het gebruik van kernwoorden te maken heeft, is hoe elke krant de partij heeft aangehaald in hun artikelen. Zo is in Figuur 1 te zien dat FvD voornamelijk in de twee weken na het verschijnen van 'het Volkskrant artikel' wordt aangehaald als hoofdonderwerp in de drie verschillende kranten. Terwijl Forum zowel voor als na het verschijnen van 'het Volkskrant artikel' in gelijke maten wordt aangehaald als aanvulling in de artikelen.

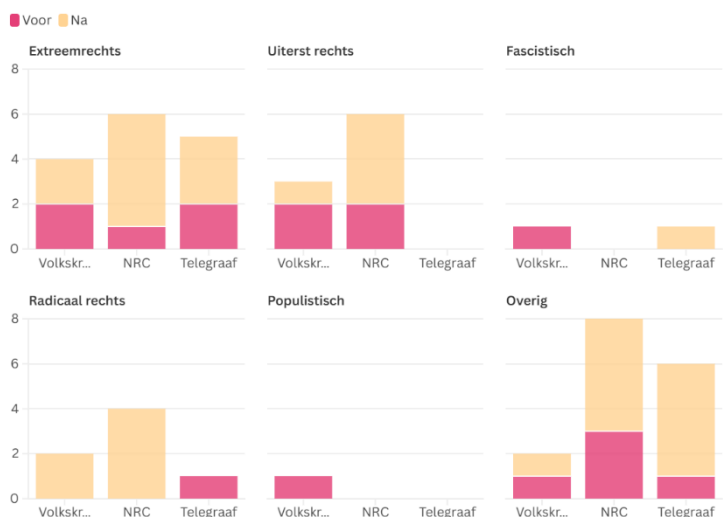
Dit resultaat laat in zeker maten de prioriteit van de kranten zien. FvD lijkt hier minder interessant te worden naarmate het langer geleden is dat blijkt dat lokale partijleden banden hebben gehad met extreemrechtse partijen. 18 februari 2026 wordt, in de groep geanalyseerde artikelen, het laatste artikel gepubliceerd waarin FvD het hoofdonderwerp is. Daarna lijken de Volkskrant, NRC en Telegraaf terug te vallen in hun gebruikelijke berichtgeving en FvD niet meer centraal te stellen in hun artikelen.

Als er vervolgens ingezoomd wordt op het gebruik van het aantal verschillende kernwoorden binnen de verschillende kranten lijkt er op het eerste gezicht een duidelijk verschil te zijn ontstaan na het verschijnen van 'het Volkskrant artikel'. Zo lijkt vooral het gebruik van de termen extreem-, radicaal- en uiterst rechts te groeien, met name bij NRC en de Volkskrant, is ook te zien in Figuur 2. Het lijkt er op het eerste gezicht op dat

Figuur 2

Verskil in het aantal kernwoorden per krant

Het aantal kernwoorden dat zowel voor als na 'het Volkskrant artikel' zijn gebruikt door de verschillende kranten in hun artikelen over FvD

Let op: In hetzelfde artikel kunnen verschillende kernwoorden voorkomen.

kranten zich na 'het Volkskrant artikel' bewuster zijn geworden van de terminologieën om partijen als FvD aan te duiden.

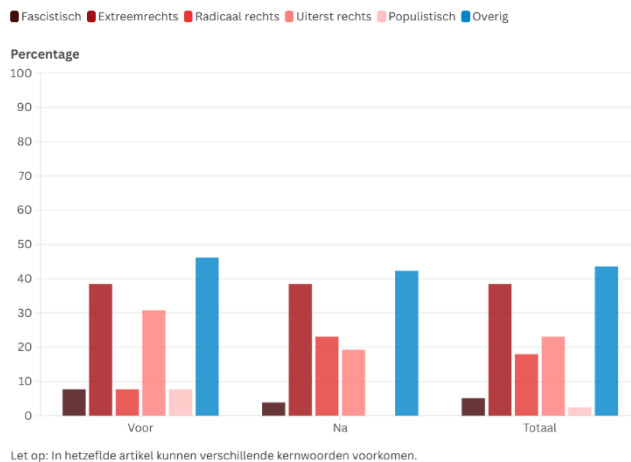
Ondanks dat het aantal artikelen waarin de verschillende kernwoorden zijn gebruikt is

gegroeid, is dit procentueel niet helemaal zo. Aangezien het aantal artikelen in de maand na het verschijnen van 'het Volkskrant artikel' ook is gestegen, is de verhouding tussen het totaal aantal artikelen en het aantal artikelen met kernwoorden niet zo veel veranderd. Zoals te zien is in Figuur 3 is het percentage van het gebruik van de verschillende kernwoorden voor en na 'het Volkskrant artikel' voor elk kernwoord zo goed als gelijk gebleven. Het grootste verschil en bijna enige verschil te zien in de verschuiving van het gebruik van de term 'radicaal rechts' in

Figuur 3

Woordgebruik in krantenartikelen over FvD

Het percentage van het aantal artikelen dat gebruik maakt van kernwoorden voor en na 'het Volkskrant artikel'.

de berichtgeving over Forum voor Democratie. In de maand voordat 'het Volkskrant artikel' verscheen, maakte minder dan 10% van de geanalyseerde artikelen gebruik van de term 'radicaal rechts'. In de maand erna was dit meer dan 20%. Tegelijkertijd is er ook een daling te zien van het gebruik van de term 'uiterst rechts'. Dat ging van het gebruik in meer dan 30% van de artikelen in de eerste maand naar het gebruik in minder dan 20% van de artikelen in de tweede maand.

In Figuur 3 is ook de categorie 'overige kernwoorden' weergegeven. Dit zijn, zoals in de

Figuur 4

Categorie 'overige kernwoorden' opgesplitst

De kernwoorden die voor FvD zijn gebruikt en binnen de categorie 'overig' vallen

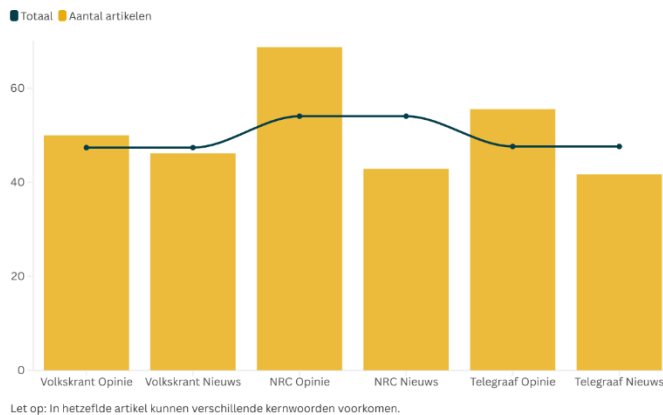
methode uitgelegd, woorden die niet binnen de geselecteerde kernwoorden vallen, maar wel direct iets zeggen over Forum voor Democratie. In Figuur 2 was al eerder te zien dat NRC en Telegraaf meer 'overige kernwoorden' heeft gebruikt dan de Volkskrant, zowel voor als na het verschijnen van 'het Volkskrant artikel'. In Figuur 4 zijn de kernwoorden te zien die in deze categorie zijn mee genomen. Hierin valt vooral op dat het gaat om duidende termen om de politieke stroming van FvD te benoemen. Een enkele keer wordt dit gebruikt om het gedrag of het doen en laten van de partij te framen met woorden als 'Poetinspoedel' en 'Kremlintrouw'.

Aangezien opiniestukken in de verschillende kranten zijn meegenomen in de analyse, kan er ook iets gezegd worden over het verschil tussen de opiniestukken en de artikelen die geen mening of opinie bevatten. Het aantal opiniestukken in de Volkskrant was in deze analyse het kleinste, met ongeveer 30%, gevolgd door het aantal opiniestukken in NRC met iets meer dan 40%. Bijna de helft van de geanalyseerde Telegraaf-artikelen waarin FvD werd genoemd was

Figuur 5

Aantal artikelen dat kernwoorden bevat weergegeven in percentages

Het procentuele deel van de artikelen dat wel kernwoorden bevat in vergelijking met het procentuele deel van het totaal aantal artikelen per krant.

opiniegericht. In deze opiniestukken zich alleen weinig verschil als er wordt gekeken naar het algemene gebruik van kernwoorden.

Het percentage van het aantal stukken dat minimaal één kernwoorden bevat ligt bij alle kranten hoger in de groep van de opiniestukken. In Figuur 5 is duidelijk weergegeven wat de procentuele verhoudingen zijn tussen opiniestukken en nieuwsartikelen. Zo bevat bijna 70% van de opiniestukken van NRC minimaal één kernwoord,

waar maar iets meer dan 40% van de nieuwsartikelen van NRC een of meer kernwoorden bevat. Behalve dit grote verschil tussen de verschillende artikelen van NRC zijn er geen enorme noemenswaardige verschillen. Het verschil tussen de opiniestukken en nieuwsartikelen in de Telegraaf is namelijk al een stuk kleiner, respectievelijk 55% tegenover 42%. Het verschil tussen de opiniestukken en nieuwsartikelen in de Volkskrant is nihil.

De groene lijn die te zien is in Figuur 5 laat het totale percentage artikelen zien waarin een of meer kernwoorden voorkomen. Wat hierin opvalt is dat bij alle kranten ongeveer de helft van het totale artikelen minimaal één kernwoord bevat.

Vanuit de analyse die van krantenberichten is gemaakt kan ook nog iets gezegd worden over de verhouding tussen het gebruik van kernwoorden en het verdere framen van FvD. Veel artikelen in de analyse bevatten maar weinig kernwoorden en bijna de helft van de geanalyseerde teksten bevat geen kernwoorden. Soms gaat het hier om artikelen waarin FvD wordt benoemd omdat de partij voor of tegen een motie heeft gestemd. In veel gevallen waarin er maar weinig of soms geen kernwoorden worden gebruikt en aan Forum voor Democratie worden gekoppeld, is er wel spraken van het framen van de partij. Doormiddel van context of het uitlichten van bepaalde informatie die over de partij bekend is, wordt FvD wel in een bepaald daglicht gezet. De hoeveelheid framing van FvD is dan ook groter dan het gebruik van kernwoorden.

Conclusie

Concluderend uit dit onderzoek valt te zeggen dat objectiviteit binnen de journalistiek lastig, zo niet onmogelijk is, om na te streven. Dit komt alleen al door de keuzes die redacties of individuele journalisten maken, welke vervolgens door kunnen sijpelen in framebuilding. Het bouwen van frames kan er allereerst voor zorgen dat de doelgroep informatie gemakkelijker tot zich kan nemen. Door een selectie aan informatie te maken, dat in het maakproces van een productie door de journalist wordt gedaan, kan de doelgroep sneller en simpeler begrijpen wat de journalist belangrijk acht. Framing kan er zo voor zorgen dat de perceptie van de doelgroep over een bepaald onderwerp veranderd, ten goede en ten slechte. Dit kan op twee manieren worden gedaan. In de berichtgeving over politiek kan er op verschillende manieren geframed worden. *Issue specific frames* zijn gekoppeld aan één onderwerp en deze frames zijn niet toepasbaar op andere situaties. Het gaat hier om de context waarin dit onderwerp wordt geplaatst. *Generic frames* zijn meer algemene vormen van framing en kunnen gebruikt worden om verschillende onderwerpen met elkaar te vergelijken. In deze vorm worden frames gecategoriseerd, maar er kan geen analyse gemaakt worden van de inhoud van de frames. In deze kwantitatieve analyse is er gekeken naar de kernwoorden die de Volkskrant, NRC en Telegraaf aan FvD heeft gekoppeld om juist wel een inhoudelijke analyse te maken tussen hoe deze kranten omgaan met vooraf geselecteerde terminologieën.

Op 3 februari 2026 werd bekend dat leden van de lokale aftakkingen van FvD betrokken zijn geweest bij extreemrechtse groeperingen. In de week na deze berichtgeving steeg het aantal artikelen waarin FvD het hoofdonderwerp was significant in de kranten die zijn geanalyseerd. Ongeveer twee weken na het artikel dat de Volkskrant hierover publiceerde op 3 februari werd Forum voor Democratie geen een keer meer aangehaald als het hoofdonderwerp. Dit resultaat laat in zekere maten de prioriteit van de kranten zien. FvD lijkt hier minder interessant te worden naarmate het langer geleden is dat blijkt dat lokale partijleden banden hebben gehad met extreemrechtse partijen. De kranten lijken hier meer te focussen op de nieuwswaarde dan op het maatschappelijk belang. Het verschil in het gebruik van kernwoorden voor en na 'het Volkskrant artikel' bleef in alle kranten nagenoeg hetzelfde en ook tussen opiniestukken en nieuwsartikelen was weinig verschil te zien. Er is een zekere onenigheid waarin de kranten de kernwoorden lijken te gebruiken. Aangezien er in de literatuur geen duidelijkheid bestaat over de directe gevolgen van het gebruik van termen als extreem-, radicaal- en uiterst rechts is het lastig te stellen waar de kranten goed aan doen en wat de directe gevolgen zijn van het gebruik van de kernwoorden. Vanuit de ene kant wordt er gewaarschuwd voor een verslappende blik richting extreemrechtse partijen als we deze scharen onder de gedeelde noemer van uiterst rechts. Andere experts pleiten juist voor de term uiterst rechts, omdat het veelvuldig gebruik van extreem- en radicaal rechts juist kan zorgen dat de maatschappij went aan deze termen en ze gaat normaliseren.

Juist door deze onduidelijkheid is het voor de journalistiek kernwaarden en het belang van de democratie aan te raden dat er een eenduidig advies komt waar alle journalistiek media zich aan kunnen houden. Het advies uit dit onderzoek is om de Raad voor de Journalistiek hier

richtlijnen voor op te laten stellen zodat de gehele journalistiek een duidelijker beeld heeft hoe te fungeren als vierde macht als het gaat om hoe te gaan met extremistische politiek. Eventueel in overleg met internationale media.

Discussie

Vanwege de beperkte tijd in dit onderzoek is er voor gekozen om een maand voorafgaand aan en een maand na 'het Volkskrant artikel' te onderzoeken hoe de kranten NRC, de Volkskrant en Telegraaf gebruik hebben gemaakt van kernwoorden om bericht te geven over FvD. Dit onderzoek valide uitgevoerd. Er kan een duidelijke conclusie worden getrokken in het gebruik van de kernwoorden door de Volkskrant, NRC en Telegraaf in hun berichtgeving in krantenartikelen waarin FvD wordt genoemd. In vervolgstudies kan de periode van twee maanden worden uitgebreid om een nog betrouwbaarder onderzoek te krijgen. Verder zou het kunnen zijn dat er pas op de lange termijn meer gevolgen zichtbaar kunnen zijn van aanpassingen die vanuit de hoofdredactie door worden gevoerd naar aanleiding van 'het Volkskrant artikel'. De hoofdredactie heeft tijd nodig om hierover te vergaderen en aanpassingen zouden daarom niet direct zichtbaar kunnen zijn in de in dit onderzoek geanalyseerde artikelen. Andere vervolgstudies kunnen kijken naar een breder gebruik van de kernwoorden die in deze studie zijn geanalyseerd. Zo kan er gekeken worden naar andere of meerdere politieke partijen of naar situaties waarin Nederlandse kranten deze termen gebruiken. Vervolgstudies kunnen ook onderzoeken hoe Nederlandse journalistiek zich verhoudt tot internationale journalistiek op het gebied van termen als extreem-, radicaal- en uiterst rechts. Om voort te bouwen op de informatie vanuit deze kwantitatieve analyse kan er een kwalitatief onderzoek worden uitgevoerd om te vergaren hoe redacties in de praktijk omgaan met het gebruik van dezelfde soort kernwoorden.

Een beperking in dit onderzoek is dat er geen rekening is gehouden met de mogelijke verschuiving van FvD op het politieke spectrum. In het vervolg zou een soortgelijk onderzoek zich kunnen richten op de manier waarop FvD zichzelf in de media portretteert.

Bronnenlijst

Bell, D. (2014). What is liberalism?. *Political theory*, 42(6), 682-715.

<https://doi.org/10.1177/0090591714535103>

Berkeljon, S., & Meindertsma, B. (2026, februari 3). *Kandidaten FvD voor verkiezingen gemeenteraad waren actief bij extreemrechtse organisaties*. de Volkskrant.

<https://www.volkskrant.nl/politiek/kandidaten-fvd-voor-verkiezingen-gemeenteraad-waren-actief-bij-extreemrechtse-organisaties~beed9685/>

Berkhout, K., Adriaanse, M. L., & Liefing, R. (2026, 19 maart). FVD wint fors, lokale partijen blijven het grootst. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2026/03/19/fvd-wint-fors-lokale-partijen-blijven-het-grootst-a4923156>

Chavannes, M. (2023, November 24). Samenwerken met een ondemocraat is schadelijk voor de democratie. *De Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/14967/samenwerken-met-een-ondemocraat-is-schadelijk-voor-de-democratie/8f3fc373-92a3-0e60-3605-5c4767e35dc5>

Congleton, C., Putten, P. W. H. van der, & Verberne, S. (2022). Tracing political positioning of Dutch newspapers. *Lecture Notes In Computer Science*, 27-43. https://doi.org/10.1007/978-3-031-18253-2_3

De Boer, C., & Brennecke, S.I. (2014). *Media en publiek* (Zevende, herziene druk). Boom Lemma uitgevers.

De Jong, M. C. (2025). *Neural mechanisms underlying temporal modulation of visual perception*.

De Jonge, L. (2024, 27 mei). *Verskil tussen radicaal- en extreemrechts*. Montesquieu Instituut. <https://www.montesquieu-instituut.nl/column/202405/verskil-tussen-radicaal-en-extreemrechts>

De Vreese, C. H., (2003). *Framing Europe. Television News and Europea integration*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.

De Vreese, C. H., Peter, J., & Semetko, H. A. (2001). Framing Politics at the Launch of the Euro: A Cross-National Comparative Study of Frames in the News. *Political Communication*, 18(2), 107–122. <https://doi.org/10.1080/105846001750322934>

Duitse inlichtingendienst: AfD extremistisch en bedreiging voor democratie. (2025, mei 2). NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2565742-duitse-inlichtingendienst-afd-extremistisch-en-bedreiging-voor-democratie>

Ekström, M., Patrona, M., & Thornborrow, J. (2022). Reporting the unsayable: Scandalous talk by right-wing populist politicians and the challenge for journalism. *Journalism*, 23(5), 955–972. <https://doi.org/10.1177/14648849211001779>

Entman, R.M., (1993). Framing: toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>

FVD stapt in nieuwe Europese partij met Duitse AfD. (2024, september 5). Forum voor Democratie. <https://fvd.nl/nieuws/fvd-stapt-in-nieuwe-europese-partij-met-duitse-afd>

Hofman, F., & Eshuis, N. (2024, July 24). Radicaal-rechts in Europa was de afgelopen decennia nooit zo groot als nu, blijkt uit analyse. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/07/23/radicaal-rechts-in-europa-was-de-afgelopen-decennia-nooit-zo-groot-als-nu-blijkt-uit-analyse-a4860523>

Huckins, K. (1999). Interest-group influence on the media agenda. A case study. *Journalism & mass Communication Quarterly*, 20(4), 365-382. <https://doi.org/10.1177/107769909907600106>

International Federation of Journalists. (2019). *Wereldwijd handvest voor ethiek in de journalistiek*. <https://a.storyblok.com/f/291561/x/8b78a24a04/global-charter-of-ethics-for-journalists-nld-opgemaakt-1.pdf?cv=1737545971471>

Mansbridge, J., & Macedo, S. (2019). Populism and democratic theory. *Annual review of law and social science*, 15(1), 59-77. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-101518-042843>

News Media and Political Attitudes in the Netherlands. (2018, mei 17). *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/global/fact-sheet/news-media-and-political-attitudes-in-netherlands/>

NRC Code | onze-beginselen. (z.d.). NRC. <https://nrccode.nrc.nl/onze-beginselen>

Ockhuijsen, R., & Hekster, K. (2025, November 27). *Samenwerken met uiterst rechts in Europees Parlement niet langer taboe*. NOS. <https://nos.nl/artikel/2592266-samenwerken-met-uiterst-rechts-in-europees-parlement-niet-langer-taboe>

Peiser, W. (2000). Setting the journalist agenda. Influences from journalists' individual characteristics and from media factors. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 77(2), 243-257. <https://doi.org/10.1177/107769900007700202>

Pirro, A. L. P. (2022). Far right: The significance of an umbrella concept. *Nations and Nationalism*, 29(1), 101–112. <https://doi.org/10.1111/nana.12860>

Raad voor de Journalistiek. (2024). *Leidraad van de Raad voor de Journalistiek*. <https://rvdj.nl/assets/uploads/2025/03/Leidraad-aanpassing-jan-2024.pdf>

Redactiestatuut NU.nl. (2025, oktober 17). NU.nl. <https://www.nu.nl/over-nu/6372771/redactiestatuut-nunl.html>

Samaras, G. (2026). Misuse, mislabelling, and the broken path of the 'hard-right': Challenging nonscientific political discourse. *European Political Science*, 25(1), 1–15. <https://doi.org/10.1017/S1682098325100027>

Semetko, H.A., & Valkenburg, P.M. (2000). Framing European politics: A content analysis of press and television news. *Journal of Communication*, 50(2), 92-109
<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2000.tb02843.x>

Scheufele, D.A., & Tewksbury, D. (2007). Framing, agenda setting, and priming. The evolution of three media effects models. *Journal of Communication*, 57(1), 9-20.
<https://doi.org/10.1111/j.0021-9916.2007.00326.x>

Schmuck, D., Heiss, R., Matthes, J., Engesser, S., & Esser, F. (2016). Antecedents of strategic game framing in political news coverage. *Journalism*, 18(8), 937–955.
<https://doi.org/10.1177/1464884916648098>

Smits, R. (2025). *Dit is Fascisme*. (3de druk) De Correspondent.

Thierry Baudet over corona: 'Er is geen reet aan de hand'. (2021, juli 7). AD.nl.
<https://www.ad.nl/video/productie/thierry-baudet-over-corona-er-is-geen-reet-aan-de-hand-236995-236995>

Tokmetzis, D. (2019, 10 mei). Wat is het verschil tussen radicaal- en extreemrechts (en wat is fascisme)? *De Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/9473/wat-is-het-verschil-tussen-radicaal-en-extreemrechts-en-wat-is-fascisme/df8b9b31-179a-02ad-09d3-2a28e7ec22ca>

Van Soest, H. (2023, november 22). *PVV slaat alle concurrenten knock-out, Wilders belooft zich 'redelijk' op te stellen*. AD.nl. <https://www.ad.nl/politiek/pvv-slaat-alle-concurrenten-knock-out-wilders-belooft-zich-redelijk-op-te-stellen~a7ef7029/>

Wilson, G. (2013). *The psychology of conservatism*. Routledge.

Bijlagen

Artikelen tussen 2 januari en 2 februari

Volkskrant

1. Omgang met EU-sceptisch JA21 is eerste vuurproef voor tijdperk-Jetten (7 jan)

Joost Eerdmans noemt zichzelf een populist, maar hij is geen schreeuwerige populist. Op sociale media - toch de alfa en omega van de moderne populistische beweging - weet de JA21-leider zich amper raad. Eerdmans beledigt zelden iemand, stort zich nooit in online fitties en veroorzaakt geen ophef. De likes liegen niet: voor de bescheiden zestigduizend volgers van Eerdmans komen geestverwanten als PVV-voorman Geert Wilders (1,5 miljoen) of FvD'er Thierry Baudet (350 duizend) hun bed niet uit.

Het gebrek aan populistisch vuurwerk wordt niet gecompenseerd door onderscheidende ideeën: net als zijn belangrijkste politieke rivalen is de JA21-voorman voor een hard asielbeleid en remigratie, keert hij zich tegen klimaat- en stikstofmaatregelen, ziet hij woke als gevaar, is hij islamkritisch en pleit hij voor zwaardere straffen. Geen wonder dat Eerdmans als 'de onpopulaire populist' (dixit NRC-columnist Marcel van Roosmalen) lang in de schaduw verkeerde van PVV, BBB en FvD.

De afgelopen verkiezingen kwam er dan toch een bescheiden doorbraak, mede dankzij de schade die PVV en BBB als regeringspartijen opliepen. Met zijn negen zetels speelt Eerdmans een cruciale rol in de formatie, zeker nu een nieuw kabinet zich kan opmaken voor de meest onvoorspelbare internationale omstandigheden sinds mensenheugenis. Is JA21 in die context een potentiële coalitiepartner of juist niet?

Donald Trumps laatste avontuur in Venezuela maakt duidelijk dat alles mogelijk is de komende jaren. Zo durft bijna niemand nog uit te sluiten dat de Amerikaanse president een deal sluit met Poetin ten koste van de Europese veiligheid. De belangrijkste oppositie waar een Nederlands kabinet nu rekening mee moet houden is 'de oppositie van gebeurtenissen', zoals de Britse staatsman Winston Churchill het ooit noemde.

De formerende partijen D66, CDA en VVD toonden in verschillende gradaties al eerder het besef dat een inniger Europese samenwerking nu bijna onvermijdelijk is. Of, zoals de Poolse premier Donald Tusk het deze week verwoordde: 'We moeten verenigd zijn als nooit tevoren. Otherwise, we are finished.'

De komende dagen ligt de vraag voor hoe Nederland dat nieuwe tijdperk binnenstapt: met een minderheidskabinet van D66, CDA en VVD of toch met een bijna-meerderheidskabinet aangevuld met JA21 en eventueel gedoogd door 50Plus? De meeste andere opties zijn weggestreept.

Door het toenemend belang van Europese samenwerking lijkt een verbond met JA21 op het eerste gezicht onwaarschijnlijker. De vijf jaar oude partij van Eerdmans is geboren met een

EU-sceptisch DNA. In 2021 sprak de JA21-leider nog over 'de holy drie' standpunten van zijn partij: minder migratie, minder klimaatbeleid en minder afhankelijkheid van de EU.

In het eerste verkiezingsprogramma pleitte JA21 zelfs nog voor een referendum over het voortbestaan van de euro. Ook bij de Russische agressie richting Oekraïne reageerde de partij in eerste instantie afwachtend over het verstrekken van militaire hulp. Toen BBB-leider Caroline van der Plas in februari 2022 in een motie opriep om de soevereiniteit van Oekraïne onvoorwaardelijk te steunen, stemde JA21 tegen.

De partij van Eerdmans is door de veranderende omstandigheden opgeschoven en de EU-sceptische retoriek klinkt minder sterk. Toch blijft de partij op cruciale momenten afwijken van de VVD, en zeker D66 en CDA. Dat bleek vorig jaar toen Eerdmans er via een motie voor zorgde dat het kabinet zich actief moest verzetten tegen het inzetten van eurobonds (gezamenlijke schulden) voor het versterken van de Europese defensiecapaciteit. CDA-leider Henri Bontenbal noemde die actie destijds 'beschamend' en sprak van 'een bekrompen boekhoudersmentaliteit'. Onlangs schaarde JA21 zich ook weer achter de Belgische premier Bart de Wever in zijn verzet tegen het inzetten van bevroren Russische tegoeden als onderpand voor steun aan Oekraïne.

Zo kan JA21 als coalitiepartner een remmende factor worden voor een slagvaardige en actieve rol van Nederland binnen de EU. Toch is het alternatief evenmin aantrekkelijk. Met een coalitie die leunt op slechts 66 zetels dreigt het volgende kabinet opnieuw naar binnen gekeerd te raken, hoe ongewis de internationale omstandigheden ook zijn. Veel energie zal steeds weer moet worden besteed aan het vinden van binnenlandse meerderheden in een grillige Tweede Kamer.

Het verklaart waarom er niet alleen bij de VVD, maar ook bij het CDA stemmen opgaan om JA21 binnenboord te halen. Daarbij speelt niet alleen mee dat die partij in beginsel voorstander is van een streng begrotingsbeleid en dus bezuinigingsmaatregelen kan steunen, ook de persoon Eerdmans is een factor. Doordat de JA21-leider zich niet presenteert als een onruststokende populist wordt hij gezien als iemand met wie samen te werken valt. Dat hij de afgelopen jaren betrokken is geweest bij een half dozijn partijen geldt in die zienswijze eerder als een aanbeveling. 'Eerdmans is natuurlijk een opportunist', liet één CDA'er zich onlangs ontvallen. 'Maar dat biedt ook mogelijkheden.'

Zo staan de beoogde regeringspartijen D66, VVD en CDA de komende dagen voor een dilemma. JA21 opnemen in een coalitie is riskant, JA21 eruit laten eveneens. Het zou zomaar de toon kunnen zetten voor het Jetten-tijdperk: veel moeilijke keuzes, weinig goede opties.

2. FvD schendt regels voor wachtgeld niet, maar rekt ze verder op dan de opstellers konden vermoeden (8 jan)

Is de wachtgeldregeling voor politici te riant? Zeker is dat de Tweede Kamer en het kabinet het voor zichzelf beter hebben geregeld dan voor de meeste andere Nederlanders die onverhoeds hun werk verliezen. De regeling is weliswaar ingeperkt nadat staatssecretaris Philomena Bijlhout in 2002 na enkele uren dienst recht bleek te hebben op twee jaar

wachtgeld, maar het is nog steeds een comfortabel vangnet. Wie langer dan drie maanden Tweede Kamerlid was, ontvangt minimaal twee jaar een royale uitkering.

Ook daar is veel voor te zeggen. Anders dan gewone werknemers genieten politici geen enkele ontslagbescherming. Een regering kan elke dag vallen, met nieuwe verkiezingen tot gevolg. En dan is het afwachten of de partijtop en de kiezers je nog zien staan. Wanneer het toch al hoge afbreukrisico gepaard gaat met de kans op fors inkomensverlies, komt er nooit meer iemand met enig bestuurlijk talent naar het Binnenhof.

Dat het debat over de regeling bij tijd en wijle oplaait, komt meestal doordat sommige politici die kennelijk nog niet royaal genoeg vinden. We hadden SGP-voorzitter Peter Zevenbergen, die allang een nieuwe, uitstekende baan had en toch jarenlang wachtgeld incasseerde. We hadden de commotie over gemeenten en provincies die het wachtgeld creatief gebruikten om hun bestuurders met behoud van inkomen in deeltijd te laten werken. En we hadden Tweede Kamerleden die boven op hun salaris wachtgeld incasseerden op grond van vorige bestuurlijke functies.

Geen partij gaat zo creatief om met de regeling Forum voor Democratie. Voor wie de draad kwijt is: in de vorige zittingsperiode slaagde **die fractie** erin om met drie Kamerzetels zes mensen aan het werk te houden. Kort na de verkiezingen van 2023 (maar lang genoeg om twee jaar wachtgeld te incasseren) maakte Freek Jansen plaats voor Pepijn van Houwelingen. Een tijdje later vertrok Van Houwelingen weer. Zijn zetel ging naar Ralf Dekker, die al eerder voor **de partij** in de Kamer zat.

In januari 2025 volgde Thierry Baudet, die plaatsmaakte voor Lidewij de Vos. Van Houwelingen en Baudet keerden terug, maar later dat jaar werd Van Houwelingen weer vervangen door De Vos. Nu is de nieuwste wissel op komst: Baudet kondigde woensdag aan dat hij tot de zomer plaatsmaakt voor Tom Russcher, de persvoorlichter van de partij. Baudet wil zich een tijdje concentreren op de organisatie van de gemeenteraadsverkiezingen. In de zomer wordt hij weer Kamerlid.

De kiezers zijn getuige van **een schaamteloze stoelendans**, mede mogelijk gemaakt door de wachtgeldregeling. Want om de verontwaardiging voor te zijn, liet Baudet woensdag dan wel weten dat hij afziet van de uitkering, maar wat Russcher in juli gaat doen met zijn recht op wachtgeld vertelde de partij er niet bij.

Voor de goede orde: FvD doet niets tegen de regels. Maar dat die regels het toestaan, komt alleen doordat de opstellers ervan niet konden vermoeden dat er een partij zou komen die er zo **ongegeneerd** mee aan de haal zou gaan.

3. Het idee van vooruitgang is normatief geworden: gij zult geloven dat het beter wordt (13 jan)

Het nieuwe jaar is begonnen en 'de beste wensen' zijn weer uitgedeeld. Want wie koestert niet de hoop op betere tijden?

Nu is hoop op verbetering en vooruitgang van alle tijden, maar vooral in wetenschap, politiek en bedrijfsleven struikel je tegenwoordig over vooruitgangsfundamentalisten. Zo maakt volgens natuurkundige Robbert Dijkgraaf 'vooruitgang onze samenleving rechtvaardiger en inclusiever' en zijn filosofen ervan overtuigd dat vooruitgang bestaat. Ook voerde GroenLinks-PvdA campagne met 'Samen Vooruit!' en zijn twee Vlaams-socialistische partijen recent opgegaan in 'Vooruit'. Ook de VVD spreekt over het belang dat mensen 'vooruitgaan', terwijl zelfs FvD stelt dat 'vooruitgang de weg vooruit moet zijn'.

Daarnaast moeten we volgens het recente rapport-Wennink over de economie 'vooral vooruitgang boeken' en stelt werkgeversorganisatie VNO-NCW West dat er 'zonder ondernemers geen vooruitgang' is. Met andere woorden: in zowel bedrijfsleven, politiek als wetenschap is vooruitgang wenselijk en vooral noodzakelijk. De belofte op verbetering is vooral ook een normatief uitgangspunt geworden: gij zult geloven dat het beter wordt.

Die overtuiging is een bij uitstek modern geloof zoals de Duitse socioloog Andreas Reckwitz overtuigend stelt in zijn nieuwe boek over verlies. En dat moderne vooruitgangsgeloof is vooral gericht op nieuws wat komen gaat. Als gevolg daarvan is er een overwaardering voor de toekomst en alles wat als 'jong' en 'nieuw' wordt gezien. Dat gaat tegelijkertijd gepaard met een onderwaardering van het verleden en zaken die als 'oud' worden gezien, of zoals auteur Mensje van Keulen vorige week in de Volkskrant stelde, van degenen die 'oudjes' worden genoemd, dor hout, een last voor de zorg, en over wie verwijtend wordt beweerd dat ze te ruim wonen en rijk zijn'.

Echter, die fixatie op nieuws en de toekomst is allesbehalve vanzelfsprekend. Zo blijkt uit SCP-onderzoek dat de meeste Nederlanders (59 procent) niet langer geloven dat hun kinderen het beter zullen hebben dan zij. En 'sinds 2008 zien we steeds hetzelfde beeld. Het was beter en het wordt slechter', aldus het SCP, ook bekend als 'met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht'. Het enige goede dat we nog menen te verwachten is individuele verbetering, door scholing, werk of medicatie. Tegen een achtergrond van collectieve ellende meent men zelf nog individueel volop te kunnen floreren.

Maar als er alleen individuele verbetering wordt verwacht die collectief uitblijft, organiseren we de eigen teleurstelling. Dat creëert een pijnlijke discrepantie, want individuele verbetering kan nauwelijks worden gerealiseerd als die verbetering collectief wordt bedreigd (zoals door oorlog, crisis of klimaatverandering). Dat zorgt uiteindelijk vooral voor 'verliesvermeerdering', stelt Reckwitz. Daardoor zijn velen inmiddels toekomst-sceptisch, aangezien die toekomst niet langer een verwachtingsvol referentiepunt is voor iets collectief goeds of beters. En juist die 'tegenspraak tussen vooruitgangsblofte en verlieservaringen is voor de moderniteit potentieel explosief', aldus Reckwitz.

Het werpt licht op zo iets als een 'afgehaakt Nederland', op burgers die zich afkeren van nieuwste wetenschappelijke inzichten, zoals rondom vaccinaties. Die niets meer verwachten van politiek en bestuur en zich 'soeverein' verklaren. Die als ze al stemmen, vooral stemmen op 'politieke verliesondernemers'. Die tegen beter weten in 'hard werken' maar weinig te verwachten hebben van loonarbeid bij de groeiende vermogenskloof, stijgende inflatie of onbereikbaarheid van een betaalbare woning in Nederland.

En ondanks dat toekomstverlies, blijven wetenschappers, ondernemers en politici beweren dat het morgen beter wordt. Dat kan een verklaring vormen voor de huidige sociale tegenstellingen, onze algehele negativiteit en waarom juist wetenschappers (RIVM), bedrijfsleven (WEF) en democratische politiek ('nepparlement') worden gewantrouwd.

Zodoende is er alle reden voor vooruitgangsfundamentalisten, van links tot rechts, om na te gaan hoe legitiem dat geloof nog is. Omdat de aantrekkingskracht van die belofte collectief lijkt te zijn uitgewerkt. Want moderniteit brengt niet alleen vooruitgang, ze produceert ook verlies. Alleen zijn vooral progressieven gefixeerd op het eerste, terwijl ze het tweede overlaten aan dubieuze woedewoekeraars en verliesondernemers. Terwijl in onze omgang met verlies een belangrijke politieke opdracht ligt. Dat lijkt me nog eens een beste wens, of op z'n minst een goed voornemen.

4. Er is geen goede reden te bedenken om het bonusplafond voor bankiers te verhogen (19 jan)

Medy van der Laan, D66'er en voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) zal niet hebben verwacht dat haar lobby zo snel succes zou hebben. Het nieuwe kabinet onder leiding van haar partijgenoot Rob Jetten is nog niet begonnen of een vurige wens van de NVB komt uit: een Kamermeerderheid heeft besloten de bonusregels voor bankiers te versoepelen, ze kunnen daardoor straks weer fors hogere bonussen krijgen. De partijen die aan een minderheidskabinet werken, vinden dat een goed idee en krijgen steun van JA21, **FvD** en de BBB.

De NVB heeft zich vanaf de invoering in 2014 tegen de bonusregels verzet. Het bonusplafond van 20 procent was lager dan in andere Europese landen, waar meestal een plafond van 100 procent geldt. Bovendien gold het in Nederland niet alleen voor de top, maar voor alle medewerkers.

De toenmalige minister van Financiën, Jeroen Dijsselbloem, hield zijn poot stijf. Bonussen zetten bankiers aan tot roekeloos gedrag, was zijn overtuiging. Dat had geleid tot de zware financiële crisis van 2008, waarna overheden wereldwijd vele miljarden moesten spenderen om de banken overeind te houden.

Volgens de NVB zou het bonusplafond ertoe leiden dat bancaire talent zijn heil in het buitenland zou zoeken. Daar wordt de laatste tijd een argument aan toegevoegd. Doordat technologie steeds belangrijker is geworden in het bancaire vak, zijn banken naarstig op zoek naar ICT- talent. Dat kan nu buiten de bancaire sector veel meer verdienen, is de redenering, en in ieder geval hogere bonussen krijgen. Wil Nederland concurrerend blijven op het gebied van fintech, dan moet het bonusplafond verdwijnen.

Adriaan Mol, oprichter van Mollie, een aanbieder van onlinebetaalservices, was de luidste stem in deze. Mollie wil de concurrentie met de grootbanken aangaan en heeft daarom sinds vorig jaar een bankvergunning. Het bedrijf moest daardoor ineens de bonussen naar beneden schroeven.

Het is begrijpelijk dat politici de techindustrie willen helpen. Europa heeft een straatlengte achterstand op Amerikaanse techbedrijven, maar dit is de verkeerde hulp.

De partijen die voor het verhogen van het bonusplafond zijn, hebben zich opnieuw laten verleiden tot het beantwoorden van de verkeerde vraag. Bij normale bedrijven is het goed om te kijken naar de concurrentiepositie, maar banken zijn geen normale bedrijven. Ze hebben allerlei privileges. Grote banken die zich in de nesten werken, gaan niet failliet, maar worden gered door de overheid met geld van de belastingbetaler. En elke bank kan onder zeer gunstige voorwaarden geld lenen bij de Europese Centrale Bank, waardoor winst maken makkelijk is.

De belangrijkste vraag moet dus niet zijn: welke bonussen zijn nodig om de banken concurrerend te houden? Maar: welke bonussen zijn te verantwoorden aan de belastingbetaler? En ook: welk bonusplafond leidt tot de meest wenselijke bancaire cultuur?

Nederland is vooral gebaat bij bankiers die enige maatschappelijke verantwoordelijkheid voelen en zich niet te veel door individuele hebzucht laten leiden. Hoge bonussen helpen daar niet bij. Het bonusplafond heeft bovendien geen merkbare schade aangericht aan de Nederlandse banken. Er is geen goede reden te bedenken waarom die zorgen nu ineens wél serieus moeten worden genomen.

5. Opzienbarend advies Raad voor Cultuur: bescherm artistieke vrijheid met wet (20 jan)

nieuws

De artistieke vrijheid loopt gevaar in Nederland. Om kunstenaars beter te beschermen, is daarom snel uitbreiding van de wet nodig, stelt de Raad voor Cultuur. Politici moeten zich niet inhoudelijk met kunst kunnen bemoeien, zoals nu bijvoorbeeld gebeurt in de Verenigde Staten.

Met dat opzienbarende advies komt dinsdag de Raad voor Cultuur, het onafhankelijke, officiële adviesorgaan van het kabinet voor cultuurbeleid. Het is een teken des tijds, waarin de opkomst van populistische partijen en grillige politieke verhoudingen de toekomst van allerlei vrijheden ook in Europese landen minder zeker maakt.

Politici hebben in Nederland niets te zeggen over welke schilderijen een museum aan de muur hangt, of welke toneelstukken een theatergezelschap op het repertoire neemt. In de Haagse politiek geldt sinds de 19de eeuw de afspraak dat ministers en Kamerleden zich bij het verdelen van cultuur- en erfgoedsubsidies geen oordeel aanmeten over wat goede en slechte kunst is. Dat laten ze over aan onafhankelijke fondsen en adviseurs.

Maar dit zogeheten 'Thorbecke-adagium' voldoet na 150 jaar niet meer als een 'rode lijn', schrijft de raad in het rapport Maken (z)onder druk. 'Het adagium is immers geen wet en heeft geen wettelijk kader. Dat maakt de afspraak zacht, en dat brengt risico's met zich mee.'

De artistieke vrijheid is volgens de Raad voor Cultuur essentieel voor een 'goed functionerende democratie', net als de wetenschappelijke en journalistieke vrijheid. Het zijn

domeinen waar meningen en perspectieven 'vrijelijk geuit kunnen worden, kunnen botsen en tegen elkaar kunnen worden afgewogen'.

De druk op de kunsten komt vooralsnog alleen vanuit de samenleving, schrijft de raad. De eerste signalen komen van scholen, waar met name ouders maatschappelijke thema's als racisme of homoseksualiteit buiten de deur willen houden. Jeugdtheatergroepen zijn niet meer met al hun voorstellingen welkom. Bibliotheken zien dat ouders actief de collecties van schoolbibliotheken 'opschonen' door bezwaar te maken tegen boeken over onwelgevallige onderwerpen.

Het zijn meer dan incidenten, schrijft de raad, die een jaar onderzoek deed en tientallen kunstenaars en bestuurders sprak. Zij merken dat het publiek hen steeds dwingender aanspreekt op de toelaatbaarheid van hun werk of programmering. De boycotcampagnes tegen optredens van Israëlische of Russische artiesten in het licht van de oorlogen in Gaza en Oekraïne zijn daar een voorbeeld van.

De raad had het na deze conclusie kunnen laten bij een oproep aan het kabinet en gemeenten om er een schep bovenop te doen bij het beschermen van de artistieke vrijheid. Onder de aanbevelingen zit ook het verbeteren van de veiligheid van kunstenaars en instellingen, en het verbinden van kunstonderwijs aan burgerschapsonderwijs om kinderen van jongs af aan te leren wat de rol van cultuur is.

Maar onder verwijzing naar de VS gaat de raad een stap verder door aan te dringen op wetsuitbreiding. Het kan snel gaan: niemand had verwacht dat president Donald Trump een paar weken na zijn aantreden al de macht naar zich toe zou trekken van het Kennedy Center in Washington, het nationale centrum voor de podiumkunsten.

Ook in EU-lidstaten Hongarije en Slowakije zijn al ongeschreven regels gebroken, toen regeringen hard ingrepen bij culturele instellingen die ze te 'activistisch' of 'woke' vonden. In de Tweede Kamer hebben partijen als de PVV en FVD in het verleden ministers in die geest gemaand actie te ondernemen. Bewindslieden hebben dat tot nog toe steeds naast zich neergelegd.

6. Scheuring is mokerslag voor al aangeslagen Wilders (21 jan)

'Een zwarte dag voor de PVV', noemde Wilders zelf het vertrek van zeven Kamerleden. Hij had het naar eigen zeggen niet zien aankomen en dat terwijl een deel van de afsplitsers al tijden in zijn inner circle verkeerde. Hidde Heutink diende als campagneleider bij de laatste verkiezingen, Gidi Markuszower en René Claassen waren betrokken bij de samenstelling van de PVV-lijst. Blijkbaar hadden ze betere banden met de nieuwe aanwas dan Wilders zelf: van de zeven PVV-afspliters zitten er vier nog maar net in de Tweede Kamer, onder wie nummer drie op de lijst Shanna Schilder en nummer vier Annelotte Lammers.

Wilders koos na de scheuring meteen de vlucht naar voren. Hij erkende aangeslagen en teleurgesteld te zijn, maar beloofde ook dat de zon 'wel weer gaat schijnen voor de PVV'. 'We blijven altijd doorgaan.'

Er sprak enige ervaring uit. Wilders zag in de bijna twintigjarige geschiedenis van de PVV wel vaker Kamerleden gedesillusioneerd vertrekken. De klachten die de afsplitsers dinsdag in een statement formuleerden, klonken als echo's uit dat verleden. Ook nu ging het weer over een gebrek aan inspraak, het autoritaire leiderschap van Wilders, het ontbreken van concrete resultaten, de fixatie op de islam. Hero Brinkman, Marcial Hernandez, Joram van Klaveren en Louis Bontes hadden ooit vergelijkbare klachten. Toch verdwenen zij in de anonimiteit, terwijl Wilders bleef.

Nauwelijks bekend

Ook de nieuwe afsplitsers kampen met hetzelfde probleem als hun voorgangers: bij het grote publiek zijn ze nauwelijks bekend. Wilders is een solist die niet kan delegeren, zo valt steeds weer te horen uit de boezem van de PVV. Zijn partij komt daardoor niet tot wasdom, maar het voorkomt tegelijkertijd dat er ooit iemand uit zijn schaduw kan treden. De zeven PVV'ers die zich nu afscheiden, kregen bij de laatste verkiezingen nauwelijks voorkeurstemmen. 'Dat is het businessmodel van de PVV', merkte Markuszower dinsdag gelaten op. Alles draait nu eenmaal altijd om Wilders.

Het biedt PVV'ers die wel trouw blijven aan de partijleider de kans om de spijtoptanten af te schilderen als zetelrovers of erger. Dion Graus noemde zijn ex-fractiegenoten dinsdag 'matennaaiers' en 'muiters'. Ook dat voelde vertrouwd. Exact dezelfde bewoordingen gebruikte het omstreden Kamerlid, dat in opspraak kwam na verwijten van huiselijk geweld en misbruik van de onkostenvergoedingen van de Tweede Kamer, bij eerdere afsplitsingen.

De PVV mag dan ervaring hebben met afsplitsers, het grote verschil is dat nu een grote groep Kamerleden gezamenlijk opstapt. Onderlinge loyaliteit en vriendschap is van oudsher een zeldzaamheid binnen de PVV. Daarvoor is iedereen te afhankelijk van enig lid Wilders. Wie de toorn wekt van de partijleider, hoeft nooit op de steun te rekenen van anderen. Niemand wil zijn eigen ruiten ingooien, het is ieder voor zich.

Dat zich nu toch een groep heeft gevormd, toont bovenal aan hoezeer de regeringsverantwoordelijkheid een wissel heeft getrokken op Wilders' controle over zijn eenmanspartij. De PVV-voorman moest tijdens het kabinet-Schoof overleggen met andere coalitiepartijen, zijn eigen bewindspersonen in het gareel zien te houden en ook nog de fractie besturen. Op al die terreinen bleek dat uiteindelijk teveel gevraagd. Het kabinet-Schoof ging in vlammen op; ex-PVV-minister Fleur Agema verliet na ruzie de politiek en ex-PVV-staatssecretaris Ingrid Coenradie stapte over naar JA21; nu is met enige vertraging ook de fractie ontploft.

Wilders zal nog opgelucht zijn dat oudgedienden als Graus, Martin Bosma, Raymond de Roon en Teun van Dijck hem wel trouw blijven, zoals ze al sinds het prilste begin doen. Alexander van Hattem, de fractievoorzitter in de Eerste Kamer, heeft ook zijn loyaliteit herbevestigd. De schade had groter kunnen zijn, maar het wantrouwen van Wilders zal er niet minder om worden. Markuszower was in 2023 nog voorbestemd om vicepremier te worden namens de PVV, totdat bleek dat hij niet door de AIVD-screening kwam. Na een kortstondige verwijdering werd hij als trouwste adjudant weer in genade aangenomen. Nu gaat diezelfde Markuszower het verzet leiden.

Andere partijen op de uiterste rechterflank, zoals JA21 en FvD, zijn niet genegen om de PVV-afsplitsers asiel te verlenen, bleek dinsdag al snel. Zo dreigt het bestaan van de groep-Markuszower, die overweegt om zich om te dopen tot de Nederlandse Vrijheids Alliantie, de komende jaren een jeukend en zichtbaar litteken te blijven voor Wilders. Zijn ex-fractiegenoten verwijten hem dat hij niks bereikt voor zijn kiezers en niet in staat is om samen te werken.

Andere partijen op de rechterflank zullen het met genoeg gadeslaan: de groep-Markuszower kan Wilders verzwakken, zonder vooralsnog een electorale bedreiging te vormen voor henzelf. Ook voor de nieuwe coalitiepartijen D66, VVD en CDA is de schade die de PVV-leider oploopt een meevaller. De PVV is met de resterende 19 zetels niet meer de grootste oppositiepartij - dat is nu GroenLinks-PvdA - en de vraag is hoe geloofwaardig de 'keiharde oppositie' die Wilders aankondigt op de korte termijn nog is. De PVV-leider had het nieuwe kabinet al gretig omgedoopt tot 'de bende van Jetten'. Jetten zal met genoeg wijzen naar de bende die de PVV ondertussen zelf is geworden.

7. Jetten zal weinig hebben aan PVV-verlaters (22 jan)

Afsplitsing PVV Analyse Steun aan minderheidskabinet

Gidi Markuszower is altijd een hardliner geweest. Hij bezigde namens de PVV jarenlang extreme anti-asielretoriek in de Tweede Kamer. 'Het is walgelijk dat Nederlanders in eigen land door de eigen overheid worden vertrappt, maar dat gelukszoekers uit Afrika en achterlijke Midden-Oosterse zandbaklanden door diezelfde overheid worden vertroeteld', zei hij in 2021. 'Zij die dit zelfhatende beleid niet stoppen, zouden allemaal voor een tribunaal gedaagd moeten worden.'

In 2022 verklaarde hij over toen-malig VVD-staatssecretaris van Asiel en huidig Kamerlid Eric van der Burg: 'Hij propt heel Nederland vol met Arabische en Afrikaanse asielzoekers. Daarom wordt de gewone Nederlander vreemde in eigen landen en worden wij vervangen.'

Het roept de vraag op wat de aanstaande coalitie aanmoet met de aankondiging van de nieuwbakken fractievoorzitter van Groep Markuszower dat hij openstaat voor samenwerking met het toekomstige minderheids-kabinet. D66-leider Rob Jetten toonde zich niet meteen afwijzend en VVD-leider Dilan Yesilgöz klonk zelfs positief: 'Hoe meer Kamerleden een stabiel landsbestuur willen, hoe beter.'

Krijgt het minderheidskabinet nu inderdaad meer ruimte om deals over rechts te sluiten? Dan zal er heel wat moeten gebeuren. In de talkshow Pauw & De Wit zei Markuszower dinsdag dat het PVV-verkiezingsprogramma de basis blijft voor de nieuwe fractie. Ook een andere afsplitser verklaarde dat de nieuwe fractie zich 'conformeert' aan het oude programma.

Dat betekent dat de ex-PVV'ers nog steeds achter de asielplannen staan die het vorige kabinet ten val brachten, remigratie willen bevorderen, hoofddoekjes in de Tweede Kamer en andere gebouwen willen verbieden en de onderwijsvrijheid voor islamitische scholen willen beperken.

Op sociaal-economisch terrein zijn er evenmin aanknopingspunten te vinden met de plannen die Jetten en CDA-leider Henri Bontenbal eerder deze formatie uit de doeken deden. Bezuinigingen op de zorg en sociale zekerheid zijn uit den boze volgens het PVV-programma waar de afsplitsers zich aan committeren. Het stikstof- en klimaatprobleem bestaat niet eens.

PVV-campagneleider

Het idee dat de zeven afsplitsers Jettens minderheidskabinet op cruciale dossiers aan extra stemmen gaan helpen, lijkt zo een illusie zolang het programma van Wilders als leidraad dient. Tegelijkertijd kunnen de ex-PVV'ers moeilijk afstand nemen van plannen die drie maanden geleden nog de basis vormden voor hun verkiezing in de Tweede Kamer.

Hun eigen politieke profiel biedt evenmin veel bewegingsruimte. Net als Markuszower gold ook Hidde Heutink, PVV-campagneleider bij de laatste verkiezingen, als een hardliner. Tubantia omschreef de Enschedeër ooit als 'een man van verontwaardiging en uitroeptekens, idolaat van Geert Wilders'.

Heutink werkte enkele jaren als fractiemedewerker in de Tweede Kamer in de hoop ooit zelf parlementariër te worden, maar in 2023 werd hij op plek 36 gezet, wat onverkiesbaar leek. Toen de PVV onverwacht een monsterzege boekte, kwam hij toch in de Kamer. Daarna klom Heutink langzaam op in de pikorde.

Hetzelfde geldt voor René Claassen, een Limburgse ex-verpleger die bij zijn entree in de Kamer in 2023 benadrukte dat hij meer ziet in een politiek van samenwerking. Tegelijkertijd was hij bereid om de eigen PVV-zorgminister Fleur Agema hard aan te pakken, en als PVV-statenlid blies hij in 2021 in opdracht van Wilders het destijds door de PVV gesteunde extraparlamentaire college op. Voor de afgelopen verkiezingen hielp Claassen Wilders bij het samenstellen van de PVV-lijst.

Ongewis is vooral hoe de fractie van ex-PVV'ers zich op de langere termijn gaat ontwikkelen. Markuszower liet bij Pauw & De Wit doorschemeren dat hij vooraf niet wist hoeveel PVV'ers zijn kant zouden kiezen. Uiteindelijk stemden naast Claassen en Heutink ook vier net aangetreden Kamerleden mee met zijn voorstel om Wilders tijdelijk te vervangen als fractievoorzitter. Daarmee bezegelden ze na amper drie maanden hun lot bij de PVV.

Over die vier laatste PVV'ers is weinig bekend, behalve dat hun politieke ervaring minimaal is. Shanna Schilder was zelf totaal verrast dat ze op plek drie van de PVV-lijst terechtkwam en moest halsoverkop uit Curaçao vertrekken, waar ze als ambtenaar werkzaam was. Jurist en ex-IND-ambtenaar Annelotte Lammers werd door Wilders uit het niets op plek vier gezet.

Nicole Moinat (plek zeventien), ex-PVV-gemeenteraadslid in Purmerend, was de afgelopen periode politiek assistent van voormalig PVV-zorgstaatssecretaris Vicky Maeijer. De zevende afsplitser, Tamara ten Hove, werkte pas sinds 2023 als medewerker voor de fractie en kwam vervolgens op plek twintig van de lijst terecht.

Adopterende partijen

Markuszower sloot dinsdag niet uit dat er op termijn toch nog een aansluiting komt bij een andere partij. Volgens hem is dat nu moeilijk omdat andere fracties niet zomaar zeven ex-

PVV'ers kunnen opnemen. Met zoveel nieuwkomers zou het karakter van zo'n adopterende partij in een klap veranderen.

Het suggereert dat de afgesplitste PVV'ers na verloop van tijd ook nog hun eigen weg kunnen zoeken. Van Markuszower zelf is bekend dat hij contacten heeft bij JA21.

Buitenstaanders zullen het stem-gedrag van de Groep Markuszower de komende maanden hoe dan ook met argusogen volgen. Als er vaak wordt meegestemd met partijen als JA21, **FvD** of BBB kan dat een aanwijzing zijn voor de toekomstplannen.

Dat stemgedrag pakte in het verleden echter niet altijd goed uit voor ex-PVV'ers: zo stemde voormalig PVV- Kamerlid Roland van Vliet na zijn afsplitsing in 2014 bijna altijd mee met de VVD. Het was een publiek geheim dat hij zich bij de volgende verkiezingen graag wilde aansluiten bij de liberalen. De VVD was blij met zijn stem in de Kamer, maar gaf Van Vliet uiteindelijk geen plek op de lijst.

De afsplitsers zijn voor remigratie en geloven niet in het bestaan van het klimaatprobleem

8. Voor de JFVD is niemand te extreem (24 jan)

JFVD-kerstgala

'2026 wordt het jaar van re-mi-gra-tie!' Voor een uitzinnige zaal vol **rechtse jongeren** brengt JFVD-voorzitter Iem Al Biyati, in galajurk en met een glas rode wijn in de hand, een toast uit. Hier, in Huize Salentein, een pseudo-middeleeuws wit kasteel in Nijkerk, komen begin december honderden leden van de jongeren vleugel van Forum voor Democratie samen voor het jaarlijkse JFVD-kerstgala, **volgens de organisatie 'het meest romantische evenement van het jaar', een avond vol 'gezelligheid en mystiek'.**

Kaarten zijn voor 14- tot 29-jarige leden te koop, waarbij vrouwen minder betalen dan mannen, en dates ook welkom zijn. Voor een vanafprijs van 29,95 euro is hun een avond met 'drankjes, hapjes en dansjes' beloofd - er is een open bar - en zullen ze in aanwezigheid van 'gasten uit binnen- en buitenland' en 'prominente **FvD**'ers' de verkiezingsuitslag kunnen vieren. Die belofte wordt waargemaakt. Partijleider Lidewij de Vos, haar vriend en fractiemedewerker Massimo Etalle, Kamerleden Freek Jansen en Tom Russcher, vier JFVD'ers van het eerste uur, zijn voor iedereen benaderbaar voor een praatje of foto.

Bij weinig partijen is de jongerenafdeling zo nauw verbonden met de moederpartij als bij Forum voor Democratie. **Verwacht van de JFVD geen kritische uitspraken over de koers van de partij.** Integendeel: de jongerenafdeling - ruim vijfduizend leden en 150.000 euro subsidie per jaar - is de kweekvijver van de partij. Van de zeven Kamerleden komen er vier uit de JFVD.

De afgelopen jaren leek het erop dat Forum voor Democratie - bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2019 nog de grootste partij van Nederland - was verworden tot een **getuigenispartij in de marge**. Nadat meer **gematigde politici de partij hadden verlaten vanwege** uitgelekte racistische en antisemitische appjes in JFVD-appgroepen, en er commotie was ontstaan over complottheorieën en Poetin-verheerlijkende uitspraken van

partijleider Thierry Baudet, bleven er bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2023 maar drie zetels over.

Een onverwachte leiderschapswissel bracht afgelopen zomer verandering. Volgens Baudet stonden 'gepolariseerde meningen' over hem 'nieuwe groei' in de weg.

De wissel pakte goed uit: onder leiding van de relatief onbekende Lidewij de Vos behaalde FvD bij de Tweede Kamerverkiezingen zeven zetels en groeide het aantal leden volgens de partij naar meer dan zeventigduizend, waarmee Forum de grootste ledenpartij is van Nederland. FvD stijgt in opiniepeilingen, ten koste van de uit elkaar vallende PVV, en geldt inmiddels als de grote belofte op uiterst rechts. FvD is van plan om in maart in meer dan honderd gemeenten mee te doen aan de gemeenteraadsverkiezingen, een verdubbeling.

Ondertussen presenteert De Vos zich als de leider van een fatsoenlijke rechtse partij. Als haar deze maand in het SBS-programma Nieuws van de dag gevraagd wordt naar eerdere racistische uitlatingen van JFVD'ers, antwoordt ze dat de partij heeft geleerd van de 'kinderziektes'. 'We hebben een veel stabielere kern.'

Maar wie de foto's van het JFVD-kerstgala bekijkt, door de partij zelf op Facebook geplaatst, krijgt een ander beeld. De voor racisme veroordeelde John A. van White Lives Matter, ook actief bij een neofascistische vechtclub, staat op de dansvloer, leden van extreemrechtse organisaties als Geuzenbond en Schild & Vrienden zijn welkom, en politici uit de internationale identitaire beweging worden als eregasten verwelkomd. Na afloop delen aanwezigen posts met 'hondenfluitjes' - verkapte verwijzingen naar extreemrechts gedachtegoed - op sociale media. Hoogleraar rechts-extremisme Léonie de Jonge: 'De partij doet klaarblijkelijk geen moeite om de extreemrechtse contacten te verstoppen.'

Zelf ziet de partij het probleem niet. JFVD-voorzitter Iem Al Biyati: 'Moeten wij galagasten uitsluiten vanwege bepaalde meningen, als een soort gedachtepolitie?'

1

Identitaire bondgenoten uit Europa

Een selectief clubje genodigden verzamelt zich aan het begin van de avond voor een diner met de partijtop. Dankzij een tafelschikking zitten de buitenlandse eregasten verspreid over verschillende ronde tafels, met aan elke tafel enkele partijkopstukken. De meest prominente tafel is die van het koppel De Vos-Etalle. De pro-Russische Brit John Laughland, die op de loonlijst staat als directeur van FvD International en bij bijeenkomsten van de JFVD vaak lezingen geeft, zit rechts naast De Vos. De partij-intellectueel is nog geregeld in Rusland en een uitgesproken tegenstander van steun aan Oekraïne.

Opvallender is de man die links van het koppel mag zitten: Žan Žalec, een Sloveen die je niet snel in galakostuum zult aantreffen. Hij was jarenlang straatactivist; iemand die spandoeken aan bruggen hing en demonstraties van politieke tegenstanders verstoorde. In 2019 was hij een van de oprichters van de Sloveense tak van de identitaire beweging, een vrij jonge Europese verzameling organisaties die in veel landen als extreemrechts wordt beschouwd.

De identitairers richten zich vooral op jongeren en streven naar revolutie door middel van 'metapolitiek'. Met demonstraties, acties en onlinecampagnes willen ze de massa bereiken en het identitaire gedachtegoed normaliseren. Het grote probleem dat ze zien is 'omvolking', verwijzend naar de complottheorie die stelt dat elites immigratie doelbewust inzetten om de 'inheemse' bevolking te vervangen. De oplossing is 'remigratie'.

Žalec is trots dat zijn beweging de term 'de grote vervanging' (synoniem voor 'omvolking') heeft geïntroduceerd in Slovenië. Inmiddels werkt hij voor een radicaal-rechts Slo-veens lid van het Europees Parlement. Tijdens het diner met eregasten neemt Žalec stand het woord, is te zien op foto's.

Journalist Erik Valenčič doet al zo'n tien jaar onderzoek naar extreemrechts in Slovenië, en kent Žalec goed. 'Hij trekt al jaren op met allerlei bekende neonazi's.' Žalec lijkt zich daar niet voor te schamen, zo blijkt uit veel van zijn Instagramposts. Zo plaatste hij in 2020 een foto van zichzelf met leden van neonazigroep 'HeadHunters Domžale', waarbij een van de mannen op de foto de Hitlergroet brengt. De man naast Žalec draagt een shirt met de tekst 'White Power'.

Valenčič: 'Volgens mijn informatie is deze foto gemaakt toen neonazi's getraind werden in Domžale'. In die tijd was radicaal-rechts aan de macht in Slovenië en opereerden neonazi's veel brutaler en openlijker.' Het onderschrift lijkt naar de training te verwijzen: 'Tweede schooldag succesvol afgerond.' Ook heeft Žalec een voorkeur voor het poseren in T-shirts met extremistische hondenfluitjes of symbolen.

Tegenover De Vos zit de Duitser Severin Köhler, een jonge AfD'er uit Stuttgart die net als Žalec opduikt bij bijeenkomsten van de identitaire beweging. Hij behoort tot de uiterste rechtervleugel van zijn partij. Vorig jaar werd hij gefotografeerd bij de meerdaagse 'winterschool' van de bekende Duitse rechts-extremist Götz Kubitschek, die deelname aan democratische debatten verwerpt en politieke tegenstanders liever 'een klap in het gezicht' geeft. Waar veel deelnemers van de winterschool hun hoofd bedekken voor fotografen, kijkt Köhler vrijmoedig de lens in.

Volgens de Stuttgarter Zeitung gaan zijn banden met extreemrechts ook het bestuur van zijn eigen regionale AfD-afdeling te ver. Hij is sinds vorig jaar niet langer raadslid en geen voorzitter meer van de jongerenafdeling. Desalniettemin is juist Köhler de enige eregast van AfD op het gala. Op foto's is te zien dat hij de groep toespreekt, net als Žalec.

Een tafel verderop, naast JFVD-voorzitter Al Biyati, zit John McLoughlin. Dat opsporingsdiensten interesse hebben in personen uit de internationale identitaire beweging, ervoer de jonge Ierse politicus van de National Party, een uiterst rechtse splinterpartij, aan den lijve. Hij werd in oktober aangehouden door een Britse contraterrorisme-eenheid in Londen en ondervraagd. Zelf bracht McLoughlin de aanhouding in verband met zijn toespraak op de Remigration Summit in Milaan, een bijeenkomst van internationale identitaire activisten en politici.

Daarin noemde hij remigratie de 'laatste hoop'. Als remigratie, 'de vreedzame oplossing', niet tot stand wordt gebracht, voorspelde McLoughlin, zal dit leiden tot onrust of erger. 'Wanneer

onze mensen tot het breekpunt worden gedreven, zult u er zeker niet op kunnen rekenen dat ik, of welke andere politieke leider hier, hen nog kan tegenhouden.'

Dat Žalec, Köhler en McLoughlin eregasten zijn op het gala, laat zien hoezeer de JFVD verbonden is met de identitaire beweging. De officiële leider van deze beweging is de Oostenrijker Martin Sellner. Sellner, nu 37, omschreef zichzelf tot 2011 als neonazi. Hij haalde wereldwijd het nieuws nadat bekend was geworden dat hij in 2018 een donatie van 1.500 euro had ontvangen van terrorist Brenton Tarrant, die een jaar later 51 mensen doodschoot in moskeeën in het Nieuw-Zeelandse Christchurch. Ze mailden over en weer.

Op een besloten bijeenkomst in Duitsland in 2023 presenteerde Sellner zijn 'masterplan' om miljoenen migranten, asielzoekers en 'niet-geassimileerde' staatsburgers te laten 'terugkeren'. Nadat onderzoeksjournalisten over de bijeenkomst hadden geschreven, gingen in Duitsland woedende menigten de straat op om te demonstreren. Sellner heeft al jaren een inreisverbod voor de VS en het Verenigd Koninkrijk.

Over de betrokkenheid van FvD bij de identitaire beweging geeft de partij wisselende signalen af. Freek Jansen was een van de sprekers op de door Sellner georganiseerde Remigration Summit, afgelopen zomer in Milaan. En bij een lezing van Sellner in Nederland, georganiseerd door de extreemrechtse organisatie Voorpost, zat FvD-politicus Massimo Etalle op de eerste rij. Hij nam na afloop een selfie met Sellner.

Maar tegenover NRC relativeerde Etalle zijn aanwezigheid, door te zeggen dat hij de bijeenkomst had bezocht als hoofdredacteur en interviewer van JFVD-blad De Dissident. Zijn partner, partijleider Lidewij de Vos, zei in een interview met de Volkskrant 'de details over Sellner' niet te kennen. De Vos: 'Wij interviewen ook beeldhouwers en andere mensen. Ik zie het probleem niet.'

Met andere sleutelfiguren uit de internationale identitaire beweging associeert FvD zich wél openlijk. Een van de bekendste identitaire activisten, naast Sellner, is de Vlaming Dries Van Langenhove, de voorman van de extreemrechtse jongerenbeweging Schild & Vrienden. Hij is vaak te gast bij de partij, die hem ziet als 'een strijder, een waarheidverkondiger en een goede vriend van FvD'.

In het openbaar zegt Schild & Vrienden 'op te komen voor het behoud van de eigen nationale identiteit', maar achter de schermen, in hun besloten Facebookgroepen, werden honderden racistische en antisemitische memes uitgewisseld, onthulden Vlaamse journalisten in 2018. Ook riep Van Langenhove zijn volgelingen op te leren omgaan met vuurwapens. Deze maand werd hij na jarenlang procederen door de hoogste Belgische rechter veroordeeld vanwege racisme en het bagatelliseren van de Holocaust.

Dat de partij zich vaag uitlaat over de banden met de identitaire beweging, is veelzeggend, vindt Léonie de Jonge, hoogleraar rechts-extremisme aan de Universiteit van Tübingen. 'Forum voor Democratie heeft een frontstage en een backstage. De frontstage is het politieke toneel en de media, waar het nieuwe gezicht Lidewij de Vos het radicale imago probeert af te zwakken. Tegelijkertijd rolt Forum bewust de agenda van Martin Sellner uit en onderhoudt de partij banden met extreemrechtse individuen en organisaties.'

De frontstage, dat zijn de fractiegangen in het Kamergebouw. Daar, op zijn met schemerlampen verlichte werkkamer, wil kersvers Kamerlid en perswoordvoerder Tom Russcher de Volkskrant best even te woord staan. Hij is net zijn maidenspeech aan het oefenen, waarbij JFVD-voorzitter en fractiemedewerker Iem Al Biyati hem met haar telefoon filmt. Al Biyati: 'Die speech houdt hij hopelijk morgen. Het gaat goed. Zin in.'

Wie de gastenlijst en de tafelschikking voor het diner heeft bepaald, daar wil Russcher niets over zeggen. 'Dat houden we liever voor ons. We gaan niet in op hoe wij intern mensen uitnodigen.' Al Biyati: 'We nodigen mensen uit van bevriende politieke partijen.' 'Dat deze mensen onderdeel zijn van de identitaire beweging, radicale uitspraken doen of zich begeven in extreemrechtse kringen, vinden ze geen probleem. 'Het is niet aan ons om te oordelen over galagasten.'

Ook ziet Russcher in de foto met Žan Žalec niet direct een Hitlergroet, hij heeft daar 'veel fantasie' voor nodig. 'Maar als jullie zeggen dat het zo is, dan nemen we daar uiteraard afstand van.' Hij wil niet reageren op de vraag of Žalec een volgende keer weer op het gala mag komen.

2

Extreemrechtse studenten

Een andere eregast aan de ronde tafel van Lidewij de Vos is de student Lars (achternaam weggelaten, zie verantwoording). Op foto's loopt hij voorop bij demonstraties van de Geuzenbond, een volgens de NCTV extreemrechtse identitaire jongerenorganisatie in Nederland en Vlaanderen, die door inlichtingendiensten in de gaten wordt gehouden. De Geuzenbond, met in het logo de prinsenvlag, pleit voor een 'homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd'. Een klein clubje doet mee aan activiteiten, maar het onlinebereik reikt tot de duizenden.

De bekendste Geuzenbond-activist is Thomas D., die vorig jaar in Nijmegen werd gearresteerd op verdenking van voorbereiding van een terroristisch misdrijf. Voor de terrorismeverdenking werd te weinig bewijs gevonden, maar D. wordt wel vervolgd voor het bezit van een grote hoeveelheid verboden vuurwapens en munitie en zit nog steeds vast. Eerder in 2025 nam D., samen met Lars en twee andere Geuzenbond-activisten, deel aan een 'remigratievaart' door Amsterdam, tijdens een antiracisedemonstratie. De Geuzenbonders riepen vanaf een bootje door een megafoon leuzen naar demonstranten.

Ook student Vosmar, gefotografeerd bij Geuzenbond-acties, is op het kerstgala. Uit eerder onderzoek van de Volkskrant bleek dat de ogenschijnlijk minder radicale Groot-Nederlandse Studentenvereniging (GNSV), met enkele tientallen leden, in feite een verlengstuk is van de Geuzenbond. Vosmar is bij beide organisaties actief, zo is op foto's te zien.

Een GNSV-lidmaatschap is voor FvD geen enkel probleem. Dat blijkt uit het feit dat de Utrechtse GNSV-praeses Frank van Breukelen - op het gala poserend met Vosmar - ook Statenlid is voor Forum voor Democratie. Van Breukelen is bevriend met de opgepakte Thomas D., verdedigde hem openlijk op X en riep nationalisten op om D. te helpen met donaties.

Burgeronderzoekers van Capitol Terrorists Exposers, die door middel van open source intelligence rechts-extremisme onderzoeken, brachten eerder een foto naar buiten waarop Van Breukelen een Odal-rune om zijn nek draagt en '88' op zijn hand heeft geschreven. De Odal-rune was in de jaren dertig en veertig een symbool van de SS en geldt nu als neonazisymbool. Het getal 88 is voor rechts-extremisten een verwijzing naar Heil Hitler (de H is de achtste letter van het alfabet). Van Breukelen liet in een reactie op X weten dat 88 zijn volgnummer was met bungeejumpen, wat hij die dag had gedaan op een festival, en dat de rune 'familie, thuis, voorvaders, introspectie en stabiliteit' betekende. Van Breukelen reageert niet op vragen van de Volkskrant.

3

Deelnemers aan neofascistische vechtklubs

Na het diner voegen de genodigden en partijprominenten zich bij de rest van de JFVD'ers op de dansvloer. De opvallendste aanwezige is John A., een van de drie leidende figuren van de Nederlandse tak van het antisemitische en racistische White Lives Matter. Vier dagen na het gala werd A. in hoger beroep veroordeeld voor onder meer het projecteren van racistische teksten op de Rotterdamse Erasmusbrug tijdens de jaarwisseling van 2023. Hij kreeg zes maanden cel, waarvan vier voorwaardelijk, en 240 uur taakstraf. Tegen die uitspraak is hij in cassatie gegaan.

Naast zijn activiteiten voor White Lives Matter is John A. te zien op allerlei groepsfoto's van Active Club Dietsland. In 'active clubs' trainen leden samen om fysiek en mentaal weerbaar te zijn voor de in hun ogen 'onvermijdelijke rassenstrijd', schrijft de AIVD, die al enkele jaren waarschuwt voor deze rechts-extremistische vechtklubs. In Nederland zijn meerdere van dit soort clubs actief, met Active Club Dietsland als bekendste voorbeeld. Active clubs uit verschillende landen trekken samen op en organiseren 'fight nights'. Beelden daarvan, waarop leden onherkenbaar zijn gemaakt, worden in Telegramgroepen en elders online geplaatst.

Om lid te worden van Active Club Dietsland moet je 'blank (Europees) van bloed' zijn, aan kickboksen of MMA doen, dagelijks bezig zijn met 'zelfverbetering' en een 'pro-blank' wereldbeeld hebben, zo meldt de Telegramgroep met ruim 3.200 leden. Bonuspunten krijg je als je langer bent dan 1 meter 85, meer dan 80 kilo weegt en geen alcohol of drugs gebruikt. Dat vrouwen geen lid mogen worden staat nergens, maar op beeldmateriaal van active clubs zijn vrouwen niet te zien. Leden van Active Club Dietsland, het lijken er rond de vijftien te zijn, trainen regelmatig samen met Wolvenrad, een uitgesproken nazistische active club, met in de Telegramgroep een foto waarop onherkenbaar gemaakte mannen, vrouwen en jonge kinderen gezamenlijk de Hitlergroet brengen, achter een Wolvenrad-vlag.

John is niet de enige op het gala die te zien is op foto's van active clubs. Dat geldt ook voor Chris, die aanwezig was op JFVD-gala's, borrels, voetbaltoernooien, en die tweemaal het JFVD-zomerkamp bezocht, waarvoor je geselecteerd moet worden. Hij trainde in ieder geval in 2023 met Active Club Dietsland en Wolvenrad, blijkt uit foto's afkomstig van het Telegramkanaal van Active Club Dietsland. Op een van die foto's maakt hij met zijn ene hand het oké-gebaar en houdt hij met zijn andere hand een fles melk vast.

Zowel de melk als het oké-gebaar geldt in extreemrechtse kringen als hondenfluitje. Binnen deze scene drinkt men graag rauwe melk vanwege de 'puurheid' ervan, maar poseren met melk is ook een verkapte verwijzing naar witte superioriteit. Het oké-gebaar, waarbij de duim en wijsvinger een rondje vormen en de drie andere vingers zijn gestrekt, staat voor 'WP': white power. Hondenfluitjes zijn duidelijke signalen voor insiders, maar ambigu genoeg om onschuld te kunnen claimen.

Uit screenshots van Capitol Terrorists Exposers, waarin de Volkskrant inzage kreeg, blijkt dat iemand met dezelfde voor- en achternaam en online-alias zich in 2021 onbeschaamd antisemitisch uitliet in openbare Telegramgroepen. 'Ze willen ons uitroeien', schrijft hij daar. 'Tijd om wakker te worden, en om in te gaan zien wie er nu echt altijd overal achter zit.' Zijn bericht gaat vergezeld van twee emoji's van neuzen en een davidster. Hij reageert instemmend op een ander bericht waarin wordt gesteld dat Adolf Hitler 'gelijk had'.

Chris duikt ook al jaren op in foto's van Schild & Vrienden, de identitaire jongerenorganisatie van Vlaming Dries Van Langenhove, waarmee de JFVD nauwe banden onderhoudt. Dat hij een prominent activist is van Schild & Vrienden, blijkt uit het feit dat hij bij grote internationale demonstraties in een Schild & Vrienden-shirt vooraan staat, naast Van Langenhove en Sellner.

Russcher en Al Biyati beamen Chris te kennen, maar van 'active clubs' zegt Al Biyati nooit te hebben gehoord. 'Wat is een active club? Wat wordt daarmee bedoeld? Wolvenrad? Zegt mij niks. Die andere ook niet. Zijn dat verenigingen, zoals de JFVD?' Het zou goed kunnen dat er active club-leden op het gala waren, zegt ze. 'Er waren 300 man.'

De twee FvD'ers zeggen dat ze niet wisten dat John A. van White Lives Matter op hun gala was. Russcher: 'Ik ken die hele vent niet.' Ondanks zijn veroordeling zal hij volgende keer weer welkom zijn, als hij een kaartje koopt. Al Biyati: 'Zover ik weet is die John niet veroordeeld wegens geweld, maar voor het uiten van een mening. Wij willen geen gedachtepolitie spelen en mensen uitsluiten vanwege het uiten van bepaalde meningen.'

Hoogleraar De Jonge noemt het opvallend dat de JFVD het hele fotoalbum van het kerstgala zelf online zet. 'Ze verbergen hun extreme contacten niet. Dat zegt hoe genormaliseerd dit gedachtegoed inmiddels is. Publieke ophef ontstaat er nauwelijks meer over, en dat weten ze bij FvD.'

Ook niet over 'hondenfluitjes' als het nummer L'Amour Toujours van de Italiaanse producer Gigi d'Agostino, dat de JFVD als begeleidend nummer koos om de tienduizenden volgers op sociale media een gelukkig nieuwjaar te wensen. Op de melodie van dat nummer werd in 2023 door Duitse jongeren 'Ausländer raus' gezongen. Sindsdien is het door extreemrechts als een soort lijflied geadopteerd. De Jonge: 'Dit is zó'n eenduidig signaal, je kunt het nauwelijks een hondenfluitje meer noemen. Het is de zoveelste aanwijzing dat de JFVD in feite een extreemrechtse organisatie is.' Dat jongerenbewegingen radicaler zijn dan de moederpartij zie je vaker, ook bij uiterst rechts, zegt De Jonge. 'Zo is de jongerenpartij van de Duitse AfD een drijfveer van radicalisering. De JFVD is dat ook. Maar bij FvD en JFVD zijn de banden ook nog eens zeer nauw. Zo heeft de JFVD geen eigen programma en is de meerderheid van de Kamerfractie afkomstig uit de JFVD. Bij de jongerentak worden talenten

gesocialiseerd en klaargestoomd. De JFVD is op sociale media veel groter dan andere jongerenorganisaties, wat de groeiende populariteit van de moederpartij kan helpen verklaren.'

Na afloop van het gala plaatst de JFVD een gelikte aftermovie van het kerstgala op de eigen sociale media. In de video wordt een student en fractiemedewerker van **FvD** in Velsen geïnterviewd. Terwijl hij buiten voor het kasteel staat, wenst hij de kijkers een kerst vol 'warmte, liefde en familie'. De onnatuurlijke manier waarop hij zijn wijnglas vasthoudt, valt op. Hij maakt van zijn duim en wijsvinger een rondje en strekt zijn andere drie vingers: WP.

'Hij heeft op geen enkele wijze bewust een 'white power'-teken gemaakt', reageert Tommy Panis, **FvD**-fractievoorzitter in Velsen. 'Hooguit kan worden vastgesteld dat iemand geen etiquettecursus heeft gevolgd over hoe men correct een wijnglas vasthoudt.'

Dat het oké-gebaar naar white power verwijst, komt Al Biyati überhaupt niet bekend voor, zegt ze. 'Waar doelen jullie precies op? Dat betekent toch gewoon goed, of lekker, of zo? Is dit niet een beetje vergezocht? Er zijn wel meer dubbelzinnige gebaren. Misschien hadden de mensen die jullie bedoelen eigenlijk een duim willen opsteken, maar ging dat verkeerd.'

En waarom koos de JFVD voor het nummer L'Amour Toujours van Gigi D'Agostino als begeleiding bij de nieuwjaarswens op Instagram? Al Biyati kan een glimlach niet onderdrukken. 'Mooi eurodancenummer, toch? Wij houden heel erg van eurodance.'

Racistische appjes in JFVD-appgroepen

Nadat in 2020 racistische en antisemitische appberichten van JFVD'ers waren uitgelekt uit de appgroep 'Borrelvd', royeerde de JFVD enkele klokkenluiders. Afzenders van de bewuste berichten mochten blijven of zouden carrière maken in de partij.

Iem Al Biyati, nu JFVD-voorzitter en fractiemedewerker, deelde in de appgroep een link naar het nummer dat de Nieuw-Zeelandse terrorist Brenton Tarrant afspeelde terwijl hij 51 mensen doodschoot in moskeeën in Christchurch. Zelf noemde ze dat 'een edgy grap'. Omdat de partijtop niet wilde ingrijpen, besloot een aantal Forum-politici de partij te verlaten en JA21 op te richten.

Nationalistische studenten zingen nazilied

Tussen verschillende nationalistische jongerenorganisaties is veel overlap, veel studenten zijn actief voor meerdere organisaties tegelijk. Zo zijn meerdere JFVD'ers actief bij de VSP (Vrijmoedige Studentenpartij), die 'woke' wil bevechten in universiteitsraden.

Een van hen, Marlon U., die in 2022 ook kandidaat-raadslid voor **FvD** was in Almere, kwam deze maand in het nieuws vanwege het zingen van een nazilied en de vermeende mishandeling van een medestudent.

Op een borrel op de Amsterdamse Vrije Universiteit met andere vertegenwoordigers van studentenpartijen ontstond eind november ruzie nadat U. met VSP'er Reinout V. het lied Erika had aangeheven, een marslied van de Wehrmacht. Toen daarna ruzie ontstond over het zingen van het lied, sloeg U. een lid van een andere studentenpartij in elkaar, volgens drie

aanwezig. Volgens hen kenden U. en V. het marslied uit hun hoofd. Een geluidsopname in bezit van de Volkskrant bevestigt het gezang. U. werd deze maand aangehouden en verhoord.

Over dit verhaal

De in dit artikel besproken Žan Žalec, Severin Köhler, Frank van Breukelen, Lars, Chris, John A. en Marlon U. zijn rechtstreeks of via Forum voor Democratie benaderd en hebben niet inhoudelijk gereageerd.

Actieve politici worden in dit artikel, vanwege hun publieke functie, met naam en achternaam genoemd. Bij personen die (mogelijk) verdacht worden van strafbare feiten noemen we de voornaam en de eerste letter van hun achternaam, en is hun gezicht op de foto onherkenbaar gemaakt. Van personen die geen publieke functie hebben en zichzelf niet openlijk identificeren als leden van genoemde extreemrechtse organisaties, vermelden we alleen de voornaam. De volledige namen zijn bij auteurs en hoofdredactie bekend. Mogelijke partners van in dit artikel besproken personen zijn op foto's ook onherkenbaar gemaakt.

9. Is het wel zo'n goed idee om de bonusregels voor de financiële sector te versoepelen? (27 jan)

Versoepeling bonusregels

1.

Waarom willen D66, VVD en CDA meer en hogere bonussen toestaan?

Banken en fintechbedrijven klagen al sinds de invoering van het Nederlandse bonusplafond in 2014 dat die regels hun internationale concurrentiepositie aantasten. Ze zouden op de internationale arbeidsmarkt voor financiële topfuncties constant aan het kortste eind trekken, omdat bedrijven in andere landen hogere bonussen mogen uitdelen dan de Nederlandse financiële sector. Banken en fintech-start-ups zouden hierdoor moeite hebben voldoende ICT'ers te rekruteren, want die zijn in heel Europa schaars. Dat gebrek aan ICT'ers tast volgens de sector de innovatiekracht aan, en daarmee het groeivermogen van de Nederlandse economie.

2.

Heeft de sector daar gelijk in?

Dat hoog gekwalificeerde ICT'ers schaars zijn, staat buiten kijf. Ook de overheid heeft ermee te maken. Maar de recentste evaluatie van de Wet beloningsbeleid financiële ondernemingen (Wbfo) levert weinig bewijs dat hogere bonussen dit probleem zullen verhelpen. Vrijwel het enige 'bewijs' bestaat uit interviews met managers van financiële bedrijven. Dat zijn dezelfde mensen die het bonusplafond van tafel willen krijgen en daarvoor lobbyen in de Tweede Kamer. Het voorstel krijgt waarschijnlijk een meerderheid in beide Kamers dankzij steun van JA21, BBB en **FvD**.

3.

Maar dat bewijst toch niet dat de sector ongelijk heeft?

Seo economisch onderzoek, het bureau dat het bonusplafond in 2024 evalueerde, keek ook naar feitelijke personeelsswisselingen aan de top van financiële instellingen. De onderzoekers zagen geen significant verschil tussen de jaren vóór de invoering van het Nederlandse bonusplafond en de jaren erna. Als hoge bonussen veel verschil maken bij het aantrekken en vasthouden van toptalent, zou dat uit de cijfers moeten blijken. Het mantra dat toptalent 'voor het buitenland kiest' als Nederlandse banken, verzekeraars en beleggingsinstellingen karig zijn met bonussen, lijkt ook niet op te gaan. Een Rotterdams promotieonderzoek naar de bezoldiging van topmanagers van beursgenoteerde bedrijven leidde in 2018 tot de volgende conclusie: 'Het merendeel van de bestuurders wordt intern opgeleid, de internationale mobiliteit is laag en het weggopen van bestuurders komt maar weinig voor.'

4.

Dat zegt iets over het effect van bonussen op bestuurders. Maar zegt dat ook iets over ICT'ers?

Het is frappant dat de lobbybrief die de financiële sector in december naar de Tweede Kamer stuurde uitsluitend het tekort aan ICT'ers benoemt. Ook het D66-VVD-CDA-amendement en een Kamerbrief van VVD-minister van Financiën Eelco Heinen noemen alleen de ICT'ers. Maar tegenover Seo beschreven de geïnterviewde topmensen nog een groep waaraan ze hogere bonussen willen uitdelen: mensen in 'sterk commerciële functies' en 'commercieel talent'. Maar een lobbyverhaal over ICT'ers (een vak dat geassocieerd wordt met het politiek populaire buzzwoord 'innovatie') heeft natuurlijk meer kans van slagen dan een jammerklacht over een tekort aan verkopers van beleggingsproducten.

5.

Maar klopt het dat de Nederlandse bonusregels strikter zijn dan die in andere EU-landen?

Ja, dat klopt. In Nederland mogen financiële instellingen maximaal 20 procent bonus geven bovenop het vaste salaris, en dat plafond geldt voor alle werknemers. De EU-richtlijn kent een bonusplafond van 100 procent, en alleen voor medewerkers in een functie met een hoog risico-profiel. Als beide Kamers het amendement aannemen, geldt het bonus-plafond van 20 procent straks ook hier alleen voor de bedrijfstop en een aantal hoogbetaalde medewerkers die veel financieel risico nemen.

6.

Dan is Nederland dus nog steeds strenger dan de EU-richtlijn?

Ja, maar VVD-Kamerlid Wendy van Eijk noemde deze versoepeling tijdens een Kamerdebat een 'eerste stap'. De VVD maakt er geen geheim van de regels voor banken verder te willen verruimen. Zo klagen de banken in hun lobbybrief aan de Kamer ook over de hoge buffereisen die in Nederland gelden voor hypotheeklen. Nederlandse banken moeten meer financiële reserves aanhouden als risicoafdekking van hun hypotheekportefeuille dan banken elders. Maar dat is niet zonder reden. In andere landen verstrekken banken namelijk geen

(riskante) aflossingsvrije hypotheeken, terwijl die in Nederland vóór 2013 min of meer de norm waren.

10. De VVD-kiezer kan met dit coalitieakkoord weer hard aan zijn geliefde werk (2 feb)

Column

Nee, dat viel niet mee. Voor de progressieve kiezer die in oktober de energieke Jetten verkoos boven de uitgebluste Timmermans zal het regeerakkoord van het nieuwe minderheidskabinet een pijnlijke realitycheck zijn.

Ondanks verwoede pogingen van types als Caroline van der Plas om het nieuwe kabinet als 'links' te (dis)kwalificeren, is het kabinet natuurlijk allerm minst links, en ook geen 'middenkabinet' maar gewoon het centrumrechts waar de VVD zo naar verlangde. Nu is BBB met slechts één zetel in de peilingen rijp voor de slacht, maar blijkbaar was Van der Plas niet de enige die dacht dat de combinatie van D66, VVD en CDA met progressieve(re) ideeën zouden komen.

Strategisch gezien is de economisch rechtse positionering van het nieuwe kabinet echter goed te begrijpen. Allereerst was de VVD erop gebrand om de domrechtse meutes in de eigen gelederen tot rust te krijgen, dat was immers de hele campagne al de inzet. Na het uitsluiten van GroenLinks-PvdA en het geschurk tegen JA21 is er nu een stevig rechts program waarmee Yesilgöz die missie in ieder geval voltooid heeft. De VVD-kiezer kan nu weer hard aan zijn geliefde werk, lijkt mij.

Ook de gemiddelde CDA-kiezer zal niet heel erg schrikken van dit programma; de pijn wordt geleden door de D66-kiezer. Die is echter hoogopgeleid genoeg om te weten dat de grootste partij het meeste moet inleveren in ruil voor het premierschap, en kan zich troosten met de gedachte dat in de nieuwe constructie van een minderheidskabinet vooral deals gesloten gaan worden met GroenLinks-PvdA. Dat is nu immers de grootste oppositiepartij.

De PVV had 26 zetels, maar daarvan zijn er na de muiterij nog maar 19 over. En in de peilingen nog minder. Het fascistische FvD groeit juist in de peilingen, maar zit gelukkig met 'slechts' zeven zetels in de Kamer. JA21 heeft er negen. Daarmee is de versplintering op extreemrechts optimaal en zit daar geen enkele partij die praatjes kan hebben.

Jesse Klaver toonde zich al voor het verschijnen van het coalitieakkoord verstandig door zijn hand uit te steken. Terecht noemde hij het regeerakkoord een 'startpunt voor onderhandelingen'. Dat is ook waar ik op hoop; terwijl de rust in het land wederkeert, en de schermverslaafde massamens zijn tijd gewoon weer doodt met voetbal, soapseries en andere zaken die daarvoor bedoeld zijn, zal het nieuwe kabinet gaan dealen met GroenLinks-

PvdA. En ja, die zullen de kabinetsplannen groener en socialer maken. Gelukkig maar! Je moet het denk ik zo zien; als het nieuwe kabinet een kamer is, is men nu met de rug tegen de deur in de rechtermuur gaan staan, terwijl de deur in de linkermuur openstaat.

Dit alles neemt niet weg dat er ook voor een liberaal voldoende is om teleurgesteld over te zijn. De lobby van het grote geld is groot bij de drie partijen, anders kan ik niet verklaren dat er werkelijk niets wordt gedaan aan de groeiende ongelijkheid en scheefgroei. Het nieuwe kabinet gooit bedrijfsvermogen en privévermogen op één hoop en concludeert dat we van beide moeten afblijven omwille van de economische groei en weerbaarheid.

Maar dat is kletsboek; toenemende vermogens- en kansenongelijkheid is slecht voor ondernemerschap, werklust en economische dynamiek. Privévermogen dat ligt te verstoffen bij babyboomers dient geactiveerd te worden en voor onze defensie te betalen. Dat de VVD met 22 zetels de hypotheekrenteaftrek heeft verdedigd, verradt een zorgelijke onwil om iets te willen doen aan het handje ophouden van Rijk Nederland, een Nederland dat steeds minder met Hardwerkend Nederland te maken heeft.

NRC

1. Wilders is de laatste Haagse Trump-groupie ; In het land Liam van de Ven (13 jan)

Sla de krant open en je ziet: de Amerikaanse president Donald Trump wil meer dan ooit zijn macht laten gelden. In Venezuela, in Groenland, en óók de Europese democratieën komen aan de beurt. De Amerikanen hebben in hun Nationale Veiligheidsstrategie van vorige maand aangekondigd dat ze in Europa „politieke bondgenoten” zullen aanmoedigen. De VS gaan „verzet cultiveren binnen Europese naties tegen de huidige Europese koers”.

Voorlopig lijkt morele steun het belangrijkste wapen van Trump. De president wil naar Hongarije om campagne te voeren voor premier Viktor Orbán en eerder schaarde MAGA zich ook al achter AfD in Duitsland en de PiS-partij in Polen.

Trump wil zijn ideologische metgezellen in Europa dus bijstaan. Ik zie vier potentiële Nederlandse partners voor de Amerikanen: BBB, FVD, JA21 en PVV. Zij verzetten zich tegen de kosmopolitische wereldorde, klimaatbeleid en migratie. Net als Trump vrezen ze dat de Europese „beschaving” wordt „uitgewist”. Genoeg aanknopingspunten zou je zeggen, maar wegen die op tegen Trumps wangedrag op het wereldtoneel?

Volgens Kamerlid Henk Vermeer, die namens BBB gaat over Buitenlandse Zaken, is zijn partij interessant voor de Amerikanen, als zij zich willen mengen in de Nederlandse politiek. Maar die interesse is eenzijdig: Vermeer ziet niets in een bondje met Trump. „We regelen het zelf wel. Ze moeten zich niet bemoeien met wat wij doen.”

FVD-oprichter Thierry Baudet jubelde in 2024, toen Trump werd herkozen, dat het voelde „alsof ikzelf aan de macht ben”. Kamerlid Ralf Dekker van FVD voelt zich ideologisch nog altijd verbonden met de MAGA-beweging. „Ik ben het volledig met Trump eens dat je landen weer in hun eigen kracht moet zetten.” Maar van 'America first' wordt Dekker niet per se

vrolijk. „Ik ben geen Amerikaan, ik wil Nederland first." Bovendien, zegt hij een paar keer, zoeken de VS te veel de confrontatie op met Rusland. De blik van FVD is eerder op het oosten gericht dan op het westen.

JA21-leider Joost Eermans verklaarde Trump de „morele winnaar" van de verkiezingen in 2020 - die hij verloor. Maar sinds de Capitoolbestorming glijden de VS af, zegt JA21-Kamerlid Michiel Hoogeveen nu. Trump ondermijnt de vrijhandel en de NAVO, hoekstenen voor JA21. Het is volgens hem ook simpelweg „niet aan de Amerikanen om te beslissen wat er politiek gebeurt in Europa". JA21 is geen partij van „fanboys", zegt hij. Of is dat in elk geval niet meer.

Trump heeft nog maar één 'fanboy' over in Nederland: PVV-leider Geert Wilders. Dit weekend roemde hij Trump nog op radicaalrechtse conferenties in Dallas en Los Angeles. Al jaren hengelt Wilders op X naar aandacht van de president. De aanval op Venezuela veranderde dat niet. Wilders tweette op 3 januari: „Bang Boom Maduro gone."

Op de NAVO-top in juni regelde Wilders een ontmoeting met Trump, ze maakten een selfie. Trump wist niet wie Wilders was en vond het achteraf vreemd dat dit Kamerlid zomaar toegang tot hem kreeg.

De relatie Trump-Wilders is als die tussen een groupie en een popster: pijnlijk eenzijdig. Dat heeft nu nog iets kolderieks, maar die verhouding kan in een handomdraai veranderen. Trump wil op rap tempo de liberale wereldorde slopen. Wilders zou hem, net als Orbán, AfD en PiS, graag helpen.

Liam van de Ven is politiek redacteur bij NRC en vervangt deze week Petra de Koning.

Eerder gebruikte Trump zijn enorme bekendheid om de AfD in Duitsland en de PiS-partij in Polen te promoten

2. Minderheidskabinet-Jetten, oppositie twijfelt: meedoen of 'lijn trekken'? (14 jan)

Formatie

Wéér mogen de oppositiepartijen langskomen in de formatie. D66, VVD en CDA zoeken steun voor hun minderheidskabinet.

VOLLEDIGE TEKST:

CU-leider Mirjam Bikker komt op dinsdagochtend Jan Struijs van 50Plus tegen, in de gang van de Tweede Kamer. „De beste wensen, Jan." En ook: „Ben jij op weg naar de informateur? Verkoop je huid duur, hè."

Struijs is de eerste die langskomt bij informateur Rianne Letschert sinds D66, VVD en CDA hebben besloten dat ze met z'n drieën een minderheidskabinet gaan vormen. Dat vraagt iets „van ons allemaal", zegt Struijs al uit zichzelf, net voordat hij bij Letschert naar binnen gaat. „We zullen allemaal water bij de wijn moeten doen." Al wijst hij ook op zijn binnenzak. Zijn partij heeft „strepen in het zand", en die heeft hij op papier meegenomen voor Letschert en

de fractievoorzitters van D66, VVD en CDA: de AOW moet overeind blijven en bezuinigingen in de ouderenzorg zijn voor 50Plus een „héél diepe streep in het zand“.

Hij wil „coöperatief“ zijn, zegt hij tegen de verslaggevers bij de ingang. Zijn partij is niet zoals „andere“, die „vooraf zeggen: wij willen niet meedoen“. Struijs bedoelt de PVV. Geert Wilders had al in een persbericht laten weten: „Ik ga dus ook géén koffie drinken met Jetten, Yesilgoz en Bontenbal.“ Wilders leek niet de moeite te hebben genomen om Yesilgöz' naam goed te spellen. In het persbericht stond ook nog: dat de andere fractievoorzitters wél gingen koffiedrinken, moesten ze „zelf weten“. „Maar de PVV werkt op geen enkele wijze mee aan de afbraak van Nederland. Hoe korter Jetten premier is hoe beter!“

Het persbericht was daarmee vooral bedoeld voor de uiterst rechtse partijen, JA21, **FVD** en BBB, die wel langsgaan bij de formatie. Wilders wil hen neerzetten als meelopers.

Rode lijnen

Met het aankomende minderheidskabinet-Jetten, met maar 66 zetels in de Tweede Kamer, krijgen de oppositiepartijen de kans om zichzelf te laten zien: ze doen mee aan plannen die hun goed uitkomen en tonen zich van hun samenwerkingskant. Of ze doen níet mee, en laten hun kiezers zien waar voor hen de grens ligt. Hun zetels doen ertoe, ze mogen heel wat eisen.

Partijen als de ChristenUnie en de SGP werken doorgaans constructief mee met zo'n beetje álle kabinetten. Deze formatie hebben zij wel duidelijke rode lijnen: ze willen niet dat er iets verandert aan de onderwijsvrijheid. En ze willen géén medisch-ethische hervorming, terwijl D66 en VVD juist liberaal aankijken tegen de kweek van embryo's voor de wetenschap, euthanasie en abortus. Komt het kabinet wel met zulke plannen, dan zullen ChristenUnie en SGP andere voorstellen niet steunen.

Tenminste, dat is de onderhandelingspositie die ze nu nog kiezen. Want achter de schermen weten de kleine partijen ook al dat een al te starre houding ze duur kan komen te staan. Wie helemaal niet meebeweegt met het aanstaande kabinet loopt het risico om weggezet te worden als niet-constructief. Het aanstaande minderheidskabinet is voor de oppositie ingewikkeld: zij weten nog niet wat voor balans tussen meewerken en tegenstribbelen hun kiezers zullen waarderen.

De coalitiepartijen hopen dat ze alvast de basis kunnen leggen voor samenwerking. Die basis is nu nog wankel: doordat Yesilgöz GroenLinks-PvdA uitsloot is het chagrijn bij partijleider Jesse Klaver groot. Hij wachtte dagenlang met een reactie op het nieuws dat er een minderheidskabinet komt. Jetten en Bontenbal denken erover na hoe ze het met GroenLinks-PvdA weer goed krijgen, bij de VVD lijkt dat veel minder een punt te zijn: daar valt te horen dat Klaver er zelf maar overheen moet zien te komen.

JA21-leider Joost Eerdmans is „teleurgesteld“, zegt hij dinsdag net voor zijn gesprek met de informateur en de leiders van D66, VVD en CDA. Zijn partij had graag willen meedoen aan een kabinet, en nee, zegt hij, niemand had nog aan hem gevraagd: „Joost, wat zou jij willen inleveren?“ Maar het is ook alsof Eerdmans alweer een beetje over zijn teleurstelling is heengestapt. Hij gaat, zegt hij, naar binnen „met een open mind“. Hij zegt ook: „Ze hoeven

niet meteen een motie van wantrouwen te verwachten van JA21." Het land „moet wel verder". „Wij zeggen niet: bekijk het maar."

Volgens Eerdmans is er een kans dat de oppositie „zich verenigt", en in de wandelgangen van de Tweede Kamer is dat al duidelijk: partijen maken koffieafspraken met elkaar. Ze ruiken kansen. Bij de aanstaande coalitie zijn ook de Kamerleden en medewerkers er al druk mee: wat wil de oppositie? Wat wil de oppositie niet?

Bekvechten

Jetten, Yesilgöz en Bontenbal hopen dat de meeste partijen aan 'het landsbelang' zullen denken, al beseffen ze ook wel dat daar een andere politieke cultuur voor nodig is dan die van de afgelopen jaren. In het kerstreces had Bontenbal zich in minderheidskabinetten verdiept, op de CDA-website schrijft hij: „Een minderheidskabinet dwingt tot samenwerking en dat leidt tot andere verhoudingen." Dat klinkt al als een zekerheid. Dat is het nog lang niet.

Jan Struijs van 50Plus vindt: „We moeten niet hebben dat het hier weer bekvechten wordt." Hij gelooft in „een nieuw elan" en na zijn gesprek zegt hij dat hij „blij" is. Hij zei dat hij „verdiepende vragen" had gekregen van de fractievoorzitters, waardoor hij denkt dat ze al ver zijn met hun plannen.

Eerdmans zegt na zijn gesprek dat hij niet weet hoe het nu verder gaat, en of hij nog eens mag langskomen. Wat hij wel weet: „Dit wordt een middenkabinet, met een linksige signatuur."

Het land „moet wel verder", vindt JA21-leider Eerdmans. „Wij zeggen niet: bekijk het maar."

3. Kamerverkiezing verliep 'onder dreiging', online manipulatie neemt toe; Verkiezingen. Democratie onder vuur van online haat (15 jan)

De ruiten zitten er weer in en de tijdelijke borden met 'democratie laat zich niet breken' zijn uit de kozijnen verwijderd. Vanwege het oproer na de Malieveldrellen van afgelopen september herinnert het D66-partijkantoor pal aan de overkant van de straat Pieter van Boheemen nog elke dag aan zijn missie. Op zaterdag 20 september werd het pand doelwit van rechts-extremisten die de ramen ingooiden en een brandende afvalcontainer naar binnen probeerden te rijden.

Van Boheemen is directeur van Post-X Society, een kleine organisatie die opkomt voor democratische waarden en draait op projectfinanciering van onder meer Stichting Democratie en Media. Het kantoor huist in het voormalige gebouw van Staalbankiers in Den Haag, dat dus uitkijkt op het Landelijk Bureau van D66. Het politieke geweld dat de partij trof, relateert Van Boheemen direct aan de oproepen tot geweld en gewelddadige beelden die in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 29 oktober veelvuldig rondgingen op online

platforms als Facebook en TikTok. Daar waren met AI gegenereerde beelden te zien van nationalistische volksoptstanden en mishandeling van politici als Frans Timmermans en Jesse Klaver. Op dit moment richt de haat zich in AI-filmpjes op TikTok onder meer op de beoogde nieuwe premier Rob Jetten. Caroline van der Plas basketbalt met zijn hoofd in de Tweede Kamer en Donald Trump kiepert de D66-leider van een brug.

„Er is genoeg onderzoek waaruit blijkt dat online haatcampagnes uiteindelijk resulteren in daadwerkelijk geweld. Dat Frans Timmermans in aanloop naar de verkiezingen werd belaagd in een Amsterdams café was geen toeval, gezien de haat die hem online ten deel viel”, zegt Van Boheemen.

Met de gemeenteraadsverkiezingen van 18 maart op komst is Van Boheemen op zoek naar nieuwe financiers om, net als in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen, de online platforms te monitoren. Donderdag publiceert Post-X Society - samen met UvA-onderzoekers en de onderzoeksorganisaties AI Forensics, Trollensics en Justice for Prosperity - een rapport over de voorbije verkiezingen. Volgens de onderzoekers verliepen de Tweede Kamerverkiezingen nog „vrij en eerlijk”, maar neemt de dreiging van online manipulatie snel toe.

Jullie schrijven dat de verkiezingen „onder dreiging” verliepen. Wat bedoelen jullie daarmee?

„We hebben gezien dat vanuit Vietnam en West-Afrika op een gecoördineerde manier de zichtbaarheid van Frans Timmermans en van politici van de PVV en FVD werd vergroot. We hebben gezien dat kunstmatige AI-beelden op grote schaal werden ingezet om politieke kandidaten zwart te maken, onder meer door Tweede Kamerleden van de PVV. We zagen dat online platforms niet reageerden op meldingen over content die duidelijk in overtreding is met hun eigen beleid. De nationale toezichthouder kan weinig doen, want het toezicht op de grote platforms is belegd bij de Europese Commissie in Brussel. Of die wat met meldingen doet en zo ja wat, is onduidelijk. Er zijn dus allerlei structurele tekortkomingen en er zijn individuen, politieke partijen en vermoedelijk ook andere landen die gemotiveerd zijn om daar misbruik van te maken.”

Bij buitenlandse inmenging ging het om duizenden Vietnamese 'likes' op de Facebookpagina van Frans Timmermans en om honderden Afrikaanse X-accounts die de PVV en FVD versterkten met likes en retweets. Is dit zo groot dat het invloed kan hebben?

„Dat valt natuurlijk niet te bewijzen. Heeft dit een zetel verschil gemaakt of niet, dat weet je niet. Maar je weet ook niet of wij alles hebben gevonden wat er aan buitenlandse inmenging heeft plaatsgevonden. Waarschijnlijk is er meer gebeurd dan wij hebben gezien.”

We weten uit eerder onderzoek dat dit soort beïnvloedingsoperaties wordt uitgevoerd door buitenlandse 'troll farms', die tegen betaling partijen en kandidaten ondersteunen. In theorie kunnen de opdrachten daarvoor ook uit Nederland zijn gekomen, toch?

„In theorie zou dat kunnen ja. Het inkopen van die Vietnamese likes heeft misschien maar enkele euro's gekost. We hebben het bedrijf gevonden dat de opdracht heeft uitgevoerd, maar we weten niet wie ervoor heeft betaald. Misschien was het wel bedoeld om Timmermans in diskrediet te brengen, omdat het dan zou lijken of GroenLinks-PvdA zelf likes

had ingekocht. Die operatie via Afrika was groter en we weten dat Rusland eerder via dezelfde route verkiezingen heeft beïnvloed. Maar wij hebben daar geen bewijs voor kunnen vinden. We weten niet van wie de opdracht is gekomen."

Wat heeft vanuit de online platforms volgens jou de grootste invloed gehad op de verkiezingen?

„De haatcampagnes en de daaruit voortvloeiende beeldvorming over partijen en politici die daar het doelwit van zijn. Vooral Frans Timmermans was het doelwit en ik denk dat dat zijn imago wel heeft geschaad."

Veel uiterst rechtse politici zullen vermoedelijk zeggen dat vrijheid van meningsuiting hoort bij een democratie, tenzij er sprake is van strafbare uitingen.

„Strafbare uitingen moet je sowieso aanpakken. En dat gebeurt nu meestal ook al niet. We zagen dat filmpjes met oproepen tot geweld of mishandeling van politici een groot bereik hadden en niet werden verwijderd als je daar op het platform een melding van maakte. Pas toen journalisten erover schreven, gebeurde er wat.

„De consequenties voor de online platforms vanwege het verspreiden van dit soort beelden blijven ook onduidelijk. De ACM [Autoriteit Consument en Markt] verwijst naar de Europese Commissie, want de grote platforms vallen onder toezicht van Brussel.

„Misschien gaat de Commissie meldingen uit Nederland gebruiken voor rechtszaken die ze voeren tegen X en TikTok, maar zeker weten we dat niet.

„Rond de verkiezingen bleek een scheur in een plafond te zitten van een winkelcentrum in Nieuwegein. De gemeente liet het winkelcentrum direct sluiten om het gevaar te onderzoeken. Eigenlijk zou je ook voor de digitale wereld een toezichthouder willen die bij TikTok binnenstapt als er strafbare uitingen op het platform worden gedaan en ter plekke vraagt wat ze eraan doen.

„Als het gaat om niet strafbare uitingen formuleren de platforms allerlei gedragsregels om polariserende content tegen te gaan, die ze vervolgens nauwelijks handhaven. Onder invloed van Trump hebben Amerikaanse platforms flink gesneden in de moderatie, waardoor er nu weer veel meer polariserende uitingen mogelijk zijn."

Wat is het grootste gevaar voor aankomende verkiezingen?

„Het lukt steeds minder goed om van AI-beelden te bepalen of ze nep zijn of niet. Zodra er iets gebeurt, gaan er direct gemanipuleerde AI-beelden rond. Zo ook recent na de schietpartij in Minneapolis, waarbij een 37-jarige vrouw door een ICE-agent werd doodgeschoten. Individuen of partijen die dit soort beelden manipuleren kunnen dus een steeds grotere invloed krijgen. In Nederland zagen we in aanloop naar de verkiezingen iemand die een anti-azc-lied had gemaakt met AI. Dat belandde op nummer 2 in de Spotify Top 50. Ook het betalen van politieke influencers kan een steeds hogere vlucht nemen nu de regels rond advertenties van politieke partijen zijn aangescherpt en de online platforms vervolgens hebben besloten om helemaal geen politieke advertenties meer toe te staan, omdat ze die regels te ingewikkeld zeggen te vinden. TikTokker Mees Wijnants is

bijvoorbeeld regelmatig te gast in uitzendingen van **FVD** en heeft bijna 154.000 volgers. Zo iemand kan een invloedrijke stem zijn.

Wat moet er gebeuren?

„Het is eigenlijk te gek voor worden dat wij als particuliere organisaties deze risico's monitoren. Het toezicht vanuit de overheid moet veel strenger worden.”

Eigenlijk zou je voor de digitale wereld een toezichthouder willen die bij TikTok binnenstapt als er strafbare uitingen op het platform worden gedaan

4. De overlevingskansen van Jetten zijn beter dan die van zijn toekomstige kabinet; machtige tijden (19 jan)

Het premierschap van Rob Jetten - kan dat nog wat worden? Je krijgt niet de indruk als je de sceptische geluiden van de oppositie over het minderheidskabinet van D66, CDA en VVD serieus neemt.

Ik weet alleen niet of we dat moeten doen. Een beginnende premier wordt zelden afgerekend op zijn eerste kabinet. Balkenende I sneuvelde in 2002 na 87 dagen LPF-geklungel maar Jan Peter Balkenende (CDA) bleef acht jaar premier (2002-2010). Rutte I viel in 2012 al na anderhalf jaar over Wilders' afvalligheid maar Mark Rutte (VVD) bleef veertien jaar premier (2010-2024).

De les: als een kabinet onder een nieuwe premier vroegtijdig uit elkaar valt, biedt dit die premier vaak juist electorale kansen.

Het raakt aan de dubbelhartigheid van de kiezer. Op verkiezingsdag valt het politieke landschap uiteen in vijftien á twintig partijen. Maar als de formatie klaar is, verwacht diezelfde kiezer dat de eerste minister de partijpolitiek loslaat en optreedt als 'premier van alle Nederlanders'.

De Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) heeft decennia ervaring met die overgang. Iemand die daarbij betrokken was, legde me ooit uit hoe ze denken. Het belangrijkste: een premier moet betrouwbaar overkomen. Evenwichtig, helder, integer (saai is geen bezwaar). Hij vertoont zich in gezelschap van buitenlandse regeringsleiders. Hij ontmoet gewone mensen: een tegelzetter, een lerares, toeslagenouders. Hij vergezelt de koning. Hij spreekt gedragen op 4 en 5 mei - 'dat nooit meer' -, hij houdt toespraken over de democratie, de economie, et cetera.

Het doel: de reputatie van de nieuwe minister-president stijgt boven de dagelijkse conflicten uit. Daarom presenteert de RVD hem minder als minister en meer als president. Het verklaart mede het terugkerende electorale succes van zittende premiers.

Nooit aanzien ontwikkeld

Met de partijloze ambtenaar Dick Schoof mislukte dit. Hij miste de politieke ervaring en geslepenheid, en werd vanaf het begin (Wilders: 'slappe hap') in conflicten getrokken waar een premier buiten moet blijven. Nooit wist hij aanzien te ontwikkelen.

En dat Jesse Klaver (GL-PvdA) na zijn gesprek met D66, CDA en VVD bij informateur Rianne Letschert smaalde dat de coalitie nog „geen idee" heeft hoe het minderheidskabinet straks overeind blijft, leek me ook een poging Jettens reputatie als premier vroegtijdig te ondermijnen.

De twee zijn vrienden én electorale concurrenten. En met de keuze voor de nieuwe coalitie staan ook de nieuwe Haagse afhankelijkheden vast. Deze coalitie zal mede leunen op GL-PvdA - de grootste fractie in de senaat, de vierde in de Tweede Kamer. Ook dit verklaart dat Klaver de druk nu al opvoert.

Zeker zo belangrijk leek me dat in rechtse media na de bekendmaking van de coalitiesamenstelling meteen doorklonk dat Den Haag de rechtse kiezer opnieuw in de kou zet.

„Ik zie toch een links kabinet ontstaan", zei Caroline van der Plas (BBB) bij WNL, gezien de verwachte invloed van GL-PvdA. Volgens haar heeft GL-PvdA straks meer te vertellen dan de drie coalitiepartijen zelf. De stijlfiguur van de overdrijving is de BBB-leider wel toevertrouwd.

Joost Eerdmans, de JA21-leider, was in De Telegraaf onheilspellender: „Als je het optelt, kom je tot 89 zetels 'centrumrechts' in de Kamer. De drie partijen die nu aan het formeren zijn, zijn een overwegend linkse coalitie. Zo zie ik dat. Dan doe je dus geen recht aan de verkiezingsuitslag."

Maar klopt het dat Den Haag de rechtse kiezer bij de machtsvorming voor de zoveelste keer negeert? Laat me die ui even afpellen.

De feiten zijn dat in het eerste kwart van deze eeuw de premiers Balkenende (CDA), Rutte (VVD) en Schoof (partijloos) 23 jaar kabinetten leidden met een in meerderheid behoudende samenstelling. De VVD regeerde 22 van de 25 jaar. Het CDA zestien van de 25 jaar. D66 elf, de PvdA tien, de CU negen.

In mijn definitie is de PvdA hier de enige linkse partij. En je kunt die andere partijen herdefiniëren - VVD links, CDA links, D66 links, CU links - maar dan is elke bewering mogelijk. Dan kunnen we ook roepen dat Frits Bolkestein een progressieve klap van de molen had gekregen en Pim Fortuyn altijd communist is gebleven.

En hoe zit het met de 89 'centrumrechtse' zetels die volgens Eerdmans bij deze coalitevorming niet op waarde zijn geschat? Om te beginnen horen veertig van die 89 zetels toe aan VVD en CDA - en die gaan gewoon regeren. Ik zou niet weten waarom hun kiezers geen recht wordt gedaan.

Dan zijn 33 zetels van deze 89 zetels van PVV en **FVD**. De PVV groeit sinds haar aantreden in 2006 maar bezette als gedoog- of coalitiepartner slechts 2,5 jaar een machtspositie. Een feit dat te wijten is aan Geert Wilders zelf. Hij trok in 2012 én in 2025 zijn politieke steun aan het kabinet vroegtijdig in, waarna bijna geen partij meer met hem wilde samenwerken. Voor **FVD** geldt hetzelfde wegens zijn pro-Russische koers.

Dit gaat er dus niet om dat Den Haag PVV- of **FVD**-kiezers negeert, dit gaat erom dat de leiding van die partijen tijdens de machtsvorming niet voor hun kiezers opkomt.

En dus zijn slechts zestien van die 89 'centrumrechtse' zetels (JA21 negen, BBB vier, SGP drie) in deze coalitiesamenstelling min of meer genegeerd. Op links geldt dit voor 29 zetels (GL-PvdA twintig, SP drie, Denk drie, PvdD drie).

De rechtse politicus die klaagde over de ondemocratische benadeling van rechtse kiezers had kortom even gemist dat die hele benadeling niet bestaat.

Maar minstens zo relevant is dat je op SBS6, de zender van miljardair John de Mol, afgelopen week geregeld een echo van Eerdmans' kletspraatje over de genegeerde rechtse kiezer kon opvangen.

Bovendien is die wereld de ervaringen met het kabinet-Schoof blijkbaar weer vergeten. Vrijwel dagelijks bleek dat rechts zodanig verdeeld is - politiek, sociaal, cultureel - dat onderlinge samenwerking nagenoeg onmogelijk was.

Altijd ruzie, zelden een prestatie: de politici die de rechtse kiezer de laatste tijd werkelijk negeerden, zitten in die (uiterst) rechtse partijen zelf.

Tegelijk wijst veel erop dat radicaalrechts zich onder het nieuwe kabinet verder verwijdt van het politieke midden. Wilders kondigt compromisloze oppositie tegen de „Bende van Jetten" aan. Zijn aanzien brokkelt af, ook in eigen kring, maar het is aannemelijk dat hij met zijn opstelling de speelruimte van de rest van de rechtse oppositie beperkt: wie hem niet volgt, loopt het risico van politieke onzichtbaarheid.

De tweedeling die dan ontstaat, de rechtse oppositie plaatst zich vierkant tegenover het kabinet, biedt bovendien ruimte aan grensoverschrijdend protest. Denk aan boeren en stikstofbeleid, aan azc-protest en asielbeleid: ongenoegen dat eerder overging in intimidatie en geweld.

Kortom: die mythe van de ondemocratisch geminachte rechtse kiezer is bepaald niet consequenteloos.

VVD is terug bij af

Vooraf voor de VVD is de mythe riskant. Die partij beschadigde haar bestuurlijke reputatie door in de campagne GL-PvdA uit te sluiten. Het beperkte het verlies op verkiezingsdag, en dus kon de partij in de formatie niet terug.

Jetten sloot uiteindelijk ook de favoriete coalitiepartner van de VVD uit, JA21, en toen Bontenbal hem steunde, moest de VVD zich neerleggen bij de minderheidsvariant.

De partij is daarmee terug bij af. Dat uitsluiten van GL-PvdA draaide erom dat de VVD kiezers op rechts zou terugwinnen: bij JA21, BBB, PVV, FVD. Dat wordt nu doorkruist. Eerdmans staat open voor politieke samenwerking met het kabinet. Je vermoedt dat dit op migratie ook gebeurt.

Maar de vraag is of dit de dynamiek verandert: radicaalrechts dat onder PVV-regie inzet op de sloop van de coalitie.

Zo belooft ook de vierde keer dat D66, VVD en CDA deze eeuw een kabinet vormen een lastig project te worden. Eerdere pogingen mislukten voortijdig. Balkenende II (CDA, VVD, D66) viel in 2006 over de zaak-Hirsi Ali. Rutte III (VVD, CDA, D66 met CU) in 2021 over de Toeslagenaffaire. Rutte IV (VVD, D66, CDA) in 2023 over migratie. Dus veel wijst erop dat de papieren van Jetten zelf beter zijn dan die van zijn coalitie.

Niemand vroeg in de campagne om een minderheidskabinet: elke partij van enige omvang wilde een stabiele coalitie. Deze uitkomst is kortom de minst slechte van alle slechte opties.

De voornaamste handicap lijkt me dat het land straks geen volwaardig bestuur heeft in een verruwende en riskante wereld. Een hoge prijs. Met een roekeloze Donald Trump, die ieder moment een vijand kan blijken te zijn, is elke afhankelijkheid van de VS een risico.

Een kwart van de nationale energievoorziening is Amerikaans vloeibaar gas. Eist Trump iets dat Jetten hem weigert, dan kan hij dreigen het land in de kou te zetten. Kijk maar wat hij uithaalt met Canada, Oekraïne of Denemarken.

In die situatie om alleen binnenlandpolitieke redenen kiezen voor een minderheidskabinet met beperkte armslag, doet erg denken aan de naïviteit van nationale neutraliteit voor WOII. Zwijgend hopen dat de barbaren ons sparen.

De politici die de rechtse kiezer negeerden, zitten in die partijen zelf

Dit artikel is een weergave van Machtige Tijden, een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Meeus.

5. 'Weerbaar' door kunst? FVD vindt het 'horror'; In het land Petra de Koning (20 jan)

In een zaaltje van perscentrum Nieuwspoort, woensdagochtend om half negen, zitten bijna tachtig mensen: wethouders, gedeputeerden, leden van de belangenorganisatie Kunsten '92, een museumdirecteur, een componist. Op hun borden liggen croissantjes, broodjes met roerei, tomaat, kaas, gebakken spek. Het is het 'cultuuronbijt', een lobby-evenement met als doel: de Tweede Kamer ervan overtuigen dat er meer geld moet naar kunst en cultuur. Deze maandag is daar een debat over.

Het kost zo'n 9.000 euro: het eten, de zaal, de techniek, de man die alles aan elkaar praat. En het draait om de Kamerleden. Daarvan zijn er vijf gekomen. Laurens Dassen van Volt wordt op het podium 'Laurens' genoemd, bijna iedereen kent hem. Dat geldt ook voor VVD'er Eric van der Burg, 'Eric'. Vooraan zit Mohammed Mohandis van GroenLinks-PvdA die net als CDA'er Eveline Tijmstra anderhalf uur geconcentreerd luistert. Hij kijkt, heel anders dan Heera Dijk van D66, bijna niet op zijn telefoon.

De eerste presentatie gaat over de bijdrage van cultuur aan de economie (3,3 procent van het bbp in 2022), de arbeidsmarkt (4,1 procent van de werkgelegenheid) en de 'consumptieve bestedingen (16,9 miljard euro). Lokale bestuurders vertellen over kunst en cultuur bij woningbouw, in buurtcentra, op scholen - eentje zegt dat je daardoor geld

bespaart op jeugdzorg. Het gaat ook over „de onzekere wereld waarin we leven", hoe cultuur „de hoeksteen" is van de democratie en mensen „weerbaar" maakt.

Tegen half tien komt **FVD**'er Pepijn van Houwelingen binnen. Hij moest, zegt hij later tegen mij, eerst nog zijn dochter naar school brengen en in de haast was hij vergeten om het licht van zijn fiets aan te doen. „Ik doe dat anders altijd netjes en juist nu stonden om de hoek twee boa's." Hij kreeg een boete van 75 euro.

Hoe nuttig zo'n ontbijt is, niemand weet het. VVD'er Van der Burg vraagt in de zaal of hij de cijfers over de economie opgestuurd kan krijgen. Dat lijkt hem „handig". Maar met die feiten, zegt hij, moeten ze in het zaaltje hun verhaal niet „verkopen". „Dat doe je met je hart, met passie."

Van der Burg vindt dat het ook over „ontspanning" moet gaan. Mohammed Mohandis zegt dat we af moeten van het „frame" dat cultuur voor de „happy few" is. Volgens Laurens Dassen is kunst „de spiegel van de macht", je kunt eraan zien hoe het ervoor staat met de democratie. „De kanarie in de kolenmijn: als er geen creativiteit en verbeelding meer is, is een samenleving monddood."

Van CDA'er Tijmstra hoor ik later dat ze, door de verhalen over cultuur op school, had moeten denken aan haar eigen optreden als twaalfjarige: samen met andere kinderen had ze gezongen bij een concert van Michael Jackson, naast hem op het podium. **FVD**'er Van Houwelingen had het ontbijt helemaal anders beleefd. Net toen hij binnenkwam ging het over „weerbaarheid" en met dat woord, zegt hij, „maak je de geesten rijp voor een grote oorlog met Rusland". Volgens hem was bij de NAVO en de EU eerst gezegd dat mensen „sneuveld bereid" moesten zijn, en was dat ingewisseld voor „weerbaar".

Aan zijn tafeltje hadden mensen gezegd: „Het is maar een woordje." En heel even denkt Van Houwelingen daar hardop over na. „Misschien is dat zo, misschien blaas ik er te veel in." Maar dan: nee. „Het geeft me een naar gevoel, het was net een horrorfilm."

Petra de Koning doet elke dinsdag verslag over de Haagse politiek (p.dekoning@nrc.nl)

'Kunst', zegt Laurens Dassen van Volt, 'is de spiegel van de macht'

6. Hoe moet het straks verder met de lokale afdelingen van de PVV? (22 jan)

Jarenlang verkocht Henk Venema frituursnacks in zijn snackbar in Oldambt. Inmiddels verkoopt Venema juist snackbars, als horecamakelaar in Groningen en Drenthe. En hij begon een PVV-afdeling. „Ik heb Geert gezegd: ik ben vijftig, heb meerdere eigen zaken gehad en veel levenservaring. Laat mij maar over dat tegeltje of die boom in Oldambt gaan, ik bemoei me niet met Den Haag, zolang jij je niet met Oldambt bemoeit." Dinsdagavond keek Venema televisie. Kamerlid Dion Graus vergeleek de vertrekkers met „muiters en ratten." „Dat was een goeie", zegt Venema. „Als Graus zo boos is, zal er vast iets gespeeld hebben."

Hoe ver lokale politici zich soms van sores rondom 'hun' landelijke partij zouden willen houden, PVV'ers komen er momenteel niet onderuit. Dinsdag stapten zeven ontevreden

Kamerleden op, ze beginnen een eigen fractie. Twee maanden voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart valt dat „rauw op ons dak", zegt Venema van PVV Oldambt via de telefoon. Venema plaatste een foto online van Wilders en een wapperende vlag, met daarbij 'PVV Oldambt blijft onvoorwaardelijk achter de PVV en Geert Wilders staan'.

De afgelopen maanden rommelde het in meerdere lokale PVV-afdelingen. Op Urk, in Purmerend, Emmen, Maastricht, Utrecht en Dordrecht hielden lokale PVV-fracties deze raadsperiode op te bestaan. In veertien van de 32 gemeentelijke PVV-fracties veranderde de samenstelling. Ondanks deze onrust klinkt onder lokale PVV'ers juist steun voor de koers van Wilders. Dat blijkt uit een rondgang die NRC woensdag maakte, en uit verklaringen van PVV-afdelingen op sociale media en bij lokale pers. Zij weerspreken de kritiek van Markuszower over het gebrek aan inspraak binnen de partij, het niet evalueren van de tegenvallende verkiezingscampagne en de weigering om met de formerende partijen in gesprek te gaan. De lokale PVV'ers willen zich afzijdig houden van 'Den Haag'. De focus moet op lokale thema's liggen, menen ze.

Alleen maar toestanden

Zo noemt Kelly Blauw, PVV-fractievoorzitter in Groningen-Stad het vertrek van de zeven Kamerleden „een klein drama". Gidi Markuszower en Hidde Heutink kende ze wel, de overige vijf hebben „totaal nul betrokkenheid bij de partij gehad", klaagt ze.

Leden toelaten, zoals de vertrekkers bepleiten? Daar krijg je alleen maar toestanden van, beweert ze. Blauw heeft liever dat „Geert de zaken bepaalt". Overigens, zolang lokale fracties zich aan de landelijke standpunten over immigratie, asiel en de islam houden, krijgen ze „heel veel vrijheid", aldus Blauw.

Aan de andere kant van het land, in het Zeeuwse Terneuzen, vindt Peter van Valderen het „gewoon een laffe actie van een stelletje muiteis". Ze hebben makkelijk praten, in Den Haag kunnen ze vier jaar op een „riante vergoeding" rekenen. Van Valderen is niet bang dat de kwestie zijn lokale gemeenteraads campagne schaadt. „Als je de gemiddelde PVV-stemmer vraagt: 'noem eens tien mensen die landelijk actief zijn voor de PVV', dat ze dan heel snel uitgeteld zijn. Vaak stopt het bij Wilders."

In Zaanstad zien ze de „beschamende muiterij" ook als een kans voor de gemeenteraadsverkiezingen. „Natuurlijk maakt de timing je onrustig, maar je kunt de kiezer ook tonen dat je een echte PVV'er bent en geen verrader", zegt fractievoorzitter Peter van Haasen, die ook twee jaar Kamerlid was. Hij was het niet van plan, maar gaat donderdag toch naar een campagnebijeenkomst van Wilders in Delft. „Extra steun is nu belangrijk."

„Één keer heb ik een telefoontje uit Den Haag gehad, of ik iets minder over landelijke onderwerpen wilde twitteren", zegt Van Haasen. „Dat is het. Het enige waar ze zich mee bemoeien, is de samenstelling van de kieslijst." Het verkiezingsprogramma schreef Van Haasen zelf. „Dat stuur je naar Den Haag en het komt met een vinkje terug."

PVV-genen

Ook ex-PVV'ers volgen de partijcrisis. Neem Klaas Bosma uit Emmen. De camperverkoper zat in de raad namens de PVV, naar eigen zeggen heeft hij nog steeds „PVV-genen“. De 56-jarige Bosma zette zich „dag en nacht“ in voor de partij, maar had steeds meer kritiek op de landelijke partijkoers. Afgelopen augustus stapte hij over naar Hart voor Emmen. Spijt kreeg hij niet: „De onemanshow van Wilders kwam bij de verkiezingscampagne niet goed uit de verf. Hij straalde moeheid uit. Er zat geen vuur in.“

Ondanks Bosma's eigen breuk met de PVV, had hij niet verwacht dat zeven Kamerleden zouden opstappen. Markuszower heeft hij in een berichtje, „een hart onder de riem gestoken“.

Zoals bij **FVD** Thierry Baudet werd gewisseld voor Lidewij De Vos, hoopt Bosma op een leiderschapswissel bij de PVV. Martin Bosma - „geen familie“ - vindt hij „een kundig man“ voor die rol.

Anders dan de PVV'er uit Zaanstad, Peter van Haasen, vond de Drentse Bosma het gebrek aan Haagse bemoeienis bij lokale afdelingen juist problematisch. „Ik had zelfs kritiek willen krijgen, dan heb je in elk geval contact.“ Vier PVV-raadsleden uit Noord-Nederland hebben Bosma naar eigen zeggen opgebeld met vergelijkbare klachten over Den Haag.

Ledenpartijen ontvangen subsidie en contributie. Die gelden loopt de PVV mis, voor Klaas Bosma een extra argument om leden toe te laten. In Drenthe worden 'debatklasjes' voor nieuwe PVV-kandidaten noodgedwongen betaald door de provinciale PVV-fractie, legt hij uit. Bovendien zou tegenspraak Wilders goed doen. „Op een gegeven moment zit je vast in de algoritmes van sociale media. Dan zie je alleen maar de pluspunten.“

'PVV Oldambt blijft onvoorwaardelijk achter de PVV en Geert Wilders staan' Henk Venema Steunbetuiging online

Ik had zelfs kritiek willen krijgen, dan heb je in elk geval contact Klaas Bosma zat voor de PVV in de raad in Emmen

7. Van alle instituties vertrouwen Nederlanders de wetenschap 't meest; ontcijferd (23 jan)

Het vertrouwen in de wetenschap is afgelopen jaren toegenomen in Nederland, terwijl dat in onder meer de rechtspraak, bedrijfsleven, media en politiek is gedaald. Gemiddeld gaven Nederlanders dat vertrouwen in 2025 een cijfer van 7,5 - iets hoger dan in 2021. In dat jaar, op het hoogtepunt van de coronapandemie, lag het vertrouwen in de wetenschap duidelijk hoger dan in eerdere jaren. Dit blijkt uit een afgelopen zomer gepubliceerd rapport van het Rathenau Instituut over het vertrouwen in de wetenschap. Voor de enquête, die sinds 2012 ongeveer elke drie jaar wordt gedaan, zijn deze keer achtduizend mensen ondervraagd.

„Over de hele linie valt het best mee met het vertrouwen in de wetenschap“, zegt Jelle Slief, auteur van het Rathenau-rapport „Alleen is dat wel steeds ongelijker verspreid over de

samenleving." Zo is de groep met weinig of geen vertrouwen nu de helft groter dan in 2021. De groep met juist enorm veel vertrouwen groeide nog sterker, met tweederde.

„Een verklaring voor de groei van beide kampen ligt mogelijk in het feit dat bepaalde onderwerpen sterk gepolitiseerd zijn geraakt, zoals klimaatverandering, discriminatie en ongelijkheid", vermoedt Slief. De uitgesproken opvattingen daarover beïnvloeden mogelijk hoe mensen kijken naar instituties zoals de wetenschap.

Mensen die bij de Tweede Kamer-verkiezingen van 2023 conservatief stemden hebben weinig vertrouwen, progressieve stemmers juist veel. Zo zijn er nogal wat FVD-aanhangers die drieën uitdelen. Met een gemiddelde van 4,5 is deze kiezersgroep de enige die eigen vertrouwen een onvoldoende geeft.

Aan de andere kant van het politieke spectrum geven veel Volt-stemmers hun vertrouwen een 10. Dat verbaast Margriet van der Heijden, hoogleraar wetenschapscommunicatie aan de TU Eindhoven: „Wetenschappelijke resultaten zijn nooit absoluut, maar de beste die we nu denken te hebben. Met 100 procent vertrouwen wordt wetenschap bijna een geloof."

Eerder onderzoek vond een lager vertrouwen in wetenschap vaak bij mensen met een sterke zogeheten Social Dominance Orientation, zegt Van der Heijden: „Zij steunen het idee dat de ene groep boven de andere staat, bijvoorbeeld mannen boven vrouwen." De boodschap van veel wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld naar gender(on)gelijkheid is volgens haar „mensen met zo'n oriëntatie vaak onwelgevallig" - dat maakt hen wantrouwiger over de wetenschap.

In totaal geeft 14,6 procent van de Nederlanders het eigen vertrouwen een onvoldoende. „Dat lijkt misschien niet veel, maar het is toch zorgelijk", vindt Van der Heijden. „Want ook een kleine groep kan de stemming laten omslaan." Nu al heeft nog maar 10 procent vertrouwen in de wijze waarop politici wetenschappelijke inzichten gebruiken, signaleert ze.

In de VS ligt de wetenschap al langer en heftiger onder vuur. Dat heeft daar volgens Van der Heijden geleid tot de afbraak van wetenschappelijk onderzoek. „Het lijkt zo langzamerhand tijd om na te denken hoe we wetenschap actiever kunnen verdedigen", zegt Van der Heijden. „Tegen het demoniseren en het wegzetten als 'woke'."

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in Ontcijferd kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

8. Andere sticker, hetzelfde voorhoofd (24 jan)

Eindelijk. Eindelijk is er een partij die in het gapende gat in de Nederlandse politiek springt. Tot nu toe had de uiterst rechtse kiezer slechts de keuze uit de VVD, BBB, FvD, JA21, SGP en PVV. En wat nou als je de VVD te liberaal, BBB te boers, FvD te doorgesnoven, JA21 te burgerlijk, SGP te christelijk en PVV te ondemocratisch vindt? Wat dan? Moet je dan maar gewoon thuis blijven met de verkiezingen? Gelukkig hoeft de bezorgde burger daar niet

langer zijn hoofd over te breken, want vanaf nu is er Groep Markuszower, een afsplitsing van zeven PVV'ers die klaar zijn met Geert Wilders.

Die partijnaam is een placeholder; als je voornaamste kritiek op je vorige partij is dat de partijleider te bepalend was, is het niet per se logisch om de achternaam van de nieuwe leider in de naam van de afsplitsing te verwerken. Er is dan ook flink gebrainstormd over een passend alternatief. In eerste instantie dachten ze aan 'De Nederlandsche Volkspartij', want ze zijn Nederlandsch, een partij en ze bestaan zeker ook uit volk. Maar dat blijkt - oeps! - de naam van een fascistoïde partij uit de jaren dertig. Nu wordt het Nederlandse Vrijheidsalliantie, want „we willen vrijheid, en zijn een alliantie", zo liet afsplitser René Claassen weten. Met die filosofie had je de partij ook Ademende Mensen kunnen noemen, dan had je in elk geval meer kans op mijn stem gehad.

De Nederlandse Vrijheidsalliantie zegt in tegenstelling tot de PVV niet bij voorbaat de plannen van het aanstaande minderheidskabinet te gaan blokkeren. Net als Dilan Yesilgöz ziet Rob Jetten kansen in die 'constructieve houding' van de nieuwe fractie: „De vraag is natuurlijk: wat wordt de inhoudelijke koers." Het is de vraag of dat de vraag is. Markuszower zei dinsdag bij Pauw & De Wit dat zijn partij inhoudelijk dezelfde koers volgt als de PVV. De toon zal wellicht anders zijn, de interne partijstructuur ongetwijfeld ook, maar hoe vaak kan een politicus zichzelf witwassen door een nieuwe partij op te richten?

Ik moet denken aan de videogame Grand Theft Auto III die ik als puber speelde. Ik stal met grof geweld een auto, reed zonder pardon over het oude vrouwtje heen dat ik zojuist uit de bestuurdersstoel had getrokken, negeerde alle verkeersregels en had in een mum van tijd niet alleen de politie, maar ook het leger achter me aan. Gelukkig was er altijd een uitweg. Ik reed gewoon naar de dichtstbijzijnde Pay 'n Spray, waar ik voor een prikkie de gestolen auto liet overschilderen. Nieuw kleurtje, nieuwe kansen. Van het ene op het andere moment was ik geen verdachte meer. Dat was gek, want bij het naar buiten rijden was er geen twijfel mogelijk, ik was nog steeds dezelfde staatsgevaarlijke gek, maar nu in een gele in plaats van een rode cabriolet. Ik kon weer gaan en staan waar ik wilde, ten koste van nog meer onschuldige burgers.

Je zou het ook de kracht van **de rechtse politiek in Nederland** kunnen noemen, **die oneindige tolerantie voor elkaar**. Maak jezelf onmogelijk, plan een ander stickertje op je voorhoofd en je mag gewoon weer meedoen; zeker als er naar een Kamermeerderheid gezocht wordt. Dat trucje kun je zo vaak herhalen als nodig is, vraag dat maar aan Joost Eerdmans (CDA, LPF, EénNL, Leefbaar, **FvD** en JA21). Zo krijgen we opnieuw een partij in de Kamer die zegt precies hetzelfde te willen als de PVV, maar die het toch helemaal anders aan gaat pakken. Het zal niet de laatste keer zijn.

Het is ook de kracht van de rechtse politiek

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

9. Culturele vrijheid is een pijler in een democratie (24 jan)

Dat onwetendheid de moeder der hoogmoed is, bleek afgelopen week weer eens in Davos tijdens de speech van de Amerikaanse president Donald Trump. Hij treiterde Europese leiders, schmierde over een Europa dat „niet eens meer herkenbaar" zou zijn en had niet de moeite genomen zich te verdiepen in het verschil tussen Groenland en IJsland. Zijn MAGA-politiek vol vreemdelingenhaat en remigratieretoriek, die zijn vicepresident JD Vance in het voorjaar van 2025 in München ook al uitstiet, probeerde hij andermaal op te leggen aan zijn 'bondgenoten' in Europa. Het was een aanval op een ideaal van de Europese geest waar humanistische waarden een grote rol spelen en dat hier ook onder druk staat.

Terwijl Trump zich op de borst klopte over hoe geweldig zijn eigen land was en welke glorieuze toekomst Venezuela tegemoet ging, ging het niet over de ramkoers van immigratiedienst ICE, de verslechterende economie en de cultuurvernietiging in zijn eigen land. Sinds zijn aantreden heeft hij niet alleen de Senaat en het Huis van Afgevaardigden naar zijn hand gezet; ook publieke instanties, universiteiten, media, ngo's en culturele instellingen heeft hij gedwongen zich te hervormen. Alles om de geest te breken en weder op te bouwen naar zijn evenbeeld.

Via verschillende decreten legde hij patriottisme op in de kunst, eiste „traditionele schoonheid" en kwam met verboden op 'gender-ideologie'. Hij ontsloeg onder meer mensen in het Amerikaanse Nationale Archief en benoemde Marco Rubio, de minister van Buitenlandse Zaken, tot Rijksarchivaris. Zichzelf plaatste hij in het bestuur van het Kennedy Center of the Performing Arts, waaruit hij enkele mensen had verwijderd, en herdoopte het centrum tot The Donald J. Trump and The John F. Kennedy Memorial Center for the Performing Arts.

Nadat CBS in handen kwam van de zoon van een vriend van Trump, werd aan het hoofd van de nieuwsafdeling van de zender een rechtse opiniemaker benoemd en werd The Late Show van de Trump-kritische Stephen Colbert gecancelld. Elk medium dat Trump niet zint, wordt voor de rechter gedaagd en kan rekenen op miljarden aan schadeclaims. Dit alles om het narratief van het land te controleren en een nieuwe identiteit op te bouwen. Dat lukt hem door wetenschap, media en kunsten in te perken of te laten verdwijnen.

Het is een doemscenario waar we in Europa voor zouden moeten waken. Reden voor de Nederlandse Raad voor Cultuur om met een advies te komen om ervoor te zorgen dat artistieke vrijheid in de toekomst beter wordt beschermd. In het rapport Maken (z)onder druk merkt de Raad op dat de druk op artistieke vrijheid toeneemt. Het is een ontwikkeling die volgens de Raad ook terug is te zien in andere maatschappelijke domeinen zoals de rechtspraak, de journalistiek en de wetenschap.

„We weten dat wat er in de VS gebeurt, regelmatig overwaait naar Europa", merkte Kristel Baele, voorzitter van de Raad voor Cultuur, op in NRC. Terwijl cultuur volgens haar een „democratisch bindmiddel" is dat helpt om onverwachte ideeën, beelden en perspectieven

te omarmen en in perspectief te plaatsen. Inmiddels dreigt het gevaar van wit superioriteitsdenken dat steeds vaker wordt verward met 'ware cultuur'.

Politici en overheid moeten wat de Raad betreft actief uitdragen dat „iedereen in Nederland volgens de Grondwet vrij is om elkaar verhalen te vertellen en kennis te nemen van andere perspectieven". Dat is in feite een open deur, maar treurig genoeg is het hard nodig die boodschap te herhalen.

Want niet alleen in de VS worden stemmen gesmoord en de cultuur witgewassen, ook in Europa gebeurt het. In Hongarije en Slovenië is dat proces al ingezet, maar het gevaar ligt ook in West-Europa op de loer. **Extreem-rechtse partijen als AfD in Duitsland of Forum voor Democratie in Nederland** erkennen de „vrijheid van verhalen" niet en willen instanties eigen cultuurvisies opleggen. De PVV ziet in media en cultuur een bedreiging en pleit daarom voor het zoveel mogelijk beperken ervan. „Het cultuurbeleid van de AfD laat zien hoe serieus ze het menen met de herstructurering van de staat en de samenleving - zelfs tot het punt van afschaffing van de democratie", waarschuwde historicus Johannes Kiess eind vorig jaar.

Trumps MAGA, de Heidi's op de posters van de jongerenafdeling van de AfD, de blonde AI-Nederlanders van Geert Wilders, **het cultuurconservatisme van FvD: het zijn vormen van een propagandaoorlog waarvoor de Raad voor Cultuur waarschuwt**. Nederland en Europa moeten zich wapenen tegen de minachting voor cultuur van het populisme.

De tijd van schouderophalen bij politici die cultuur afdoen als overbodig of elitair is voorbij, dergelijke denkbeelden gaan niet vanzelf voorbij. De samenleving rust niet alleen op economische en geografische pijlers, maar wordt ook gevormd door culturele waarden die de identiteit van een land verbeelden, verklanken en verwoorden. Wat begint met het afschaffen van instituten, het negeren van verhalen en het lamleggen van media en cultuur, eindigt in destabilisering van een maatschappij. De alarmbellen zijn al vaak genoeg afgegaan, het wordt nu tijd dat alarm serieus te nemen.

Wat begint met het afschaffen van instituten, het negeren van verhalen en het lamleggen van media en cultuur, eindigt in destabilisering van een maatschappij

10. Voorzichtig optimisme over effect afsplitsing PVV'ers (24 jan)

Is de Groep Markuszower van de zeven PVV'ers die zich deze week afsplitsten 'PVV-light'? „Nee", zegt Gidi Markuszower donderdag bij het formatiegebied. De fractieleider staat op het punt voor het eerst aan te schuiven bij D66, VVD en CDA, waar hij zich heel constructief wil opstellen, zegt hij. Maar die partijen hoeven niet te verwachten dat ze zaken gaan doen met iemand die ook ideologisch afstand zoekt tot de PVV. „Ik ben PVV-hard", zegt Markuszower.

D66-leider Rob Jetten zegt een uur later dat hij „voldoende aanknopingspunten" ziet om samen te kunnen werken met Markuszower. Hij vond het „prettig om te horen" dat de nieuwe partij „bereid is goede plannen te steunen en eventueel aan te passen". Maar hij wil

ook afwachten hoe ze zich in de praktijk gaan opstellen. „Ze sluiten aan in een rij van oppositiepartijen die zeggen: kom maar op met dat minderheidskabinet!"

Eerder in de week lieten ook VVD-leider Dilan Yesilgöz en CDA-leider Henri Bontenbal zich voorzichtig positief uit over de kansen die de afsplitsing hun minderheidskabinet in wording biedt. De 66 zetels van D66, VVD en CDA zijn niet genoeg voor een meerderheid in de Tweede Kamer, de partijen weten dat ze voor ieder plan steun zullen moeten zoeken.

Bij sommige thema's, zoals asiel en migratie, zal het minderheidskabinet daarbij naar rechts kijken. De PVV (nu nog negentien zetels) wil niet meewerken, maar de Groep Markuszower biedt de coalitie getalsmatig meer mogelijkheden. Op rechts zijn daarbuiten alleen meerderheden met een beperkt aantal fracties mogelijk via de **uiterst rechtse partijen JA21 (9 zetels) en FVD (7 zetels)**.

'Beesten'

Markuszower heeft zich opgeworpen als nog een alternatief aan **de uiterst rechtse kant**. De zeven ex-PVV'ers herhaalden deze week voor alle camera's dat zij bereid waren compromissen te sluiten voor hun kiezers. „Je kunt niet honderd procent van wat je wil voor elkaar krijgen, misschien ook niet tachtig procent", zei René Claassen. „Maar je kunt wel iets voor elkaar krijgen."

Markuszower zei donderdag dat hij het liefst een totale asielstop wil, maar ook genoeg neemt met „zo min mogelijk asielzoekers". Het zijn opmerkelijke woorden voor een man die als PVV'er bekend stond als hardliner. Eerder vergeleek hij criminele asielzoekers met „beesten", en vond hij dat het kabinet-Rutte III voor een „tribunaal" gedaagd moest worden wegens het asielbeleid, dat hij „een grote misdaad tegen het Nederlandse volk" noemde. Opvattingen waar hij nooit afstand van nam.

In de oppositie kante D66 zich fel tegen de uitspraken van Markuszower. Maar Jetten is sinds zijn verkiezingszege zuiniger met scherpe kwalificaties over of veroordelingen **van uiterst rechtse partijen**. De realiteit is: voor meerderheden zal Jetten soms ook **op uiterst rechts zoeken**.

Al is het maar om iedereen in zijn toekomstige coalitie gelukkig te houden. Jetten heeft meermaals zijn voorkeur uitgesproken voor coalitievorming met GroenLinks-PvdA (twintig zetels in de Tweede Kamer, veertien in de senaat), maar liet die wens varen toen de VVD die optie bleef blokkeren. VVD-kiezers, bleek deze week nog uit een peiling van Ipsos I&O, vrezen dat GroenLinks-PvdA ook het beleid van het minderheidskabinet te ver naar links zal trekken. Yesilgöz zal daarom graag over rechts willen.

Bezuinigingen

Ook inhoudelijk zullen de drie het soms nodig vinden naar rechts te kijken, niet alleen rond asiel en migratie. D66, VVD en CDA willen naar verwachting bezuinigen op zorg en sociale zekerheid om hun begroting rond te krijgen. Over links is dat lastig, GroenLinks-PvdA is fel tegen.

De PVV verzet zich in debatten al jarenlang tegen bezuinigen op de gezondheidszorg. Kunnen de formerende partijen hiervoor wel bij Markuszower terecht? Hij ziet dat mensen het moeilijk hebben in Nederland, zegt hij donderdag, maar wil zich nog niet expliciet uitlaten over zorgbezuinigingen. „Dat is wel heel gedetailleerd. Laat ze eerst met een plan komen."

Een zwakte van Markuszower is dat hij het minderheidskabinet in wording geen zetels kan bieden in de senaat. Dat weet hij. „Er zit natuurlijk wel een Eerste Kamer die wat linkser is."

Senatoren van de formerende partijen maken zich nu al zorgen over een te dicht getimmerd regeerakkoord, zij hebben ruimte nodig om in de zeer versplinterde Eerste Kamer te kunnen onderhandelen. De 75 Eerste Kamerzetels zijn verdeeld over maar liefst negentien fracties.

De polder

Buiten de dynamiek rond de PVV-afsplitsing ging de formatie deze week vooral over de vraag: hoe verder?

De gespreksronde van een week geleden met de oppositiepartijen leverde D66, CDA en VVD nog weinig commitment op. De meeste partijen namen een afwachtende houding aan: de formerende drie moesten eerst maar met plannen komen.

Maandag werden experts uitgenodigd om aan de formatietafel uit te leggen welke vorm een minderheidskabinet zou kunnen hebben, en hoe de werkwijze zou kunnen zijn. D66, VVD en CDA investeerden in de voorbije dagen ook tijd in de polder, zoals de SER, werkgeversorganisatie VNO-NCW en boerenorganisaties.

Sommige genodigden zagen zoekende partijen tegenover zich. Hoe zouden ze straks in de praktijk op onderdelen afspraken moeten maken, vroegen D66, CDA en VVD zich af? Hoeveel onderhandelingsruimte voor de oppositie zouden ze bijvoorbeeld vrij moeten laten in hun onderlinge afspraken?

De poldergesprekken dienden ook als een opwarmer voor de inhoudelijke onderhandelingen die de drie partijen in de avonden met elkaar voerden. Komende week zullen ze knopen moeten doorhakken: vrijdag 30 januari is de deadline voor een coalitieakkoord. Bij de formerende partijen valt te horen dat ze daar nog lang niet zijn.

11. De PVV: een wereld waarin alles eerder is gebeurd; machtige tijden (26 jan)

Na de breuk in de PVV moest ik terugdenken aan de talrijke analyses in behoudende media waarin de laatste jaren de diepe verdeeldheid binnen GL-PvdA werd behandeld.

Ik zal niet beweren dat het voortreffelijk met de linkse fusiepartij gaat. Een grondige zelfanalyse van de pijnlijke verkiezingsnederlaag bleef uit. En uiteraard valt niet te zeggen hoe de partij zich de komende periode staande houdt als oppositie- annex gedoogpartij.

Maar feit is óók dat GL-PvdA sinds 2023 gezamenlijke fracties in de Eerste en Tweede Kamer heeft, en dat het aantal afgesplitste parlementariërs tot nu toe beperkt bleef tot nul.

De PVV verloor alleen dinsdag al zeven van de 26 zetels in de Tweede Kamer, en zakte af van de tweede naar de vierde partij, na GL-PvdA. De BBB had in diezelfde periode in bijna alle provincies afsplitsende Statenleden en verloor in de Eerste Kamer vier van de zestien senatoren, zodat ze haar positie van grootste partij moest afstaan aan, jawel, GL-PvdA.

Praatprogramma's

Dus hoe kan het dat kiezers in behoudende praatprogramma's, vaak voortreffelijk bekeken, heel andere vooruitzichten voorgeschoteld kregen? Ik keek er een groot aantal terug, en dat leverde - onder veel meer - dit op:

Najaar 2024, Vandaag Inside (SBS6), Johan Derksen: „GL en PvdA - dat zal nooit een eenheid worden."

23 maart 2025, de Oranjezondag (SBS6), Jack van Gelder: „De socialisten bij de PvdA en radicaal-links bij GroenLinks: dan krijg je gewoon een probleem, want dat botst met elkaar."

12 juni 2025, de Oranjezomer (SBS6), Rutger Castricum: „De PvdA wil heel graag bouwen, want hun mensen, de arbeiders, willen huizen, en GroenLinks roept: ja wacht, daar zit een boomkleefkikker."

13 juni 2025, Rob Oudkerk, WNL: „De PvdA is een middenpartij, (-) GroenLinks een activistische partij. Dat gaat de komende jaren schuren."

14 november 2025, Johan Derksen in Vandaag Inside (SBS6) over Geert Wilders die na Jesse Klavers aantreden als partijleider smaalde „dat de begrafenis van de PvdA is voltooid": „Hij heeft eigenlijk inderdaad groot gelijk."

En ik kán gemist hebben dat in die programma's soms ook hommeles in de PVV en/of BBB is aangekondigd. Dan zaten ze goed. Maar de veelvuldig herhaalde aankondiging van een uiteenvallend GL-PvdA is tot nu niet bewaarheid.

Dit suggereert dat (commerciële) zenders de inhoud van programma's niet meer laten afhangen van feiten maar van de politieke voorkeuren van hun kijkers. Het zou nogal consequenties hebben.

Dan brengen zenders vooral nog populaire politici en influencers. Dan wordt de werkelijkheid vervangen door de werkelijkheid zoals kijkers die graag zien. Dan wordt het verhaal: instabiliteit in GL-PvdA, stabiliteit in de PVV. Ook als de realiteit omgekeerd is.

Voor kenners kondigden de toestanden in de PVV zich al even aan. Niet dat ik wist dat dinsdag zeven PVV'ers zouden opstappen. Maar wel dat deze broeierige toestand onhoudbaar was. Toen vlak voor de verkiezingen al bleek dat Wilders Michael Boon niet liet vallen, het Kamerlid dat criminaliserende AI-plaatjes van Frans Timmermans publiceerde, kwam de bekende PVV-paranoia op gang: „Wat weten die twee van elkaar?"

En Wilders' optreden rond de val van het kabinet-Schoof had verontrustende gelijkenis met de wijze waarop hij in 2012, als gedoogpartner, Rutte I vloerde en de PVV in de ellende stortte. Ook toen handelde hij buiten medeweten van naaste PVV-politici. Ook toen voerde

Wilders halfslachtig campagne en verloor de PVV fors (van 24 naar 15 zetels). Ook toen wilden PVV'ers een campagne-evaluatie die hij woedend weigerde.

Ook toen werden in de fractie achter de rug van Wilders plannen voor een nieuwe partij gesmeed, en splitsten zich ten slotte drie Kamerleden zich af. Ook toen halveerde de fractie (12 zetels, 2014) tegenover de winnende uitslag van 2010 (24 zetels): dit jaar halveerde de fractie (19 zetels) tegenover de winnende uitslag van 2023 (37 zetels).

En ook toen was de voornaamste oorzaak van de PVV-crisis dat Wilders zijn eigen mensen geen groei toevertrouwde. Kamerleden voelden zich zijn gevangene. Hij was de baas. Presteren was gevaarlijk, fouten lagen dan op de loer, en dat nam de aandacht voor hem weg. Zo bevorderde hij dat de paranoïde geluiden in de fractie nooit zouden verdwijnen, en ze tijdens het recente regeren aanzwelden.

Dat is de PVV: een wereld waarin alles eerder is gebeurd. Zelfs Wilders' taal tegen azc's is al tien jaar hetzelfde.

Tragisch figuur

Het was ook bijzonder terug te horen dat Gidi Markuszower Wilders' 'vertrouweling' zou zijn. In werkelijkheid kent Wilders maar één vertrouweling: Wilders zelf. Een onzekere, argwanende en ten dele ook tragische figuur.

In de beslotenheid van zijn werkkamer wees hij sinds 2006 talloze vertrouwelingen aan. Vaak waren zij de enigen die dit wisten. Mensen die jaren alles voor hem deden, maar ervoeren dat voor Wilders het omgekeerde geen optie was. Zo verging het Markuszower ook toen hij in 2024 als kandidaat-vicepremier niet door de AIVD-screening kwam. Het tekende zijn frustratie dat zijn grieven zelfs bij oppositiepolitici belandden.

De meeste van Wilders' 'vertrouwelingen' (persoonlijk medewerkers, secretaresses, de maker van Fitna, etc.) bleven altijd in de luwte. Maar ook bekende PVV'ers ervoeren dat ze van hem geen loyaliteit hoefden te verwachten. Martin Bosma, schrijver van zijn beste teksten, moest in NRC lezen dat Wilders hem achter zijn rug desavoueerde. En vorig jaar onthulden NRC-collega's Lamyae Aharouayen Petra de Koning dat Wilders niet eens de moeite nam zijn vicepremier Fleur Agema, die als fractielid jaren het vuile werk deed, vooraf te informeren over de kabinetsval.

De zeven PVV-afsplitters bevorderen nu de verdere verbrokkeling van rechts. Het kabinet-Schoof bewees al dat die stroming daardoor niet meer in staat is tot zelfdefinitie. **Een vijfde partij rechts van de VVD (naast PVV, FVD, JA21 en BBB)** maakt dit nog ingewikkelder.

Daarbij heeft zeker Markuszower uitspraken achter zijn naam („asielhyena's", „een tribunaal" om de Tweede Kamer te vervolgen voor het migratiebeleid) waarvan zelfs radicaal-rechtse politici afkerig zijn. Laat staan coalitiepolitici.

Maar zijn voornemen tot compromisbereidheid kan voor de VVD interessant zijn. Die partij zoekt in deze coalitie dekking op rechts, en als Markuszower naast JA21 bereid is de coalitie aan meerderheden te helpen, schept dat mogelijkheden die er onder Wilders niet waren. Er staat voor de coalitie het risico van vereenzelviging met radicaal-rechts tegenover.

Lulletjes

Bij Wilders kun je bijna zeker weten dat hij in zijn hoofd maar één uitweg ziet. Rechtse kiezers haten 'waterige compromissen', dus hij zal verder radicaliseren om de media-aandacht vast te houden en de rechtse concurrentie te marginaliseren.

Het leek PVV'ers aannemelijk dat pas hierna de opstand in de fractie zou uitbreken. Dat die eerder kwam zal hem vermoedelijk niet beïnvloeden. Ook dit heeft hij eerder gedaan. Afvallige PVV-Kamerleden begonnen in 2014 met oud-PVV-medewerkers een eigen partij, VNL. Ze trokken BN'ers aan om goed in beeld te komen - Bram Moszkowicz, Jan Roos - maar Wilders blies ze weg met nieuwe grensoverschrijdende teksten: nepparlement, testosteronbommen, etc.

Wel wacht hem nu de handicap dat de zeven PVV-afsplitzers aannemelijk hebben gemaakt dat de PVV-autocratie echt niet meer kan. „Ik heb me altijd afgevraagd: wat zijn dat voor lulletjes dat ze hun oren laten hangen naar één baasje?“, zei Johan Derksen dinsdag. Loyale PVV'ers als lulletjes: dat verwijt van de buitenwereld zijn ze in die kringen niet gewend.

Het feit dat deze partij op verkiezingsdag toch nog 26 zetels haalde, zegt natuurlijk vrij veel over het land, zijn media en zijn democratie. De realiteit is ook dat tot voor enkele jaren geen politicus bezwaar maakte tegen het feit dat een van de grootste Kamerfracties in de praktijk een alleenheerschappij is. Ook de media-aandacht hield niet over.

Liever uitten politici en media zorgen over de wereldwijde verbreiding van de autocratie. De eigen autocratie, in het hart van de democratie, heette 'een zaak van de PVV zelf'.

Krediet verdient hier Joost Sneller (D66), die het initiatief nam ook voor politieke partijen de democratische vereisten wettelijk vast te leggen. Fracties bedachten tot voor enkele jaren schaamteloze smoesjes om hierover de confrontatie met Wilders te ontlopen. Ook in Snellers geval duurde het lang - tot eind vorig jaar - voordat hij het voorstel feitelijk indiende. Maar gezien de verwachte steun is het waarschijnlijk dat Wilders hierdoor ook in eigen kring tot democratie wordt gedwongen.

Ik heb zelf altijd gedacht dat de analyse van oud-VVD-kopstuk Klaas Dijkhoff klopt: dat het in dit tijdsgewricht gaat tussen democraten en niet-democraten. Wat dit betreft was het een geruststellende week: het lelijkste bestanddeel van de Haagse democratie, de PVV-autocratie, incasseerde een zodanig zware klap dat de democratie hiervan alleen maar beter kan worden.

Wel zouden betrokkenen - politici, media, kiezers - zich kunnen afvragen waarom het zolang moest duren om eindelijk op dit punt te belanden.

De afsplitzers hebben aannemelijk gemaakt dat de PVV-autocratie echt niet meer kan

Dit artikel is een weergave van Machtige Tijden, een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Meeus.

12. *BBB-staatssecretaris duwde rammelend stikstofrapport er persoonlijk door; Stikstof Rammelend rapport werd erdoor geduwd (27 jan)*

Staatssecretaris Jean Rummenie (Landbouw, BBB) zit „als BBB'er" in Op z'n Kop!, een podcast van PowNed - dat zegt hij er voor de zekerheid maar even bij. Want wat hij op deze 29 oktober - nota bene de dag van de Tweede Kamerverkiezingen - gaat zeggen in de podcast, ligt politiek uiterst gevoelig: „Ik ben erg blij met deze studie. Het toont aan dat je zo geen beleid kunt bouwen."

Het rapport waar Rummenie aan refereert, heeft hij zelf een jaar geleden besteld. Het bevat verregaande aanbevelingen over het stikstofbeleid. Ronald Meester, hoogleraar waarschijnlijkheidsrekening aan de VU in Amsterdam, concludeert in De illusie van een betrouwbare stikstof-modelwerkelijkheid (2025) dat het hele beleid op de schop moet. De overheid zou niet langer rekenmodellen moeten gebruiken om stikstofbeleid te maken.

De Telegraaf kopt als het rapport half oktober wordt gepubliceerd dat onder het stikstofbeleid „een bom" is gelegd. Rummenie drukt zich als staatssecretaris in die krant voorzichtiger uit. Het rapport bevat „interessante aanknopingspunten die zeker de moeite waard zijn om verder te verkennen". Onder ambtenaren en in het kabinet bestaan dan al lange tijd grote twijfels over de wetenschappelijke onderbouwing, blijkt uit documenten die NRC verkreeg via een beroep op de Wet open overheid. Ambtenaren waarschuwen Rummenie al sinds juli dat belangrijke conclusies zijn gebaseerd op „aantoonbaar foutieve informatie en inhoudelijke misvattingen". Experts die NRC sprak, hebben ook inhoudelijke kritiek.

Het duurt tot januari voor een kabinetsreactie volgt. Rummenie hield intussen maandenlang vast aan het rapport, dat zonder kabinetsoordeel een eigen leven ging leiden.

In november 2024 is Jean Rummenie een paar maanden staatssecretaris, wanneer hij zijn ambtenaren een afspraak laat maken met Ronald Meester. Rummenie vindt dat Nederland zich te veel richt op stikstof - voor meer dan de helft afkomstig van de landbouw - en dat voor andere factoren die de natuur onder druk zetten, te weinig oog is. Nederland wil van het stikstofslot en heeft nieuwe inzichten nodig, zegt Rummenie tegen NRC(zie kader). Ook onorthodox. Meester moet hem gaan helpen.

Waarschijnlijkheidsleer

Meester geldt onbetwist als deskundige in de waarschijnlijkheidsleer en statistiek. Hij mengde zich afgelopen jaren in allerlei maatschappelijke debatten, met wisselend succes. Zijn getuigenis als wiskundige in de zaak-Lucia de B. leidde tot herziening van haar veroordeling. Na de coronapandemie deed Meester onderzoek naar „de eventuele relatie" tussen vaccinaties en oversterfte. Het CBS concludeerde dat zijn berekeningen op „misvattingen" berustten.

Recenter richtte Meester zich op het stikstofdossier in een kritisch stuk over de „eco-statistiek van de stikstofdepositie". Dat werd gepubliceerd op de site van Agrifacts, een door de landbouwbranche gefinancierde denktank. Het is deze wiskundige die Rummenie aan het werk zet. „Ik dacht op een gegeven moment: ik moet hard wetenschappelijk bewijs hebben waarom dit gewoon niet kan", zegt Rummenie in de PowNed-podcast.

Rummenie wil 'second opinion'

Meester moet onderzoek doen naar de Ecologische Autoriteit, vindt Rummenie. Dat onafhankelijke instituut werd in 2022 juist opgericht om te kijken naar alle problemen waar de natuur mee kampt, gebaseerd op veldwerk én modelberekeningen. Critici van het stikstofbeleid, zoals BBB, hoopten dat uit die onderzoeken zou blijken dat het meevalt met het stikstofprobleem.

Maar dat valt tegen: de Ecologische Autoriteit concludeerde dat in ruim 90 procent van de natuurgebieden stikstof een probleem vormt. Rummenie wil Meester naar de rapporten van de Ecologische Autoriteit laten kijken voor een „second opinion", schrijven ambtenaren in december in een document ter voorbereiding op een vervolgesprek met Meester. Het is het begin van een lang conflict met zijn ambtenaren, blijkt uit de opgevraagde documenten. Ze waarschuwen dat het onderzoek van Meester „het gezag van de Ecologische Autoriteit kan ondermijnen".

De opdracht komt er toch: ambtenaren stellen voor Meester een bijdrage te laten schrijven voor een nieuwe versie van de instructie voor de natuurbeheerders. Maar Rummenie wil Meester zoveel mogelijk ruimte geven: „Ik kan me niet vinden in de limitering van het onderzoek. Moet eruit", schrijft hij in de kantlijn van een concepttekst voor de opdracht.

Gesprekken met deskundigen

Intussen is de hoogleraar zelf voortvarend te werk gegaan. Meester wil graag in gesprek met deskundigen. Nog voor hij de opdracht officieel heeft gekregen, stuurt hij uitnodigingen aan onder meer het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), stikstofprofessor Jan Willem Erisman, ecooloog Roland Bobbink en emissiedeskundige Gerard Velthof. Met een hoogleraar van de VU die werkt in opdracht van de staatssecretaris willen ze wel praten, maar in de uitnodiging staat óók dat Meester iemand meeneemt met wie de experts liever niet spreken: Geesje Rotgers.

Rotgers is onderzoeksjournalist in dienst bij stichting Agrifacts, een denktank die werd gesubsidieerd door grote bedrijven uit de landbouwindustrie, zoals de VanDrie Group (kalfsvlees), Royal A-ware (zuivel) en De Heus (veevoer). Rotgers schreef eind 2024 dat „de Ecologische Autoriteit op de politieke toer" was. Ze is kritisch op het Nederlandse stikstofbeleid en de rol die modellen daarin spelen. Ze werkte ook als communicatiemedewerker bij POV, de brancheorganisatie voor varkenshouderijen.

De deskundigen willen niet met Meester spreken als Rotgers erbij is. „Met haar had ik al zoveel slechte ervaringen, daar ging ik niet aan beginnen", zegt ecooloog Bobbink. Meester heeft Rummenie verteld dat de rol van Rotgers „niet inhoudelijk maar ondersteunend" is, mailt hij later aan ambtenaren. Ze zou aantekeningen maken, schrijft Meester in antwoord

op vragen van NRC. „Ik wilde graag iemand die het dossier kende, die bekend was met het jargon."

De ambtenaren verzetten zich tegen de rol van Rotgers. Die zou „afbreuk doen aan de kwaliteit, bruikbaarheid en geloofwaardigheid" van het onderzoek, schrijven ze aan de staatssecretaris. Eind maart zet het ministerie afspraken met Meester op schrift. Rotgers zal niet worden betrokken. Meester gaat akkoord, maar mailt het ministerie dat hij niet bereid is om „verdere 'rode vlaggen' te accepteren". De ambtelijke kritiek is exemplarisch voor het hele stikstofdossier, schrijft hij de ambtenaren. „Er is geen sprake van een open debat, laat staan van een gezond wetenschappelijke discours." Meester kan aan de slag. De deskundigen die wel met Meester, maar niet met Rotgers wilden praten, werken mee. Rotgers wordt wél geïnterviewd als expert. Zij en Agrifacts reageren niet op vragen van NRC.

Aanklacht tegen rekenmodellen

Het rapport dat Meester in mei aan het ministerie presenteert, is een aanklacht tegen rekenmodellen. „We zijn blind modeluitkomsten aan het volgen", staat in het rapport. Hij adviseert de modellen helemaal niet meer te gebruiken.

Ambtenaren zijn geschrokken. „Het rapport van dhr. Meester lijkt op het eerste oog degelijk onderbouwd", staat in een advies aan de staatssecretaris. „Een nadere lezing geeft echter een ander, zorgelijk beeld van het rapport." Meester baseert conclusies op „fundamentele misvattingen" over de omgang met de modelberekeningen, stellen ambtenaren. Alsof zij „blind" op de modellen vertrouwen.

Zijn conclusies onderbouwt Meester met documenten van de Ecologische Autoriteit. Hij vraagt een taalmodel alle passages over onzekerheden in de modellering op te sommen. Op basis daarvan concludeert hij dat de Autoriteit „een simplistisch wereldbeeld" heeft „met weinig of geen realiteitswaarde", waarin onzekerheidsmarges er niet toe doen.

'Selectief gezocht'

Die conclusie kun je niet zomaar trekken, stellen de ambtenaren. „Er lijkt selectief gezocht naar tekstpassages die een vooraf opgestelde hypothese onderbouwen, zonder oog te hebben voor teksten die juist niet aansluiten bij de gestelde hypothese."

Meester schrijft aan NRC dat er „ook veel gelezen is" in de documenten van de Ecologische Autoriteit. Dat in die documenten níét alleen naar de uitkomsten van het rekenmodel wordt gekeken, negeert Meester. „Dat viel buiten mijn opdracht voor zover ik deze had begrepen."

Meester concludeert in zijn onderzoek ook dat het ministerie „gretig" meegaat in het „simplistische wereldbeeld". Als bewijs voert hij een citaat aan dat volgens hem afkomstig is uit een Kamerbrief, waarin staat dat het reduceren van de stikstofneerslag „heilig" zou zijn. Ambtenaren kunnen het citaat nergens terugvinden. Het blijkt een tekst uit een artikel van RTL Nieuws. Dat wordt in het uiteindelijke rapport gecorrigeerd.

De ambtenaren adviseren de minister het rapport niet te publiceren. Er ligt „reputatieschade" op de loer: voor de staatssecretaris, het ministerie én Meester zelf. Ook

wordt Rummenie aangeraden „dit rapport geen rol te laten spelen in toekomstige besluitvorming of beleidsontwikkeling".

Als Rummenie toch iets met het rapport wil, moet hij het laten beoordelen door andere wetenschappers, stellen ambtenaren. In september benaderen ze hoogleraar Arthur Petersen (University College London), die van Rummenie alleen commentaar mag leveren op de delen waar hij expertise over heeft: de omgang met onzekerheden van modellen. Passages over ecologie zijn expliciet uitgesloten, blijkt uit de opdracht. „Daar ligt immers niet de expertise van dhr. Petersen."

De review is daarom „totaal onvolledig", zegt Petersen tegen NRC. Het advies om geen rekenmodellen meer te gebruiken in het stikstofdossier, wijst hij af. „De onzekerheden zijn groot, schrijft Meester, en daar ben ik het mee eens", zegt Petersen. „Maar dat wil niet zeggen dat het model onbruikbaar is."

Met zijn commentaar gebeurt te weinig, vindt Petersen. „In een reactie schrijft Meester dat ik hem helemaal verkeerd heb begrepen. Maar door zijn extra uitleg ben ik niet van gedachten veranderd."

Dubbelrol voor Lidewij de Vos

Ook na de peerreview van Petersen adviseren ambtenaren Rummenie niets met het rapport te doen. Eind oktober wordt het al wel naar de Tweede Kamer gezonden, op verzoek van Lidewij de Vos, fractievoorzitter van **FVD**.

De Vos speelt daarmee een dubbelrol. Meester sprak haar voor het onderzoek: in een conceptversie wordt ze bedankt voor haar bijdrage. In de definitieve versie van het rapport is De Vos uit het dankwoord geschrapt. Meester deed dit op verzoek van de staatssecretaris, zegt hij tegen NRC. „Het is beter als politiek en wetenschap van elkaar gescheiden blijven", verklaart de woordvoerder van Rummenie.

Het rapport maakt geen indruk op andere betrokkenen. Hoogleraar Jan Willem Erisman las het rapport slechts snel door. Emissiedeskundige Velthof bekeek de passages die over zijn werk gingen: daar stond niets gek in. Ecoloog Bobbink las het op verzoek van NRC, maar kwam niet ver. „Ik dacht al vrij snel: ik heb er geen zin meer in." Volgens Bobbink is het rapport onsamenhangend en heeft Meester selectief uit de wetenschappelijke literatuur geciteerd.

Grote tekortkomingen

Ambtenaren willen per se in de kabinetsreactie opnemen dat het rapport rammelt. Vanaf half november beginnen ze aan te dringen bij Rummenie, maar die weigert dat op te nemen in de Kamerbrief. Ook als topambtenaren van andere ministeries hem erop wijzen dat het rapport grote tekortkomingen heeft.

Pas op 13 januari geeft staatssecretaris Rummenie toe. Dan wordt het rapport besproken in een onderraad van wie demissionair premier Dick Schoof en zeventien andere bewindspersonen lid zijn. Zij fluiten Rummenie terug. In de brief die naar de Tweede Kamer wordt gestuurd, staat dat de conclusies van Meester „niet allemaal berusten op voldoende

wetenschappelijke onderbouwing". Dat lijkt de politieke dood van het rapport: met de aanbevelingen van Meester wordt nauwelijks iets gedaan.

Maar in de samenleving vindt het rapport wel weerslag. Het stuk wordt naar lokale overheden gestuurd door burgers en belangenorganisaties („Bijgaand stuur ik u een belangrijk wetenschappelijk rapport over stikstof"), wordt regelmatig aangehaald op discussies over stikstof op sociale media („staatswetenschapper Ronald Meester toont aan dat stikstof stikstofbedrog is") en adviesbureaus voor landbouwers wijzen hun cliënten op het rapport („Meester waarschuwt voor blind vertrouwen in wiskundige modellen"). Provincies vragen het RIVM hoe ze moeten omgaan met de conclusies van het rapport.

Voor het RIVM en de Ecologische Autoriteit is het een dilemma: wanneer besluit je twijfelachtige rapporten publiekelijk te weerleggen? „Als je ergens op reageert, geef je het ook een bepaalde legitimiteit", zegt Thomas van Goethem, afdelingshoofd Stikstofonderzoek bij het RIVM. Desgevraagd noemt hij het rapport „eenzijdig" en „onnauwkeurig", maar het RIVM plaatste deze keer niet zelf een reactie op zijn site. Dat deed het eerder wel bij soortgelijke rapporten. „Dit rapport biedt geen nieuwe inzichten en we willen voorkomen dat we zelf de discussie aanwakkeren", zegt Van Goethem. „Je zit anders voortdurend in het defensief."

De Ecologische Autoriteit - het hoofdonderwerp van het rapport - sprak zich ook niet publiekelijk uit. „We blijven liever gericht op ons werk, in plaats van dat we betrokken worden in allerlei ingewikkelde discussies", zegt voorzitter Hans Mommaas. Over de inhoud van het rapport wil hij alleen kwijt dat het „geen nieuwe of bruikbare informatie opleverde om onze werkwijze aan te passen".

Rummenie wil Meester naar de rapporten van de Ecologische Autoriteit laten kijken voor een 'second opinion'. Zo begint een lang conflict

Ik wilde graag iemand die het dossier kende, die bekend was met het jargon

Ronald Meester over Geesje Rotgers van Agrifacts

Reactie ministerie van Landbouw

Het ministerie van Landbouw maakt in een reactie niet duidelijk waarom staatssecretaris Jean Rummenie per se Ronald Meester het onderzoek wilde laten doen. Zijn woordvoerder schrijft in een reactie dat het „belangrijk is om oog te hebben voor nieuwe inzichten". De woordvoerder bevestigt dat een „verschil van inzicht" bestaat tussen de staatssecretaris en diens ambtenaren. Rummenie wist niet dat Meester taalmodellen zou gebruiken in het onderzoek. „Het is aan de onderzoeker zelf om een inschatting te maken welke middelen hij of zij nodig heeft."

Rummenie stelt ook niet op de hoogte te zijn geweest van de rol van Geesje Rotgers, onderzoeksjournalist bij Agrifacts. „Op het moment dat de staatssecretaris erachter kwam, heeft hij de heer Meester gebeld en aangegeven dat het niet verstandig zou zijn omdat het rapport onafhankelijk moet zijn."

Reactie Ronald Meester

Hoogleraar Ronald Meester wilde wel in gesprek met NRC, maar niet over de totstandkoming van zijn rapport. NRC mocht in dat gesprek alleen vragen over de inhoud van het rapport stellen. Schriftelijk wilde Meester wel alle vragen beantwoorden. Meester is het niet eens met de conclusie van het kabinet dat zijn onderzoek „niet altijd berust op voldoende wetenschappelijke onderbouwing”. „Ik heb alles wat ik beweer uitgebreid onderbouwd in mijn rapport”, schrijft hij. Hij interviewde onderzoeksjournalist Geesje Rotgers als deskundige omdat Meester „het dossier van alle kanten” wilde bekijken. Verder stelt de hoogleraar dat het taalmodel waarmee hij de teksten van de Ecologische Autoriteit analyseerde een „bibliografisch hulpmiddel” was. „Alles is daarna geverifieerd.” Meester stelt dat zijn rapport ook door meer dan één expert beoordeeld had mogen worden, ook met andere expertises. Hij stelt dat hij „uitgebreid” heeft gereageerd op de review van Petersen.

13. *Protest van makers en vakbonden: 'visieloze bezuiniging' op omroep (28 jan)*

Tientallen programmamakers demonstreerden maandag samen met de vakbonden FNV en de Nederlandse Vereniging van Journalisten in het Tweede Kamergebouw in Den Haag tegen de bezuinigingen op de publieke omroep. Ze deelden symbolische noodpakketten uit aan Kamerleden van verschillende politieke partijen, zoals D66, CDA, GroenLinks-PvdA, VVD en **FVD**, met als boodschap: de publieke omroep maakt deel uit van de kritieke infrastructuur. De bezuinigingen gaan in hun ogen niet alleen over banenverlies, maar ook over een sterke democratie en een weerbare samenleving.

Met de actie wilden de programmamakers aandacht vragen voor het verdwijnen van programma's en druk zetten op de formerende partijen. „De bezuinigingen komen uit de koker van een zeer rechts kabinet dat geen grote liefde heeft voor de publieke omroep”, zegt Maren Merckx, programmamaker van de VPRO en een van de initiatiefnemers van de actie. „Ze zeggen dat de besparingen draaien om een efficiënter bestel en minder managementlagen. Maar vooral de programma's worden geraakt. We hopen daarom dat het volgende kabinet deze visieloze bezuinigingen niet klakkeloos overneemt.”

De actie viel samen met een debat in de Tweede Kamer over de mediabegroting van dit jaar, de 156 miljoen euro aan bezuinigingen vanaf 2027 van het inmiddels demissionaire kabinet, en de hervorming van het publieke bestel die in 2029 zijn beslag moet krijgen. Zoals veel omroepmedewerkers vindt Merckx die volgorde verkeerd om. „Als je vindt dat het publieke bestel niet goed functioneert, kun je niet nu al bezuinigen en dan later kijken hoe het efficiënter kan. Als je eerst hervormt, weet je wat samenwerking van de omroepen in omroephuizen en het snijden in het management oplevert.”

Programma's verdwijnen

Nu wordt er vooral gesneden in de programmering. Welke programma's verdwijnen als gevolg van de bezuinigingen werd de afgelopen maanden bekend. Het gaat om titels als Kassa, Zomergasten, Draadstaal, NOS Studio Voetbal, Andere tijden, 3 op reis, Close Up, Van Roosmalen & Groenteman, en Metropolis. Dit levert volgens de NPO zo'n 90 miljoen euro op, dus daarmee is de publieke omroep er nog niet. De programmamakers hopen dat het nieuwe

kabinet de bezuinigingen met 50 miljoen euro vermindert. Dit bedrag kwam bovenop de oorspronkelijke 106 miljoen na een amendement van CDA-leider Henri Bontebal in 2024.

Toen Bontebal zijn amendement indiende (met als doel de miljardenbezuiniging op het onderwijs enigszins te verzachten), was de verwachting dat die 50 miljoen euro aan extra besparingen deels kon worden opgevangen door meer reclame-inkomsten. De Tweede Kamer vroeg daarom een marktonderzoek. Daaruit bleek dat verruiming van Ster-reclame bij de NPO jaarlijks 14 tot 24 miljoen euro kan opleveren. Maar minister van Gouke Moes (OCW, BBB) wilde niet meer toestaan dan 11 miljoen omdat private media anders te veel zouden moeten inleveren.

In het Kamerdebat noemde Harmen Krul (CDA) die 50 miljoen aan extra bezuinigingen „een graat in de keel”. D66 is nooit voorstander van de bezuinigingen geweest. „In een tijd van nepnieuws, kun je niet over journalistiek zeggen 'het is cruciaal' en tegelijkertijd de bodem onder hun voeten vandaan trekken”, zei D66-Kamerlid Ouafa Oualhadj. Alleen de VVD heeft er geen problemen mee. Maar de formerende partijen wilden niet zeggen hoeveel van de bezuinigingen overeind blijft. „Hoe zich dat ontwikkelt zullen we vrijdag zien”, zei Krul. Dan zouden de formerende partijen hun plannen bekendmaken.

Vier omroephuizen

Tijdens het Kamerdebat maakten de formerende partijen in elk geval al duidelijk dat de huidige elf ledenomroepen moeten samengaan in vier omroephuizen, naast een omroephuis van de taakomroepen NOS en NTR. Oualhadj zei dat ze hiervoor een plan zullen indienen. Het huidige kabinet heeft het aantal omroephuizen en wie met wie samengaat aan de omroepen zelf gelaten, maar die komen er niet uit. GroenLinks-PvdA is ook voor het 'vier plus een model'. Daarmee lijkt het plan een Kamermeerderheid te hebben, al is nog niet duidelijk of GL-PvdA en de formerende partijen het eens zijn over de details.

Het CDA en de VVD lieten hun ongenoegen blijken over het gebrek aan daadkracht van minister Moes. „Wat als een hervorming begon, is inmiddels een bestuurlijke soap”, zei CDA'er Krul. „Het uitblijven van perspectief voor de publieke omroep zelf en het totale gebrek aan besluitvorming maakt dat we nog steeds debatteren in onduidelijkheid”, aldus VDD-Kamerlid Claire Martens-America. Volgens haar wilde de meerderheid in Hilversum het bestel moderniseren. „We zijn alleen gegijzeld door de machtige minderheid.” Daarmee doelt ze op omroepen als de EO, de VPRO en Omroep Max, die dwarsliggen.

Diverse partijen drongen er bij de minister op aan haast te maken met het wetsvoorstel voor de hervormingen van de publieke omroep, anders gaan die niet in 2029 maar pas in 2034 in. Maar de ongeduldige Kamer stuitte wederom op een schoorvoetende minister, die veel besluiten doorschoof naar zijn opvolger. „We hebben gewoon de tijd nodig om het wetsvoorstel goed uit te werken. Wat mij betreft wordt het voor de zomervakantie openbaar gemaakt en dan komt er ook een Kamerbrief waarin alles uitgewerkt is”, zei hij. Wel beloofde hij dat de regionale omroepen binnenkort al via NPO Start te zien zullen zijn.

Partijen in Kamer vroegen maandag om snelheid bij maken van wetsvoorstel voor de publieke omroep

14. Tweede Kamer laat oud-voorzitter niet vervolgen om affaire-Arib (29 jan)

Het verzoek om oud-Kamervoorzitter Vera Bergkamp te vervolgen is dinsdagmiddag door de Tweede Kamer verworpen, na advies van een groep Kamerleden onder leiding van Caroline van der Plas (BBB). Die 'Vorbereidende groep' moest uitzoeken hoe substantieel de verdenking tegen Bergkamp en anderen is in de kwestie rond het lekken naar NRC uit het presidium, het dagelijks bestuur van de Tweede Kamer.

NRC bracht in 2022, nog voordat Khadija Arib formeel op de hoogte was gebracht, het nieuws dat er een onderzoek zou komen naar haar leiderschapsstijl in haar periode als Kamervoorzitter, van 2016 tot 2021. De basis hiervoor was een advies van de landsadvocaat, ingezien door NRC. Arib trad af als PvdA-Kamerlid en beschuldigde sindsdien haar opvolgster Bergkamp van „een dolkstoot in de rug". Bergkamp (D66) keerde na de verkiezingen van november 2023 niet terug in de Kamer, ze was niet herkiesbaar.

Vrijspraak woordvoerder

Bergkamp deed als Kamervoorzitter vrijwel direct aangifte van lekken na het bericht in NRC. Na jarenlang onderzoek achtte het Openbaar Ministerie (OM) bewezen, onder meer op basis van telefoongegevens en getuigenverklaringen, dat Bergkamps toenmalige woordvoerder het lek moet zijn geweest. Nadat de rechter oordeelde dat daar onvoldoende bewijs voor was, verschoof de verdenking bij verschillende Kamerleden naar Bergkamp zelf. Het strafdossier rond de zaak van de woordvoerder, waar verschillende media afgelopen zomer uit publiceerden, gaf daar voeding aan. Bergkamp was als getuige gehoord door de recherche.

Het OM mag geen onderzoek instellen bij verdenking van een ambtsmisdrif door een volksvertegenwoordiger, zoals Bergkamp. Die bevoegdheid ligt bij de procureur-generaal bij de Hoge Raad, die daarvoor opdracht moet krijgen van het kabinet of de Tweede Kamer. Er zijn ten minste vijf Kamerleden nodig om een verzoek hiertoe in te dienen, waarna de Kamer zich erover buigt. Vijf toenmalige PVV-Kamerleden, aangevoerd door de afgelopen maand van de PVV afgesplitste Gidi Markuszower, dienden in september dit verzoek in.

Het strafdossier, waar de groep Kamerleden inzage in kreeg, blijkt echter voor de 'Vorbereidende groep' onvoldoende basis om tot een vervolgingstraject te adviseren. „Dat door of in opdracht van de Kamervoorzitter een vertrouwelijk besluit is gelect naar de pers, kan op basis van het voorhanden strafdossier en de daarbij gevoegde stukken niet worden vastgesteld", schreef de groep vorige week aan de Kamer. Twee leden van de groep, PVV'er Chris Jansen en FVD'er Gideon van Meijeren, wilden nog steeds positief adviseren over het vervolgingsverzoek. Hun fracties waren dan ook nog steeds voor een vervolgingstraject, evenals de deze maand van de PVV afgesplitste groep-Markuszower.

De Kamer nam afgelopen najaar een motie aan om bredere vervolgstappen te onderzoeken. Een meerderheid vond dat een onderzoek naar alle toenmalige presidiumleden ook verkend moest worden, omdat zij in potentie allemaal het lek konden zijn geweest. De 'Vorbereidende groep' concludeert dat ook deze bredere insteek tot niets zal leiden.

Apps gewist

In het strafdossier naar de woordvoerder, waar Follow the Money, Nieuwsuur en de Volkskrant afgelopen juni uit publiceerden, bleek dat Bergkamp appconversaties met haar woordvoerder wiste. Ook gaf de griffier, de hoogste baas van het ambtelijke apparaat in de Tweede Kamer, met medeweten van Bergkamp de secretaresse van de Kamervoorzitter opdracht om het advies van de landsadvocaat te wissen uit de 'verzonden items'. Volgens Bergkamp was dat uit voorzorg om digitale verspreiding tegen te gaan, terwijl ze de apps gewist had omdat de woordvoerder niet langer voor haar werkte. De griffier noemde Bergkamp in haar politieverhoor „een verwijderaar”.

Ook had Bergkamp, zo bleek uit telefoongegevens die de recherche analyseerde, op de dag van publicatie over het onderzoek naar Arib contact met de directeur Huisvesting en de woordvoerder, die op hun beurt in contact stonden met een NRC-journalist. Bergkamp wist echter niet meer waar dit over ging, vertelde ze de politie.

De griffier trad kort na de commotie rond het aangekondigde onderzoek naar Arib in het najaar van 2022 terug uit de ambtelijke top van de Tweede Kamer en werd lid van de korpsleiding van de Nationale Politie. Zij is niet langer actief in de leiding. „Zij gaat als strategisch adviseur opdrachten uitvoeren binnen of buiten de politieorganisatie”, meldde de politie vorige week.

Het onderzoek naar Arib's gedrag werd in 2023 afgerond door Hoffmann Bedrijfsrecherche, waarbij bleek dat een groot deel van de beweringen in twee anonieme klachtbrieven bevestigd werden door meerdere mensen die werken of werkten voor de Tweede Kamer. In de zaak die de oud-Kamervoorzitter daarop aanspande tegen Hoffmann en de staat, oordeelde de rechter dat het onderzoek voldeed aan de voorschriften en „rechtmatig” was. Arib's hoger beroep tegen deze uitspraak loopt nog.

Telegraaf

1. Opstand PVV opsteker voor minderheidskabinet; Na historische breuk lonkt nu een rechtser beleid (21 jan)

Na historische breuk lonkt nu een rechtser beleid

Het is in de geschiedenis van de PVV vaker gebeurd: verloren verkiezingen, dalende peilingen en andere commotie zorgen dat de luiken bij de gesloten partij even opengaan.

Teleurgestelde, vaak vertrekkende Kamerleden gaven in het verleden heuse persconferenties om hun gal te spuwen over hun leider Geert Wilders. De PVV-voorman reageerde er luchtigjes op. Dissidenten zouden de vuile was buitenhangen in een poging zichzelf voor een volgende baan weer 'wit te wassen'.

De huidige opstand van PVV'ers is ongekend, want kent prominente deelnemers die bovendien kort na hun beëdiging met zijn zevenen (!) de fractie verlaten. Het maakt in een klap niet Wilders maar GL/PvdA-leider Jesse Klaver de oppositieleider. Wilders zag het naar eigen zeggen ook niet aankomen, wat eens te meer blijkt geeft dat het zijn beweging aan een functionerende partijstructuur ontbreekt.

De timing is niet toevallig. De verkiezingen zijn verloren en de PVV verliest in de jongste peiling van de door Wilders geprezen Maurice de Hond opnieuw terrein. **Intussen komt concurrent FvD steeds dichterbij.** Dat doet Wilders, die peilingen beschouwt als kompas voor zijn politiek, echt pijn. Het valt dan ook op dat de opstandelingen weliswaar nu van zich laten horen, maar jaren zwegen toen ze op de slippen van Wilders de Kamer binnenkwamen en daar konden blijven.

Zal deze breuk tot verandering bij de PVV leiden? Als de historie een blik op de toekomst geeft, is het antwoord nee. Wilders heeft zich al eens laten ontvallen dat hij altijd doorgaat, of hij nou 1, 15 of 25 zetels heeft in de Kamer.

Er zullen ook altijd wel kandidaten te vinden zijn die op de lijst van zijn PVV willen staan, met of zonder inspraak in de partij. De baan betaalt immers goed.

Met uitzondering van vertrouweling Gidi Markuszower is het dan ook tekenend dat ouwe getrouwen als Martin Bosma, Tony van Dijck, Dion Graus en Raymond de Roon blijven zitten waar ze zitten.

Sommige PVV-stemmers vinden dit prima. Die willen vooral dat het geluid van Wilders in Den Haag klinkt. Maar kiezers die oprecht geloven dat PVV-volksvertegenwoordigers meer gedaan krijgen dan louter roepen dat het anders moet, lijken zich zonder verandering wel weer op te kunnen maken voor een (volgende) teleurstelling.

De breuk binnen de PVV is een onverwacht cadeau voor het aanstaande minderheidskabinet. De vertrekkers hekelen Wilders' overtuiging om op geen enkele manier te willen samenwerken met de nieuwe coalitie. Vertrekker Markuszower zegt dat zijn nieuwe fractie wel aan tafel wil.

Een meerderheid over rechts - en daarmee rechtser beleid - lonkt nu.

2. Afsplitsers zijn zelden succesvol; Is er toekomst voor de Groep Markuszower? (23 jan)

Is er toekomst voor de Groep Markuszower?

De scheuring binnen de PVV geldt als een 'absoluut record'. Nog nooit verlieten in één klap zeven Kamerleden hun fractie. De omvang is nieuw, het fenomeen afsplitsers is dat

allerm minst. Sterker nog: de PVV is zelf geboren uit een afsplitsing. Kan Groep Markuszower (GM) een succesvolle doorstart maken?

„Ik heb het zelf ook gedaan bij mijn oude partij", reageerde PVV-leider Geert Wilders dinsdagmiddag. Het woord 'zetelrovers' neemt hij niet in de mond. „Mensen hebben dat recht, hè." In 2006 richtte Wilders zelf de PVV op, nadat hij uit de VVD-fractie was gestapt vanwege een meningsverschil over de koers van de liberalen.

Factor van belang

Twintig jaar later is de PVV nog altijd een factor van belang in Den Haag. En Wilders is zeker niet de laatste afsplitser die het met een eigen partij probeerde. Maar zijn 'opvolgers' kennen wisselend succes.

Waar Denk, JA21 en NSC (kortstondig) succes in de Kamer behaalden, wisten Jacques Monasch (PvdA), Femke Merel van Kooten-Arissen (Dierenpartij) en Joram van Klaveren (PVV) geen wortel te schieten met respectievelijk Nieuwe Wegen, Splinter en VNL.

„Je moet een niche hebben", zegt emeritus hoogleraar politieke geschiedenis Gerrit Voerman. „Oftewel met iets komen wat nog niet op de electorale markt is en waarmee de partij zich kan onderscheiden."

Hij noemt daarbij PVV en Denk als voorbeeld. Denk komt in 2015 voort uit de voormalige PvdA'ers Tunahan Kuzu en Selcuk Öztürk. Zij worden in 2014 uit de PvdA-fractie gezet, omdat zij de opstelling van toenmalig PvdA-vicepremier Lodewijk Asscher in het immigratiedebat niet steunen.

Achterban

„Denk kwam op voor de migrantenstem. De PVV vulde juist de ruimte in op de rechterflank met immigratiekritiek, waarvoor toen minder ruimte was, zeker toen de LPF was weggefallen", verklaart Voerman het succes van beide partijen. „Bovendien hadden ze twee Kamerleden met een achterban. Zeker géén landelijke bekendheid, maar wel bekendheid binnen hun doelgroep."

Ook CDA-stemmenkanon Pieter Omtzigt had in eerste instantie succes toen hij de deur bij de christendemocraten dicht sloeg en zijn eenmansfractie in 2023 overging in NSC. Twintig Kamerzetels volgden bij de eerste Kamerverkiezingen, maar inmiddels zijn ze allemaal verdampt. „Als een leider dan wegvalt of het zit tegen, valt de binding met zo'n partij sneller weg", verklaart Voerman, die hetzelfde zag gebeuren bij LPF en de talloze uitlopers na de moord op Pim Fortuyn.

Een populaire politicus is niet per definitie een recept voor succes, bewees voormalig VVD-minister Rita Verdonk. Hoewel ze een stemmenkanon was, bleek er met Trots op Nederland in 2010 onvoldoende electorale ruimte naast een PVV met 24 Kamerzetels.

Ook Henk Krol weet na zijn afsplitsing van 50Plus dat het hebben van 'profiel' geen zekerheid is. „Het was alleen maar ruzie", noemt hij als reden voor zijn vertrek. „Ik werkte drie dagen

in de Tweede Kamer en de andere vier was ik bezig met het sussen van partijbrandjes", zegt Krol.

Geflopt

Na zijn afsplitsing richtte hij de geflopte Partij voor de Toekomst op, onder meer met mede-afsplitser Van Kooten-Arissen. Later probeert hij het tevergeefs ook nog met Lijst Henk Krol. „Ik had drie keer de kiesdeler gehaald en wilde mijn stemmers zo een stem geven", zegt Krol.

Dat afsplitsingen in de politiek weinig kans van slagen hebben, weet Harry Wijnschenk maar al te goed. Hij splitste zich in 2002 af van de LPF. Het was een periode van grote interne onrust, kort na de val van het kabinet-Balkenende I. „Op dat moment wist ik al dat afsplitsen weinig zin had. Ik wist dat ik zou stoppen in de politiek", vertelt Wijnschenk. In 2003 vertrok hij definitief van het politieke toneel.

Is een afsplitsing dan per definitie een recept voor politieke zelfmoord? „In mijn geval wel", grapt hij.

Over de Groep Markuszower (GM) is hij optimistischer; daarin ziet hij wel degelijk potentieel. „Als ze een inhoudelijk goed verhaal hebben en een solide groep weten te vormen, zou de PVV er best last van kunnen krijgen."

Constructief

Voerman denkt dat GM, die zich opstelt als een constructievere PVV, een 'contradictio in terminis' is. „De kiezers stemmen op de PVV vanwege de houding van Wilders. Als je een constructieve PVV wordt, kom je al snel in de buurt van JA21. Die zijn ook kritisch op woke, migratie en klimaat." Bovendien denkt hij dat er nauwelijks meer ruimte is op **de rechterflank door partijen als FvD en BBB. „Onderscheiden, wordt dus moeilijk."**

3. Extreemrechts bezig met een zegetocht (24 jan)

Nu zeven PVV'ers hun partij verlaten en voor zichzelf beginnen, zijn de kritische schijnwerpers gericht op Wilders. De PVV-voorman verliest zetels en heeft zijn positie als oppositieleider verloren. Zijn leiderschap staat meer dan ooit ter discussie, wat fatale gevolgen kan hebben voor zijn partij. Maar juich niet te vroeg op links of op Wildersmoerechts over de ineenstorting van de PVV. **Die partij was jarenlang een stabiele buffer tegen de politieke opmars van rechts-extremisme. Die buffer valt nu weg en dat is funest voor de democratie.**

De klachten over Wilders' leiderschap zijn al lang bekend. Ook de geringe prestaties in het demissionaire kabinet en de futloze verkiezingscampagne leidden begrijpelijk tot teleurstellingen bij PVV-politici en hun stemmers. Niets is voor eeuwig. De PVV, begonnen als de afsplitsing van een VVD-rebel, was decennialang een stabiele machtsfactor die alle formaties heeft beïnvloed. Dat Wilders die positie voor zichzelf en de PVV kon behouden, komt grotendeels door zijn rotsvaste vertolking van volkse onvrede, maar ook doordat hij vrijwel nooit mocht regeren. Zijn beloftes hoefden nooit te worden waargemaakt. Zijn strijd tegen islamisering achtten zijn kiezers belangrijker dan zijn gedoogmisstap in Rutte II. Maar

de slechte prestatie in het kabinet-Schoof is hem niet vergeven. Nu hij volwaardig kon meeregeren, verwachtten de kiezers een spectaculaire verwerkelijking van alles wat hij negentien jaar lang beloofde vanaf het Haagse strafbankje waarop het cordon sanitair hem parkeerde. Maar hij leverde niet en dat jaagt zijn kiezers weg.

Revival

Uit peilingen blijkt dat veel PVV-kiezers naar **FvD** overstappen. Die partij is door Baudet in een korte tijdspanne groot gemaakt én geruïneerd, maar kent onder Lidewij de Vos een **stevige revival**. Peilingen beloven een verdubbeling van de huidige zetels. Dat was niet te voorspellen, maar is niet onverklaarbaar. Het was Forum tot nu toe nooit gelukt om de PVV te evenaren en de aantrekkingskracht van Wilders te verzwakken. De trouwe PVV-kiezer had geen boodschap aan Baudet die in tenminste drie dubieuze gedaantes zijn electoraat manipuleerde: als pianospelende politieke filosoof die grossierde in ranzige theorettes over witte suprematie en die door de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding aangemerkt is als verspreider van klassieke antisemitische denkbeelden; als complotdenker en koortsige hallucinant over samenzweringen betreffende reptielen, de maanlanding en de tegenwerking van Poetin, in zijn ogen redder van de mensheid; en tenslotte als Kremlin-pion en ijskoude marketeer die, op de ruïne van zijn vermogen om politiek te functioneren, dik verdient aan maaltijdpakketten en clandestiene royalty's. Die geschifte fratsen weerhieldden PVV'ers om naar Forum over te lopen. Wilders bood bovendien precies wat Baudet niet kon bieden: **nuchtere stabiliteit op rechts**.

Ontevreden burgers

De dag is gekomen dat dat niet meer voor alle PVV-stemmers voldoende is. Ontevreden burgers willen politieke resultaten zien die het tij keren. Lidewij de Vos lijkt die kiezers het meest aan te spreken. Ook zij staat in schil contrast tot Baudet. Tegenover zijn gestoorde verzinsels, positioneert De Vos zich nauwelijks met ideologische vergezichten. Bijna op het saaie af schudt ze feiten en cijfers (die haar uitkomen) uit de mouw en grossiert ze in beleidsvoorstellen. Ze wordt gezien als groot politiek talent en als verfrissend, maar de vraag is of dat door persoonlijke prestaties komt. Stel De Vos een vraag waarop ze geen ingestudeerd antwoord kan geven en ze valt pijnlijk stil voor de microfoon, begint te haken of roept iets willekeurigs dat haar onkunde en retorische onmacht moet maskeren. Haar imago als nette revolutionair op rechts is in wezen ook een marketingsucces van Forum. De Vos is de stropop waarachter de extreemrechtse, Kremlingetrouwe, complotten verspreidende garde van haar partij zich verschuilt. Bij haar aantreden zei ze zelf dat ze dezelfde denkbeelden als Baudet heeft, als nieuwe leider heeft ze nooit afstand genomen van diens fascinatie met witte suprematie en antisemitische complotten. Ook de Forumlui die ongestraft nazisympathieën koesterden of toelieten, zijn niet verwijderd door De Vos. Er is nooit een serieuze zuivering van de bruinrechtse smurrie doorgevoerd. Toch heeft dit gezelschap de toekomst op rechts, terwijl de PVV wegwijnt. Zonder twijfel zullen sommige overlopers gecharmeerd zijn door propaganda van een raszuiver nationalisme, maar het gros lijkt door iets anders gedreven: de nog niet in de regeerpraktijk beoedelde belofte om te leveren. Ontevreden burgers willen een nieuwe megafoon die hun grieven vertolkt, een

nieuwe politieke leider die in de lift zit, een 'frisse' vijand van het establishment, een andere belofte van radicale verandering. Een nieuw podium dat niet wankelt.

Gemiste kans

Electorale megawinsten voor Forum zullen alle Haagse verhoudingen doen kantelen.

Wederom bewijst dat het onvermogen van middenpartijen om de boze rechtse kiezer van **extremisme** te behoeden. Wederom is de VVD aan zet om samen met de fatsoenlijke nieuwkomer JA21 de leegte op centrumrechts te veroveren. Dat dat niet via een kabinet-Jetten zal gebeuren, is een gemiste kans die funeste gevolgen kan hebben. **Extreemrechts** is bezig met een zegetocht, terwijl Den Haag zich in slaap sust met ontkennende bezweringen.

FvD heeft toekomst nu PVV wegwijnt

4. 'Idioten' van de PVV genieten van salaris (27 jan)

Geert Wilders maakte vorig jaar van zijn hart geen moordkuil. „Ik zit hier met 36 idioten in de fractie." Een aanwezige Kamerlid schrok: „Dan heb je het dus ook over mij!" Het werd volgens een aanwezige niet ontkend.

Grilligheid is een eigenschap die niemand die de PVV-voorman kent zal ontkennen. De Limburger vindt zichzelf ook niet zo sociaal. Democratiseren? Verbreden? Evalueren? Voor zijn belangrijkste missie, het bestrijden van de islam, zal hij nimmer zijn koers wijzigen. Of hij nou 37 zetels of 1 zetel in de Kamer heeft.

Ouwe getrouwen

Het zijn er voorlopig 19, waarvan dus kennelijk 18 idioten. Daaronder ook ouwe getrouwen als Martin Bosma, Tony van Dijck, Raymond de Roon en Dion Graus. Laatstgenoemde toonde zich vorige week wederom de Ridder Dion van weleer, hondstrouw aan de PVV en Wilders, wat er ook gebeurt. „Ratten en matennaaiers", recenseerde het Kamerlid de zeven vertrekkers uit de PVV-fractie. Zijn eigen rel, toen er door een PVV-medewerker aangifte tegen hem werd gedaan om bizarre seks-taferelen tot op de fractieburelen aan toe, ging met minder bravoure gepaard.

Wilders zag toen al geen aanleiding om in te grijpen, zoals hij dat eigenlijk al jaren niet meer doet. Rond de gedoogconstructie van Rutte-1 werd in opspraak geraakte Kamerleden nog wel eens een deel van hun portefeuille ontnomen. Toen vertrokken er ook gefrustreerde PVV'ers. Een van hen omschreef zijn fractiegenoten toen al als 'knikeenden' die niets in de melk te brokkelen hadden in de partij van Wilders.

AI-trolfabriek

Tegenwoordig bouwen PVV-Kamerleden hun parlementaire kantoor om tot AI-trolfabriek om zo anoniem politieke concurrenten via sociale media te bestoken. Wilders heeft er geen enkele merkbare consequentie aan verbonden.

Zo bezien valt er dus wel wat te zeggen voor de argumentatie van vertrekkers Gidi Markuszower en Hidde Heutink dat het 'erger' is geworden de afgelopen tijd.

Tegelijkertijd is de directieve handelswijze van Wilders dusdanig bekend, dat PVV-Kamerleden echt niet meer weg kunnen komen met dat ze 'naïef' zijn geweest toen ze dachten dat het wel mee zou vallen. Het gejammer van vertrekker René Claassen bij Eva dat Graus met zijn scheldwoorden polariseert, was bovendien schaamteloos. Iemand die zich vier keer verkiesbaar heeft gesteld voor de PVV zet zichzelf als zelfbenoemd bestrijder van de polarisatie echt voor joker.

Markuszower loopt nog veel langer mee bij de PVV en gold als vertrouweling en vriend van Wilders. Zijn vertrek sluimerde al een tijdje. Ooit was hij vicepremierskandidaat, maar werd voor de bus gegooid door Wilders na een kritisch bericht van de AIVD over zijn verleden. Tot op de dag van vandaag is niet duidelijk wat er precies aan schortte, wat zeer beschadigend is voor het imago van een gekozen volksvertegenwoordiger. De PVV-voorman zette hem ook weer op de kandidatenlijst.

Want Markuszower heeft al Wilders' wonderlijke wegen de afgelopen jaren natuurlijk van dichtbij meegemaakt. En goed (genoeg) bevonden. Dit verklaart mede waarom Wilders weliswaar spreekt van een 'zwarte dag' voor de PVV, maar wel uitkijkt om zijn voormalige vertrouweling nu aan de hoogste paal op te hangen. Markuszower weet veel, zo niet álles van de partijleider.

Tegelijkertijd viel op dat Markuszower in een interview met De Telegraaf benadrukte dat dit een zakelijk besluit is geweest en dat hij zijn 'vriend' Wilders na de 'vechtscheiding' ooit nog eens hoopt te 'knuffelen'.

Weliswaar knelde het gehoorzaamheidskorset waar de partijleider zijn fractiegenoten in duwt te veel, Markuszower deelt nog steeds veel van Wilders' standpunten. De compromisloze verdediging van Israël en de Joodse zaak door Wilders vindt Markuszower fantastisch. Het hield hem wellicht ook langer dan hem lief was binnenboord.

Aan die tijd is nu een einde gekomen, met ogenschijnlijk pijnlijke gevolgen voor de PVV. Het gezichtsverlies voor Wilders is vanwege de grote groep vertrekkers aanzienlijk, zeker in combinatie met reeds gedaalde peilingen, **groeiende concurrentie van FvD en JA21** en het kwijtraken van de poleposition van eerste spreker tijdens de Algemene Beschouwingen.

Het is ook aannemelijk dat er veel meer PVV-parlementariërs zijn dan de vertrokken zeven die vinden dat Wilders er in de campagne met de pet naar heeft gegooid. Kamerlid Bosma opperde in de fractievergadering naar verluidt dat de standpunten van de vertrekkende zeven en de rest van de fractie 'helemaal niet zo ver uit elkaar lagen'.

'Het geluid van Wilders'

De realiteit is evenwel dat Wilders al zo lang door zijn collega's de ruimte gegund is om zich van niemand wat aan te trekken, dat de kans klein is dat dat nu ineens gaat veranderen. Voor de harde kern van het PVV-electoraat maakt dat ook helemaal niet uit. Dat stemt voor confrontatie, niet voor samenwerking. Zolang 'het geluid' van Wilders maar in Den Haag klinkt.

PVV-volksvertegenwoordigers die het er moeilijk mee hadden of hebben kozen er jaar in jaar uit voor om te zwijgen en snikkend de volgende royale salarisbetaling af te wachten. Dat er van de partijbeloftes aan de kiezer vervolgens niets terecht kwam, werd op de koop toe genomen. Tot, voor zeven 'idioten', afgelopen dinsdag.

Harde kern wil confrontatie, geen samenwerking

5. 'Verplicht OM tot strafverzwaring'; Kamer: geweld tegen agenten aanpakken (28 jan)

Kamer: geweld tegen agenten aanpakken

Van onze parlementaire redactie Den Haag - Het Openbaar Ministerie (OM) moet verplicht een driedubbele straf eisen als er sprake is van geweld tegen hulpverleners. Eerder kwam uit onderzoek naar voren dat in zulke gevallen zelden de zogeheten strafverzwaring wordt opgelegd, maar een nipte Kamermeerderheid roept het demissionaire kabinet op dit vast te leggen.

Het voorstel van Diederik van Dijk (SGP) kreeg steun van VVD, PVV, JA21, **FVD**, Groep Markuszower, BBB, SGP, CU en 50Plus. Hoewel het OM volgens de huidige richtlijnen bij geweld tegen mensen met een publieke taak driedubbele straffen kan eisen, toonde onderzoek van het wetenschappelijk bureau van Justitie en Veiligheid (WODC) in 2024 aan dat deze strafverzwaring zelden wordt opgelegd.

Dat terwijl er vanuit de Tweede Kamer al langer de wens ligt om het geweld tegen hulpverleners en agenten zwaarder te bestraffen. Het aantal meldingen dat politieagenten deden, steeg sinds de coronapandemie bijvoorbeeld van zo'n 10.000 naar 12.500 volgens de cijfers van de politie.

Daarnaast nam het geweld tijdens de jaarwisseling toe. In een totaalbeeld van de jaarwisseling schetste demissionair minister Foort van Oosten (Justitie) dat er 406 politieagenten slachtoffer werden van agressie en geweld. „Dat zijn er 111 meer dan tijdens de vorige jaarwisseling“, voegde hij daaraan toe. Bij personen met een andere publieke taak, zoals boa's, brandweer of zorgpersoneel ging het om 122 slachtoffers.

Het voorstel van de SGP moet ervoor zorgen dat het OM alleen van de strafverzwaring afwijkt als dat uitdrukkelijk en zwaarwegend wordt gemotiveerd. De wens dat de afwegingen van het OM inzichtelijker moeten worden, stuit op bredere weerklank in de Tweede Kamer.

Volgens dit plan van Songül Mutluer (GL/PvdA) en Jeltje Straatman (CDA) is de huidige praktijk onvoldoende transparant. Volgens hen is uit de beschikbare cijfers van het OM niet af te leiden hoe vaak dat beleid daadwerkelijk wordt toegepast. Daardoor kan de Kamer haar controlerende taak niet goed uitoefenen, meent het tweetal.

'Huidige praktijk niet transparant'

6. Lidewij, hoe wil jij de geschiedenisboeken in?' (31 jan)

Beste Lidewij,

Je bent 28. Dat is geen detail, dat is alles. Je staat op een kruispunt waar politici normaal gesproken pas rond hun vijftigste belanden, murw gebeukt door schandalen en cynisme. Jij staat er fris, met ogenschijnlijk een nieuwe kans voor Forum voor Democratie. Ogenschijnlijk, want onder de laklaag borrelt nog altijd hetzelfde goedje.

Laat ik meteen ter zake komen. Als je je werkelijk wilt onderscheiden van Thierry Baudet en het duistere verleden van **FvD**, dan is dit het moment om afstand te nemen. Hardop. Onmiskenbaar. Zonder voetnoten. Zonder ironische glimlach. Zonder „maar“. Want dat verleden is geen mening. Het is een dossier.

Eerst waren er de appgroepen: nazi-verwijzingen, antisemitische grappen, het verheerlijken van Hitler, het spreken over rassen alsof de biologie sinds 1939 heeft stilgestaan. Daarna volgden de halve excuses, de hele ontkenningen en het weggijken. Vervolgens **het antisemitisme** dat geen incident bleek, maar een patroon. Daarna Vladimir Poetin: geen autocraat, geen oorlogsmisdadiger, maar een „held“. Terwijl Oekraïense steden werden platgebombardeerd, stond **FvD** aan de kant van het Kremlin.

Het patroon was inmiddels zo duidelijk dat de eerste mensen afhaakten. De afsplitsing van JA21 was geen ideologisch meningsverschil, maar een nooduitgang. Eva Vlaardingerbroek, nota bene, zei het destijds helder: **Baudet was geradicaliseerd**, onbereikbaar geworden, opgesloten in zijn eigen complotwereld. Dat was geen linkse framing, dat was een interne diagnose.

Daarna ging het verder. Steeds verder. Met figuren die nergens meer welkom zijn behalve bij elkaar. **Met antisemitisme en het systematisch flirtgedrag met extremisme**. Met mensen die zichzelf zien als martelaren, maar door de NCTV vooral worden gezien als een risico.

En nu ben jij daar. Nieuw gezicht. Nieuwe leider. Nieuwe kans. Het politieke momentum staat zelfs aan jouw kant. De PVV is een puinhoop. Intern chaotisch. Electoraal groot, maar inhoudelijk hol. De kans is levensgroot dat **FvD** daarvan profiteert. Juist daarom is dit het moment van de waterscheiding.

Ga je door op het bekende pad? Het pad van weggijken, relativiseren, „het mag toch gezegd worden“, dan ben je niets meer dan oude wijn in nieuwe zakken. **Hetzelfde bruine prutje, maar dan met een aaibaarder gezicht**.

Kranten zullen artikel na artikel blijven schrijven. Over appjes. Over antisemitisme. Over racisme. **Over kerstgala's met figuren die bekendstaan als neonazi's, zoals recent. En zo ga jij, op je 28ste, de geschiedenisboeken in. Niet als vernieuwer, maar als camouflage.**

Wil je eindigen in het gezelschap van uitgerangeerde mensen die nergens meer welkom zijn? Personae non gratae die zichzelf dapper vinden omdat niemand hen nog serieus neemt?

Of kies je een ander kamp? **Het kamp van gewone rechts-conservatieve denkers**. Andreas Kinneging, Bart Nijman, Ad Verbrugge. Mensen die stevig zijn, soms scherp, maar niet **ontspoord**.

Kies je Roger Scruton, Douglas Murray, Jordan Peterson, intellectuele tegenstanders waar je het hartgrondig mee oneens kunt zijn, **maar die binnen de democratische orde opereren**? Of kies je Alex Jones en David Icke, de complotondernemers voor wie de werkelijkheid slechts hinderlijke ruis is? Wil je eindigen als Dries Van Langenhove, die binnenkort in de gevangenis zit? Of als iemand die op tijd begreep dat politiek meer is dan om aandacht schreeuwen?

Ik schrijf dit niet vijandig. Ik probeer je een duw te geven in de juiste richting. Het is nog niet te laat. Maar dat venster sluit snel. Onomkeerbaar snel. Tv-redacties discussiëren nu al urenlang over de vraag of ze je wel moeten uitnodigen. Ik weet dat, want ik was erbij.

Als je een paar hersencellen hebt, en die heb je, vermoed ik, dan kies je niet voor het pad vol antisemitisme, haat en complotwaan.

Maak de waterscheiding. Nu. Hard. Zichtbaar.

Met vriendelijke groet, Een bezorgde toeschouwer die je liever serieus neemt dan fileert.

Het is tijd om afstand te nemen van duistere verleden **FvD**

Artikelen tussen 4 februari en 4 maart

Volkskrant

1. FvD'ers bij extreemrechtse clubs (4 feb)

Forum voor Democratie

Op de kieslijsten van Forum voor Democratie voor de gemeenteraadsverkiezingen staan kandidaten die bij activiteiten waren **van extreemrechtse organisaties**. Van de leden van de jongerenpartij die in 2020 in opspraak kwamen vanwege **het versturen van racistische en antisemitische appberichten** zijn er meer verkiesbaar dan vier jaar geleden.

Drie lokale kandidaten namen deel aan acties van de Geuzenbond, een extreemrechtse identitaire jongerenorganisatie die door inlichtingendiensten in de gaten wordt gehouden. De Geuzenbond streeft naar een 'homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd'. Het is voor het eerst dat Geuzenbond-activisten opduiken op FvD-kandidatenlijsten.

FvD-kandidaten Daan Meershoek (nummer 2 in Nijmegen), Tim van Setten (nummer 6 in Rotterdam) en Vos Leijnse (nummer 10 in Rotterdam) deden mee aan activiteiten van de Geuzenbond. Hun officieuze leider, Thomas D., zit al maanden vast vanwege verboden wapen- en munitiebezit.

Een FvD-woordvoerder gaat niet in op individuele raadsleden, maar zegt in zijn algemeenheid **'ontzettend trots' te zijn op de kandidatenlijsten en 'vol goede moed' uit te kijken naar 18 maart.** FvD doet mee in 104 gemeenten, een verdubbeling ten opzichte van de vorige verkiezingen in 2022.

Holocaust

De nummer 2 voor Forum in Nieuwegein, Frank Folkerts, was actief voor de nationaalsocialistische Nederlandse Volks-Unie (NVU). Die partij, waarvoor Folkerts in 2010 lijsttrekker was in Overbetuwe, noemde de Duitse bezetting van 1940-1945 een 'ideologische bevrijding'.

Op de website van de NVU vertelt Folkerts in 2014 over zijn linkse ouders en over 'een belachelijk verjaardagscadeau' dat hij van zijn vader kreeg. 'Dat boek ging over een Jodin die de Holocaust had overleefd, dit boek heb ik weggegooid.' PVV-leider Geert Wilders noemde hij in hetzelfde interview 'een zionist', de NVU was volgens hem 'het enige medicijn wat het bloeden doet voorkomen'.

Een andere opvallende kandidaat is zangleraar Reginald Eeckhout (nummer 7 in Amsterdam), die zichzelf ook Reinout noemt en een prominent gezicht was van Voorpost. Die organisatie is al meer dan vijftig jaar actief in Nederland en Vlaanderen, en wordt door de AIVD bestempeld als extreemrechts. Eeckhout bezocht Voorpost-activiteiten, zoals een lezing van de Oostenrijkse neofascist Martin Sellner, en liep mee met Voorpost-demonstraties. Ook Jaron Buitelaar, FvD-lijsttrekker in Krimpenerwaard, was aanwezig bij Voorpost-activiteiten.

In 2020 kwam Forum in opspraak toen bleek dat in besloten appgroepen door leden van de jongeren vleugel JFVD racistische en antisemitische appjes waren verstuurd. Het partijbestuur weigerde de daders te sanctioneren, waarna een deel van de leden de partij verliet om JA21 op te richten. Enkele klokkenluiders, die hadden gelekt uit de appgroepen, werden door de JFVD geroeyeerd, terwijl de afzenders van de apps juist carrière maakten in de partij.

Voor het eerst is Timon Busscher verkiesbaar, die de terroristen Andreas Breivik en Brenton Tarrant in de appgroep 'het goddelijke duo' noemt en in een appbericht schrijft dat nieuwsorganisaties 'met voornamelijk Joden in de top (...) anti-blanke retoriek verspreiden'. Ook plaatste hij een geluidsopname waarin hij het Horst Wessellied zingt. Hij staat op plek 3 in Den Haag.

Ook Kay Burgemeester, lijsttrekker in Schagen, stond niet eerder op de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen. Hij deelde in de appgroep onder andere een antisemitische afbeelding (een handenwrijvende neus). JFVD-prominenten deden de berichten af als 'borrelpraat'.

Moriah Hartman in Haarlem en Tommy Panis in Velsen waren in 2022 lijsttrekker en zijn dat nu weer. Hartman noemde het dagboek van Anne Frank in een JFVD-appgroep 'overrated'. Panis reageerde destijds op een opmerking dat iemand 'letterlijk iedere ideologie' zou aanhangen die Nederland 'weer 95 procent blank maakt met 0 procent moslims' met 'oké same gewoon'.

'Niet netjes'

'Met een borrel op stuurt iemand weleens een grappige afbeelding die écht niet kan, iets goors, of maakt iemand weleens een beetje een te fout grapje', verklaarde Panis in 2022 aan NH Nieuws. Hartman nam in 2023 in het Haarlems Dagblad afstand van de appjes: 'Ik ben nu een paar jaar ouder en volwassener en kan achteraf wel stellen: dat was niet netjes.'

Eerder bleek uit onderzoek van de Volkskrant dat bij het kerstgala van JFVD extreemrechtse personen uit binnen- en buitenland te gast waren. De partij liet toen weten gasten niet te willen uitsluiten 'vanwege bepaalde meningen, als een soort gedachtenpolitie'.

Met medewerking van Julie Wortmann.

Frank Folkerts was actief voor de NVU. Die noemde de Duitse bezetting een 'ideologische bevrijding'

2. Ik voorzie een enorm succes voor een christelijk-conservatieve beweging (5 feb)

Column

De vastenmaand ramadan, die over ruim een week begint, betekende vroeger bij ons thuis: elke dag harira-soep, hoofdpijn door vochttekort, performatieve recitaties uit de Koran vlak voor zonsondergang, dadels en vooral uitzitten totdat de maan aan de hemel aangaf dat het wel genoeg was geweest.

Aan de ramadan doe ik al jaren niet, maar van een bescheiden afstand zie ik hoe de beleving van deze vastenmaand langzaam is veranderd. Althans, onder de moslims uit de middenklasse. Ramadan betekent in die huizen: een woonkamer vol maantjesdecoratie, een opengeslagen Koran op het dressoir met nog meer decoratie, lichtjes, adventskalenders voor de kleintjes en heel veel als iftar vermomde dinner parties met familie en vrienden.

Ramadan is, kortom, een soort cultureel-kapitalistische kerst geworden.

Je zou het als een indicatie kunnen zien dat het misschien langzaam voorbij lijkt te zijn met de diep-religieuze waanzin die na de aanslagen van 11 september 2001 over islamitische gemeenschappen heen denderde. Radicale imams kregen plotseling status en werden zelfs ingevlogen uit streng-islamitische landen. Meisjes die voorheen stiekem naar feestjes gingen in andere steden, droegen ineens een hoofddoek. En in het ergste geval: jongeren die als jihadist of terrorist definitief de overstap maakten naar de duistere zijde en mensenlevens verwoestten.

Voor vele islamitische Nederlanders van mijn (pech)generatie was die periode geen fraaie tijd: het opgroeien tot volwassene werd er niet leuker op. Onze ontwikkeling - klem tussen een wantrouwende samenleving en een religieuzer wordende omgeving - was bijzonder beperkt. Maar het ergste is nu hopelijk voorbij. Je kunt als gematigde of culturele moslim het leven weer oppakken en kitscherige versiering ophangen, zoals onze autochtone burens dat doen met kerst en Pasen.

Totdat je vervolgens leest hoe autochtone jongeren ook het religieus conservatisme zijn gaan omarmen. Sinds 2025 is er een trendbreuk in de ontkerkelijking onder nieuwe generaties. Gen Z-jongeren zijn nu religieuzer dan millennials. Imam Wierd Duk, tegenwoordig baardje-dragend, is al opgestaan om in te spelen op deze ontwikkeling: in december kondigde hij een nieuwe christelijk-conservatieve beweging aan. Een soort politieke christendom om de 'cultuuroorlog' tegen de 'politieke islam', woke en gekke feministen te winnen.

Ik voorzie een enorm succes, hoezeer FvD-jongeren ook Duk uitkotsen omdat hij nog geen antisemitisme aandurft - de kinderen van je revolutie zijn immers altijd radicaler. Zoals de leegte en eenzaamheid na 9/11 voor islamitische jongeren de katalysator waren van een conservatieve beleving van hun religie, overheerst mogelijk hetzelfde gevoel onder jongeren in het Westen na de pandemie en jaren van worstelen met een somber toekomstbeeld.

De intentie, namelijk houvast in onzekere tijden, is begrijpelijk. Maar het risico bestaat dat zij doorslaan en zich 25 jaar later toch realiseren hoeveel tijd er verspild is aan het volgen van valse profeten voor tot politiek gemaakte religies. Terwijl ze ook gewoon met elkaar hadden kunnen vozen en feesten. Maar daar hebben jongeren ongetwijfeld geen boodschap aan, want: wie heeft jou wat gevraagd, millennial?

Ik vrees dus dat het nog even erger zal worden voordat het beter wordt. Toch gun ik deze jongeren in ieder geval de compassie die mijn generatiegenoten zelden kregen, want ik weet uit ervaring hoeveel worsteling dat had kunnen schelen.

Sinds kort is er een trendbreuk in de ontkerkelijking: gen Z-jongeren zijn religieuzer dan millennials

3. Forum voor Democratie geboycot in meerdere gemeenten vanwege extreemrechtse kandidaten (6 feb)

In Den Haag staat een kandidaat op plaats 3 die zich in JFVD-appgroepen meermaals vantisemitisch en racistisch uitliet en extreemrechts terrorisme verheerlijkte. 'Wat ons betreft is FvD gediskwalificeerd', aldus het CDA in Den Haag.

De Haagse FvD-kandidaat Timon Busscher is een van de JFVD'ers die in 2020 in opspraak kwam toen appberichten uitlekten uit een besloten groep. Daarin noemde hij de terroristen Brenton Tarrant en Anders Breivik, beiden verantwoordelijk voor tientallen moorden, 'het goddelijke duo'. Ook schreef hij dat Joden 'anti-blanke haat' verspreiden: 'Nu ze aan de macht zijn gekomen is het enige logische gevolg dat ze ons weg willen hebben', stelde hij. En: 'Het is in het belang van Israël om massa-immigratie naar Westerse landen te steunen, ofwel homeopathische verdunning.'

In de JFVD-appgroep bestempelde hij homoseksualiteit als 'een afwijking'. Somaliërs en Eritreeërs noemde hij 'onderontwikkeld'. 'En daarom raus. Allemaal.'

Vanwege de kandidatuur van Busscher kwamen alle lokale fracties - behalve Hart voor Den Haag en de PVV - woensdagavond op initiatief van GroenLinks-PvdA tot een gezamenlijk statement: 'Wij sluiten politieke samenwerking uit zolang FvD hier niet minstens nadrukkelijk afstand van neemt en de nodige maatregelen treft.'

Volgens FvD-woordvoerder Milan Schenk gaat het om 'domme grappen' en om dingen 'die nooit in openlijke sferen gezegd zouden worden'. De partij heeft er alle vertrouwen in dat Busscher 'een heel goed raadslid' zal zijn.

De Haagse VVD-fractievoorzitter Lotte van Basten Batenburg zegt liever geen enkele partij te willen uitsluiten. 'Maar als van dit soort uitspraken geen afstand wordt genomen, willen wij op geen enkele manier samenwerken.' Het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) noemde de kandidatuur van Timon Busscher op X onacceptabel. 'FvD toont ware gezicht.'

In Nieuwegein maken partijen bezwaar tegen de nummer 2 op de FvD-lijst, Frank Folkerts. Hij was jarenlang actief voor de NVU, een nationaalsocialistische partij, onder meer als lokale lijsttrekker in 2010. In 2014 vertelde hij op de website van de NVU over een 'belachelijk' boek dat hij van zijn vader kreeg 'over een Jodin die de Holocaust had overleefd, dit boek heb ik weggegooid'. Hij zegt in het interview sinds 2007 lid te zijn van de NVU.

Statement

In een gezamenlijk statement, onder meer ondertekend door VVD, GroenLinks-PvdA, CDA en ChristenUnie, zeggen de partijen dat er in Nieuwegein geen ruimte is voor 'extremistisch gedachtegoed'. Ze eisen dat Forum 'ondubbelzinnig' afstand neemt en 'passende maatregelen' treft. Folkerts zou deze week ook benoemd worden tot commissielid in de Provinciale Staten van Utrecht, maar dat is in overleg uitgesteld 'tot de storm is gaan liggen', zegt FvD-woordvoerder Schenk.

In Nijmegen en Rotterdam staan kandidaten op de lijst die de afgelopen jaren actief waren bij de Geuzenbond, een jongerenorganisatie die door inlichtingendiensten als extreemrechts wordt aangemerkt. Een meerderheid van de partijen in Nijmegen wil niet samenwerken met FvD. In Rotterdam, waar twee FvD'ers op de lijst staan die actief waren bij de Geuzenbond, hebben D66, VVD, GroenLinks-PvdA, CDA, Denk en ChristenUnie laten weten de partij uit te sluiten.

Als van dit soort uitspraken geen afstand wordt genomen, willen wij op geen enkele manier samenwerken

4. Het einde van de wereld begint in je eigen straat, met die lui van de buurtbarbecue (6 feb)

Column

In het adembenemende Lied van de profeet van de Ierse schrijver Paul Lynch is een rechts-radicalen partij aan de macht gekomen wier agenten op een dag aankloppen bij het gezin van Eilish. Ze doet open, waarna de situatie eerst een klein beetje verslechtert, daarna nog iets meer, stapje voor stapje wordt alles steeds erger, totdat ze op een dag om zich heen kijkt en beseft: ik ben te laat. Dit is het einde.

Hoewel verandering zich vaak openbaart via grote gebeurtenissen, via Donald Trump die een decreet ondertekent of via een persconferentie in Nieuwspoort, begint het vaak vele malen kleiner. Bij dat gezin even verderop in de straat dat zich niet langer veilig voelt, bijvoorbeeld. Of bij die wijkagent die je opeens agressief toebijt te stoppen met filmen.

Het is naïef om te denken dat de wereld vergaat via een grandioze gebeurtenis, schrijft Lynch. Dat de wereld in één theatrale klap door het vuur wordt verzwoegen, waarna iedereen

dood is. In werkelijkheid is het einde van de wereld namelijk altijd een plaatselijke gebeurtenis. De wereld vergaat continu, dan weer in een wijk in Gaza of Iran, vervolgens in eentje in Oekraïne, daarna in Minneapolis. 'Het komt naar jouw land en bezoekt jouw dorp en klopt op de deur van jouw huis en wordt voor anderen slechts een verre waarschuwing, een kort bericht op het nieuws.'

Het einde van de wereld begint in je eigen straat, waar de cameradeurbel van de burens opeens toegankelijk blijkt voor de autoriteiten. Daarna is er dat haperende DigiD-account, dan die lui van 13a die tijdens de buurtbarbecue over remigratie beginnen, en vervolgens is er dat filmpje uit Budel, waarop de beveiliging van het asielzoekerscentrum een migrant dwingt zijn voeten te kussen. 'Good boy', hoor je hem zeggen.

Ook goed mogelijk: dat het einde van de wereld begint in Nieuwegein. Zo schreven Sara Berkeljon en Ben Meindertsma deze week in een onthullend artikel dat de Nieuwegeinse FvD-fractie iemand op de kieslijst voor de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen heeft gezet die eerder lijsttrekker was van de Nederlandse Volks-Unie, een intens ranzige partij, die de Duitse bezetting van 1940-1945 een 'ideologische bevrijding' noemde.

Het kan trouwens evenzogoed in Nijmegen of Rotterdam beginnen, aangezien daar drie kandidaten op de FvD-lijsten staan die ooit trots deelnamen aan acties van de Geuzenbond, een jongerenorganisatie die streeft naar een 'homogeen Nederlands volk binnen het gebied waar dit volk historisch gezien is gevestigd'.

Maar misschien begint het wel in Amsterdam en Krim-penerwaard, waar FvD, alweer FvD, de lijsten vulde met sympathisanten van het extreemrechtse Voorpost. Of het begint in Den Haag, waar de lokale nummer drie op de lijst de white power-terroristen Anders Breivik (77 moorden) en Brenton Tarrant (51 moorden) ooit omschreef als 'het goddelijke duo', om vervolgens een geluidsopname te delen in een aan de partij gelieerde appgroep waarin hijzelf het Horst Wessellied zingt.

In diezelfde appgroep deelde de huidige FvD-lijsttrekker in Schagen overigens een antisemitische afbeelding, noemde de lijsttrekker in Haarlem het dagboek van Anne Frank 'overrated' en schreef de nummer een in Velsen voorstander te zijn van een ideologie die Nederland 'weer 95 procent blank maakt met 0 procent moslims'.

Het lied dat onheilsprofeten zingen gaat niet over een plotsklaps einde van de wereld, schrijft Lynch. Nee, hun lied gaat over iets dat in alle tijden kan plaatsvinden, op iedere plek. Dus ook op 18 maart, en ook bij het stembureau in uw eigen straat.

5. In de omgang met FvD horen principes nu boven politieke calculaties te gaan (7 feb)

Volkskrant-commentaar

Het kan raar lopen in de politiek. Na de eclatante provinciale verkiezingsoverwinning van Forum voor Democratie in 2019 werd volop gespeculeerd over de vraag of er nu dan toch

een serieus te nemen partij was opgestaan die de electorale ruimte **rechts van de VVD** zou gaan benutten en die daarbij, anders dan Geert Wilders' PVV, wél aanspraak zou gaan maken op regeringsdeelname.

Tamelijk snel volgde de ontnuchtering, toen partijoprichter Thierry Baudet op X onversneden racistisch uit de hoek kwam, Kamerleden in de coronadebatten zonder blikken of blozen opriep tot wetteloosheid en er in besloten appgroepen racistische en antisemitische berichten bleken rondgestuurd door leden van de jongerenbeweging.

Maar daarop volgde toen ten minste nog wel een reactie. Er werd groots geruzied, de partij donderde ogenschijnlijk totaal in elkaar, op alle niveaus verlieten volksvertegenwoordigers de beweging omdat ze vonden dat de fatsoensgrenzen waren overschreden en bij de volgende verkiezingen waren ook de meeste kiezers alweer vertrokken. De partij leek veroordeeld tot een zieltogend bestaan in de marge.

Het is anders gelopen. Zonder de gewetensbezwaarden werd Forum nog meer dan voorheen de verzamelplek voor mensen die overtuigd zijn dat een politieke, bestuurlijke en journalistieke elite een geheim plan ontrolt om door 'massa-immigratie' de 'inheemse' bevolking van Europa te vervangen. **De partij is doortrokken van vreemdelingenhaat, met 'remigratie' als gedroomde oplossing.**

En misschien was dat ook in 2019 al zo, maar het verschil is dat de jongeren van wie de ontsporingen destijds werden weggewuifd als jeugdige onbezonnenheid, nu in veel gemeenten kandidaat zijn voor de gemeenteraad. **Sommigen waren actief in onverbloemd extreemrechtse organisaties als de Geuzenbond, Voorpost en de Nederlandse Volks-Unie, zoals deze krant meldde.**

FvD neemt daar op geen enkele manier afstand van. Alle schroom om een racistische agenda te ontvouwen is verdwenen. 'Een migrant op Defensie, echt een topidee', was donderdag op X de reactie van de Almeerse FvD-fractievoorzitter op het nieuws over de ministerspost van VVD-leider Dilan Yesilgöz. **Niemand uit de partijtop die er wat van zei.**

Van een zieltogend bestaan is ook geen sprake meer. In de Kamer is FvD helemaal terug met zeven zetels, teleurgestelde PVV-kiezers stromen toe en in zeker honderd gemeenten dingt FvD in maart mee naar de kiezersgunst.

In diverse gemeenteraden realiseren lokale politici van andere partijen zich nu gelukkig wel dat ze niet pas ná de verkiezingen mogen reageren. In Den Haag en Nijmegen leidde dat deze week tot verklaringen dat met dit FvD op geen enkele manier zal worden samengewerkt.

Of dat strategisch slim is, laat zich altijd moeilijk voorspellen - FvD zal zich ongetwijfeld gaan wentelen in de slachtofferrol - maar juist daarom is het een toe te juichen stap, die in veel meer gemeenten navolging verdient: soms behoren principes boven politieke calculaties te gaan.

De partij is doortrokken van vreemdelingen- haat, met 'remigratie' als gedroomde oplossing

6. Magische manipulatie (9 feb)

Fotografie 'Fake!' in het Rijksmuseum

Vrijblijvend advies aan alle veertigplussers die de fototentoonstelling Fake! in het Rijksmuseum in Amsterdam gaan bezoeken: neem een loep mee. Met een loep kun je tenminste zien dat de vrouw die op een begin 20ste-eeuwse ansichtkaart in de lucht boven Hamburg zweeft, samen met haar man en een paraplu, ook nog drie baby's vervoert.

Hun ieniemieniebovenlijfjes steken uit een rieten koffer die de vrouw met één hand vasthoudt. Met haar andere hand houdt ze de arm vast van haar man, die weer de paraplu vastheeft. Nogal logisch. Deed ze dat niet, dan zou ze met kinderen en al naar beneden vallen - duh.

Ja, en dat is dus meteen het tweede advies (voor alle bezoekers): even je scepsis thuislaten. Op deze tentoonstelling kan alles. Hier zweven mensen à la Mary Poppins door de lucht, snijdt een man het hoofd af van een andere man zonder dat er bloed bij komt kijken, vervoert iemand zijn eigen hoofd in een kruiwagen en vermomt Adolf Hitler zich als zijn rivaal Karl Marx om de arbeiders voor zich te winnen.

Fake!, over vroege fotocollages en -montages uit de collectie van het Rijksmuseum, is een bescheiden tentoonstelling: twee zalen met vijftig artefacten, variërend van ansichtkaarten tot posters en van boekenleggers tot autonome kunstwerken uit de periode 1860-1940. Maar de wereld die zich hier in kort bestek openbaart, is bepaald grenzeloos te noemen.

Een verwijzing naar de huidige tijd, waarin het gebruik van AI ook onbeperkte mogelijkheden oplevert, is natuurlijk snel gemaakt. Maar die link wordt (afgezien van de eigentijdse titel) nergens in de tentoonstelling gelegd. De voorbeelden in de fotogalerij beperken zich tot die vroege periode in de fotografiegeschiedenis en precies daarin zit de kracht.

Het naar believen transformeren van beeld door middel van slim knippen en plakken is niet in deze tijd begonnen en ook niet in de jaren negentig van de vorige eeuw, toen de applicatie Photoshop werd uitgevonden - het hoorde vanaf het begin bij de fotografie, het is altijd gedaan. De lijntjes met het heden mag de bezoeker van het Rijksmuseum zelf trekken, wat prettig niet-hijgerig is.

De tentoonstelling is het gevolg van een schenking uit de collectie van de Amsterdamse fotografieverzamelaar Henri van der Tol, vertelt conservator en samensteller Hans Rooseboom, bestaande uit twee familiealbums uit het einde van de 19de eeuw. Die albums bevatten grappige fotomontages en trucages, zoals een beeld van een man die zijn eigen hoofd in een kruiwagen voortduwt terwijl dat hoofd een sigaar rookt, en ook mooie combinaties van foto's en bloementekeningen uit 1860.

De schenking van deze albums, anderhalf jaar geleden, maakte de deelcollectie fotocollages en -montages zodanig af dat het museum ermee naar buiten wilde treden, en ook voorzichtige conclusies over het hoe en waarom van zulke collages en montages wilde trekken.

Met de nadruk op voorzichtigte. De fotoafdeling van het Rijksmuseum verzamelt - vanwege beperkte financiële middelen, maar inmiddels ook omdat het een bijzonder handelsmerk is

geworden - veelal anonieme gebruiksfotografie, wat ze in het Engels zo mooi 'vernacular photography' noemen. Dat behelst grof gezegd ongeveer alles wat géén dure en autonome kunstfotografie is: alledaagse snapshots, reclame- en tijdschriftenfoto's, forensische, wetenschappelijke en persoonlijke foto's; afbeeldingen met een andere context dan die je doorgaans in galleries en kunstmusea vindt. Door dit soort beelden te verzamelen, kun je je als museum richten op een ander soort verhaal: de ontstaansgeschiedenis van de fotografie, en de verschillende vormen die het medium vanaf het begin heeft gehad.

Dat zag je bijvoorbeeld goed in de grote fototentoonstelling over Amerikaanse fotografie die het Rijksmuseum een jaar geleden organiseerde. Daar hing zeker werk van een paar grote namen, zoals Richard Avedon, Margaret Bourke-White en Robert Frank, maar het grootste deel bestond juist niet uit kunstfotografie: veelal anonieme afbeeldingen die via reclames, brochures, platenhoezen en gebruiksvoorwerpen werden verspreid en zo een ander verhaal vertelden, minder gericht op de inmiddels gevoeglijk bekende high art.

Om zo'n alternatief verhaal te vertellen, heb je als verzamelende conservator de vereiste kennis, een goed ontwikkelde neus én een dosis lef nodig. Historische informatie over deze fotografie is vaak schaars, daar kun je dus niet zomaar op terugvallen. Ineens ben jij de autoriteit die beweert dat dit belangrijk is.

En nu, door de schenking van de twee familiealbums, was het volgens het Rijksmuseum dus tijd voor een tentoonstelling over vroege fotocollages en -montages. De twee expositiezalen zijn verdeeld in negen hoofdstukjes, zoals 'reclame', 'propaganda' en 'zwevende mensen'. De twee familiealbums liggen opengeslagen in een vitrine, en aan de muren hangen foto's uit de pioniersfase van het knip- en plakwerk, toen men erop los experimenteerde: de vroegste wortels van iets wat tegenwoordig alomtegenwoordig is.

Waar de betekenis van een beeld of de herkomst ervan niet (helemaal) bekend is, wordt dat gewoon in de bijbehorende tekst vermeld. 'Soms is het lastig om een afbeelding van een historische gebeurtenis te begrijpen', vermeldt het bordje naast een Belgische poster uit 1908 met daarop de politieke kopstukken van een regionale verkiezing in Mechelen. Dertien 'gebuisde Geuzenkandidaten', elk vertegenwoordigd met een portretje, hebben bij wijze van hoed een stuk van een buiskachel op hun hoofd gekregen. Behalve de man rechtsonder, want die kreeg een omgekeerde kinderstoel, en de man linksboven: die kreeg een emmer. Wat moet dit voorstellen?

'Gebuisd' betekent 'gezakt' in het Vlaams. Rooseboom kon vooralsnog niet veel vinden over deze specifieke verkiezingen, maar vindt het aannemelijk dat deze kandidaten verloren hebben. Waarschijnlijk knipte de postermaker daarom stukjes buiskachel uit en plakte die op de fotoportretten, bij wijze van spot. Het is niet veel historische context, maar wel net genoeg.

Dat geldt in zekere mate ook voor het politiek geëngageerde - om niet te zeggen activistische - werk van John Heartfield (pseudoniem van Helmut Herzfeld, 1891-1968), een van de weinige grotere namen op de tentoonstelling, bekend van zijn nadrukkelijk antinazistische propaganda.

Voor de cover van het tijdschrift Arbeiter-Illustrierte-Zeitung maakte de Duitse Heartfield in 1934 een fotomontage waarop Joseph Goebbels, propagandaminister van nazi-Duitsland, Adolf Hitler vermomt als Karl Marx, zodat Hitler de arbeiders kan paaïen. Op een andere cover, ook een fotomontage, is te zien hoe Hitler samen met twee anderen een graf graaft voor Marinus van der Lubbe, de man die is veroordeeld voor het in brand steken van het Duitse parlamentsgebouw in 1933.

Daar is meer over bekend, maar je hebt zo veel extra gegevens nodig om deze werken volledig te kunnen begrijpen dat je gerust een halve tentoonstelling om ze heen zou kunnen bouwen. Hier zijn ze dus vooral te zien als politieke voorbeelden van vroege (en heel knap uitgevoerde) fotomontages; uitzonderingen op de tentoonstelling, want het overgrote deel van de 'nepbeelden' aan de muur heeft helemaal niet zo'n ernstige ondertoon, maar is juist bedoeld ter onschuldig vermaak.

Het zwevende gezin met de drie baby's, de man met de kruiwagen, maar ook Amerikaanse ansichtkaarten met daarop overdreven grote dieren en gewassen (joekels van maïskolven, appels als skippyballen) die moeten aantonen hoe ontzettend vruchtbaar Nebraska wel niet was - het is meteen duidelijk dat ze niet echt zijn, en dat is niet erg. Sterker: het plezier dat de makers gehad moeten hebben spat ervan af, net als hun vakmanschap.

Prachtig en ontroerend voorbeeld is een eind 19de-eeuwse 'carte de visite' uit Duitsland, een klein formaat foto op een kartonnetje, bedoeld om uit te delen en, met een beetje goede wil, te beschouwen als een van de vroegste vormen van sociale media. Haal die loep maar weer tevoorschijn, hoor. Dan is goed te zien hoe een jonge vrouw aan een spinnewiel dagdroomt van een kind (haar echtgenoot, of degene op wie ze een oogje heeft, staat achter haar). De droom, die als een zwevende wolk vernuftig in het tafereeltje is gemonteerd, toont een moeder, zichzelf, en een kindje, spelend met een rammelaar.

Zelfs bij zwaardere onderwerpen, zoals een botsing tussen een auto en een stoomwals, gemaakt door Alfred Stanley Johnson Jr., is het niet aannemelijk dat mensen destijds dachten dat dit afbeeldingen van de werkelijkheid waren. Op het betreffende beeld vliegen de mensen als volleeerde circusartiesten en op weinig bloederige wijze door de lucht.

Het waarheidsgehalte was minder belangrijk dan de manier waarop je dit soort afbeeldingen kon maken. Niet voor niets toont Fake! in de vitrine ook gidsjes met handleidingen voor de (amateur)fotograaf, waarin uitgebreid staat beschreven wat de stappen zijn voor het maken van, bijvoorbeeld, geslaagde foto's met meervoudige belichting, of negatiefdrukken.

Hoe anders is dat nu. Digitaal geknipte en geplakte beelden behoren voor het overgrote deel tot de wereld van de beeldende kunst (oké, en tot de propagandistische trukendoos van de FvD). Dáár mag het. Bij grote internationale prijzen zoals World Press Photo is het manipuleren van foto's absoluut verboden: elke pixel moet te verantwoorden zijn. De reglementen staan uitgebreid beschreven in een lijst op de website, je zou het bijna als de hedendaagse tegenhanger van die 19de-eeuwse aanmoedigingsgidsjes kunnen zien.

Het Rijksmuseum doet daar verder geen uitspraken over. Het museum laat gewoon zien dat het bewerken van beelden van alle tijden is, en dat de fotografie zich daar vanaf het prille

begin bij uitstek voor heeft geleend. Ook weleens lekker. Mijmer dus vooral nog eens weg bij die vliegende familie boven Hamburg, met die eigenwijze babyhoofdjes die uit de rieten koffer steken. Alles kan - kon dat in het echte leven maar.

7. Politici hebben invloed op de stemming in het land. Het probleem? Dat weten ze ook (13 feb)

Volkskrant-commentaar

Leden van staatscommissies leiden een onzeker bestaan. Aanzien genieten ze altijd wel in Den Haag, ze zijn tenslotte door de regering zelf aangesteld, maar dat wil niet zeggen dat er ook wordt geluisterd naar hun adviezen.

Soms wel natuurlijk. Aan de staatscommissie-Thorbecke heeft het land de Grondwet van 1848 te danken, de staatscommissie-Bos beslechtte in 1917 de schoolstrijd en de staatscommissie-Veerman legde in 2008 de basis voor de dijkversterkingsoperatie die nu in volle gang is.

Daar staan alle staatscommissies tegenover die na 1917 enthousiast adviseerden over democratische en staatkundige vernieuwingen, maar die merkten dat het gevoel van urgentie op het Binnenhof minder leefde. Tot wezenlijke stelselwijzigingen kwam het nooit.

De Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, die deze week alarm sloeg over het effect van discriminerende uitingen door politici, moet vrezen dat ze eindigt bij de minder effectieve gezelschappen. Althans met dit advies.

Met de analyse van de commissie is weinig mis. Onderzoekers analyseerden op verzoek de wisselwerking tussen politici en de (sociale) media. Ze stelden vast dat stigmatiserende en discriminerende opmerkingen van Tweede Kamerleden een 'robuuste' invloed hebben op de mate waarin het internet wordt bedolven onder zulke uitlatingen.

In kort bestek: als een Kamerlid, in dit geval FvD'er Freek Jansen, zich in 2021 in de Tweede Kamer beklagt over 'de massa-invasie van gelukszoekers uit met name islamitische landen die afkomen op onze vrouwen, op onze uitkeringen, op onze zorg, op onze welvaart en op onze woningen...', dan vinden de beelden van dat optreden razendsnel hun weg op het internet, waar ze niet alleen afkeer maar ook volop instemmende reacties uitlokken.

Politici hebben invloed, daar zal niemand van opkijken. Het naïeve deel van het advies begint daar waar de staatscommissie politici oproept 'zich bewust te zijn van de impact van hun woorden'. Alsof het een deel van de Kamer niet om die impact te doen is. Dat is juist het probleem. In de fractiekamers van de PVV en Forum voor Democratie, waar maximale polarisatie het streven is, wordt de analyse van de commissie hooguit met gejuich begroet: 'Kijk, het werkt!'

Zinniger is de oproep van de commissie aan techbedrijven om 'hun verantwoordelijkheid te nemen' en discriminatie en racisme op hun platforms tegen te gaan. Al leert de praktijk dat het zelfs voor een grote speler als de Europese Unie niet meevalt om daar een voet tussen de deur te krijgen.

Maar wie weet. Misschien zijn er Kamerleden die toch aan het denken worden gezet. Zoals de VVD'ers die zich de afgelopen jaren vaak geroepen voelden om haasje-over te spelen met de rechts-radicalen concurrenten, en daarom van de Maccabi-rellen in Amsterdam meteen maar een algemeen 'integratieprobleem' maakten en per motie wat al te gretig opriepen tot onderzoek naar de 'normen en waarden van Nederlanders met een migratieachtergrond'.

Als Kamerleden in fracties die claimen dat zij niet uit zijn op meer verdeeldheid elkaar voortaan nou eens aanstoten en zeggen 'misschien maar even niet doen', heeft deze staatscommissie haar nut toch bewezen.

8. Radicaal-rechts als witwasmachine voor extreemrechts. Wordt Jetten de premier die het meebewegen stopt? (14 feb)

Citaat: 'Het is walgelijk dat Nederlanders in eigen land door de eigen overheid worden vertrappt, maar dat gelukszoekers uit Afrika en achterlijke Midden-Oosterse zandbaklanden door die overheid worden vertroeteld. Het Nederlandse immigratiebeleid is één grote misdaad tegen het Nederlandse volk. En zij' - op dit punt gebaarde toenmalig PVV-Kamerlid Gidi Markuszower naar de overige Kamerleden - 'jullie dus ook hier allemaal, jullie zouden voor een tribunaal gedaagd moeten worden.'

Markuszower is sinds kort de leider van een nieuwe, van de PVV afgesplitste fractie, die door aankomend premier Rob Jetten welwillend werd onthaald, want: 'Als er een nieuwe fractie bij komt die ook constructief wil samenwerken, dan biedt dat zeker kansen.'

Markuszower deed zijn uitspraak over tribunalen vijf jaar geleden. Het is een van zijn vele tirades in deze trant. Hij heeft er nooit verantwoording over afgelegd of er beredeneerd afstand van genomen. Niemand hoeft dat ooit, op de kringverjaardag van de Nederlandse politiek.

En zie, Jetten is al een keertje gered door Markuszower. Als diens fractie bij het debat over het coalitieakkoord niet met de beoogde regeringspartijen had meegestemd, had Jetten zich meteen geconfronteerd gezien met een meerderheid tegen de voorgenomen verhoging van de AOW-leeftijd.

Er stond een interessant tweeluik in NRC. In één stuk, over de erfenis van het miserabele kabinet-Schoof, beschreef politiek redacteur Guus Valk hoe partijen in Den Haag de periode willen doen vergeten. Maar Valk noemt de blijvende invloed enorm. 'Het taboe op regeringsdeelname van uiterst rechts is weg.' En: 'De min of meer acceptabele context waarbinnen het politieke debat wordt gevoerd, verschoof.'

In een tweede stuk zag je dat verschuiven alweer voor je ogen gebeuren. Het beschreef dat Kamerfracties 'van links tot rechts worstelen met de vraag of zij zich luider moeten uitspreken tegen de ontwikkelingen bij Forum voor Democratie'. Aanleiding is de berichtgeving, ook in de Volkskrant, dat lokale kandidaten van Forum actief zijn geweest voor

extreemrechtse en zelfs ronduit nazistische organisaties. De partij, die er goed voor staat in peilingen, gaat in meer dan honderd gemeenten meedoen.

Lokaal leidt dat er in sommige plaatsen toe dat partijen Forum gezamenlijk uitsluiten. Maar in politiek Den Haag moet men dus nog even 'worstelen'. Geen enkele fractie stemt uit principe tegen elke **FvD**-motie, noteerde NRC. En in het minderheidskabinet zijn geen afspraken over de vraag of bewindslieden bij Forum gaan winkelen om steun te krijgen.

Nog niet zo lang geleden zou het een onontkoombare rode vlag zijn geweest wanneer een partij gewezen nazi's op de lijst had. Extreemrechts is in naoorlogs Nederland een tijd categorisch afgewezen. Helaas te zeer op grond van uiterlijkheden. Bruinhemden waren fout, dat idee heerste wel. Maar dat bleef wat cosmetisch. De waarden daaronder, van onze democratische rechtsorde, werden weinig besproken en geïnternaliseerd.

Jodenhaat was lang taboe, zeker. Daar kon je na de Holocaust met goed fatsoen niet mee aankomen. Maar de diepere lessen over de vernietigende kracht van discriminatie, racisme en ontmenselijking werden wat waterig getrokken.

Je kon dat al zien toen de PVV de inperking van grondrechten bepleitte voor moslims, Marokkaanse Nederlanders of 'allochtonen' en vervolgens tot tweemaal toe in het hart van de macht werd gebracht. Je kunt het zien in de toeschietelijkheid ten aanzien van Markuszower.

Hoever de historische en democratische ongeletterdheid ging, bleek nog sterker vanaf 2017, toen Forumleider Thierry Baudet een mijl verder ging dan de PVV door zijn vreemdelingenhaat in biologische termen te gieten en dit helemaal niet breed werd herkend. Zijn partij propageerde al gauw fascistische complottheorieën en deed aan opruiming.

In de reacties op de roep om tribunalen - die bij Forum begon, Markuszower was een naper - zag je ook onbeholpenheid. Het fundamentele bezwaar, dat dit een wens was om politieke tegenstanders terecht te laten staan in de stijl van dictaturen, hadden de meeste politici niet paraat.

En nu dient zich door de mogelijke Forum-opmars opnieuw de vraag aan wie er gaan meebewegen en hoever.

Er is iets gek, met een nieuwskop als 'Kandidaten **FvD** waren actief bij extreemrechtse organisaties'. Ik denk dan toch: dat zijn ze nog steeds. Hoogleraar rechtsextremismeonderzoek Léonie de Jonge wijst erop dat het verschil tussen 'radicaal-rechts', zoals Forum meestal wordt aangeduid, en 'extreemrechts', vaag is, juist bij deze partij. En ze waarschuwt dat de indeling onbedoeld de indruk kan wekken dat alleen extreemrechts het gevaar voor de democratie vormt en dat radicaal-rechts op die manier mainstream kan worden.

Het risico in het kort: iedereen die zich niet openlijk met de nazi's uit de jaren dertig en veertig associeert is min of meer aanvaardbaar.

Als andere partijen ten aanzien van Forum nu niet voorbij het geworstel komen, zou dat betekenen dat je kennelijk als neonazi via Forum kunt herintreden. Radicaal-rechts als de

witwasmachine voor extreemrechts. Dan is ook dat laatste taboe, hoe cosmetisch ook, bijna opgeheven.

Ik denk te weten dat Jetten zich ook zorgen maakt over de normalisering van radicaal- en extreemrechts. Mijn vrees is dat hij in antwoord daarop louter vertrouwt op prettige omgangsvormen - ook ingegeven door zijn kwetsbare minderheidspositie - en niet zal normeren.

Laat hem dan bij historicus Jill Lepore lezen dat er nauwelijks historische voorbeelden zijn van afbladderende democratieën die zichzelf weer oprichten. Een van de grote vragen die boven zijn hoofd hangen, is of hij de premier wordt onder wie het verschuiven zal stoppen.

Kustaw Bessems is columnist voor de Volkskrant en werkt als adviseur voor overheden en maatschappelijke organisaties.

9. Europa moet durven benoemen wie zijn vijanden zijn. Politieke partijen die de rechtsstaat ondermijnen, horen daarbij (3 mrt)

Tweefrontenconflict

Europa bevindt zich in een tweefrontenconflict en onderschat hoe kwetsbaar het daarin is. De dreiging komt niet alleen van Rusland, maar inmiddels ook van de Verenigde Staten. En beide worden versterkt door politieke krachten binnen Europa zelf.

Het eerste front is bekend, maar wordt vaak te smal begrepen. Naast de conventionele oorlog in Oekraïne, voert Rusland al jaren een hybride strijd tegen Europa, met desinformatiecampagnes, verkiezingsinmenging, sabotage van kritieke infrastructuur en zelfs terroristische aanslagen op de burgerluchtvaart. Daarbij leunt het Kremlin steeds vaker op criminele netwerken en zogenoemde 'wegwerpagenten' als uitvoerders.

Deze hybride operaties vormen een structurele strategie om Europese publieke en politieke steun aan Oekraïne te ondergraven en om op zowel nationaal niveau als binnen de EU verdeeldheid te zaaien, bijvoorbeeld door Kremlin-vriendelijke politieke partijen te steunen. Zeker voor West-Europese landen is de Russische dreiging dan ook niet alleen militair van aard. Het gaat niet alleen om het voorkomen van een mogelijk toekomstig gewapend conflict in de Baltische Staten, maar om het bestrijden van een systematische en al jaren actieve campagne om onze democratieën te ondermijnen.

De Russische dreiging is bovendien ideologisch. Het Kremlin presenteert zijn strijd als een beschavingsconflict tegen een moreel gedegradeerd Europa. Dat ideologische narratief overlapt met dat van **Europese uiterst rechtse partijen**. We weten dat Rassemblement National van Marine Le Pen en Lega van Matteo Salvini in het verleden geldsommen ontvingen die uit Rusland lijken te komen. En dat politici van uiterst rechtse snit, zoals onlangs nog AfD-voorzitter, in Moskou worden ontvangen. Daarnaast wordt vermoed dat Rusland de electorale campagnes van **uiterst rechtse partijen ondersteunt, waaronder die van FvD**. Daarmee krijgt de Russische dreiging een nadrukkelijk intern aspect.

Onder Trump is de relatie met de VS fundamenteel verschoven. Europa wordt niet langer vanzelfsprekend als bondgenoot gezien, maar steeds nadrukkelijker als ideologische tegenstander. In de Amerikaanse veiligheidsstrategie wordt gesteld dat Europa zijn beschavingskoers moet 'corrigeren'.

Het bezoek dat de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Marco Rubio onlangs aan Hongarije en Slowakije bracht, toont hoe bereid zij zijn om politieke partijen te steunen die hun aversie tegen de EU delen. En die steun komt niet louter vanuit de overheid. Ook machtige zakenmannen als Elon Musk steunen openlijk uiterst rechtse partijen in Duitsland en Frankrijk, en hekelen de EU en haar regulering van big tech.

De kern van het probleem is dat beide fronten elkaar versterken. Russische en Amerikaanse steun, richt zich opvallend vaak op dezelfde politieke actoren en netwerken in Europa. Zo ontstaat een situatie waarin externe machten inspelen op interne breuklijnen. Dat 'vijfde kolonne'-effect wordt structureel onderschat, ondanks een veelvoud aan historische voorbeelden van beïnvloedingspogingen door zowel de Sovjet-Unie als de VS. De systematische ondermijning van de EU en Europese democratieën wordt nog te veel overschaduwd door zorgen over de zichtbare militaire dreiging vanuit Rusland. Zo blijft het bredere patroon buiten beeld: een langdurige, gelaagde druk op Europa's liberaal-democratische fundamenteen, die niet alleen vanuit het Kremlin, maar in toenemende mate ook vanuit Washington wordt georganiseerd.

Hoe kan Europa zich in dit tweefrontenconflict handhaven? Allereerst door de dreiging van active measures uit Rusland, intimidatie vanuit de VS, en vergoelijking dan wel steun hieraan vanuit partijen in Europa te benoemen voor wat ze zijn: aanvallen op de kernwaarden van onze liberaal-democratische samenlevingen en de veiligheid van Europa.

Vervolgens betekent dat ook dat we niet om defensie-uitgaven heen kunnen. Europa moet eigenhandig Oekraïne kunnen ondersteunen en Rusland afhouden van verdere agressie. Maar vooral betekent het dat, naast geloofwaardige militaire afschrikking, Europa zich veel beter moet weren tegen desinformatie en politieke partijen die de rechtsstaat vijandelijk gezind zijn. Bijvoorbeeld door volledige transparantie van partijfinanciering, harde sancties op buitenlandse inmenging en het publiekelijk ontmaskeren van desinformatiecampagnes.

Het gaat om brede weerbaarheid tegen dreigingen vanuit een tweefrontenconflict: dat doet een beroep op militairen én op onze veiligheidsdiensten, op politici en op alle burgers. Het is te serieus om de dreiging met therapeutisch begrip voor populisme weg te sussen. We moeten durven benoemen wie onze vrienden en wie onze vijanden zijn.

Bart Schuurman is hoogleraar terrorisme en politiek geweld aan de Universiteit Leiden.

Sarah de Lange is hoogleraar Nederlandse politiek aan de Universiteit Leiden.

Beatrice de Graaf is faculteitshoogleraar geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht.

1. Opmars van extreemrechts op kandidatenlijsten van FVD (5 feb)

Forum voor Democratie heeft voor de komende gemeenteraadsverkiezingen diverse kandidaten hoog op de kieslijsten geplaatst die actief waren bij extreemrechtse organisaties. Het gaat om organisaties als de Nederlandse Volks-Unie, Voorpost, de Geuzenbond, Erkenbrand en Pegida. In aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen bleek al dat leden van de beruchte appgroep van de JFVD, de jongerenvereniging waar ook **FVD**-fractievoorzitter Lidewij de Vos uit voortkomt, hoger dan ooit op de kieslijst waren geplaatst. Op de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart prijken niet alleen JFVD'ers die eerder omstreden uitlatingen hebben gedaan, maar ook leden van extreemrechtse actiegroepen.

Dit blijkt uit eigen onderzoek door NRC en gegevens van de 'antifascistische onderzoeksgroep' Kafka, die NRC heeft geverifieerd door onder meer alle relevante beelden te controleren. Een van de opvallendste namen is Reginald Eeckhout, nummer zeven op de kandidatenlijst in Amsterdam. Volgens Kafka was hij medeoprichter van Erkenbrand, een 'studiegenootschap' dat in 2018 door de AIVD als een „racistische groepering" werd getypeerd en die vanwege het „antidemocratische gedachtegoed" als „een gevaar voor de democratische rechtsorde" wordt beschouwd. Erkenbrand streeft naar een „blanke etnostaat", waarin ook voor joden geen plaats zou zijn. Eeckhout is ook actief voor anti-islambeweging Pegida en Voorpost, de 'heel-Nederlandse actiegroep' die streeft naar aansluiting van Vlaanderen bij Nederland. Eeckhout vertrok volgens Kafka in 2017 bij Erkenbrand, waarna hij een jaar later met onder meer Géza Hegedüs Identitair Nederland oprichtte. Hegedüs kwam in 2017 kortstondig in het nieuws nadat hij amper 24 uur lijsttrekker van de PVV in Rotterdam was. Daarna werd hij van de lijst geschrapt toen bleek dat hij in een podcast van Erkenbrand racistische uitspraken had gedaan. Eeckhout was niet bereikbaar voor commentaar. Activisten van de Nederlandse Volks-Unie (NVU), een nationaalsocialistische politieke partij, staan ook op de kandidatenlijsten van **FVD**. Bertus Renes is nummer elf op de lijst in Scherpenzeel. Renes loopt regelmatig mee in demonstraties van de NVU met protestborden waarop teksten als „stop de omvolkers" te lezen zijn, blijkt uit door NRC geverifieerde foto's. In jaarverslagen van de AIVD is de NVU regelmatig 'antisemitisch' en 'antidemocratisch' genoemd. Een voormalige NVU-activist die voor de **FVD** de gemeenteraad in wil, is Frank Folkerts. Als nummer twee op de lijst in Nieuwegein is niet uitgesloten dat dat lukt. Folkerts werd in 2014 voor het laatst bij de NVU gezien, tijdens een folderactie in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in Arnhem, aldus informatie van Kafka. In dat jaar gaf hij ook een interview aan partijblad Wij Europa van de NVU. Voormalig 'landelijk hubcoördinator' bij JFVD Timon Busscher staat derde op de kandidatenlijst in Den Haag. In de JFVD-appgroep, ingezien door deze krant, noemde hij de extreemrechtse terroristen Anders Breivik uit Noorwegen en de Australische Brenton Tarrant „het goddelijke duo". Lidewij de Vos werkte binnen de JFVD nauw samen met Busscher. Lijsttrekker van **FVD** in Schagen is Kay Burgemeester. Hij schreef in de JFVD-appgroep dat

Nederland zonder Joden „geen multiculturele samenleving" zou hebben. In extreemrechtse kringen leeft de complottheorie dat Joden samenlevingen met een oorspronkelijk witte bevolking willen 'verzwakken' door er migranten uit andere werelddelen naartoe te sturen.

Inlichtingendiensten

Ook een voormalig Tweede Kamerlid is op een van de lijsten te vinden. Willem Elsthout zat in de jaren negentig ooit vijf maanden in de Kamer voor de Centrumdemocraten van Hans Janmaat en was vicevoorzitter van de partij. Hij staat elfde op de kandidatenlijst in Haarlem, één plek voor oud-partijleider Thierry Baudet. Ook vertegenwoordigd op de kandidatenlijsten zijn leden van de extreemrechtse jongerenorganisatie Geuzenbond. Deze organisatie wordt in de gaten gehouden door de inlichtingendiensten. In Nijmegen staat Daan Meershoek tweede op de lijst van **FVD**. Hij is actief binnen de Geuzenbond, blijkt uit beeldmateriaal dat NRC heeft gecontroleerd. Een van de andere organisaties die door de AIVD al jaren onder „extreemrechtse en rechts-extremistische groeperingen" wordt geschaard is Voorpost. Ook bij deze club kwamen verschillende **FVD**-kandidaten elkaar tegen. Zo hield de omstreden Oostenrijkse rechts-extremist Martin Sellner in januari vorig jaar een nieuwjaarslezing bij Voorpost. Uit beelden die de organisatie plaatste, blijkt dat die lezing onder meer bezocht werd door Jaron Buitelaar, **FVD**-lijsttrekker bij de komende verkiezingen in Krimpenerwaard, de al eerder genoemde Bertus Renes en de Amsterdamse kandidaat Reginald Eeckhout.

Nummer twee op de lijst in Delft is Kayleigh van Koppen. Samen met de voor racisme veroordeelde John A. bezocht zij afgelopen oktober een anti-immigratieprotest in Amsterdam, waar ze geregeld met de arm om elkaars schouder liepen. Als lid van de racistische en antisemitische organisatie 'White lives matter' werd A. in januari in hoger beroep veroordeeld tot zes maanden cel, waarvan vier voorwaardelijk, voor het projecteren van racistische leuzen op de Erasmusburg in Rotterdam. De twee dansten samen op het JFVD-kerstgala, blijkt uit een foto op de Facebookpagina van de jongerenorganisatie. **FVD** heeft dinsdag en woensdag niet gereageerd op verzoeken van NRC om een reactie.

Kandidaten waren actief bij organisaties als de Nederlandse Volks-Unie, de Geuzenbond en Pegida

2. Onderkruipsels; Youp (7 feb)

De Italianen zijn wereldberoemd om hun ijs, maar als ik de Nederlandse schaatsers mag geloven gaan zij op de Olympische Spelen om de medailles strijden op een baan die gemaakt lijkt van vanille en citroen. Ik weet niet of dat erg is. Ja lullig als je iedere seconde van je jeugd in dat saaie Thialf hebt rondgehangen om in 2026 in Italië olympisch goud te halen, maar asbest in de zandbak van je kleuter lijkt me erger.

Dat laatste las ik in een klein berichtje. En nu ben ik zo benieuwd naar de maffiose speelzandhandelaar die wist dat deze kankerverwekkende vezels in het door hem geleverde goedje zaten. Gooide deze oetlul deze rommel ook in de zandbak van zijn eigen kinderen? Heeft deze eikel uit een soort schuldgevoel een groot bedrag overgemaakt aan KiKa?

Of ik van dit soort nieuws somber word? Ja, net als dat ik behoorlijk van slag raak als ik hoor dat er allerlei extreemrechtse jojo's op de lijst van Forum voor Democratie staan. Types die in het verleden de meest verschrikkelijke dingen naar elkaar appten. Zoals de verheerlijking van de moordenaars Anders Breivik en Brenton Tarrant, die in die kringen 'het goddelijke duo' werden genoemd. Inmiddels zegt de woordvoerder van het **FVD** dat dit humor was. Ik vrees dat ze met zijn allen keihard gebulderd hebben. En u weet: lachen is gezond.

Terwijl ik zelf ook wel weer een beetje moest lachen toen ik die Britse politicus Peter Mandelson op een foto in zijn boxer zag staan in het toenmalige pedowalhalla van de jolige Jeffrey. Nu weten we dat een kamertje verderop Andrew Mountbatten-Windsor, die toen nog als heuse prins door het leven ging, zich over een bange bakvis boog. Op de foto zat het onderkruipsel op zijn knokige knietjes, terwijl het bibberende meisje van zeventien op dat moment wist dat deze koninklijke hoogheid binnen de kortste keren op majesteitelijke wijze bij haar zou binnendringen. Ik vraag me af of hij op dat moment aan zijn oude moeder dacht. Ik bedoel die lieve, meestal wat preuts ogende koningin Elizabeth, die ik altijd verdacht heb van het consequent dragen van wollen kriebelondergoed. Of deed zijn moeder toen even niet ter zake? En zijn kinderen? Zijn ex scheen het daarentegen heerlijk voor hem te vinden.

Terug naar Lord Peter Mandelson. Deze Britse socialist had zijn portemonnee, waar Epstein even daarvoor 75.000 dollar in gepropt had, hopelijk veilig opgeborgen in een kluisje. Misschien wel in hetzelfde kastje waar hij een paar uur eerder de geheime papieren bewaarde die voor de rijke en beroemde vrienden van Jeffrey miljarden waard waren.

Aan de bar van het kinderbordeel, waar aan de muren foto's van de Nederlandse schoonheden Yfke Sturm en Sylvia Geersen hingen, zat Bill Clinton misschien wel tegen Elon Musk te pochen over de vurige Monica Lewinsky. Dat heerlijke ding dat zich ooit onder Bill zijn bureau in het Witte Huis verstopt had om het de president een beetje naar de zin te maken. Twee deuren verder zat Jeffrey op dat moment misschien wel fanatiek met Poetin te bellen en probeerde hij de toen nog redelijk verse Kremlintsaar over te halen om ook een keer zijn gast te zijn in het pedoparadijs. Hij wilde hem desnoods graag met de Lolita-express persoonlijk komen ophalen. Een aantal bevriende oligarchen zal toch ook wel welkom zijn geweest bij de gastvrije zedendelinquent wiens ex de meisjes regelde?

En begrijp ik nou dat Bill Gates een antibioticakuurtje nodig had voor zijn vrouw omdat hij haar misschien besmet had? Nee, niet met een computervirus. Of is dat allemaal fakenieuws?

Ook interessant dat de Noorse kroonprinses lekker met Jeffrey zat te appen terwijl haar zoon zijn exen een voor een lag te verkrachten. Tja, soms ben je gewoon te druk om op te voeren.

Ik ben een beetje stil door deze tsunami aan smerige bordeelberichten over al die chantabele klootzakken en weet ondertussen wat u denkt: de columnist wordt oud. Dat kankerverwekkende speelzand? Dat bestaat niet en heeft-ie gewoon verzonnen.

Ik vraag me af of Andrew op dat moment aan zijn oude moeder dacht

3. Meer religieuze geletterdheid? Vergeet de seculiere geletterdheid niet! (7 feb)

Kamerbreed werd onlangs een motie van de ChristenUnie aangenomen voor het aanstellen van een gezant voor godsdienstvrijheid en levensovertuiging. Don Ceder van de ChristenUnie wilde binnen de begroting van het buitenlandbeleid geld vrijmaken voor meer 'religieuze geletterdheid', om zo over de hele wereld geloofsvervolgelingen tegen te gaan. Zijn verwachting is dat meer religieuze kennis leidt tot interreligieuze dialoog en verzoening. Kosten: 300.000 euro per jaar.

Ik ben een groot voorstander van geletterdheid - of die nu geopolitiek, religieus, cultureel of digitaal is. Ook is meer bewustwording hard nodig, niet alleen op buitenlandse ambassades, maar ook op universiteiten, waar Joodse studenten en medewerkers zich onveilig voelen. Maar of meer kennis over religie automatisch tot minder conflict en verzoenende gedachten leidt, is natuurlijk maar de vraag. Zelf werd ik ooit beticht van religieus analfabetisme - niet geheel ten onrechte, ik haalde aartsbisschoppen en kardinalen door elkaar. Omdat ik nooit te beroerd ben om bij te leren, verdiepte ik me in religieuze praktijken door de eeuwen heen. Veel geleerd, best geschrokken: over gewelddadige kruistochten, de wereldwijde opmars van christelijk nationalisme, en het met dwang kerstenen van Afrikaanse volkeren.

Maar vooruit, meer religieuze geletterdheid in een wereld vol conflicten waarin religie een rol speelt, lijkt een no-brainer.

Toch was er iets dat mijn aandacht trok: de uitslag van de motie. Tegen stemden BBB, FVD, JA21, PVV, en Groep Markuszower en... Volt. Volt? Een telefoontje met hun woordvoerder leerde me dat ze de motie te breed en te algemeen geformuleerd vonden, kortom: te vaag. Partijen zeggen al gauw 'prima' tegen iets wat ook prima oogt. Volt zet, aldus de woordvoerder, liever in op bredere culturele geletterdheid en mensenrechten, waar religie onder valt.

Ik deel de argwaan, zij het om andere redenen. Ten eerste: de afzender. Don Ceder beschouw ik niet als de ideale representant van de interreligieuze verzoening. Zo wordt hij geassocieerd met de omstreden christelijke, zionistische en pro-Israëlische lobbygroep Israel Allies Foundation.

Ook stelde Ceder precies één dag voor de motie veel Kamervragen over de gebedsgenezer Tom van der Wal. Van der Wals kerkdienst in Tilburg werd afgelopen 9 januari stopgezet door

de politie, waarna hij die op straat voorzette. Daarop hield de politie hem aan omdat hij geen evenementsvergunning zou hebben. Dat was onrechtsstatelijk.

Ceder stelt dat Van der Wals aanhouding een voorbeeld van christenvervolging is. Dat is het niet. De vijandigheid jegens Van der Wal komt vooral door zijn omstreden gebedsgenezingspraktijken, met onzinclaims over het genezen van kanker; lhbtqia+-demonstranten keren zich tegen zijn opvattingen over homoseksualiteit. Meer religieuze geletterdheid zal mij niet op dialogische gedachten over Van der Wal brengen.

En dan is er nog een punt. Want gaat de oproep tot meer religieuze geletterdheid om zo vervolging van gelovigen tegen te gaan, wel écht over alle geloven, of betreft die vooral de vervolging van christenen? In de inleiding van de initiatiefnota van de ChristenUnie lijkt de religiegezant op het eerste gezicht niet alleen christenen te moeten gaan dienen: „Daarnaast worden tal van andere religieuze minderheden geconfronteerd met vervolging, zoals moslims in bijvoorbeeld China en Myanmar, joodse gemeenschappen, bahá'ís, yezidi's en atheïsten." Kortom: atheïsten behoren vanaf nu tot een religieuze minderheid!

Wie verder leest, ziet dat het de ChristenUnie inderdaad niet om de religieuze minderheid van atheïsten te doen is. Hoewel de komst van de gezant vast niet bedoeld is om ongelovigen een zoveelste standje te geven, kun je het wel zo lezen. „In Nederland is er onder ambtenaren religieus analfabetisme. Dat klinkt scherp, maar ik denk dat we op een seculier eilandje zitten", zei Ceder vorige maand in een interview met EW Magazine. Hij vervolgt: „Als wij onze seculiere pet nooit afzetten, kunnen we niet volgen wat de motivatie is van het Iraanse regime om aan de macht te blijven en in het Midden-Oosten terreurbewegingen te ondersteunen, zoals de Houthi's in Jemen, Hezbollah in Libanon en Hamas in Gaza."

Een nieuwe religiegezant zou ons volgens de ChristenUnie moeten leren over godsdienstvrijheid. Maar wie leert ons over de waarde van seculier denken? Om te begrijpen wat er in Iran gebeurt, moet je de seculiere pet juist stevig ophouden. Je kunt je met religieuze geletterdheid verplaatsen in machtshongerige mullah's en hun theocratie, maar zonder kennis over de seculiere geschiedenis van de bevolking blijf je ongeletterd.

Ik zou het pakket van de gezant daarom graag uitbreiden. Voor conflicten in de wereld is zowel religieuze als seculiere geletterdheid nodig. Religieuze geletterdheid is daarbij niet alleen belangrijk om de vervolging van christenen tegen te gaan, maar óók om te begrijpen hoe christelijke groeperingen geweld en uitsluiting legitimeren, bijvoorbeeld in Gaza.

Met seculiere geletterdheid leer je over de scheiding tussen kerk en staat; over het omgaan met eindigheid - dat er geen leven is na de dood en hoe je het bestaan hier en nu kan waarderen; over de nadruk op individuele keuze in plaats van traditie en autoriteit; over de seculiere samenleving als dé manier om met meerdere levensbeschouwingen pluralistisch samen te leven. Seculiere geletterdheid betekent ook dat gelovigen begrijpen dat de meeste seculieren voorstander zijn van vrijheid van geloof, maar dat die niet onbegrensd is.

Hoog tijd dus voor een gezant die onze seculiere ongeletterdheid oppakt. Zodat we beseffen dat ons 'seculiere eilandje' minder klein is dan we denken. En dat die meer verdediging behoeft dan we ons realiseren.

Ons 'seculiere eilandje' is minder klein dan we denken

Stine Jensen is filosoof, schrijver en programmamaker.

4. Dit regeerakkoord is geboren uit een visieloze compromiscultuur (7 feb)

Aan de slag, daadkracht - je begrijpt wel waarom de nieuwe coalitie van D66, VVD en CDA ervoor gekozen zichzelf als zuiver pragmatisch te etaleren: Nederland heeft ruim een jaar stilgestaan. Traineren, blokkeren, stoken en schelden, opzichtig incapabele bewindslieden onder aanvoering van een machteloze bureaucraat - dat was het kabinet-Schoof. Wie keek er niet met plaatsvervangende schaamte naar?

Na zoveel gebrekkig bestuur, waarbij Nederland in zo'n beetje alles achteropraakte, nationaal en internationaal, is ieder teken van capabel bestuur al een wonder, iets „voor elkaar krijgen” een ideaal op zich, iedere stap die echt gezet wordt een bevrijding - het maakt al bijna niet meer uit welke kant op.

Je zou bijna vergeten hoe bizar dat eigenlijk is.

De al te nadrukkelijke blijmoedigheid van de partijleiders bij de presentatie van hun akkoord moet verhullen dat de oorzaken van die bestuurlijke malaise allesbehalve verdwenen zijn. Gentle reminder: we leven nog steeds in een land waar de bijna-grootste partij grossiert in extreemrechtse ideeën en niet eens een partij is.

De PVV van Geert Wilders, bij voorbaat van regeringsdeelname uitgesloten, kreeg onlangs te maken met een scheuring - extreemrechts is nog nooit zo groot geweest en tegelijkertijd nog nooit zo verdeeld. Het schaamteloos nativistische, Rusland-gezinde FVD groeit weer. En onze onzekere toekomst gaan we in met een minderheidskabinet dat bij alles steun zal moeten zoeken.

Je zou het een crisis noemen, als je er al niet zo gewend aan was geraakt.

Opvallend aan de recente afsplitsing van maar liefst zeven Kamerleden van de PVV vond ik de doffe gelatenheid waarmee van het nieuws verslag werd gedaan. Plichtmatig werden alle keren opgesomd dat er gedoe in de PVV was geweest de afgelopen twintig jaar, Hero

Brinkman, Louis Bontes, Marcial Hernandez, Joram van Klaveren, opstand, afsplitsing, vuilspuiterij.

Extreemrechtse stoethaspel

De redenen dat de zeven Wilders de rug toekeerden, waren exact dezelfde als die van eerder opstandelingen. Opnieuw moest ik lezen dat Wilders een solist is die geen tegenspraak duldt, die niemand vertrouwt, niet kan samenwerken. Ik kreeg bijna medelijden met de Haagse journalisten die het moesten verslaan, die de extreemrechtse stoethaspel Gidi Markuszower, Wilders' Judas van dienst, zijn vijftien minuten roem moesten gunnen. In NRC werden de zeven muitende Kamerleden keurig geportretteerd, alsof we nog veel van ze gaan horen.

Ikzelf bleef hangen bij Annelotte Lammers. Op de site van de Tweede Kamer had ze geschreven: „Als we de problemen niet blijven benoemen, kunnen we ze ook niet oplossen." Het zijn problemen met de voorspelbaarheid van een gebedsmolen. Tijdens haar zeventig dagen in de Kamer, meldt NRC, stelde Lammers vragen over het „koesteren van de Nederlandse traditie" van Sinterklaas, over religieuze uitingen van boia's en de neutraliteit van de burgemeester van Arnhem, Ahmed Marcouch. Ook maakte ze zich druk over het voorkomen van antisemitische verstoringen van de chanoekaviering in Amsterdam.

Opnieuw viel me op hoezeer radicaal-rechts radicaal voorspelbaar is. Rita Verdonk klaagde al over tradities die ons worden afgenomen. Twintig jaar geleden ging het al over hoe hoog de minaretten van een moskee mochten zijn. De verdachtmakingen richting Nederlands-Marokkaanse politici gingen toen richting Aboutaleb en Arib. De riedel van Annelotte over problemen die niet benoemd mogen worden, is nóg ouder.

Intussen is zo'n beetje iedereen het erover eens dat de PVV en Wilders niets voor elkaar hebben gekregen. Het is twintig jaar lang onbekwaam zieken vanaf de zijlijn geweest. Slimme beschouwers wijzen er steeds op dat zijn invloed op de politiek enorm is geweest. Heel het land is door hem naar rechts opgeschoven, zijn thema's, islam en asiel, bepalen het politieke debat.

Die invloed kan je moeilijk ontkennen, maar vergeten wordt een bijna nog grotere prestatie: Wilders heeft van de landelijke politiek een perpetuum mobile gemaakt, een Groundhog Day van haat en verongelijkheid. Het politieke debat is veranderd in een zompig moeras, dat de afgelopen twintig jaar zo'n beetje iedereen naar de bodem zoog. Lees een column van Ronald Plasterk in De Telegraaf en je ziet wat ik bedoel.

Wilders regeringsdeelname was een debacle: hij bleek niet in staat te besturen, net als overigens zijn politieke aanhangwagens BBB en NSC. Dat waren protestpartijen en protesteren bleek helaas meteen ook het enige te zijn waarin ze goed waren. Hun respectievelijke inbreng: opkomen voor de vergeten regio in tijden van globalisering, en pleiten voor een overheid die het vertrouwen van de burger terugwint. Belangrijke kwesties, maar dan moet je wel in staat zijn die thema's op een verantwoordelijke manier in te bedden in beleid. Daar kwam niks van terecht.

Het zegt genoeg dat geen van de deelnemende partijen lessen trok uit de mislukking van het kabinet-Schoof. Over Wilders heb ik het niet eens.

Caroline van der Plas, wier BBB inmiddels nauwelijks meer zichtbaar is in de peilingen, schuift nog steeds vrijwel dagelijks aan in praatprogramma's, waar ze met een ontevreden gezicht ongeïnformeerde kletspraat verkondigt. Gewezen NSC-kamerlid Rosanne Hertzberger neemt in NRC gewoon weer de politiek de maat alsof er niets gebeurd is. Haar partij, die bij de afgelopen verkiezingen alle twintig zetels verloor, gaat zich, lees ik in de Volkskrant, de komende tijd richten op „buitenparlementaire invloed" door met symposia „problemen aan de kaak te stellen". Ook Pieter Omtzigt doet weer mee.

Geen wonder dat mensen snakken naar daadkracht, politici die iets doen, er iets doorheen krijgen. Als reactie op de stilstand en malaise is dat begrijpelijk. Zelfs GL-PvdA-leider Jesse Klaver erkende dat afgelopen week. Op een partijbijeenkomst zei hij: „Het is fijn dat er een kabinetsploeg gaat aantreden waar we het misschien niet mee eens zijn, maar waarvan we kunnen zeggen: 'Oké, het bestuur is in goede handen.'"

De zaal beantwoordde die opmerking met een ijzige stilte. Ik begrijp wel waarom. Uit de presentatie van het coalitieakkoord blijkt dat de belangrijkste lessen van de politieke malaise niet geleerd zijn. Schokkend is wat mij betreft niet eens zozeer dat D66 de VVD op zoveel punten tegemoet komt, maar dat Jetten heeft verzuimd (of niet in staat blijkt) met een bezielde verhaal te komen voor ons land in tijden van geopolitieke wanorde en heeft nagelaten met een verhaal te komen over wat die Nederlandse vlag waarmee tijdens het congres vooraf aan de verkiezingen zo trots werd gezwaaid, eigenlijk betekent in een modern en pluriform Nederland.

Verbeten materialisme

De VVD blijft steken in een verbeterd materialisme. Maar zelfs van een ideeënloze partij als die van Yesilgöz mag je verwachten dat die in staat is uit te leggen waarom het defensiebudget gigantisch omhoog moet. Als er in Oekraïne gevochten wordt voor onze vrijheid en waarden, leg dan ten minste één keer uit wat die vrijheid en waarden dan precies inhouden.

Het CDA is er niet in geslaagd zijn stempel op het akkoord te drukken - of het moet de zogenoemde vrijheidsbijdrage zijn. Dat is misschien wel tekenend. Het gaat om een lastenverzwaring in het teken van een Grotere Kwestie, namelijk onze bedreigde vrijheid, maar wat je meekrijgt is enkel de belasting en niet het grotere plaatje.

Retoriek zonder bestuurlijke vaardigheid leidt tot stilstand en een verziekt klimaat, dat is de les van het kabinet-Schoof. Maar een visieloze compromiscultuur, het al te triomfantelijk binnenhalen van een puntje hier en een puntje daar, zonder visie en gemeenschappelijk fundament, is in deze onzekere tijd nog niet het begin van een antwoord.

Het gaat om een lastenverzwaring in het teken van een Grotere Kwestie, maar wat je meekrijgt is enkel de belasting en niet het grotere plaatje

Bas Heijne is essayist en redacteur van NRC.

5. Klavers kritiek op Jetten gaat over een AOW-keuze die hij eerder zelf ook maakte (9 feb)

Altijd boeiend hoe snel verontwaardiging zich verspreidt, met Den Haag als superspreader. Dit keer over het plan van de nieuwe coalitie om de leeftijd waarop mensen hun staatspensioen (AOW) ontvangen iets te verhogen.

„Ronduit asociaal", oordeelde de commentator van De Telegraaf maandag. In 2019 sloot de overheid met sociale partners een pensioenakkoord: stijgt de levensverwachting met een jaar, dan neemt de AOW-leeftijd met acht maanden toe. De coalitie wil dat dit vanaf 2033 wordt versneld: stijgt de levensverwachting met een jaar, dan neemt de AOW-leeftijd ook met een jaar toe.

Hierbij belooft ze „oog voor mensen met een zwaar beroep die niet in staat zijn langer te werken". De Telegraaf verwijt de coalitie niettemin dat ze „het pensioenakkoord overboord [gooit]".

Dit laatste is daags erna het hoofdthema in het Kamerdebat over het coalitieakkoord. Aangevuld door Jan Struijs (50Plus), Jimmy Dijk (SP), Geert Wilders (PVV), Caroline van der Plas (BBB) en Mirjam Bikker (CU) eist Jesse Klaver de hoofdrol op.

Al in zijn eerste interruptie vraagt de GL-PvdA-leider Jetten welk „signaal" de minderheidscoalitie de oppositie geeft met de opzegging van het pensioenakkoord. „Je zegt: 'We willen graag met jullie akkoorden sluiten, maar over een paar jaar gaan we het gewoon weer eenzijdig aanpassen'."

Klaver blijft erop hameren. Uiteindelijk verwijt hij de kandidaat-premier onbetrouwbaarheid: „Uw signaal is: een afspraak met mij staat niet; een afspraak is geen afspraak."

Klavers optreden is ontegenzeggelijk effectief. Zijn motie tegen het AOW-plan haalt het dinsdag net niet, alleen omdat een oppositiefractione op formele gronden afziet van steun. Inhoudelijk is een meerderheid tegen het AOW-plan. Een heropleving van een dominant thema uit de campagne van 2023: bestaanszekerheid.

„Jetten komt met de schrik vrij", noteert NRC dinsdag. Op woensdag schrijft een bekende AD-columnist dat ze haar AOW-leeftijd googelde. „Ik schrok me rot." Op donderdag noemde Volkskrant het AOW-voornemen „een van de meest controversiële plannen" van het komende kabinet-Jetten. Haagse duiders voorzien dat het plan, als het later formeel in de Kamer aan de orde komt, vrijwel kansloos is.

Zelf zit ik er verwonderd naar te kijken. Vooral Klavers afkeer van Jettens opzegging van een pensioenakkoord brengt actieve herinneringen boven: maar dit heeft hij zelf toch ook wel eens voorgesteld?

Vergrijzing leidt tot discussie

Het AOW- en pensioendebat speelt al bijna een kwarteeuw. Werkgevers en werknemers zijn hierin cruciaal. De politiek beslist over de AOW, het staatspensioen. Werkgevers en

werknemers beslissen in cao-onderhandelingen over particuliere pensioenen. Ook besturen zij de pensioenfondsen in de private sector. Haags beleid over dit thema vergt vrijwel altijd overleg met sociale partners.

Sinds begin deze eeuw is er door de vergrijzing discussie over de AOW-leeftijd. Het aantal gepensioneerden groeit en gepensioneerden leven ook langer. Daardoor betaalt de werkende bevolking een groter deel van haar inkomen aan AOW-premie. Al in 2004 lanceert de overheid een plan voor een hogere AOW-leeftijd. Vakbonden reageren kort: njet.

In 2010 gaat het spel op de wagen. Toenmalig FNV-voorzitter Agnes Jongerius en haar VNO-collega Bernard Wientjes sluiten een akkoord over een nieuw pensioenstelsel en stijging van de AOW-leeftijd. Een langslepend gevecht volgt. Het leidt in 2011 tot een pensioenakkoord van werkgevers en werknemers met het eerste kabinet-Rutte. De AOW-leeftijd zou stapsgewijs gaan stijgen naar 67 jaar in 2025.

Ook komen ze een vernieuwd pensioenstelsel overeen waarin een groter deel van de pensioenpot wordt belegd. Het stuit eind 2011 op keihard verzet van voorname FNV-bonden - „Casinopensioen, niet doen!“ - en leidt tot het vertrek van strijdende FNV-kopstukken, inclusief Jongerius.

De kredietcrisis dwingt de overheid intussen tot nieuwe bezuinigingen om het begrotingstekort in toom te houden. Wouter Koolmees (D66, dan 35 jaar) en Jesse Klaver (GroenLinks, 26), beiden sinds 2010 Kamerlid, werken samen aan ideeën om, vergelijkbaar met het kabinet-Jetten nu, de AOW-leeftijd versneld te verhogen.

Ze dienen er 6 februari 2012 een voorstel voor in. „Hierdoor worden ook in de komende jaren aanzienlijke bezuinigingen gerealiseerd, waardoor alle generaties een steentje bijdragen“, schrijven ze. „Verder is het in tijden van grote economische onzekerheid noodzakelijk om op korte termijn de begroting op orde te brengen.“

Hun plan, dat afwijkt van het pensioenakkoord uit 2011, krijgt alleen steun van SGP en CU. Ze lopen te ver voor de muziek uit. Dan nog wel.

Rutte I valt twee maanden later. Gedoogpartner Wilders weigert extra bezuinigingen. Het demissionaire minderheidskabinet (VVD/CDA, 51 zetels) vreest voor een Europese boete wegens een te hoog begrotingstekort.

De enige uitweg: een razendsnelle deal met de oppositie. Dit lukt. Koolmees en Klaver zijn van de partij als oppositiefracties D66, GroenLinks en CU in april 2012 talloze hervormingen met VVD en CDA overeenkomen om de begroting op orde te brengen. Ook de AOW-leeftijd gaat versneld omhoog, een schending van het pensioenakkoord van 2011.

In een Kamerdebat daarna, op 19 juni 2012, krijgt Klaver dezelfde kritiek die hij nu op Jetten heeft. GL-PvdA bestaat nog niet. De PvdA, ook oppositiefractie, is buiten het akkoord met het kabinet gebleven. De PvdA verwijt Klaver en Koolmees dat zij hebben meegedaan „aan het eenzijdig opzeggen van het pensioenakkoord“.

Klaver reageert dat ook de PvdA in haar verkiezingsprogramma afwijkt „van de afspraken die eerder met sociale partners zijn gemaakt“. Maar hoewel hij Jetten nu aanvalt omdat hij het

pensioenakkoord omzeilt, zegt hij destijds over de omzeiling van de PvdA: „Ik vind dat verstandig. Ik juich dat toe."

Politici kunnen natuurlijk van opvatting veranderen. Dat is het punt niet. Maar nu met grote woorden Jetten verwijten dat hij een zes jaar oud pensioenakkoord schendt, terwijl Klaver zelf in 2012 een één jaar oud pensioenakkoord schond - dat is wel gewaagd.

Nadat GroenLinks in 2012 met VVD en CDA in zee is gegaan, wordt de partij bij de verkiezingen afgestraft. VVD en PvdA winnen enorm. Toch zegt Klaver tegen toenmalig financieel woordvoerder Ronald Plasterk (PvdA) dat hij „geen seconde" spijt heeft gehad: „GroenLinks stond er toen Nederland een begrotingsakkoord nodig had."

In de formatie met de VVD accepteert de PvdA zelfs een verdere versnelling van de verhoging van de AOW-leeftijd. Het zal leiden tot invoering van de zogenoemde één-op-één-koppeling: stijgt de levensverwachting met één jaar, dan neemt de AOW-leeftijd ook met één jaar toe.

De één-op-één-koppeling houdt niet lang stand. In 2017 initiëren de NIDI-onderzoekers De Beer, Van Dalen en Henkens verzachting van de maatregel. Zij beschrijven in de Volkskrant en MeJudice de nadelige effecten: alle tijd die AOW'ers langer leven gaat op aan werk.

Daarom zwakt Koolmees, inmiddels minister van Sociale Zaken, de koppeling in het pensioenakkoord van 2019 af: stijgt de levensverwachting een jaar, dan neemt de AOW-leeftijd met acht maanden toe.

Verontwaardiging en verzet

En precies die afzwakking wil zijn partijgenoot Jetten vanaf 2033 ongedaan maken. Het verschil: dezelfde verhoging die na de formatie van 2012 voor de Tweede Kamer een hamerstuk was, is voor Kamer in 2026 een zaak van verontwaardiging en verzet.

Het formatiedebat brengt nog een ander inzicht. Na de verkiezingen is het populair om te redeneren: de kiezer heeft rechts gestemd en dat moet uit het nieuwe kabinet blijken. JA21-leider Joost Eerdmans telt VVD en CDA op bij de rest van rechts en komt op een rechtse meerderheid van 89 zetels.

Het debat illustreert dat deze redenering de werkelijkheid versimpelt. De meeste politiek gaat om geld. Vandaar dat de financiële afspraken van het coalitieakkoord de komende jaren elementair zijn. Die afspraken dragen een zwaar VVD-stempel: tekort maximaal 2 procent, geen hogere staatsschuld, geen hogere lasten boven wat is afgesproken. Het betekent: amper geld voor nieuwe uitgaven.

Toch krijgt Klaver in het debat een motie aangenomen die stelt dat de Kamer „niet" aan die afspraken „gebonden" is. En nu komt het: op rechts stemmen PVV, **FVD**, BBB, JA21 en SGP vóór. Het toont aan dat 42 rechtse zetels niet meer instemmen met de klassieke VVD-opvattingen van zuinigheid en lage lasten. Diepe verdeeldheid die het hele construct van een rechtse meerderheid logenstraft.

Na het formatiedebat blijkt dat de VVD haar personeelsmanagement het beste op orde heeft. De partij maakt in no time haar nieuwe taakverdeling bekend. De opmerkelijkste keuzes: Ruben Brekelmans fractievoorzitter, Dilan Yesilgöz minister van Defensie, vicepremier en partijleider.

Boeiend. Als politiek adviseur van VVD-staatssecretaris Mark Harbers (Asiel en Migratie, 2017-19) heeft Brekelmans een goede reputatie bij de oppositie. Het type dat de coalitie nodig denkt te hebben.

Verder suggereert de geschiedenis dat Dilan Yesilgöz als partijleider een ongewisse toekomst wacht. Het is 32 jaar geleden dat een vicepremier er nog in slaagde zijn partij de grootste te maken: Wim Kok (PvdA) in 1994. En geen van de vicepremiers die de VVD sindsdien leverde (Dijkstal, Jorritsma, Remkes, Zalm, Hermans) was bij de eerstvolgende verkiezingen lijsttrekker van de partij.

Het debat toont diepe verdeeldheid die het hele construct van een rechtse meerderheid logenstraft

Dit artikel is een weergave van Machtige Tijden, een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Meeus.

6. Als het extreme politiek wordt (10 feb)

Van alle politieke partijen in Nederland vind ik Forum van Democratie de meest ondoorgroondelijke, en dat laatste bedoel ik niet als compliment maar als keurmerk van het obscure; je vist bij die partij in troebel water. De PVV is ondanks haar volmaakte ondemocratische karakter voorspelbaarder. Voor de echte, afgrondiepe sentimenten moet je bij FvD zijn: noem het gerust ressentimenten.

De Volkskrant belichtte pas geleden het verleden van wat lokale gemeentekandidaten van de partij, die donkerbruin kleurden. En in een reportage over het Kerstgala van de jongerenafdeling van de partij figureerden ook de internationale contacten, niet zelden van neonazistische snit.

Het hoeft inmiddels geen verrassing te zijn dat FvD put uit extreemrechtse bronnen. Maar wel is de vraag: wat is de aantrekkingskracht van dat etno-nationalistische gedachtegoed, van één volk, met dat ene, nationaal-christelijke fundament, dat in ieder geval als cultuurgoed wordt omarmd? De FvD wil ten diepste een anti-burgerlijke partij zijn. De laatste decennia kennen we dat in Nederland vooral van radicaal en revolutionair links, maar ook rechts kent een verleden van weersin tegen het burgerdom.

De afgelopen week was ik bezig voor De Groene Amsterdammer een podcast te maken over de Duitse schrijver Ernst Jünger (1895-1998), over wie in datzelfde weekblad een groot profiel te lezen viel.

Jünger noemde zich zijn leven lang 'conservatief' - en dat was een langdurige affaire, want hij leefde langer dan een eeuw. Als Duitse jongeman kon hij niet wachten zich als soldaat te melden voor de Eerste Wereldoorlog, want „hij veracht de Duitse burgerlijke cultuur: de

sfeer van Kaffee und Kuchen, de geest van commercie, de kleinburgerlijke obsessie met comfort, veiligheid en het kleine eigenbelang", aldus het profiel.

Jünger wil 'gevaarlijk leven' en het avontuurlijke hart volgen, „das Abenteuerliche Herz", ook een boektitel van hem. Het liberale democratische bestel, zoals dat gestalte krijgt in de Weimarrepubliek „haat hij als de pest", want dat is geobsedeerd door veiligheid en heeft het niet in zich een soldateske deugd als zelfopoffering serieus te nemen. „Daarom", schrijft Jünger, „zullen onze maatstaven ook heroïsch, ook maatstaven van krijgers moeten zijn, en niet die van winkeliers, die alles met de duimstok willen meten."

In de jaren 30, wanneer het Duitse volk steeds meer in de ban raakt van Hitler, houdt Jünger afstand: niet eens zozeer om politieke, maar om esthetische redenen, want de stijl van de Führer is „kleinburgerlijk". „Hitler was voor Jünger niet zozeer te rechts, maar vooral te vulgair". Als anti-politicus zal hij toch in de Tweede Wereldoorlog deel uitmaken van de staf van de Wehrmacht in Parijs, waar hij vooral contacten legt met de Franse intelligentsia. Na de oorlog blijft hij die briljante, enigszins suspecte, eenkennige auteur die zich waagt aan experimenten met LSD om de ervaring van de oorlogсроes alsnog te kunnen beleven: hij munt de term 'psychonaut'.

Jünger is alweer 28 jaar dood, hij heeft geen weet van het bestaan van **FvD**, al zou het niet vreemd zijn als die partij Jünger tot schutspatroon koos gezien de vele, overlappende denkbelden. Maar er is dat ene, beslissende verschil: de oudere Jünger zag af van de politiek, hij was eerder een mysticus, die zichzelf uitvond in zijn geschriften.

Dat **FvD** meer wil zijn dan een ideeënclub of een debatvereniging, en zich heeft genesteld in ons parlementaire stelsel; dat maakt de partij niet alleen obscuur maar ook gevaarlijk. De Hongaarse schrijver György Konrád (1933-2019) stelde al dat „de schrijver oordeelt over woorden, de politicus over mensen". En Forum wil uitgesproken politiek zijn. Daar wordt het link.

Stephan Sanders schrijft om de week een column voor NRC.

Het zou niet vreemd zijn als **FvD** Jünger tot schutspatroon koos

7. Normalisering van FVD kan met zulke kandidaten niet; (11 feb)

Opnieuw doet de nationaal-socialistische Nederlandse Volks-Unie (campagneslogan: 'Stop de Omvolkers') mee aan de gemeenteraadsverkiezingen in Arnhem. Eveneens daar verkiesbaar, en in nog 103 andere gemeenten: Forum voor Democratie. Met kandidaat-raadsleden die open en bloot het extreemrechtse gedachtengoed aanhangen.

Uit onderzoek van NRC en de Volkskrant blijkt dat een aantal van hen zich eerder aansloot bij de NVU, de extreemrechtse Geuzenbond, de eveneens extreemrechtse club Voorpost, anti-islambeweging Pegida of het racistische Erkenbrand, een 'studiegenootschap' dat door de AIVD wordt beschouwd als „een gevaar voor de democratische rechtsorde".

Het partijbestuur van **FVD**, dat de kandidaten selecteert, heeft daar duidelijk geen moeite mee. Noch hebben andere kandidaten dat kennelijk, terwijl ze op één lijst staan met bijvoorbeeld iemand die de terroristen Anders Breivik uit Noorwegen (77 doden) en de Australische Brenton Tarrant (51 doden) „het goddelijke duo" noemde.

En dan zijn er nog kandidaten – onder wie een groot aantal lijsttrekkers – die lid zijn of waren van de jongerentak van **FVD**. **JFVD flirt opzichtig met extreemrechts**, de leden stuurden elkaar racistische en antisemitische appjes. **Lidewij de Vos, fractievoorzitter in de Tweede Kamer, bagatelliseerde deze eerder als „grappen" die „in een willekeurige borrel-, voetbal- of studentenappgroep" ook zouden worden gemaakt.**

Het zegt veel over de partij dat van enige ophef over de kandidatenlijsten geen sprake lijkt te zijn. In november 2020 zorgden de appjes van de jongerenpartij er nog voor dat tientallen **FVD**-politici zich afsplitsten.

Niet alleen lokale partijen moeten waarschuwen of samenwerking met **FVD** uitsluiten, zoals onder meer in Nijmegen, Rotterdam, Amsterdam en Den Haag gebeurt. **Er mag ook niet worden gedacht dat op de ruim achtduizend raadsleden en een honderdvoud aan kandidaten, een enkele rechts-extremist geen kwaad kan.** Of dat het lokale partijprogramma moet worden afgewacht voor er een oordeel gegeven kan worden over waar een partij voor staat.

Het feit dat de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen nog nauwelijks op gang is gekomen door de landelijke coalitievorming, baart zorgen. De opkomst is altijd (te) laag, de kandidaten vaak relatief onbekend, de lokale thema's sneeuwen vaak onder als het debat over landelijke kwesties gaat. Juist dan moet het de kiezer duidelijk worden waarom elke stem telt, en dat het uitmaakt op wie hij gaat stemmen.

Uiterst rechts is geen marginale politieke stroming in Nederland. **Bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen werd het uiterst rechtse blok in het parlement immers opnieuw groter - weliswaar met één zetel - en door de winst van **FVD** van drie naar zeven zetels ook radicaler.** De democratie is kwetsbaar, ook in Nederland.

Het zegt ook veel over **normalisering van extreemrechts in Nederland** dat hevige maatschappelijke verontwaardiging uitblijft, zoals deze eerder terecht wel ontstond toen de **NVU herrees**. En het zegt veel dat de landelijke politiek zich druk maakt over het coalitieakkoord, maar niet beseft dat de rechtsstaat vraagt om een ferme reactie op wat in het volle zicht gaande is, en wel nú. Er zijn nog vijf weken te gaan tot de verkiezingen van 18 maart.

Het zegt veel over **FVD** dat van enige ophef over de kandidatenlijsten geen sprake lijkt te zijn

8. Wij kunnen niets (12 feb)

Landelijk zijn politici in campagnestand al amper te verteren, de gedachten gaan onwillekeurig naar Jesse Klaver en Frans Timmermans die de laatste kans op een prettige uitslag door met elkaar een TikTokdansje te doen, maar lokale politici die 'grappig' proberen te doen zijn de bodem. Ook als ze niet grappig doen trouwens.

Afgelopen weekend liep lijsttrekker Tofik Dibi van Bij1 Amsterdam weg bij een krankzinnig format van stadszender AT5 waarin lijsttrekkers samen 'streetart' maken, omdat lijsttrekker Johan Dessing van Forum voor Democratie (FVD) ook meedeed. Hij had er ook voor kunnen kiezen om gewoon niet te komen. Later vernielde lijsttrekker Anke Bakker van de Partij voor de Dieren met een spuitbus het kunstwerk van Johan Dessing.

Ook zonder deze drie is de Amsterdamse gemeenteraad al een dolhuis, zonder de kundige leiding van Femke Halsema zou de stad allang verdwenen zijn. En dan is Amsterdam nog een grote stad, waar de idioterie tenminste nog wordt waargenomen. **FVD heeft een hele roedel extreem-rechts op de kieslijsten gepleurd met geen ander doel dan de democratie van onderaf te saboteren.** Daar is weinig voor nodig want het kost weinig moeite om op een lijst te komen. Er wordt vaak gezegd dat je gek moet zijn om in de lokale politiek te gaan, de waarheid is nog erger: de meeste kandidaat raadsleden zijn ook deze ronde weer onkundig, onbekwaam, niet zo slim of inderdaad gestoord.

Er zullen uitzonderingen zijn, maar dit heeft niets meer met een volksvertegenwoordiging te maken. Niet dat het volk daarop zit te wachten trouwens, dat wil geen vergezichten. Daarom is Richard de Mos in Den Haag ook zo groot, hij is de uitvinder en uitventer van de 'ombudspolitiek'.

Stem ze aan de macht en ze doen alleen nog maar wat u wilt, dat lijkt democratisch, maar is niets meer dan stroopsmeren om de monden die je soms beter kunt snoeren.

Dinsdagavond mocht 'Ries' om onuitlegbare redenen leeglopen bij een NPO-programma van Rutger Castricum, die fungeerde als aangever en lachzak. Richard had Rutger nog gevraagd voor zijn lijst, maar dat vond Rutger niet te combineren met zijn mediawerk. Waarom eigenlijk niet, vroeg je je als kijker af.

Wie denkt dat hij een kloon van de optimistische Rob Jetten in zijn of haar raad krijgt door op D66 te stemmen heeft het ook mis. Ik wil niet te veel wijzen want dat is in dit geval zielig omdat lijsttrekker van D66 in mijn vorige woonplaats in campagnetijd nog niet tot twee foutloze zinnen achter elkaar kwam. Maakte niet uit, de bevolking stemde toch massaal op de Partij voor Ouderen en Veiligheid, een PVV-kloon waarvan de gekozen raadsleden het woord 'politiek' niet kunnen spellen, laat staan dat je ze kunt uitleggen hoe een interruptiemicrofoon werkt.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen is 'Het kan wel' geen eerlijke leus. Vervang dat maar door 'wij kunnen niets'. De bevolking van de meeste gemeenten is beter af als de boel wordt gerund door een burgemeester en ambtenaren die wel weten waar ze het over hebben.

Marcel van Roosmalen schrijft elke maandag en donderdag een column.

De gedachten gaan onwillekeurig naar Klaver en Timmermans

9. Andere partijen in Kamer worstelen met rechts-extremisme bij FVD (13 feb)

Dagenlang ontweek **FVD**-leider Lidewij de Vos lastige vragen van journalisten. En toen was daar dinsdagochtend plots een acht minuten durende video op X. Forum voor Democratie (**FVD**) wordt door de media „in een kwaad daglicht gesteld", zei De Vos, en is slachtoffer van „verdachtmakingen, karaktermoord en demonisering". De kritische verslaggeving zou alleen maar „gecreëerde ophef om een handvol oude berichten" zijn.

De Vos reageerde op publicaties in onder meer NRC en de Volkskrant. Daaruit bleek vorige week dat op de **FVD**-lijsten voor de komende gemeenteraadsverkiezingen meerdere personen staan die in het verleden actief waren voor extreemrechtse organisaties, zoals de Nederlandse Volks-Unie, Voorpost of de Geuzenbond, die vanwege hun anti-democratische karakter door de inlichtingendiensten in de gaten worden gehouden. Een aantal van deze kandidaten verheerlijkte ook terreur in appgroepen van jongerentak **FVD** of plaatste daar antisemitische berichten.

Dat **FVD** openlijk extreemrechtse kandidaten op de lijsten plaatst, heeft lokaal gevolgen. In grote steden als Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Nijmegen gaven partijen van links tot rechts gezamenlijk verklaringen uit waarin samenwerking met **FVD** expliciet wordt uitgesloten.

Zorgwekkende ontwikkeling

De reactie van Lidewij de Vos op de ophef is veelzeggend, vindt Léonie de Jonge, hoogleraar rechtsextremismeonderzoek aan de Universiteit van Tübingen in Duitsland. „In zo'n geval heb je twee opties: je neemt als partij afstand van deze mensen en haalt kandidaten van de lijst. Of je doet dit: zeggen dat je geframed wordt, dat het maar uitzonderingen zijn". De Jonge ziet in de houding van De Vos een zorgwekkende ontwikkeling. „**FVD** neemt geen afstand van extreemrechts gedachtengoed en de radicale stroming, voortkomend uit de jongerenclub waar De Vos ook is opgeleid, krijgt steeds meer de overhand binnen de partij."

In de Tweede Kamer neemt het ongemak over de **FVD** toe. Partijen van links tot rechts, blijkt uit een rondgang langs een aantal fracties, worstelen met de vraag of zij zich luider en openlijker moeten uitspreken tegen de ontwikkelingen bij de partij. Voor de meeste partijen buiten **het radicaal-rechtse kamp**, dat naast **FVD** bestaat uit de PVV, de onlangs afgesplitste groep-Markuszower en JA21, geldt dat zij weinig tot geen contact hebben met **FVD**. Ook treden zij niet vaak in overleg Forum-Kamerleden over bijvoorbeeld het gezamenlijk ondertekenen van moties.

Anders gebeurt dit soms wel: zo was vorige week in het Kamerdebat over het coalitieakkoord te zien dat Lidewij de Vos contact zocht met GroenLinks-PvdA over de motie-Klaver. De Vos wilde volgens betrokkenen die motie, waarin de toekomstige minderheidscoalitie van D66, VVD en CDA werd opgeroepen de AOW-leeftijd niet te verhogen, mede ondertekenen, **maar** dit werd door GroenLinks-PvdA geweigerd. Deze fractie laat **FVD** uit principe geen handtekening zetten onder haar moties. **FVD** stemde uiteindelijk wel voor de motie-Klaver, maar laat weten de houding van GroenLinks-PvdA te „betreuren".

Van een echt landelijk cordon sanitaire, waarbij een partij volledig wordt genegeerd door andere partijen, is bij **FVD** nog geen sprake. In Duitsland bestaat dat wel al jaren rond de AfD,

daar heet het cordon de 'Brandmuur'. Dat gaat veel verder dan de Nederlandse praktijk, zegt De Jonge. „De afspraak in de Bondsdag is dat een partij een motie niet indient of terugtrekt als deze alleen dankzij steun van de AfD een meerderheid haalt. De brandmuur moet zo voorkomen dat de extreme ideeën van de AfD invloed hebben op het beleid.”

Lokaal brokkelt de Brandmuur wel snel af, ziet De Jonge. „De AfD levert al burgemeesters en is soms lokaal zo groot dat zonder de partij geen coalities meer mogelijk zijn.”

Nieuwe test

In de Tweede Kamer is er geen enkele fractie die uit principe tegen elke **FVD**-motie stemt. Ze krijgen wel weinig steun: twaalf van de 160 werden sinds het aantreden van het kabinet-Schoof in juli 2024 aangenomen, blijkt uit opgevraagde gegevens van de Tweede Kamer. De **PVV** steunde in die periode het vaakst een motie van **FVD**: 99 keer.

Een nieuwe test voor de omgang met **FVD** wordt de komst van het minderheidskabinet, dat afhankelijk zal zijn van wisselende meerderheden en waarvoor de zeven zetels van **FVD** getalsmatig van belang kunnen zijn. Bronnen bij de formerende partijen zeggen dat D66, VVD en CDA geen concrete afspraken hebben gemaakt over de vraag of bewindslieden straks met **FVD** mogen praten over steun aan begrotingen of wetsvoorstellen.

Onderhandelingen met Forum worden wel onwaarschijnlijk en onwenselijk geacht.

In de Kamer wordt verschillend gedacht over welke strategie het beste werkt. Volt-leider Laurens Dassen probeert in de Kamer te veel debat met **FVD** te vermijden, „om er zo voor te zorgen dat hun gedachtegoed niet gemakkelijk verder verspreid wordt”. ChristenUnie-fractievoorzitter Mirjam Bikker staat er wat pragmatischer in en is niet zo van de boycotts in het parlement. „Je moet waakzaam zijn, maar dan is het juist belangrijk om wat een partij als **FVD** zegt in het debat te weerspreken.”

Hoogleraar De Jonge hoopt dat partijen in de Kamer meer samen gaan optrekken en „een democratisch front vormen” tegen **FVD**. „De vraag die hier voorligt is hoe je de democratie beschermt tegen vijanden van binnenuit - en die gaat over ideologische scheidslijnen heen.”

10. *Onder kabinet-Schoof verdween het taboe op uiterst rechts (14 feb)*

Het kabinet dat zoveel kabaal maakte, eindigt in totale stilte. Deze vrijdag was de laatste vergaderdag van het dubbeldemissionaire kabinet-Schoof. Het begon als wankel politiek experiment en eindigde als punchline voor satirici. Van de zestien ministers die op 2 juli 2024 op het bordes stonden, zijn er nog zeven in functie.

Niet eerder viel een kabinet twee keer, maar het lukte dit kabinet. Eerst viel het kabinet over migratie, in juni 2025. Toen stapte de PVV uit het project. In augustus viel het demissionaire kabinet nogmaals, toen was het NSC dat harder beleid tegen Israël wilde. Er werd openlijk ruzie gemaakt door bewindspersonen. De politieke leiders saboteerden het kabinet vanuit de Tweede Kamer. Dick Schoof was de onmachtige premier, die alles zag gebeuren, maar nooit de controle had.

Het kabinet-Jetten treedt op 23 februari aan. Het is een ploeg die in samenstelling (D66, VVD, CDA) en aanpak traditioneler aandoet dan de wilde Schoof-jaren. Alsof Den Haag terug wil keren naar de periode ervoor, het tijdperk van Mark Rutte. Over het nu aftredende kabinet, ooit begonnen door PVV, VVD, NSC en BBB, wordt nauwelijks meer gesproken in Den Haag.

Het is verleidelijk het kabinet-Schoof af te doen als een anomalie in de politieke geschiedenis, een soort politieke zonsverduistering. Toch zijn er drie grote lessen te trekken uit dit tijdperk. De invloed van het kabinet-Schoof reikt verder dan de anderhalf jaar die het er uiteindelijk heeft gezeten.

Les 1 Kiezerswoede is nog geen beleid

Het kabinet-Schoof was het gevolg van een verkiezing die voor een groot deel over wantrouwen ging. Het tijdperk-Rutte (2010-2024) kwam ten einde en had zeker in de slotfase veel kiezers vervreemd van politiek. Het toeslagenschandaal, en de manier waarop de affaire jarenlang werd toegedekt en gebagatelliseerd, stond symbool voor een systeem waarin politiek en bestuurlijk Nederland de burger was gaan wantrouwen.

Pieter Omtzigt, ex-CDA, beloofde 'goed bestuur' en leek met zijn nieuwe partij NSC de grootste te kunnen worden. Maar in de slotfase van de campagne werd NSC (20 zetels) alsnog ruimschoots ingehaald door de PVV (37 zetels). BBB, groot geworden als protestpartij tegen het stikstofbeleid, en de PVV vertolkten eveneens het sentiment van de boze burger. Daarmee hadden drie van de vier regeringspartijen wortels in de kiezersopstand die deze verkiezing naar boven kwam.

Vier rechtse partijen, en toch was er geen gezamenlijke probleemanalyse, of een verhaal dat hen bond. De partijen kregen het in het kabinet voor het zeggen over de onderwerpen waar hún kiezers zich zorgen over maakten. BBB kreeg Landbouw, de PVV Asiel en migratie, NSC Binnenlandse zaken.

Maar beleid? Dat kwam er nauwelijks. Het kon ook niet, want het primaat lag niet bij het kabinet, maar bij de vier fractievoorzitters. Die gingen ruziënd en vol wantrouwen en rancune met elkaar om. Ze verdachten elkaar er (niet geheel ten onrechte) van dat de ander het kabinet zou willen laten vallen. En juist het feit dat partijen het voor het zeggen kregen over hún onderwerp, leidde tot profileringsdrang. De (afgezwakte) asielwetten van minister Marjolein Faber (PVV) zijn een zeldzaam concreet resultaat van het kabinet. De wetten maken onder meer illegaal verblijf in Nederland strafbaar, en moeten nog door de Eerste Kamer. Maar de 'bestuurscultuur', hét thema van de jaren vóór Schoof, verdween als onderwerp uit beeld.

Les 2 Uiterst rechts is groot, maar niet volwassen

Politologen zeggen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 dat Nederland een driestromenland is geworden. Niet langer is er alleen een groot blok op centrum-links en centrum-rechts. Er is nu ook een blijvend blok op radicaal- of uiterst rechts. De betekenis daarvan is immens. Kiezers veranderen van partij, maar bewegen meestal alleen binnen zo'n blok. Uiterst rechts heeft wortel geschoten.

De enorme verkiezingswinst van de PVV (37 zetels) bood de partij een grote kans om voor het eerst in de geschiedenis te laten zien dat uiterst rechts ook in Nederland regeringsmacht kon uitoefenen. In veel Europese landen, zoals Italië, Tsjechië, Hongarije en Finland, was dit al gebeurd.

De rechtse partijen VVD en NSC waren bereid te gaan onderhandelen met Wilders. Dat was een grote breuk met het verleden, toen de PVV altijd werd uitgesloten. Geert Wilders mocht alleen geen premier worden. In zijn plaats werd de partijloze Dick Schoof aangesteld. De echte macht lag bij de vier fractievoorzitters, die een soort tweede kabinet-op-afstand vormden.

Om het experiment te laten slagen, en er een functionerend kabinet van te maken, had Wilders moeten doen wat sommige Europese geestverwanten eerder ook moesten doen: het rechts-populisme laten samengaan met het landsbestuur: One foot in, one foot out, zoals het is gaan heten. Wilders was niet bereid tot besturen, bleek meteen. Al in het allereerste debat, over de regeringsverklaring, beet hij Schoof „slappe hap" toe. Daarna bleef hij het kabinet aanvallen en leek hij juist op zoek naar een voortzetting van de chaos-tactiek die hij zo vaak had toegepast vanuit de oppositie.

De manier waarop Wilders brak met het kabinet, was een exacte kopie van de manier waarop hij in 2004 brak met de VVD: met een 'tienpuntenplan' waarin hij eisen stelde waarvan hij wist dat ze niet ingewilligd konden worden. Hij wilde niet onderhandelen, merkten de drie andere coalitiepartners, hij was uit op een breuk.

Daarmee is het experiment van **uiterst rechts** als volwaardige regeringspartij mislukt. De stroming is stabiel groot: PVV, JA21, **FVD** en de Groep Markuszower hebben samen 42 Kamerzetels. BBB, dat zich steeds meer in deze stroming lijkt thuis te voelen, heeft daarbij vier zetels. Maar een doorbraak naar politieke macht is er na het experiment met het kabinet-Schoof niet gekomen. Dat veroordeelt de twee andere stromingen, die getalsmatig de laatste verkiezingen maar net boven de honderd zetels uitkomen, tot elkaar.

Les 3 De politieke cultuur is blijvend veranderd

In Den Haag is deze dagen goed te merken dat partijen de periode-Schoof willen doen vergeten. Alsof het niet gebeurd is, en verder een betekenisloos tijdperk was. Maar de blijvende invloed ervan is enorm. De kijk op uiterst rechts is totaal, en misschien wel permanent veranderd. **Het mag dan allemaal geen succes zijn geworden, het taboe op regeringsdeelname van uiterst rechts is weg.**

Daarbij verschoof het zogenoemde Overton-venster, de min of meer acceptabele context waarbinnen het politieke debat gevoerd wordt. In de periode-Schoof werd duidelijk dat partijen die zichzelf tot het midden rekenen, zoals de VVD en BBB, stijl en retoriek van de PVV gingen overnemen. De VVD was daar in de kabinetten-Rutte een beetje mee begonnen, maar zette dat door. De partij flirt openlijk met het kettingzaag-populisme van de Argentijnse president Milei.

BBB kwam bij de Tweede Kamerverkiezingen van vorig jaar met een 'islamnotitie', die onder meer pleit voor het beperken van de vrijheid van moslims en voor een verbod op het bidden

op straat. Vrijwel alle partijen namen migratie over als belangrijkste verkiezingsthema. Verkiezingswinnaar D66 voerde campagne op migratie en nationale trots. En als het bij de VVD over 'radicale partijen' gaat, dan worden meestal linkse partijen bedoeld.

In stijl en retoriek probeert D66-leider Rob Jetten, de aanstaande premier, te breken met het tijdperk van zijn voorganger. Hij wil met zijn minderheidskabinet op zoek naar samenwerking met de oppositie, en zei bewindspersonen in zijn kabinet te willen die verbindend zijn. Hij laat daarmee vooral zien een andere politieke cultuur te willen. Maar de context waarbinnen zijn kabinet aantreedt, is niet los te zien van de afgelopen twee jaar. Het kabinet-Schoof heeft de cultuur én verhoudingen in Den Haag blijvend veranderd.

11. *Openlijke FVD-boycots leiden tot ongemak bij lokale partijen (16 feb)*

De VVD en Forum voor Democratie zaten de afgelopen jaren samen in de oppositie in de gemeenteraad van Den Haag en „trokken weleens samen op“, zegt VVD-fractievoorzitter Lotte van Basten Batenburg. Maar nu niet meer.

In de afgelopen week schaarde de Haagse VVD zich met acht andere partijen achter een verklaring om elke vorm van politieke samenwerking met **FVD** uit te sluiten. Het „samen ondertekenen van stukken is uitgesloten“, zegt Van Basten Batenburg, die de boycot een „democratisch een hele zware stap“ noemt.

In zeker vier gemeenten verenigden partijen zich afgelopen week om de lokale fractie van **FVD** te boycotten. Onlangs bleek uit publicaties van NRC en de Volkskrant dat meerdere kandidaat-raadsleden van **FVD** in het verleden betrokken waren bij de extreemrechtse Nationale Volks-Unie, de Geuzenbond, Voorpost, Pegida en Erkenbrand.

In Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Nijmegen doet een meerderheid van de partijen mee aan de boycot. Ook in Oisterwijk, Schagen, Utrecht en Amersfoort sluiten partijen, in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in maart, politieke samenwerkingen met **FVD** uit. In de Tweede Kamer willen partijen die stap nog niet zetten.

Politiek uitsluiten

In de meeste gemeenten gaat de boycot over het uitsluiten van politieke samenwerkingen. De partijen sluiten **FVD** uit van coalitiedeelname na de verkiezingen, en zullen geen moties steunen die **FVD** heeft ingediend.

In Den Haag kozen de partijen voor een boycot vanwege een lokale **FVD**-kandidaat, Timon Busscher. Hij raakte in 2020 in opspraak toen appberichten uitlekten uit een besloten groep van JFVD'ers, de jongerentak van **FVD**. Busscher noemde de terroristen Brenton Tarrant en Anders Breivik (die extreemrechts gemotiveerde massamoorden pleegden, in Nieuw-Zeeland in 2019 en in Noorwegen in 2011) daarin „het goddelijke duo“. In een verklaring schreven negen partijen dat ze het „ten zeerste afkeuren“ dat Forum voor Democratie Busscher hoog op de lijst heeft geplaatst. Alleen Hart voor Den Haag en de PVV steunen de verklaring niet.

In Amsterdam ontstond ophef rond **FVD**-kandidaat Reginald Eeckhout, medeoprichter van de extreemrechtse groepering Erkenbrand, die inlichtingendienst AIVD in 2018 „antidemocratisch” en „racistisch” noemde. Partij voor de Dieren en Denk riepen andere partijen op debatten waar **FVD** aanwezig is te mijden.

Zo'n totale boycot vonden VVD en D66 onwerkbaar. VVD-fractievoorzitter Daan Wijnants noemde dat voorstel „een identiteitskwestie van extreem-links”. Maar hij ondertekende wél de verklaring van elf Amsterdamse fracties die samenwerking met **FVD** uitsluiten, en media en debathuizen oproepen om **FVD** niet uit te nodigen voor debatten.

Een front vormen

Afgelopen week had Wijnants contact met partijgenoten in de vier andere steden: „We vonden het tijd om een duidelijk signaal af te geven en een front te vormen met een aantal lokale VVD-fracties”. Volgens Wijnants is hierover geen direct contact geweest met de landelijke VVD.

Partijen mogen zelf bepalen met wie zij samenwerken, zegt politicoloog Matthijs Rooduijn (Universiteit van Amsterdam). Het politiek uitsluiten van een partij is volgens Rooduijn een van meer radicale normerende middelen die andere partijen hebben: „Bij een partij als **FVD**, die publiekelijk antidemocratisch gedachtegoed verspreidt, is uitsluiting te legitimeren.”

Een boycot kan doeltreffend zijn, maar werkt volgens Rooduijn vooral als die partij klein is. „Als **FVD** bij de komende verkiezingen groot wordt in een paar van die 104 gemeenten, kan het wel degelijk invloed hebben op de politieke realiteit als partijen nu niet normeren.”

De kans dat **FVD** zou meebesturen in Den Haag of Amsterdam was al klein. In de acht jaar dat **FVD** in de Amsterdamse raad actief was, viel enig raadslid Anton van Schijndel volgens Wijnants op door zijn vaak „onnavolgbare betogen”, die doorgaans werden genegeerd door andere fracties.

De Amsterdamse verklaring is het meest vergaand, met een oproep aan media en debathuizen om **FVD** niet langer uit te nodigen. Alleen SP en JA21 tekenden de verklaring niet. De Amsterdamse SP-fractievoorzitter Angelo Delsen vindt de boycot een strategisch onhandige campagnezet voor de Bühne. „Dit relletje geeft Forum enorm veel vuur”, zegt Delsen. Het uitsluiten van de partij van debatten gaat in tegen de democratische principes van de SP-fractie. „Politiek samenwerken deden we toch al niet,” zegt Delsen. „Extreemrechts is een losercult die we in het debat juist moeten bevechten”.

In de drie andere steden blijft het bij het uitsluiten van politieke samenwerkingen. Volgens initiatiefnemer Anke Bakker, van de Amsterdamse PvdD, is de oproep aan instituten buiten de gemeenteraad legitiem: „Ook media moeten morele verantwoordelijkheid nemen en voorkomen dat Amsterdammers in de val van **FVD** trappen.”

VVD-fractievoorzitter Wijnants heeft een dubbel gevoel over de boycotverklaring in Amsterdam, die hijzelf ondertekende. „We doen Forum een enorm plezier met dat uitsluiten, we belonen ze met aandacht.” Over de in de verklaring geopperde mediaboycot zegt hij dat het „niet aan de politiek is om zich te mengen in de afweging van andere instituten”.

Sociale media

Volgens politicoloog Rooduijn hebben media wel een verantwoordelijkheid om extreem gedachtegoed te normeren, maar is een oproep daartoe vanuit de politiek ongebruikelijk. „De enige keer dat een partij echt uitgesloten werd van het publieke debat was bij de Centrumdemocraten onder Hans Janmaat, maar dat kwam mede vanuit de media zelf.”

Nu kunnen partijen zich op sociale media gemakkelijker profileren, en reageren op kritiek. „Als er al een mediaboycot zou komen, dan kan een partij die omzeilen”, aldus Rooduijn. Dinsdagochtend plaatste fractievoorzitter Lidewij de Vos op haar X-account een acht minuten durende video. Volgens De Vos wordt **FVD** door de media „in een kwaad daglicht gesteld”. Ze verdedigde haar lokale kandidaten en nam geen afstand van eerdere uitspraken.

De kans dat **FVD** zou meebesturen in Den Haag of Amsterdam was al klein

12. Het risico van de politici die zichzelf nu net iets te vaak feliciteren (16 feb)

Zelffelicitering is onderdeel van de politiek geworden. Politici ontvangen kritiek van alle kanten. Het verklaart misschien dat ze zichzelf en elkaar in Haagse vergaderkamers graag complimentjes geven. Vooral hun woordkeuze is boeiend. Politieke plannen of prestaties zijn nog zelden goed, doordacht of effectief. Ze zijn nu „mooi”, en vaak ook „dingen”. Zodoende zeggen politici geregeld dat ze „mooie dingen doen voor Nederland”. Met mooi wordt hier, vermoed ik, bedoeld op deze omschrijving van Van Dale: „waardoor iemand blijk geeft van uitnemendheid: een mooi examen afleggen, mooie cijfers halen.”

Ook Rob Jetten vindt vrij veel mooi. In het laatste formatiedebat sprak hij over hervorming van het belastingstelsel als „mooie opdracht”. Over „mooie initiatieven” voor ouderenhuisvesting. Over „hele mooie dingen” bij de opvang van Oekraïners. Et cetera.

De hele politiek doet eraan mee. In dat debat zag nieuwkomer Jan Struijs (50Plus) „mooie dingen op het gebied van veiligheid”. Jesse Klaver (GL-PvdA) wil voor Nederland, niet voor het kabinet, „mooie akkoorden” sluiten. Henri Bontenbal (CDA) wenst dat mensen „op een mooie manier oud worden”. Annabel Nanninga (JA21) verlangt naar „mooie rechtse plannen”.

In een debat over longcovid, vorige maand, vond Vicky Maeijer (PVV) de nieuwe covidexpertisecentra „een mooie stap”. Zorgminister Jan Anthonie Bruijn (VVD) sprak van „echt heel mooie vaccins”. Staatssecretaris voor Koninkrijksrelaties Eddie van Marum (BBB) wil dat de Antillen en Nederland „heel mooie dingen doen met elkaar”.

Zo zijn er honderden voorbeelden. Dilan Yesilgöz (VVD) toen ze een jaar terug haar economische agenda presenteerde: „Nederland elke dag een beetje mooier maken.”

Evengoed treedt het kabinet-Jetten aan in een tijdsgewricht dat weinig waarde aan zelffelicitering toekent. Kijk naar nieuwe regeringsleiders over de grens.

In de heerlijke Britse podcast *The Rest Is Politics* ging het over de wankelende positie van Keir Starmer, nu anderhalf jaar premier: „Are we going to be like Italy?" In Duitsland voelt Friedrich Merz, een half jaar bondskanselier, nu al de hete adem van de rechts-radicalen AfD in de nek.

Alleen bekende namen

In Den Haag laat de postenverdeling zien dat de VVD geen behoefte aan avonturen heeft. Bijna alleen bekende namen - Yesilgöz, Heinen, Karremans, Van Weel, enzovoort. Het CDA en D66 lanceren relatief veel nieuwe gezichten, waarbij vooral D66 risico neemt.

Routinier Hans Vijlbrief moet op Sociale Zaken het polderen in ere herstellen, ondanks zware bezuinigingen op de sociale zekerheid. Driesterrengeneraal Elanor Boekholt-O'Sullivan moet op Volkshuisvesting de nieuwbouw versnellen zonder de beloofde komst van nieuwe steden. De Deventer wethouder Jaimi van Essen moet op Landbouw het stikstofslot ontgrendelen, maar nu zonder massale boerenprotesten uit te lokken.

Mooie dingen misschien - maar haalbare dingen?

Zoals dat na een formatie gaat: als de onderhandelaars uitpuffen en zich voorbereiden op hun nieuwe rol, beginnen meteen de pogingen om het imago van het nieuwe kabinet te misvormen. Want kenners van deze politieke cultuur weten: je kunt er niet vroeg genoeg bij zijn.

Zodoende zien we al weken lelijke dingen. Geert Wilders probeerde het met de Bende van Jetten, maar helaas: toen bleek zijn eigen fractie een bende. Caroline van der Plas maakte er al „een links kabinet" van toen het coalitieakkoord nog niet af was. Best vroeg voor iemand die zich ooit bekommerde om de polarisatie in Den Haag.

Vervolgens had ze aan het cv van de nieuwe minister van Landbouw genoeg om het ergste voor boeren te vrezen: „Riemen vast!". Tegelijk zag LTO Nederland een „basis voor constructieve samenwerking". Dus het was wel mogelijk, je weet het niet, dat BBB hier een zuur-rechtse indruk wekte.

En dit is nog maar het begin. Het ecosysteem van behoudende media biedt genoeg ruimte om te testen welke kritiek wél in het hoofd van de kiezer blijft hangen.

Zo mocht in Nieuws van de Dag op SBS6 Victor Vlam, een nieuwe stokebrand op rechts, een andere aanvalslijn uitproberen. Hij is kritisch over het hoge opleidingsniveau van de nieuwe bewindslieden: „De belangen van praktisch opgeleide mensen worden terzijde geschoven."

Ik bekeek de levensloop van Victor Vlam zelf even, en zag niet meteen een wereld van metselaars en schoonmakers voor me. Als kind woonde Victor in New York; vader werkte bij de VN. Tijdens zijn studie rechten haalde hij de halve finale van het WK debatteren. Dan toch poseren als spreekbuis van de gewone man - dat moet je ook maar kunnen.

De rolverwisseling is sowieso een geliefd middel geworden. Een van de absurdeste berichten uit de Epstein-files leek me dat Epstein vlak voor zijn laatste arrestatie in 2019 met Trumps

voormalige strateeg Steve Bannon mailde over de vorming van een mondiale populistische beweging.

Die rolverwisseling zou ik niet verzonnen hebben: Bannon, provocateur van de elite, die met Epstein, seksueel roofdier met een enorm netwerk in de mondiale elite, een wereldwijde opstand tegen diezelfde elite overwoog.

En dan hun wederzijdse relatie: Donald Trump. Nog zo'n miljonair met een anti-elitaire reputatie. Nog zo iemand van de zelffelicitering. Die de wet waarmee hij de Amerikaanse schuldenpositie verder vergrootte, wist te presenteren als One big beautiful bill.

Het markeert de nieuwe scheidslijn in de westerse politiek. Op de nativistische vleugel draait alles om electorale effectiviteit. Verwijten waarmee ze een opponent uitschakelen hoeven niet te kloppen. Principes en standpunten zijn vloeibaar. Rollen inwisselbaar. De politicus is bereid elke pose in te nemen - positief of woedend, verfijnd of bot, gewone man of zakenman - zolang het stemmen oplevert.

Klassieke politici, niet-nativisten, kunnen er slecht mee uit de voeten. Zij zijn zelden berekend op de schaamteloosheid en omvang van (anonieme) online aanvallen. Ze worden overvallen door het vroege moment van de aanvallen. Bij GL-PvdA moesten ze vorig jaar in de Volkskrant lezen dat hun leider Frans Timmermans al tijden op AI-beelden van PVV-Kamerleden werd gecriminaliseerd.

En leiders willen vaak niet met gelijke munt terugbetalen. Ze hechten, zeggen ze dan, aan een zekere beschaving. Maar ze maken zelf ook fouten, in welk geval ze worden bedolven onder online onfatsoen.

Onveilige politieke wereld

Dit is de onveilige politieke wereld waarin het kabinet-Jetten aantreedt. In een land dat onder zijn voorganger bijna elk taboe in het migratiedebat losliet.

Je ziet het ook in media. Neem de proef uit het coalitieakkoord die mogelijk toelating van kenniswerkers buiten de EU mogelijk maakt. Een EO-onderzoeksjournalist noteerde erover dat dit „misschien wel het gevaarlijkste migratiepunt uit het coalitieakkoord" is, omdat het mogelijk leidt „tot verdere groei van de diversiteit in Nederland en een toename van moslims".

Op radicaal-rechts is „vrijwillige remigratie" nu een doodnormaal standpunt: PVV, JA21, BBB bepleiten het openlijk; bij FVD ontbreekt het begrip „vrijwillig". De voorzitter van JFVD riep rond de jaarwisseling: „2026 wordt een jaar van remigratie." Mooi? Voor de keerzijde, het effect op mensen die horen dat ze beter kunnen vertrekken, is verbluffend weinig aandacht.

Dus wat nogal mist: politiek weerwoord. Want vrijwillige migratie bestaat niet meer zodra demonstranten de druk opvoeren, zoals nu al rond asielopvang gebeurt. En je denkt: is het nou zo moeilijk om die partijen om de oren te slaan met het Amerikaanse schrikbeeld, de binnenlandse oorlog van ICE tegen de eigen ingezetenen?

Nog zo iets: in het rechtse online ecosysteem veroorzaakt een radicaal-rechtse stokebrand opwinding omdat de EU verkiezingen met censuur zou beïnvloeden, ook in Nederland.

Het staat in een rapport van Republikeinen in het Huis van Afgevaardigden. En dat past netjes in anti-EU-campagne van Big Tech. De EU stelt techbedrijven, zoals professionele media, verantwoordelijk voor wat ze publiceren en beboet hen als ze die verplichting niet naleven. Dit presenteren de bedrijven en Trump als „censuur“.

Over Nederland constateert het rapport een „duidelijk belangenconflict“. In de campagne van 2023, toen de PVV won, was de minister van Binnenlandse Zaken belast met de mogelijke aanmelding van dubieuze online content, aldus het rapport, terwijl „kiezers de minister weg hadden kunnen stemmen“.

Dat hebben de Republikeinen bijna goed: de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Hugo de Jonge, was toen alleen niet verkiesbaar. Wat zal ik ervan zeggen: mooie misser, Republikeinen? Beautiful blunder, Reps?

Het zijn indicaties van lelijke aanvallen die het kabinet-Jetten te wachten staat. Het gaat uiteindelijk om de ziel van de natie. Wint ook hier het nativisme, of slaagt het land erin de open samenleving te blijven die het jarenlang meende te zijn?

Politiek is nooit iets voor bange mensen geweest. Maar zo riskant als nu was politiek in geen decennia. Wie eraan deelneemt, met welke overtuiging ook, toont ontegenzeggelijk moed.

Het is ook niet onbegrijpelijk dat politici onder die omstandigheden elkaar „mooie dingen“ toekennen. Ik weet alleen niet of zelffelicitatie genoeg is om die aanvallen te pareren. Daarvoor is weerwoord nodig: inhoudelijk, afgemeten, overtuigend.

Want accurate argumenten - dat blijven, in welk debat ook, de mooiste dingen om de democratie mee te beschermen.

'Vrijwillige' migratie bestaat niet meer als demonstranten de druk opvoeren

Dit artikel is een weergave van Machtige Tijden, een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Meeus.

13. Nederland een 'blanke etnostaat'? Daar debatteer je niet over (18 feb)

Met een nieuw kabinet op komst (en gemeenteraadsverkiezingen in de maak) lees ik een interview met Estelle Cruijff. Sinds haar boek Poetsen met Estelle in 2024 verscheen, is zij bekend als schoonmaakgoeroe, begrijp ik. Daarnaast is zij bekend vanwege haar oom Johan.

Er is iets met de schoonmaakgoeroe en de Huishoudbeurs, en daar raak ik het spoor even bijster, maar ik pik het weer op wanneer haar interviewer een oordeel over haar inwint bij een Engelse cultuurcriticus die is gespecialiseerd in de Kardashians.

Estelle Cruijff, zegt deze cultuurcriticus, is een voorbeeld van een post-relationale beroemdheid, een celebrity uit een beroemde familie die een autonome persoonlijkheid

ontwikkelt en uitgroeit tot „een zelfgecreëerde, moreel stabiele beroemdheid". Een moreel stabiele beroemdheid! Nu ben ik definitief op de hand van Estelle Cruijff.

Als een land met een nieuw kabinet op komst (en gemeenteraadsverkiezingen in de maak) ergens behoefte aan heeft, is het aan morele stabiliteit. Het land heeft mensen nodig die zich als moreel ankerpunt profileren en dan niet alleen in kringen van de politiek. Oók 'gewone mensen' geven vorm aan de rechtsstaat, zegt de Raad voor het Openbaar Bestuur in een oud document dat over mijn tafel waait. En zo is dat. We zijn allemaal geroepen.

De gemeenteraadsverkiezingen dreigen ondergesneeuwd te raken in het nationale nieuws, maar de rechtsstaat kan duidelijk steun gebruiken nu Forum voor Democratie in tal van gemeentes kandidaten met extreemrechtse overtuigingen op de kieslijst heeft geplaatst. Dat is geen kwestie van interpretatie, de zaak is duidelijk. In Amsterdam kun je bijvoorbeeld stemmen op de oprichter van het genootschap Erkenbrand, dat streeft naar een 'blanke etnostaat'.

In diverse gemeenten sluiten andere politieke partijen daarom samenwerking met Forum uit. In Amsterdam verzoeken ze organisatoren van verkiezingsdebatten de partij niet uit te nodigen, „zodat **FVD** niet meer genormaliseerd wordt". De oproep is in Amsterdam ondertekend door onder meer VVD, CDA, GroenLinks en PvdA. Alleen JA21 en de SP tekenden niet.

Op X legt de lijsttrekker van JA21 het standpunt van de partij uit. „Ook wij maken ons zorgen over de radicalisering bij **FVD**. Samenwerking achten wij, ook na verkiezingen, zeer onwaarschijnlijk. Maar een debat boycotten is verkeerd: juist daar bestrijd je kwalijke ideeën. Weglopen voor het debat is niet iets wat JA21 doet."

Tja, dit is een wijdverbreide, maar rare redenering. Je voert geen 'debat' over de vraag of Nederland wel of niet een blanke etnostaat moet worden. „Wilt u meer of minder racisme?" Antisemitisme en racisme zijn geen alternatieve politieke opvattingen, geen opties waarvoor je na een verkiezingsdebat wel of niet kunt kiezen, ze zetten de bijl aan de bestaande rechtsorde. Juist JA21, ontstaan uit een afsplitsing van **FVD**, zou actief duidelijk moeten maken dat die orde niet ter discussie staat.

Ook De Ongelofelijke Podcast van de EO koos onlangs voor de lijn van het 'debat'. Na een gesprek met filosoof Ad Verbrugge, die op zijn beurt op zijn YouTube-kanaal nogal eens gasten ontvangt met radicale standpunten, stak een kleine storm van kritiek op. De redactie gaf een verklaring waarom het belangrijk is in gesprek te gaan buiten de eigen bubbel. Mijn sympathie hebben ze, maar ik vind persoonlijk niet dat je de beschaving moet zien als een bubbel waar je naar geloven buiten kunt treden.

De redactie van de podcast schreef dat Verbrugge op zijn eigen kanaal recent een gesprek voerde met zijn vaste gast Diederik de Wagt. „In dat gesprek beweerde De Wagt dat Joodse bankiersfamilies de aarde afstropen als 'een sprinkhanenplaag'. Als ze een land hebben 'uitgezogen' gaan ze door naar een volgend land. Je reinste antisemitische complottheorie, wat ons betreft. Ad liet het gaan en stelde geen vragen. Helaas kwam het item te laat online

voor ons om nog mee te nemen in het gesprek. Anders hadden we er zeker vragen over gesteld."

Vragen gesteld? Over zo iets stel je geen vragen, je zegt er iets van, je spreekt je uit. Je gaat niet in debat over antisemitisme en racisme van welke aard ook. Als debat betekent dat je de optie van racisme serieus neemt, treed je niet buiten je bubbel, je treedt buiten de rechtsstaat, buiten de beschaving en buiten het leven zelf.

Intussen wordt in Frankrijk een radicaal-rechtse activist door tegendemonstranten gedood: het gaat niet goed aan de extremen van de politiek. Daar kan ik nou wel iets van zeggen, maar dat helpt niet veel. Alle andere gewone mensen, de kiezers van JA21 en SP voorop, moeten er collectief iets van zeggen. Wat morele stabiliteit precies is, weet ik niet, maar het klinkt als iets wat we hard nodig hebben.

Maxim Februari is jurist en schrijver.

14. *Moeten we 'Ongehoord Nieuws' negeren? (19 feb)*

In het huis van Claudia (53) in Oostenrijk hangen kralengordijnen en kruidenrekjes, afbeeldingen van Boeddha en posters van Frida Kahlo, plantenbakken aan touwen en lange lichtsnoeren, klassieke kroonluchters en een omgekeerde paraplu. Haast iedere muur heeft een andere kleur, ieder kleedje een ander patroon. Loop een rondje door de huiskamer en je ontkomt niet aan een grote spiegel die je uitnodigt om eens goed naar jezelf te kijken. Daar is de ruimte ook voor bedoeld: als Jungiaans therapeut biedt Claudia hier droomanalyses aan, en ademhalingsoefeningen, en een mysterieus traject dat ze een 'heldinnenreis' noemt. Maar wie z'n eigen binnenwereld heel even laat voor wat die is, ziet in de inrichting vooral een reflectie van de kleurrijke gastvrouw.

Fotograaf Hans (62) leek dat in Winter vol liefdegoed te begrijpen. Nu rivaal Raoul er in zijn busje vandoor was gereden, had Hans zowel Claudia als haar huis volledig voor zichzelf. Hij probeerde „wat dingen te doen" om het hart van zijn van oorsprong Oostenrijkse vlam te veroveren, zei hij voor de camera, zonder te vertellen om wat voor dingen het ging. Maar dat kon de kijker zelf wel bedenken. Die zag bijvoorbeeld hoe Hans flink de tijd nam om zijn vingers over de kaften in Claudia's boekenkast te laten glijden, tot zijn droomvrouw naast hem kwam staan om te vragen of hij iets moois had gevonden. Hij liet haar de boeken zien die hem waren opgevallen: Peter Handke, Elfriede Jelinek. Oostenrijkse schrijvers, hij kende ze wel.

Hans' kalme interesse leek zijn vruchten af te werpen. „Het voelt alsof ik zijn studieobject ben", zei Claudia. „Hij loopt door mijn huis, hij bekijkt mijn boeken - om mij beter te leren kennen. Dat is een mooie manier. Het huis is er ook goed voor." Jammer was het wel dat dat huis al gauw weer werd betreden door een nieuwe man. Tenminste: jammer voor Hans. Claudia had er aanzienlijk minder moeite mee. Die was zo enthousiast over deze nieuwe bezetting dat ze richting het eind van de aflevering een balletje opgooid: hoe stonden Hans en Viktor (58, begeleider in de gehandicaptenzorg) eigenlijk tegenover een toekomst met z'n

drieën? Haar huis was groot genoeg. „Dat zou ietwat onwennig zijn", bromde arme Hans. „Vooraf in het begin."

Terwijl hij volhardend probeerde Claudia te doorgronden, pakte Viktor het net wat anders aan. Die vroeg gewoon om „een hug", zodat hun harten „dicht tegen elkaar aankomen en die energie vrijelijk over en weer kan stromen". Ook wist hij al dat hij en Claudia van dezelfde dingen hielden: „Yoga en ademhalingsoefeningen". „Hij spreekt mijn taal", zei Claudia. Ze kenden elkaar niet, maar ze kenden elkaar wel.

Niet overal op tv verloopt die ontdekkingstocht zo subtiel. Er zijn programma's waarin mensen zo onomwonden duidelijk maken dat ze gezien en gehoord willen worden, dat het je alle zin ontnemt hun bestaan nog te erkennen. Ieder kruimeltje aandacht dat je ze geeft, hoe kritisch ook, zal worden ontvangen als overwinning. Daarom is de verleiding groot om Ongehoord Nieuws(ON!) maar gewoon te negeren. Om te denken: we weten nu wel dat hier twee keer per week presentatoren en gasten aanschuiven die uitproberen hoe ver je naar rechts kunt schuiven voor je van het hele links-rechts-spectrum valt en een diepe, donkere put in dondert.

Dat het programma sinds vorige week weer op de buis is en nog steeds Lidewij de Vos omarmt, ondanks (of eerder: dankzij) het steeds openlijkere rechts-extremisme binnen het FvD, blijft echter iets dat benoemd moet worden; al helemaal omdat het hier gaat om de NPO en er overheidssubsidie mee gemoeid is. Je hoeft niet te zoeken naar verborgen aanwijzingen die de aard van Ongehoord Nederland onthullen. Er is geen omroep die zich zo laat kennen. En toch sluiten we er onze ogen voor.

15. De 'nationale kop van Jut', neemt afscheid, 'Je moet het ondergaan', zegt Dick Schoof (20 feb)

Dick Schoof kijkt over zijn leesbril heen de zaal in, naar het hoekje van de Tweede Kamer waar FVD'er Ralf Dekker zit. Het is dinsdag 16 december 2025, het debat in de grote zaal gaat over de Europese topbijeenkomst waar Schoof die week naartoe moet. Ralf Dekker had een motie ingediend over de hulp aan Oekraïne: daar moet, vindt FVD, het kabinet mee stoppen. „Ontraden", zegt Schoof. Hij bedoelt: dit wil het kabinet niet. Meteen daarna kijkt hij naar Kamervoorzitter Thom van Campen. „Voorzitter, dankuwel."

Niemand bedankt hém. Maar er is ook niemand die dan al kan bedenken dat het Schoofs laatste optreden zal zijn in de grote debatzaal, Schoof zelf ook niet. De kabinetsformatie is nog aan de gang en schiet nog niet erg op. Voor de verkiezingen had Schoof tegen mensen om hem heen gezegd dat hij er vast nog tot aan de zomer zou zitten, hij dacht: ik ben nog lang niet klaar.

In het kabinetshok rolt Schoof zijn papieren op, hij loopt naar Van Campen om hem een hand te geven.

Aanstaande maandag zal hij op het ministerie van Algemene Zaken de hand schudden van Rob Jetten, die het premierschap van hem overneemt. Jetten zal hem uitzwaaien, zoals Schoof had gedaan bij Mark Rutte, een jaar en zeven maanden geleden. Rutte was

weggefietst. De avond ervoor was Rutte zijn fiets al bij het Torentje gaan neerzetten. Er was regen voorspeld, Rutte wilde op zijn laatste dag als premier niet nat aankomen.

Rutte moest niets hebben van beveiliging. Schoof zal maandagmiddag voor de allerlaatste keer in zijn beveiligde dienstauto stappen. Die brengt hem naar huis.

Van Rutte, bijna veertien jaar premier, was in de Tweede Kamer wel zo'n keer of zes afscheid genomen. Steeds maar weer dachten de Kamerleden dat het zijn laatste debat zou zijn, ze vonden het belangrijk om hem te bedanken en hem succes te wensen bij de NAVO. Toen het echt de laatste keer was, op 26 juni 2024, kwamen Kamerleden om de beurt bij hem staan, ze wilden samen met hem op de foto. Daar schaamden ze zich een beetje over, ze deden het toch.

Vorige week had Schoof zijn laatste EU-top, maar Kamerleden vonden het niet nodig om hem nog voor een debat naar de Tweede Kamer te laten komen.

Meetellen in Den Haag

Hij telde al een tijdje niet meer mee in Den Haag. Maar misschien ook omdat hij niets meer deed om nog wél mee te tellen. In zijn laatste maanden als premier had Schoof kunnen zeggen wat hij maar wilde, ook als dat politiek gevoelig lag. Hij had zich zoals andere Europese leiders stevig kunnen uitspreken tegen Donald Trump, toen die Groenland bedreigde. Of toen Trump deed alsof alleen de Amerikanen in Afghanistan aan de frontlinie hadden gevochten. Hij had ervoor kunnen kiezen om het steeds maar weer over de oorlog in Oekraïne te hebben.

De PVV was al vanaf juni 2025 uit het kabinet, Schoof was dus af van Geert Wilders, voor wie hij volgens mensen om hem heen een beetje bang was. NSC was in de zomer vertrokken, het kabinet werd alleen nog overeind gehouden door VVD en BBB en liep op z'n laatste benen. Niemand zou Schoof nog wegsturen. Als partijloos premier was hij ook veel vrijer dan Rutte ooit geweest was: die moest blijven denken aan de belangen van de VVD, Schoof hoefde alleen aan zichzelf te denken, en aan wat hij nog voor Nederland kon doen. Hoe hij herinnerd wilde worden. Wat zo goed als zeker is: welke boodschap hij ook wilde brengen, de talkshowtafels zouden plek voor hem hebben gemaakt.

Maar Schoof bleef stil.

Al als kandidaat-premier, in het voorjaar van 2024, had hij in kleine kring gezegd dat hij „veel liever grijs dan kleurrijk" wilde zijn. Hij zou dienstbaar zijn aan de vier coalitiepartijen, zoals hij als ambtenaar veertig jaar lang dienstbaar was geweest aan de politiek.

Schoof begon aan zijn premierschap met het idee dat hij het kon. Toch had hij toen al meegemaakt hoe de leiders van de vier coalitiepartijen ruzie maakten met elkaar, elkaar niets gunden. Hij wist ook hoeveel zorgen er in Nederland waren over de plannen van het eerste kabinet met de PVV erin, ook in zijn eigen familie, ook in de Haagse ambtenarij waar hijzelf vandaan kwam. Bij zijn ex-collega's overheerste in het begin opluchting, omdat hij het was die premier werd. Hij stond bekend als betrouwbaar, iemand die wist wat hij deed. Hij had bij de veiligheidsdiensten gezeten. Maar al heel snel veranderde het idee over hem:

Schoof had zelf niets te vertellen, de vier partijleiders bestuurden het kabinet. En Schoof, zagen de ambtenaren op zijn eigen ministerie, liet het allemaal gebeuren. Hij kwam niet voor zichzelf op, om hem heen begonnen mensen medelijden met hem te krijgen.

Wat hem niet hielp, was zijn nerveuze manier van doen. Schoof beweegt veel en druk met zijn armen, praat met veel 'uh's', gebruikt veel stopwoorden ('zeg maar'). Mensen die hem heel lang kenden, zagen het nauwelijks nog: zo had hij altijd gedaan.

In Den Haag raakten mensen er eerst door afgeleid: wat stond hij te dóén?

Schoof deed ook verder zoals hij altijd deed. Hij bleef de rol spelen van topambtenaar, die zich aanpaste aan de wensen van de toppolitici. Dat hijzelf toppoliticus was geworden, de hoogste in rang, leek nooit echt tot hem door te dringen.

Een politiek experiment

Het was een politiek experiment, een partijloze premier. Maar bijna zeker een experiment dat niet snel herhaald zal worden. In Den Haag werd Schoof al lang voor zijn vertrek gezien als iemand die al weg was, op televisie werden er grappen over hem gemaakt. Arjen Lubach verontschuldigde zich vorige week omdat hij dat steeds maar weer deed. „Nog twee weken, mensen. Nog twéé weken", zei hij na een filmpje van Schoof bij de Olympische Winterspelen in Milaan waar in de studio hard om werd gelachen. Ook buiten Nederland werd Schoof belachelijk gemaakt. In de populaire Brusselse politieke nieuwsbrief van Euractiv werd een stukje over een persmoment met Schoof aangekondigd als 'A small Dick moment'.

Hij was premier geworden, zei hij na zijn beëdiging tegen Kamerleden, om de reputatie van Nederland in de wereld hoog te houden. Er zou vast kritiek zijn op een kabinet met de PVV erin, hij wilde laten zien dat andere landen op Nederland konden blijven rekenen. Schoof maakte zich, zei hij ook, veel zorgen over de oorlog in Oekraïne, hij was vast van plan om de Nederlandse steun aan dat land overeind te houden. Er was één keer, vorig voorjaar, dat hij achter gesloten deuren zijn lot als premier leek te verbinden aan een politiek besluit: 3,5 miljard euro voor Oekraïne, waar de PVV en BBB van tevoren niets van wisten. Daar waren ze boos over. Schoof kreeg zijn zin.

In het buitenland leek Schoof veel meer op zijn gemak dan in Nederland. Hij reisde veel, en bleef dat tot het allerlaatst doen. Deze week nog is hij op een bijeenkomst in India over kunstmatige intelligentie. En misschien blijft hij wel reizen. Tegen mensen om hem heen heeft Schoof, bijna 69, gezegd dat hij na zijn premierschap wil blijven werken, hij wilde het liefst „iets internationaals" doen.

Nog geen internationaal afscheid

Op zijn laatste Europese top, vorige week donderdag, zegt Schoof bij aankomst dat hij „een tikje weemoed" voelt. Maar hij neemt, zegt hij, nog geen afscheid van zijn buitenlandse collega's. Hij denkt dat hij contact met hen zal houden. „Sowieso in de Benelux, met Bart De Wever." De Wever is premier van België. „En met Luc Frieden." Frieden is Groothertog van Luxemburg. „Echt heel goeie contacten, we hebben zelfs al afgesproken dat we elkaar

binnenkort weer zien." Hij noemt ook Friedrich Merz, bondskanselier van Duitsland. En „niet te vergeten" Donald Tusk, premier van Polen.

Toch nemen die collega's wel afscheid van hem, zoals ze altijd doen: met een filmpje. Schoof zegt na afloop dat het „heel mooi" was, het was volgens hem „beter dan wat hij voor anderen had gezien". „Iedereen keek er met veel enthousiasme naar." Hij had „veel hugs" verwacht, en ook gekregen.

Na de allerlaatste vergadering van zijn ministerraad, vorige week vrijdag, begon hij weer over „weemoed". Hij had „het mp-schap", ambtelijk jargon voor het minister-presidentschap, „een prachtige baan gevonden". Maar hij had ook geleerd: „Je wordt de nationale kop van Jut." Daar moet je, zegt hij, „niet bang voor zijn". „Dat moet je ondergaan."

Schoof zal maandag voor de allerlaatste keer in zijn beveiligde dienstauto stappen. Die brengt hem naar huis

16. Als je een offer vraagt van Nederlandse burgers, durf er dan ook voor te staan (25 feb)

'Een beetje sneaky,"vindt hoogleraar economie en overheidsfinanciën Bas Jacobs de manier waarop de veelbesproken „vrijheidsbijdrage" bij burgers en bedrijven zal worden opgehaald. Waarom? In De Volkskrant werd nauwkeurig uit de doeken gedaan dat de nieuwe coalitie ons niet gewoon om een bijdrage naar draagkracht vraagt, maar het geld om de krijgsmacht te verstevigen bij elkaar wil krijgen door een zogenaamde „geld-illusie".

Dat is psychologie, en dat zit zo: je hoeft niets op te hoesten, het blijft ogenschijnlijk rustig in je portemonnee. Maar intussen vervallen allerlei compensaties voor inflatie en heffingskortingen. De Volkskrant: „Mensen vinden een tariefsverhoging veel erger dan een meer verborgen belastingverhoging die het gevolg is van niet, of niet volledig, toepassen van indexatie."

Bovendien, daar gaan we weer, blijkt die sneaky lastenverzwaring niet evenwichtig verdeeld; juist lagere inkomens worden harder geraakt. Volgens de FNV betaalt iemand met een modaal inkomen 152 euro aan vrijheidsbijdrage; iemand die drie keer zoveel verdient betaalt maar 138 euro. Daar komt nog iets bij: omdat bedrijven mogen meepraten over de manier waarop de gevraagde bijdrage door hen gerealiseerd gaat worden, wordt gevreesd dat die op klanten, werknemers of leveranciers zal worden afgewenteld.

Tot zover ons hernieuwde patriottisme.

Nieuw elan

Tot zover ook het nieuwe elan van de coalitie. Eerst hoog inzetten met het vragen van een offer voor de natie van iedereen, we leven tenslotte in een onveilige wereld waarin onze zekerheden gevaarlijk wankel zijn gebleken - wat voor ons zolang vanzelf sprak moet nu expliciet verdedigd worden. En dan krijg je vervolgens weer het onderhandse politieke gesjoemel - een verslaving van vooral de VVD - waarbij financiële pijn met een stalen gezicht wordt weggespind.

Samengevat: we doen een beroep op jullie vaderlandsliefde, maar we durven er niet rond voor uit te komen.

In de Volkskrant wordt de econoom Aart Gerritsen van de Erasmus Universiteit aangehaald, die deze dubbelhartigheid krachtig samenvat. Bij het kloeke begrip vrijheidsbijdrage, schreef hij op LinkedIn, denk je „aan een min of meer vast percentage van het inkomen dat iedereen verdient." Niet dus. „Aan de ene kant stelt de coalitie dat er een groot draagvlak is voor een vrijheidsbijdrage voor defensie. Aan de ander kant moffelt ze die weg in technische aanpassingen van schijfgrenzen en heffingskortingen, zodat het vooral niet teveel opvalt."

Oh Nederland - eerst uit volle borst een beroep doen op onze moed en opofferingsgezindheid, en dan meteen laf duiken. Je gaat er vrijwel niks van merken, hoor! En als je het als ondernemer een beetje handig aanpakt, laat je anderen ervoor opdraaien!

Welke boodschap denk je hiermee af te geven?

Het ironische, en ook het pijnlijke, is dat de coalitie nu precies het tegenovergestelde gaat bereiken dan wat men met al die zogenaamde handigheid beoogt.

Er is inderdaad een flinke bereidheid om bij te dragen aan de veiligheid van ons land. De jaren dat Mark Rutte onze premier was, werden getekend door luiheid, zelfgenoegzaamheid en naïviteit. Het halve leger werd wegbezuinigd, men leunde gerieflijk tegen de Verenigde Staten aan. De dreiging van Russische agressie werd genegeerd of gebagatelliseerd - zolang er handel gedreven werd, zolang het goedkope gas stroomde, was er niets om je druk over te maken. Waarom zou je een oorlog beginnen zolang je aan elkaar kon verdienen?

Naïviteit is verdwenen

Die naïviteit is nu verdwenen. Er wordt van alle kanten op de westerse liberale democratieën ingebeukt, van buitenaf en van binnenuit. De meeste mensen hebben inmiddels wel door dat het gedaan is met de oude orde. Afgezien van de Poetinpoedels bij het FvD en zelfgenoegzame „Vrede!"-roepers op de linkerflank, voor wie de NAVO altijd het grootste kwaad zal blijven, beseffen de meeste Nederlanders dat onze manier van leven een actieve inzet vraagt. Voor hen mag het iets kosten, wie wil er niet bijdragen aan het verdedigen van onze manier van leven, het versterken van een samenleving waarin onze vrijheden niet langer vanzelf spreken, maar van buitenaf gehoond en bespot en bedreigd worden?

Maar als je als politiek om die bijdrage vraagt, moet je dat met open vizier doen - en, zoals beloofd, naar draagkracht. Nu heeft de vrijheidsbijdrage al het aanzien van een slinkse lastenverzwaring, die bovendien niet eerlijk verdeeld is. Wat gaat volgen is eindeloos politiek gehakketak, waarbij het appèl om bij te dragen aan het versterken en verdedigen van ons land verloren gaat in het gekrakeel van Nederlanders die bang zijn om voor gekke Henkie versleten te worden.

In mijn boekje Voor de democratie, over de befaamde lofzang op de democratie van de Atheense staatsman Perikles, dat eind vorig jaar verscheen, haal ik de Amerikaanse conservatieve historicus Donald Kagan aan, die stelde dat een vitale democratie aan drie

voorwaarden moet voldoen: sterke instituties, een democratische gezindheid bij burgers en, last but not least, charismatisch leiderschap.

Over elk van die drie vereisten is op dit moment veel te zeggen, maar het gaat hier nu even om de laatste voorwaarde: charismatisch democratisch leiderschap. Dat wil zeggen: leiderschap dat ook een lastige boodschap met overtuiging uitdraagt, dat zich niet verlaagt tot het gesjoemel dat we nu weer bij de „vrijheidsbijdrage" zien. Dat je denkt dat je burgers alleen kunt paaïen met een „geldillusie", geeft al aan hoe weinig vertrouwen je in ze hebt.

En zoals gezegd, het werkt alleen maar averechts. Als je een offer van Nederlandse burgers vraagt, durf er dan ook voor te staan.

Bas Heijne is essayist en redacteur van NRC.

17. Zeventien fracties in Kamer: maar veel afsplitsers gaan 'roemloos ten onder' (27 feb)

De huidige samenstelling is nog geen vier maanden oud of de Tweede Kamer is twee nieuwe fracties rijker. Maandag stapte Mona Keijzer uit de BBB-fractie omdat niet zij, maar Henk Vermeer fractieleider wordt. Vorige maand stapten zeven PVV'ers uit de fractie, om verder te gaan als Groep Markuszower. Door deze afsplitsingen telt de Tweede Kamer nu niet langer vijftien, maar zeventien fracties.

Groep Markuszower en zelfstandig Kamerlid Keijzer staan in een lange traditie van Tweede Kamerleden die zich afsplitsen. Volgens een overzicht van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de Rijksuniversiteit Groningen gebeurde dat vanaf 1946 in ieder geval „meer dan vijftig" keer.

Voor al de laatste decennia zijn afsplitsingen in trek. De afgelopen 25 jaar verlieten meer Tweede Kamerleden hun fractie dan in de vijftig jaar ervoor. Waar komt die toename vandaan?

'Zelden succesvol'

Volgens Carla Hoetink, historicus en directeur van het DNPP, komt dat door „een politiek landschap dat in beweging is" en „de vestiging van nieuwe partijen". Vanaf begin deze eeuw vond een verrechtsing van het politieke landschap plaats. Van de 35 afsplitsingen die deze eeuw plaatsvonden, waren dat er dertig aan de rechterkant van het politieke spectrum.

En levert dat afsplitsen politiek iets op? Volgens Hoetink zijn afsplitsers „zelden succesvol", ook al lijkt afsplitsen aantrekkelijk. Hoetink: „Je krijgt veel aandacht, in Nederland zijn maar zo'n 69.000 stemmen nodig om een zetel te behalen en bovendien zijn kiezers weinig honkvast, een groot deel stemt graag op nieuwe partijen."

Wie afsplitst gaat als zelfstandig lid of groep verder, of stapt over naar een bestaande fractie. De afsplitser kiest er, zo blijkt uit cijfers van het DNPP, vrijwel altijd voor om ook een geheel nieuwe partij op te richten. Maar, zegt Hoetink, hoe aantrekkelijk dat dus ook lijkt, de geschiedenis leert dat zulke partijen vaak „roemloos ten onder gaan".

Dat blijkt ook uit de cijfers: sinds 1946 wist een nieuwe fractie maar vier keer een afsplitsing om te zetten in zetelwinst bij de eerstvolgende verkiezingen. Verreweg de succesvolste afsplitser is Geert Wilders, die in 2004 brak met de VVD en sindsdien met zijn PVV in de Tweede Kamer zit. NSC, in 2021 ontstaan nadat Pieter Omtzigt met het CDA brak, behaalde meteen twintig zetels, maar verdween na een vrije val bij de vorige verkiezingen uit de Tweede Kamer. Ook Denk en DS'70 (afsplitsingen van de PvdA) haalden zetels.

Het leeuwendeel van de afsplitsingen is weinig succesvol. Zo werd Rita Verdonk na een machtsstrijd met Mark Rutte uit de VVD-fractie gezet. Ondanks dat ze bij de VVD in 2006 nog de meeste voorkeursstemmen kreeg, wist ze met Trots Op Nederland geen zetel te bemachtigen. Hetzelfde gold voor Liane den Haan (na haar breuk met 50PLUS) en Wybren van Haga (een breuk met VVD en later FVD).

In de DNPP-cijfers valt op dat Kamerleden sinds 2020 vaker de voorkeur geven aan overstappen naar een bestaande fractie, in plaats van er zelf een op te richten. De afgelopen jaren vond een ware carrousel plaats: Ingrid Coenradie ging van de PVV naar JA21, Agnes Joseph van NSC naar BBB en Aant Jelle Soepboer verliet NSC voor de Fryske Nasjonale Partij (FNP). Volgens Hoetink is overstappen de nieuwe trend binnen het afsplitsen. „Afsplitsers zijn zelden succesvol en worden verweten aan zetelroof te doen. Door over te stappen onttrek je je aan die negatieve beeldvorming."

Evengoed ontstaan door afsplitsingen meer en kleinere fracties. Dat zorgt voor langere Kamerdebatten en een hogere werkdruk. Om afscheiden te ontmoedigen, werden via een interne regeling in 2017 de spreektijd en faciliteiten voor afsplitsers beperkt. Ook had een afsplitser geen stemrecht in commissievergaderingen, wat tot ontsteltenis leidde bij toenmalig zelfstandig Kamerlid Omtzigt. Van die regels zijn in 2024 wel de scherpe randjes afgehaald, waardoor afsplitsers weer in commissies mogen stemmen.

Individueel mandaat

In het buitenland zijn parlementen strenger voor afsplitsers, aldus Simon Otjes, politicoloog aan de Universiteit Leiden. „Duitsland, Frankrijk en Zwitserland zijn daar goede voorbeelden van. In Duitsland mag je pas afsplitsen als de nieuwe fractie minstens 5 procent van het totaal aantal zetels in de Bondsdag heeft, en als afsplitser krijg je bijvoorbeeld veel minder ondersteuning dan een bestaande fractie."

Dergelijke beperkingen zijn volgens Otjes in Nederland niet wenselijk omdat het indruist tegen de inrichting van het Nederlandse politieke proces. „In Nederland stemmen we op lijsten, maar krijgt elk Kamerlid een individueel mandaat", legt Otjes uit. Als ze hun zetel innemen, mogen ze het Kamerwerk naar eigen invulling vormgeven. Ze kunnen persoonlijk invloed houden op de partijlijn, zelfstandig opereren en tegen de partijleiding ingaan. "Maatregelen die afsplitsen moeilijker maken, zorgen ervoor dat Kamerleden zich minder afwijkend gedragen. Daarmee wordt het lastiger om het individueel mandaat uit te voeren."

Volgens Otjes moeten juist de partijen waar Kamerleden mee breken kritisch beschouwd worden, niet zozeer de afsplitsers. "Kamerleden splitsen zich af omdat iets in de partij niet goed gaat. Kijk naar Keijzer: haar is vanuit de BBB iets beloofd, en dat wordt niet nagekomen.

Ook bij de PVV ging het onderling niet goed. Vervolgens voelen niet de partijen, maar de afsplitsers de consequenties met bijvoorbeeld minder ondersteuning. Dat zou niet moeten, omdat dat hen raakt in het individuele mandaat. Vooral als ze, zoals Mona Keijzer, veel voorkeursstemmen hebben."

Met medewerking van Iris Verhulsdonk

Afsplitsers zijn zelden succesvol en worden verweten aan zetelroof te doen. Door over te stappen onttrek je je aan die negatieve beeldvorming Carla Hoetink directeur van het DNPP

In Nederland stemmen we op lijsten, maar krijgt elk Kamerlid een individueel mandaat
Simon Otjes politicoloog (Universiteit Leiden)

18. *Uiterst rechts doet nu echt mee (28 feb)*

Het gebeurde op woensdagmiddag, de eerste dag van het Tweede Kamerdebat over de regeringsverklaring. Geert Wilders, wiens PVV na een afsplitsing nog negentien zetels heeft, sprak in zijn bijdrage over het plan van het minderheidskabinet-Jetten (D66, VVD, CDA) om de AOW-leeftijd te verhogen. Het leek voor Kamerleden te klinken als de Wilders van 2016, of 2018, of 2022.

Sinds de kortstondige regeerperiode van de PVV vorig jaar zomer is geëindigd, let bijna niemand meer écht op als Wilders spreekt. Interrupties zijn er vrijwel niet meer. Toen hij het had over „deze waanzin“, „werken tot aan de rand van het graf“ en „dat idiote voorstel“ leek dat geruisloos voorbij te gaan.

Toen stond Gidi Markuszower op. Hij had wél vragen aan Wilders. Jarenlang was hij een trouw lid van de PVV-fractie, maar onlangs verliet hij met zes fractiegenoten de partij en vormde hij de Groep Markuszower. Wilders kon „de ramp“ nog afwenden, zei hij, en de AOW-plannen nog helpen „verzachten“.

Wilders hoefde alleen maar een deal te steunen die Markuszower en SGP-leider Chris Stoffer de afgelopen drie weken met de coalitiepartijen hadden uitgedacht. Er zou een motie komen die de gevolgen van bezuinigingen op de sociale zekerheid voor kwetsbare groepen in kaart moest brengen. De coalitie zou die motie aan een meerderheid helpen. Waarom deed Wilders daar niet aan mee, vroeg Markuszower.

Venijnig debat

Er ontstond een venijnig debat tussen de voormalige bondgenoten, dat over veel dingen tegelijk ging. Over de AOW. Over een verbroken relatie in de politiek. En, vooral, over de vraag hoe radicaal-rechts populisme zich moet verhouden tot dit kabinet. Wilders wilde geen millimeter toegeven, zei hij. Hij ging niet meedoen aan „een slap aftreksel“. „U kunt wel iedere keer op uw knieën gaan voor dit kabinet, maar daar zullen de mensen ú boos op aankijken, niet ons.“

Op vrijdag zegt Markuszower over dit moment: „Ik ben geen interruptiekoning. Geert is dat wel." Maar, zegt hij, zijn opzet slaagde. „Inhoudelijk is er geen verschil. Wij zijn gekozen op het verkiezingsprogramma van de PVV en dat willen we honoreren. Alleen onze aanpak is verschillend. Ik wil resultaten boeken, ook dat hoort bij politiek."

Rechts van de VVD wemelt het van de zetels, al jaren: bijna een derde van alle Kamerleden is te vinden bij de PVV, JA21, Groep Markuszower, **FVD**, BBB en, sinds deze week, de Groep Keijzer van BBB-afsplitser Mona Keijzer. **Uiterst rechts**, bleek al in het Nationaal Kiezersonderzoek van 2021, is een volwaardige derde politieke stroming geworden, naast centrum-links en centrum-rechts. Volgens politicologen heeft ook BBB zich de laatste paar jaar in deze stroming gevestigd.

Het experiment met het kabinet-Schoof toonde aan dat regeren de uiterst rechtse vleugel slecht afgaat. Maar nu het minderheidskabinet-Jetten is aangetreden, en uiterst rechts in de oppositie zit, zijn er nieuwe kansen. Het kabinet rust in de Eerste en Tweede Kamer niet op een meerderheid en moet voor iedere begroting, ieder wetsvoorstel, ieder plan steun bij andere partijen zien te krijgen.

Deze week bleek Gidi Markuszower een aantrekkelijke partij voor de coalitiepartijen om zaken mee te doen. De motie haalde een meerderheid. Dat betekende overigens niet dat Markuszower, met wie de coalitie de deal sloot, zijn boodschap aanpaste. In zijn bijdrage had hij het over „statushouders die studentes gingen aanranden en verkrachten", „linkse dwaallichten" en Nederlanders die „ernstig in de war" zijn. „Ze weten vaak niet eens meer het biologische verschil tussen man en vrouw en vinden begrippen als 'God', 'vaderland' en 'gezin' primitief of zelfs fout." Hij kreeg geen interrupties.

Ondanks deze kansen voor de meerderheidszoekende coalitie blijft het een bijzonder instabiele flank. Deze week stapte Mona Keijzer uit de BBB-fractie na een conflict dat zich lange tijd had opgebouwd. Onder invloed van Keijzer was de partij steeds meer uiterst rechtse thema's gaan overnemen. BBB had bijvoorbeeld campagne gevoerd met een anti-islamnotitie. Partijleider Caroline van der Plas en haar opvolger Henk Vermeer wilden BBB juist meer terug bewegen naar het agrarisch populisme van weleer.

Het is een patroon dat sinds de intrede van de LPF in de Tweede Kamer (in 2002) zichtbaar is. Populistische partijen komen snel op, vaak onder invloed van een aansprekende leider. Maar ze houden zetels niet vast, vallen uit elkaar of verliezen de belangstelling van kiezers. **Veel Kamerleden op de uiterst rechtse flank hebben een lang cv van politieke families, zoals Joost Eerdmans (onder meer LPF, EenNL, FVD en nu leider van JA21).** Kiezers zijn snel weg, maar blijven de stroming trouw: ze stappen meestal over naar andere partijen op dezelfde flank.

Je kan deze instabiliteit als een teken van zwakte zien. Het ontbreekt partijen op uiterst rechts vaak aan een goede organisatie. Veel hangt af van de leider. Als diens charisma is uitgewerkt, stort een partij vaak snel in. Een uitgewerkte ideologie is er meestal niet.

Vitaliteit

Maar je kan de vele afsplitsingen ook als een teken van vitaliteit zien, zegt hoogleraar rechtsextremisme-onderzoek Léonie de Jonge, verbonden aan de Universiteit van Tübingen.

De uiterst rechtse beweging is in relatief korte tijd groot geworden, zegt ze, en de vele afsplitsingen zijn een gevolg van die enorme groei. „Het blok is zo groot geworden, dat er vanzelf stromingen ontstaan. De dynamiek is vaak dezelfde. Radicalere vleugels krijgen in partijen de overhand, gematigden vallen af, waarna er weer scheuringen komen.”

De meeste van die partijen redden het niet. Inhoudelijk zijn de verschillen vaak klein. Grofweg zijn er op uiterst rechts internationaal twee stromingen, al is er een grijs gebied: een nationalistisch-populistische stroming, zoals de PVV. En een extreem-rechtse, meer identitaire stroming. Hier is volop ruimte voor complottheorieën, ideeën over 'remigratie' en regelrecht antisemitisme. FVD beweegt zich in deze laatste vleugel. In de MAGA-wereld in de Verenigde Staten is deze stroming invloedrijker aan het worden, aangevuurd door online influencers als Nick Fuentes en Candace Owens. De laatste sprak in 2024 nog op een FVD-congres.

Maar achter dit permanente sociaal darwinisme is uiterst rechts opvallend stabiel, zegt Léonie de Jonge. „Kijk naar FVD, dat de laatste jaren sterk geprofessionaliseerd is en de organisatiestructuur heeft versterkt. FVD ging bijna ten onder aan de eigen radicalisering. Maar nu vindt de partij lokale verankering en doet bij de gemeenteraadsverkiezingen mee in ruim honderd gemeenten.”

Het wordt voor uiterst rechts steeds makkelijker om invloed uit te oefenen, aldus De Jonge. Dat is bijvoorbeeld te zien aan de asielwetten van toenmalig minister Faber (Asiel en Migratie, PVV), die enigszins aangepast door de Tweede Kamer zijn aangenomen, met steun van partijen in het centrum. De wetten liggen nu bij de Eerste Kamer, waar een meerderheid nog onzeker is.

Het debat over de regeringsverklaring liet zien dat de dynamiek rondom uiterst rechts fundamenteel veranderd is. Vroeger deden ze nooit echt mee. Maar dat is nu anders. Léonie de Jonge: „Doordat er een minderheidskabinet zit, zijn hun zetels opeens heel interessant. Dat bleek deze week met Gidi Markuszower.” Maar het bleek ook toen Geert Wilders en Jesse Klaver (GroenLinks-PvdA) gezamenlijk optrokken in hun volledige afwijzing van de AOW-plannen van het kabinet. De Jonge: „Er ontstaat een rare nieuwe dynamiek in Den Haag, waar uiterst rechts van kan profiteren.”

Geert Wilders kiest voor oppositie oude stijl, in de Angelsaksische traditie: ik ben tegen alles waar het kabinet voor is. Markuszower maakte deze week duidelijk dat hij inhoudelijk niet van plan is op te schuiven, maar dat er wel degelijk deals te sluiten zijn. Hij doet dat op een moment dat, zo bleek deze week, de bereidheid om met uiterst rechts samen te werken groot is in Den Haag.

Overigens is het nog maar de vraag of Markuszower met de AOW krijgt wat hij wil. De motie werd aangenomen, onder meer dankzij steun van de coalitiepartijen, JA21 en FVD. PVV en GroenLinks-PvdA stemden tegen. Minister Hans Vijlbrief (Sociale Zaken, D66) zei op vrijdagochtend tegen journalisten dat de motie wat hem betreft niets verandert aan de plannen: „We gaan helemaal niks afzwakken.”

Kiezers zijn snel weg bij uiterst rechtse partijen, maar blijven de stroming trouw

19. *Glanzende uitvaartlelies; Youp (28 feb)*

Als ik in de supermarkt een pak geitenyoghurt zie staan, hou ik altijd even mijn adem in uit angst dat ik binnen een week mijn longen uit mijn lijf lig te rochelen. Zo doe ik dat ook bij de lelies in de bloemenstal. Die stap ik alleen binnen nadat ik eerst bij good old Siewert een tweedehands mondkapje heb gescoord. Geen zin om binnen een paar jaar geduwd te moeten worden in een wagentje omdat ik niet meer kan lopen van de parkinson, MS of een ander neurologisch akkefietje.

Daarbij is er tegen die tijd zo goed als zeker geen zorgpersoneel meer en word ik waarschijnlijk door de stad geloodst door een duwrobot. En dan maar hopen dat die op een gegeven moment niet op hol slaat, zoals de zeventuizend Chinese robotstofzuigers dat onlangs deden omdat een Spaanse programmeur ze per ongeluk wereldwijd in beweging had gezet. Hij was bezig om Odido te hacken, maar raakte met zijn dikke vingers de verkeerde toets.

Sowieso heerlijk al dat gehack. Begrijp ik nou dat Willem Holleeder binnenkort met zijn smartwatch alle celdeuren van Nederland kan ontgrendelen? Mij lijkt het geweldig als volgend jaar alle robotmaaiers radeloos door Blaricum en Bloemendaal razen en niemand ze meer onder controle krijgt. Misschien een goede zet van Poetin om zo de Derde Wereldoorlog te beginnen.

Maar terug naar de door de moderne land- en tuinbouw veroorzaakte longontstekingen en andere aandoeningen. Knap dat vooral de BBB deze kwalen altijd keihard ontkend heeft. Hun motto was: als je een paar duizend beesten bij elkaar in een stal propt, ben je niet meteen een dierenbeul. En van een stevige stoot landbouwgif gaan de lelies alleen maar meer glanzen. Dat zijn toch de mooiste uitvaartbloemen.

Voormalig partijleider Caroline van der Plas kan je hier trouwens niet meer op aanspreken. Zij stuurt je namelijk meteen door naar haar charismatische opvolger Henk Vermeer. Maar blonde Mona zou de boerensplinter toch keizerlijk gaan leiden? Ja, maar zij zat volgens Caroline en Henk stiekem op Tinder met die PVV-dissident Gidi Markuszower en is daarom door het partijtopje op een doodlopend zijspoor gezet.

Inmiddels heeft ze het keuterboerenpartijtje verlaten en zit ze als eenzame eenpitter te appen op een soort strafbankje. We horen binnenkort wel bij wie ze zich aansluit. Joost Eerdmans maakt een goede kans omdat hij als doorgewinterde partijhopper veel begrip heeft voor onze Volendamse Mona. Joost is met CDA, LPF, Eén NL, Leefbaar Capelle, Leefbaar Rotterdam, FVD en JA21 de absolute kampioen schotsjesspringen van Den Haag. Het kan natuurlijk ook dat Mona JA21 gaat leiden omdat Joost naar Gidi is overgestapt.

Het was trouwens heerlijk om iedereen deze week weer bezig te zien in het Haagse. Er is geschud, gedeeld en gestoelendanst, waarna bijna alle vertrouwde gezichten op een ander stoeltje zitten. Iedereen lijkt blij met zijn nieuwe baantje. Behalve Brekelmans en Paternotte. Ruben moest zijn ministerschnabbeltje afstaan aan Yesilgöz omdat niemand haar in de VVD-fractie wil en arme Jantje is niet eens gevraagd voor een functie elders. Vooral hij staat met een mond vol openlijke tegenzin zuchtend zijn collega's te woord.

Zelf volg ik Den Haag maar met een half oog omdat ik vooral de grote wereld een beetje in de gaten moet houden. Ieder half uur een nieuwe Epstein-verdachte die al wriemelend een staatsgeheim gedeeld heeft met de opperpedo. Ook heerlijk om Bill Clinton weer eens verwickeld te zien in een seksueel getint zaakje. En ik ben zielsgelukkig met de nieuwe oorlog tussen Pakistan en Afghanistan. Fijn klusje voor vrede-stichter Donald.

En verder verdiep ik me dit weekend in een zaak rond een soort isolatieschuim dat in ons land in duizenden spouwmuren gespoten is. De giftige rommel zorgt voor knallende koppijn en volgens deskundigen klotst de kanker uit de plinten. Ik ga ervoor zorgen dat een werkgroep de zaak onderzoekt zodat de regering-Paternotte er in 2037 iets aan kan doen. Tot die tijd zit iedereen er warmpjes bij en de slachtoffers krijgen van de overheid prachtige lelies op hun kist.

In Den Haag is geschud, gedeeld en gestoelendanst

20. Lotfi El Hamidi reflecteert in zijn nieuwe boek op hoe de wereld veranderde na 7 oktober 2023. „Je bent je kinderen optimisme verplicht. Dat is moeilijk op te brengen.” (28 feb)

„ Hamas-sympathisant.” „Rot op naar je eigen land.” „Heldring [oud-NRC-columnist] zou zich omdraaien in zijn graf.” Het zijn berichten uit de inbox van journalist Lotfi El Hamidi (39) toen hij nog chef van de opinieredactie van NRC was. Van ogenschijnlijk beleefd geformuleerde e-mails tot ronduit racistische opmerkingen op sociale media: El Hamidi zag het allemaal langskomen. Vaak was het alleen al zijn achternaam die deze reacties opriep. Of de keuze voor een bepaalde opinie in de krant vormde de aanleiding, maar veel was er niet voor nodig. „Op een gegeven moment kon het me niks meer schelen”, vertelt hij tijdens ons gesprek op een bijna lenteachtige maandag bij zijn uitgeverij Pluim in Amsterdam.

Haters gonna hate. Zo was het en zo is het. De bagger stroomt nog altijd zijn inboxen binnen, hij probeert het te negeren.

Die haatberichten waren ook niet de reden dat El Hamidi begin vorig jaar zijn functie bij NRC neerlegde. Daarover later meer, maar kortgezegd ging het hem er vooral om dat hij zich wilde uitspreken. Nee, sterker: hij móest zich uitspreken. Behalve bij weekblad De Groene Amsterdammer, waar hij inmiddels redacteur is, doet hij dat in zijn nieuwe boek: *Stakkers en wolven*. Een tiental heldere, verhelderende en uitgesproken essays over de wereld - zijn wereld - van na de terreuraanval van Hamas op 7 oktober 2023.

El Hamidi schrijft onder meer over de multiculturele volksbuurt in Rotterdam-West waar hij opgroeide, zijn reis naar Syrië en de bedevaart naar Mekka die hij met zijn moeder ondernam, en reflecteert aan de hand van andere denkers op de berichtgeving over Gaza en de giftige, ontmenselijkende taal waarmee die vaak gepaard gaat.

Taal is een thema in *Stakkers en wolven*. Het zit al in de titel, die verwijst naar een column van Gerrit Komrij uit 1989, over de Rushdie-affaire. „We gaven ze zelf de stok waarmee we

nu worden geslagen. We hebben ze als stakkers verwend en krijgen ze als wolven terug." Met 'ze' bedoelde Komrij de moslims in Nederland.

In je vorige boek, 'Generatie 9/11' uit 2022, beschreef je hoe de aanslagen op de Twin Towers het leven van moslims jarenlang beïnvloedden. Toen eindigde je redelijk positief. Dat optimisme is nu verdwenen.

„Ik dacht toen dat het ergste achter de rug was. Een nieuwe generatie diende zich aan, veel discussies over de islam leken sleets geworden. We konden weer over andere onderwerpen praten: over klimaat, over sociale ongelijkheid, over rechten van seksuele minderheden."

Wat is er veranderd?

„7 oktober is gebeurd, gevolgd door de vernietigende Israëlische vergelding. En de grote verkiezingswinst van de PVV, anderhalve maand later. Het voelt alsof de tijd is teruggedraaid. Toen waren het de Twin Towers en de opkomst van Fortuyn, nu is het Gaza en de monsterzege van Wilders."

Je was zestien ten tijde van de aanslagen op de Twin Towers in 2001, en dus al politiek bewust.

„Pim Fortuyn had het kort daarna over 'een vijfde colonne', over 'straten heroveren'. Mijn wijk werd een 'veiligheidsrisicogebied'. Als Marokkaanse Nederlander werd je als potentiële terrorist aangekeken. Je kon niet anders dan politiek bewust zijn."

Hoe reageerde je destijds?

„Ik verzette me ertegen. Weet je, de problemen die Fortuyn aankaartte kwamen op mij en mijn vrienden vreemd over. Hij had het over 'importbruiden' en 'agrarische cultuur'. Er waren in die jaren wel degelijk problemen, maar mijn generatie dacht: waar hééft die man het over? Wij waren stedelingen, geboren en getogen in Rotterdam. Wij hadden het gevoel dat Fortuyn het over onze ouders had. Niet dat we op hen wilden lijken, met hun gebrekkige Nederlands en Al Jazeera permanent op de achtergrond. We wilden vooruit, modern zijn, Amerikaanse muziek en films consumeren. Maar onze ouders konden zich niet verweren en dat vonden we oneerlijk."

De „lange schaduw van 9/11" hangt na bijna 25 jaar „nog steeds over het land", schrijft El Hamidi in Stakkers en wolven. Als ik daarnaar vraag, vertelt hij dat hij een paar jaar geleden zijn oudste dochter moest uitleggen wat Wilders bedoelde met zijn 'minder Marokkanen'-uitspraak. Ze was negen jaar en vroeg: waarom heeft die meneer zo'n hekel aan ons?

Hij antwoordde dat er in de wereld nu eenmaal mensen zijn die andere mensen haten.

Dat antwoord confronteerde hem vooral met zijn eigen houding. Had hij met de moslimhaat leren leven? En waarom eigenlijk? Hij besloot niet meer te doen alsof dat nu eenmaal bij het leven hoorde. „Ik heb lang gedaan alsof het wereldnieuws een kwestie was van manoeuvreren tussen meningen en sentimenten. Dat kan ik niet meer."

Je schrijft dat je boek een antwoord is op het oprukkende fascisme en een aanklacht tegen de morele onverschilligheid van het Westen. Had je het gevoel dat je je lang genoeg had aangepast?

„Al die jaren heb ik me ingehouden. Niet dat ik mezelf verloochende, maar eerst was ik dat boze jongetje, daarna heb ik m'n plek bevochten. Ik heb kansen gekregen en ik heb ze gepakt. Ik dacht: ik ben er. De meeste van mijn generatiegenoten met een migratieachtergrond hebben iets van hun leven gemaakt. Het zijn niet allemaal chirurgen of advocaten geworden, maar gewoon: ze hebben een gezin gesticht, ze werken, draaien mee in de samenleving."

Het zijn 'hardwerkende Nederlanders'...

„Ze hebben zich 'ingevochten', zoals Rutte wilde. Ze hebben zich gecommitteerd aan deze samenleving en nu ineens horen ze er tóch niet bij. Ook mijn kinderen niet. Dit is de vierde generatie van mijn familie die hier woont, maar kennelijk moeten mijn dochters óók weer dat gevecht aan. En dat is vermoeiend."

Zijn we voor jouw gevoel terug bij af?

„We zijn terug bij af. Je wilt je kinderen zorgeloos zien opgroeien, je bent ze ook optimisme verplicht. Dat is moeilijk op te brengen."

Lotfi El Hamidi was van 2017 tot vorig jaar werkzaam bij NRC. Eerst als columnist, later als chef van de opinieredactie. Zijn opa was in de jaren zestig via Algerije en Corsica als gastarbeider naar Nederland gekomen om bij DAF te gaan werken. Dezelfde Rotterdamse vrachtwagenfabriek waar ook zijn vader zijn leven lang werkte. „Hij was het archetype blue-collar arbeider."

El Hamidi ging na „een aantal" mbo-opleidingen - „economische dingen" - te hebben „geprobeerd" geschiedenis studeren aan de Erasmus Universiteit. Hij was korte tijd leraar maatschappijleer en geschiedenis op een middelbare school en tussendoor mengde hij zich op - toen nog - Twitter in politieke discussies en schreef hij een paar opiniestukken voor de Volkskrant.

Toen hij een bericht deelde over een vacature bij De Groene Amsterdammer waarin met nadruk om mensen met een biculturele achtergrond werd gevraagd, appten twee redacteurs van het blad hem: waarom reageer je zelf niet? Dat deed hij. Hij stopte als leraar en werd journalist, ging naar het links progressieve weekblad, vertrok naar NRC en is sinds begin 2025 terug bij De Groene.

Je bent niet bang om stellig te zijn. Je schrijft: „Mochten er ooit concentratiekampen terugkeren in Europa, dan lijkt het geen twijfel wie daarin terecht zullen komen."

„De verkiezingszege van Wilders, en nog steeds de groei van radicaal-rechts en ook extreemrechts met de FVD, hebben de islamitische gemeenschap een enorme angst ingeboezemd. Net als de nasleep van 7 oktober. Ze zijn bang dat de minachting van mensenlevens dáár vroeg of laat ook hier zal worden toegepast."

Ben je daar zelf ook bang voor?

„Ik ben niet bang aangelegd, wel waakzaam. Ook westerse democratieën zijn in staat tot gruwelijke dingen, kijk maar naar het dodelijke migratiebeleid. We besteden het uit aan dictaturen om de zogenoemde instroom in te dammen en wanneer het mensen toch lukt hier te komen, doen we er alles aan om ze het leven zo zuur mogelijk te maken. Of neem de remigratie-discussie. Alsof dat een normale politieke discussie is. Het is extreem-rechts vocabulaire voor de grootschalige uitzetting van mensen met een migratieachtergrond." Hij kijkt me aan. „Over wie hebben we het dan?"

Nou?

„Er wordt gezegd: we bedoelen alléén de mensen die graag terug willen naar het land van herkomst, we bedoelen alléén criminele buitenlanders. Maar het is een glijdende schaal. What's next? Want stel dat ik een fiscale overtreding bega, en ik heb een dubbel paspoort, moet ik dan straks ook weg?"

Noem je dit als voorbeeld of vrees je serieus een dergelijk scenario?

„Het is natuurlijk nu nog een overdrijving, maar het principe blijft hetzelfde: als je Nederlanders met een dubbel paspoort anders gaat bestraffen dan Nederlanders met één paspoort, dan effen je het pad voor radicale partijen om de lijn door te trekken."

Na de rellen rond de voetbalwedstrijd tussen Ajax en Maccabi Tel Aviv in november 2024 hadden politici het over het afnemen van het Nederlandse paspoort...

„Het is meten met twee maten. Het gelijkheidsbeginsel komt dan in het geding. Zo bekeken is zo'n concentratiekamp helemaal niet zo ver gedacht. Het is een kwestie van wie er aan de macht is. We zien het in de Verenigde Staten, in andere landen in Europa. Wie kan mij garanderen dat het hier niet zo ver komt?"

Nadat Wilders in 2023 met 37 zetels de verkiezingen won, mailde een collega je: 'Keep up the good spirit. Wij zijn met de meesten.'

„Ja."

Je zucht.

„Ik hoor het al zo lang. Mijn collega had een nederlaaggevoel, dat klopt, maar ik dacht: jij hebt niet verloren, je bent gewoon teleurgesteld dat je favoriet niet gewonnen heeft."

Het was toch aardig bedoeld?

„Ja, ook dat snap ik, maar de klappen vallen toch echt in mijn hoek."

Noem die klappen eens.

„Mensen met een migratieachtergrond zijn na zo'n verkiezingsuitslag weer iets minder veilig. Door zo'n rechtse verkiezingszege ligt voor collega's, burens, de lat lager om dingen te roepen als 'buitenlanders eruit!'."

Voel jij je ook minder veilig?

„Ik kan nog voor mezelf opkomen, al ben ik onderweg naar de moskee alerter. En ik maak me zorgen om familieleden die een hijab dragen. Ik weet dat Nederland nou eenmaal een rechts land is, maar na elke verkiezingsuitslag word ik een beetje wantrouwig. Dan kijk ik in de trein om me heen en denk: minstens een op de vijf hier heeft waarschijnlijk radicaal-rechts gestemd."

Zullen die 'klappen' met het kabinet-Jetten niet minder worden?

„Nee. Rob Jetten moest zich tijdens de verkiezingscampagne haast in een Nederlandse vlag wikkelen om rechts nog wat kiezers te kunnen afsnoepen. En Yesilgöz die het had over 'Nederlanders die zich zorgen maken of Nederland nog wel Nederland blijft'. De goede verstaander heeft meteen door wie ze daarmee bedoelt." Hij laat een korte stilte vallen. „Bij de Maccabi-rellen had Yesilgöz het over 'oerconservatieve imams' en 'buitenlandse staatszenders'. Sorry, weet je, dit is de derde, vierde generatie. Die kijken niet naar satellietzenders, die gaan niet naar de moskee om naar een imam te luisteren die geen Nederlands spreekt."

Is het een herhaling van de taal van Fortuyn?

„Het is hetzelfde sjabloon. Het gaat niet om werkelijke mensen."

Zie je ook verschillen tussen de nasleep van 11 september 2001 en die van 7 oktober 2023?

„Rond 2000 was er nog morele verontwaardiging. Als er werd gezegd 'alle Marokkanen het land uit', dan reageerden politici van links tot liberaal-rechts met: 'Dat kun je toch niet zeggen! Je kan de daden van een kleine groep niet op de rest van de Marokkaanse gemeenschap projecteren', et cetera. Dat gebeurt nu niet meer. Wat veel politici nu doen is preventief capituleren, zoals een collega het formuleerde. Nu hoor je: 'Het zijn terechte zorgen over migratie en het woningtekort. De Nederlander herkent zijn eigen land niet meer, ja, dat kan ik me voorstellen'. Er is geen verzet."

Hij begint over het 'Fortuyn-trauma'. Toen Pim Fortuyn opkwam hadden veel kranten het gevoel dat ze iets hadden gemist, vertelt hij. Daarop ontstond een overcompensatie waarbij de witte, boze burgers vrijuit hun racistische meningen in de media mochten uiten. „Die groep mocht gewoon leeglopen. We moeten ze horen, werd er gedacht, erachter komen wat de voedingsbodem is."

Je hebt zeven jaar voor NRC gewerkt. Waarom ben je weggegaan?

„Omdat ik vastgebonden zat aan het bureau. Ik werd chef Opinie vlak voordat 7 oktober plaatsvond. Een ongelukkige timing. Ik wilde schrijven over Gaza, omdat ik geloofde dat mijn pen iets kon toevoegen. Ik wilde woorden geven aan het verdriet en de machteloosheid waar zoveel mensen mee zaten. Die gevoelens had ik namelijk ook. Ik wilde stukken maken over de verrechtsing van Nederland, over het normaliseren van radicaal-rechts. Dat kon niet."

Ook niet in een andere functie binnen de krant?

„Nee. Columnisten hebben nog een bepaalde vrijheid, maar als redacteur ben je het gezicht van de krant. Je moet eigenlijk juist een toontje lager zingen."

Je was ook teleurgesteld dat de krant pas eind november 2024 in het hoofdredactioneel commentaar schreef dat de situatie in Gaza 'veel kenmerken van een genocide' vertoonde.

„Ja. Ik was teleurgesteld dat de krant niet de voorhoede was die ik dacht dat die was. Internationaal recht, mensenrechten, dat zijn onvervreemdbare rechten. Het moet niet uitmaken of de slachtoffers Palestijnen zijn of moslims, maar in dit geval was het gecompliceerder omdat de daders deels nazaten van de Holocaust zijn. Kijk, een krant wil divers zijn, maar tegelijk wil de redactie niet dat het ongemakkelijk wordt. Terwijl ongemak onderdeel van diversiteit is."

Hoe ziet dat ongemak eruit?

„Zelfreflectie is niet de sterkste kant van de journalistiek, is mijn ervaring. Als iemand bijvoorbeeld vraagt waarom bepaalde woorden of frames klakkeloos worden overgenomen, wordt er meestal defensief gereageerd. Mensen klappen dicht, het gesprek werd niet gevoerd.

„Van mij hoeft het niet bevoogdend. Ik hoef geen aai over m'n bol, ik hoef niet te horen dat het allemaal goed komt. Daar koop ik niks voor. We moeten aan het werk, stelling nemen, de waarheid blootleggen en die benoemen. Dat is wat ik dacht. In zekere zin wordt de kritische stemmen verweten dat ze goed hebben opgelet tijdens geschiedenisles. Namelijk dat ze op de hoogte zijn van de gruwelen van de Jodenvervolging en daarom konden constateren dat het in Gaza een bepaalde kant op ging. De tekenen waren zichtbaar: het ontmenselijken, isoleren, uitmoorden... Het hoeven er geen zes miljoen te zijn om de parallel te kunnen trekken."

Bij De Groene Amsterdammer kun je dat wel opschrijven?

„Ja, daar is engagement geen vies woord."

Het is wel een kleine linkse bubbel.

„Ik kan mijn stukken schrijven, ik kan meedoen aan panelgesprekken, lezingen, ik kan mezelf uitspreken op sociale media. Dus ik heb nu een groter podium, ironisch genoeg."

De problemen die Fortuyn aankwartte kwamen op mij en mijn vrienden vreemd over. Mijn generatie dacht: waar hééft die man het over?

'Jetten moest zich haast in een vlag wikkelen om rechts nog wat kiezers af te snoepen'

21. De eerste dagen van Jetten en het constante vergeten op uiterst rechts (2 mrt)

Op de viering van tachtig jaar PvdA, drie weken geleden, maakte Herman Tjeenk Willink enkele zoekende opmerkingen. Tussen 1970 en 2021 was hij - als ambtenaar, adviseur of informateur - betrokken bij elf kabinetsformaties. Niemand heeft zoveel ervaring met Haagse machtsvorming. D66, zei hij, „is een partij die oprecht veranderingen wil, maar het inzicht in hoe macht werkt soms mist".

Zo probeerde hij de uitkomst van de formatie te verklaren. De VVD haalde „het slechtste verkiezingsresultaat" in jaren, staat inhoudelijk stil, maar ging er „zowel in het voorgenomen beleid als bij de samenstelling van het kabinet met de buit vandoor: Yesilgöz I."

Als voorstander van de vorming van GL-PvdA verkende hij ook de betekenis van de fusiepartij de komende jaren. Geen „naar links afzwenkende" partij. Streven naar „stabiliteit en solidariteit". „GL-PvdA niet als radicale uitkomst van een fusie, maar als 'redelijk alternatief'."

Ik moest driemaal aan hem denken op de dag dat het kabinet-Jetten debuteerde in de Kamer. Rob Jetten (Algemene Zaken, D66) begon zijn regeringsverklaring met een verwijzing naar Jan Terlouw, die D66 begin jaren tachtig groot maakte als „het redelijk alternatief". En oppositieleider Jesse Klaver (GL-PvdA) koos definitief voor constructieve oppositie. Kritisch op beleidskeuzes maar op zoek naar redelijke oplossingen.

Ook Tjeenk Willinks scepsis over de VVD kwam in beeld. Minister Eelco Heinen (Financiën, VVD) maakte bekend dat nieuwe wetgeving voor de belasting van vermogen (Box 3) wordt herzien. Fiscalisten en lobbyisten voerden er campagne tegen omdat beleggingswinsten worden belast op aandelen die nog niet verkocht zijn.

Het bracht de nieuwe BBB-leider Henk Vermeer, de laatste jaren coalitiegenoot van de VVD, tot een verzuchting over de ware aard van de VVD-zuinigheid: „Strikt en streng als het om begrotingsregels gaat - maar soms via de minister van Financiën net zolang buigen en schuiven totdat de eigen plannen financiële dekking krijgen."

Het raakt aan een serieus risico voor dit kabinet. De VVD kreeg haar zin in de formatie met strakke afspraken over de financiën: geen hoger tekort, geen hogere schuld, amper hogere belastingen. Het beperkt mogelijkheden om zaken te doen met de oppositie over gevoelige thema's als uitkeringen en zorg. Heinen zei eerder dat er geen ruimte is die afspraken te veranderen.

Maar al vroeg op de tweede dag van het debat zei Jetten, zoals NRCschreef, dat die ruimte er wel is. Om meerderheden in beide Kamers te vinden zijn er volgens de premier „in de zomer" wel degelijk „aanpassingen" mogelijk „aan het financiële kader dat er nu ligt vanuit het coalitieakkoord".

Dus wie de kansen van dit kabinet wil taxeren, moet vooral letten op Jetten en Heinen.

Het eerste debat met de premier eindigde voorspelbaar ongewis: alles is de komende maanden afhankelijk van overleg met maatschappij en Kamerfracties. Jetten kan veel zeggen, maar voorlopig weinig garanderen. Kamerleden kunnen van alles eisen, ook in moties, maar voorlopig weinig afdwingen.

Harde confrontatie is onlogisch

Het brengt een nieuwe dynamiek. Afwachten is niets voor partijen die het tegengeluid vertegenwoordigen. Maar harde confrontatie met het kabinet is ook onlogisch zolang een gunstig akkoord mogelijk blijft. Tegelijk neemt het aanzien van oppositiepartijen die niet meedoen aan akkoorden - PVV, FVD, SP - zichtbaar af: wat zij zeggen, doet er nu amper toe.

Ook de nieuwe VVD-fractievoorzitter maakt verschil: Ruben Brekelmans heeft niet de confronterende stijl van zijn voorganger. Zo verandert het debat. Minder grote woorden, meer redelijkheid.

Het viel wel op hoe weinig aandacht er is voor een klassieke aanjager van sfeerbederf: de portefeuillevverdeling tussen bewindslieden. Een ervaren topambtenaar vertelde me ooit dat de ellendigste conflicten tussen ministers zelden gaan over inhoud en bijna altijd over competenties.

De nieuwe staatssecretaris van Digitale Economie en Soevereiniteit, Willemijn Aerdts (D66), wacht een heidens karwei. Op deelterreinen zijn vijf andere bewindslieden verantwoordelijk voor digitalisering: de minister van Langdurige Zorg, de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, de minister van Volkshuisvesting, de minister van Justitie en de staatssecretaris van Defensie. Als Aerdts dit allemaal ordentelijk weet te coördineren, gaat in haar een politiek megatalent schuil.

Ook zag ik dat de minister én staatssecretaris van Defensie, Dilan Yesilgöz en Derk Boswijk, beide ten dele verantwoordelijk zijn voor het industriebeleid. Geen detail op een ministerie dat miljarden te besteden krijgt. Ook hier: vragen om moeilijkheden.

Het blijvend lage vertrouwen in de politiek, onderstreept in twee recente SCP-publicaties, is een gevaar voor coalitie én oppositie. In een reflectie op het coalitieakkoord benadrukt het planbureau het belang van een betrouwbare overheid. „Het vertrouwen van burgers" zal mede „afhangen van het vermogen van partijen om compromissen te sluiten".

Feit is dat dit op de (uiterste) rechtervleugel structureel misgaat. Al een kwarteeuw omarmen kiezers op die flank steeds een nieuwe verlosser. Voortdurende chaos. In januari splitste een kwart van de PVV-fractie af. En nadat BBB sinds 2023 een kwart van haar Eerste Kamerfractie kwijtspeelde, is nu ook stemmentrekker Mona Keijzer, BBB-vicepremier onder Dick Schoof, na ruzie over het leiderschap vertrokken uit de Tweede Kamerfractie. Vier maanden na de verkiezingen.

In reconstructies besmeurden de twee kampen elkaar. Van der Plas had het vertrouwen in Keijzer verloren: ze zou te rechts zijn inzake asiel, islam en migratie. Keijzer vond Van der Plas niet professioneel. Van der Plas zou met een wijntje op de bank onverstandige dingen twitteren. Keijzer zou tientallen keren met haar vertrek hebben gedreigd. Ook zou ze buiten Van der Plas en Vermeer contact met de afgesplitste PVV'er Gidi Markuszower hebben gehad.

Over de thema's waarmee BBB groot werd - boeren, platteland - ging het tijdens de conflicten blijkbaar geen seconde. Zoals de diepgaande ruzie binnen de PVV in januari nooit over asielzoekers of migratie ging. Ook zoiets: de belangen van ontevreden kiezers waarvoor deze partijen claimen op te komen, vormen zelden een beletsel voor nieuwe ruzies en afsplitsingen. Het gevolg is een verder dalend vertrouwen in de democratie.

En dus zijn de 49 (uiterst) rechtse Kamerzetels nu verdeeld over zevenfracties: PVV (19), JA21 (9), FVD (7), Groep Markuszower (7), BBB (3), SGP (3), lid Keijzer (1). Zij beloven een nieuwe orde, zij brengen wanorde.

Het zal ook het nieuwe kabinet raken. Tot nu toe zijn de Groep Markuszower, JA21 en de SGP soms bereid te voorkomen dat het kabinet in gevoelige dossiers, zoals de AOW, afhankelijk is van alleen GL-PvdA. Maar verscherpte electorale concurrentie op de rechterflank leidt vanzelf tot meer radicalisering. Het kabinet-Jetten beschermen is dan geen logische tactiek meer. Met matiging verliezen ze kiezers.

Binnen uiterst rechts doen speculaties de ronde over een nieuwe partij waarin Mona Keijzer zou samenwerken met Markuszower en Telegraaf-journalist Wierd Duk (die eerder zinspeelde op een nieuwe conservatieve beweging).

LighthouseTV vroeg Markuszower op 18 februari, toen de breuk in BBB nog onbekend was, naar een bericht hierover van een ON!-journalist. De oud-PVV'er bevestigde noch ontkende: „Wierd en Mona en iedereen die zich thuisvoelt bij mij: van harte welkom. [...] Ik werk graag met ze samen maar dat wil niet zeggen dat we samen gaan smelten.”

Invloedrijke stemmen op die flank zien in Keijzer een nieuwe verlosser. Zo zag ik dat onderzoeksjournalist Ton F. van Dijk (HP/De Tijd), oud zendercoördinator van NPO 2, haar bewierookt: „De eerste vrouwelijke premier?”

Het verveelt nooit

Het is de varkenscyclus van de Nederlandse politiek. Aan de ene kant sinds 2002 een vergeefse zoektocht naar een nieuwe Fortuyn. Aan de andere kant ervaren middenpartijen die de macht overnemen na wéér een mislukt experiment met een Pim-epigoon. Maar zit zo'n coalitie van oude middenpartijen er eenmaal, dan begint alles opnieuw. Het verveelt blijkaar nooit.

Maandag bekeek ik, twee dagen voor de regeringsverklaring, Nieuws van de Dag op SBS6, de zender van miljardair John de Mol. De nieuwe premier, nieuwe ministers, hun plannen: vanuit talloze invalshoeken (oud-VVD-communicatiedirecteur, peiling, voxpop, Telegraaf-columnist, reportage) werden ze afgeserveerd nog voordat ze waren begonnen.

En wat hieraan ook fascinerend is: het voortdurende vergeten. Alsof de zon onder het kabinet-Schoof alle dagen scheen. Of, nu enkele peilers (enige) groei bij **FVD** zien, niet meer hameren op dubieuze **FVD**-kandidaten in gemeenten. Op (afgesplitste) **FVD**'ers die na de grote zege in 2019 zelden kwamen opdagen. Op **FVD**-Kamerleden die werden geschorst omdat ze huisregels van de Kamer negeerden. Op de **FVD**-Kamerfractie in 2023-2025 louter bestond uit veroordeelde parlementariërs. Op de Poetingezinde **FVD**-directeur die de Europese Commissie neerzet als naziregime.

De dag van de bordesscène van het kabinet-Jetten bracht het geruststellende besef dat een vreedzame machtsoverdracht hier nog altijd volmaakt vanzelfsprekend is. Maar het onderschatte belang van samenwerking en de neiging pijnlijke feiten uit te wissen laten ook zien dat die terugkerende zoektocht naar een verlosser een gevaar voor de democratie vormt dat voortdurend wordt onderschat.

Het nieuwe kabinet werd afgeserveerd nog voordat het was begonnen

Dit artikel is een weergave van Machtige Tijden, een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Meeus.

22. Crisis bij BBB? 'Heden ik, morgen gij'; In het land Petra de Koning (3 mrt)

In de hal van de Tweede Kamer, vorige week dinsdag om elf uur, dringen tv-camera's, verslaggevers en fotografen om iemand heen. Laurens Dassen van Volt ziet het vanaf de roltrap, hij kijkt nog eens goed. „O ja, dacht ik toen”, zegt hij 's middags in zijn werkkamer. „Henk Vermeer.”

Het is dan al dagenlang ruzie bij BBB. Henk Vermeer volgt Caroline van der Plas op als fractievoorzitter, maar volgens Mona Keijzer was het leiderschap van de partij aan háár beloofd.

Dassen had Vermeer geappt: „Ik zag je net. Volle pershaag, flinke vuurdoop, succes.”

Hij had moeten denken aan de keer dat hij daar zelf stond: in februari 2022, net nadat Volt-Kamerlid Nilüfer Gündogan was geschorst wegens meldingen van grensoverschrijdend gedrag. Kamerleden van andere partijen hadden hem toen ook geappt en gebeld om hem sterkte te wensen, Gert-Jan Segers van de ChristenUnie was een van de eersten.

Corrie van Brenk van 50Plus ziet op dinsdagochtend cameramensen rennen, op weg naar Henk Vermeer. Ze dacht, zegt ze later: wat naar voor BBB. „En ik dacht: wat hebben wij het toch goed.” Tegen 50Plus-fractievoorzitter Jan Struijs had ze gezegd: „Je moet Caroline en Henk een appje sturen.”

In 2022 waren er vast ook Haagse politici die Volt, net nieuw in de Tweede Kamer, wel een crisis gunden. Zoals er nu zo goed als zeker Kamerleden zijn die ervan genieten dat BBB uit elkaar valt. Maar in de gangen van de Tweede Kamer begint niemand uit zichzelf over die crisis, niemand doet triomfantelijk. Ik hoor dat elke partij „aan de beurt komt”, iemand zegt: „Heden ik, morgen gij.”

Op vrijdagmiddag 20 februari wordt bekend dat Van der Plas stopt als partijleider en de eerste berichten die ze krijgt - 'moedige keuze', 'dapper besluit', 'jij hebt BBB op de kaart gezet, heel knap' - komen van Jan Paternotte van D66, Esther Ouwehand van de Partij voor de Dieren, CDA-leider Henri Bontenbal, Eurocommissaris Wopke Hoekstra, oud-SP-leider Lilian Marijnissen, Mirjam Bikker van de ChristenUnie, Gert-Jan Segers. FVD'ers Lidewij de Vos en Thierry Baudet reageren daarna ook, en VVD-Kamerlid Daan de Kort, Mohammed Mohandis van GroenLinks-PvdA, Rob Jetten, Laurens Dassen.

Hoe hevig de ruzie bij BBB is, blijkt op maandag 23 februari om zes over half zeven: dan komt het nieuws naar buiten dat Mona Keijzer verder gaat als 'Lid Keijzer'. Al na een minuut of tien krijgen Van der Plas, Vermeer en Keijzer een bericht van Kamerlid André Flach van de SGP, hij wenst hun „sterkte in de storm”. „Het leek zo'n hechte fractie”, zegt hij later tegen mij. „Ik vind het rot.”

Net voor het debat over de regeringsverklaring van Jetten, woensdagochtend in de grote zaal, komt Esther Ouwehand bij Caroline van der Plas staan. Ouwehand houdt de arm van Van der Plas minutenlang vast. De nieuwe minister van Landbouw, D66'er Jaimi van Essen, wil Van der Plas een hand geven, maar van Ouwehand moet hij wachten. „Ik maak eerst mijn gesprek met Caroline af." Vermeer loopt langs het bankje van Geert Wilders. Die zegt: „Je moet er even doorheen, Henk."

Het appje van Jan Struijs aan Vermeer om hem te feliciteren als fractievoorzitter, en aan Van der Plas die BBB „op de kaart" heeft gezet, komt pas dagen later aan. Hij had het wel „geschreven", zegt Struijs erbij, maar „abusievelijk" niet verstuurd. „Ik word nu echt een verwarde oude man."

Petra de Koning doet elke dinsdag verslag over de Haagse politiek (p.dekoning@nrc.nl)

23. Met zestien fracties is Maastricht een politieke lappendeken (4 mrt)

„Redelijk rampzalig", noemt Coen van der Gugten de versplinterde volksvertegenwoordiging in de Maastrichtse gemeenteraad. 16 fracties op een totaal van 39 raadszetels maken het volgens de afzwaaiende GroenLinks-fractievoorzitter onmogelijk enigszins „efficiënt te debatteren". Van der Gugten: „Bijdragen verschillen amper, het aantal identiek ruikende plasjes is hoog."

Gabriëlle Heine, CDA-fractievoorzitter en -lijsttrekker, hoort in debatten ook veel herhaling. En door de lengte van de vergaderingen raakt de inhoud in de verdrukking: „Vaak wordt al een heel uur besteed aan debatten over procedures of de vergadervolgorde. Steun verwerven voor een motie kost met zestien fracties ook behoorlijk veel tijd."

Van oudsher had Maastricht twee grote machtsblokken: de christen- en sociaaldemocraten. Elk haalde gemakkelijk ongeveer een derde van de zetels binnen, in 1986 haalde de PvdA 39 procent, in 1978 haalde het CDA 43 procent. Afgelopen decennia veranderde dat. De laatste verkiezingen in 2022, waar 23 partijen aan deelnamen, resulteerden in een politieke lappendeken: nu is sprake van één fractie met vijf leden en vijf met één lid. De rest heeft twee tot vier zetels. De coalitie bestaat uit zeven partijen.

Dit is geen ongekennde fragmentatie: de gemeenteraden van Den Bosch en Almere hadden afgelopen periode eveneens zestien fracties. Almelo begon met vijftien fracties, maar door afsplitsingen staat de teller inmiddels op zeventien.

Nieuwe partijen

Volgens Simon Otjes, hoofddocent Nederlandse politiek aan de Universiteit Leiden, doet de versplintering zich niet overal voor. In 2022 had een gemeenteraad gemiddeld 8 fracties, tegenover 7,7 in 2018, maar in grotere gemeenten gaat het sinds 2000 hard: van gemiddeld 7,5 fracties rond de eeuwwisseling naar 12 nu. „Deels is dat te verklaren door de opkomst van **landelijke nieuwkomers** als **Volt, Partij voor de Dieren, BIJ1, FVD en Denk.**"

Heine verbaast zich over hoe gemakkelijk nieuwe partijen ontstaan: „Jantje wil de hondenbelasting afschaffen. Pietje is tegen. Voor je het weet heb je dan al twee partijen. Alsof je binnen één fractie niet van mening kunt verschillen. Het hoort te gaan over wat wél bindt: een gezamenlijke ideologie of filosofie, niet een standpunt over één kwestie."

Van der Gugten noemt de veelheid van partijen een consequentie van de democratie: „Mensen stemmen erop. En als raad ga je op den duur van elkaar houden. Ik heb dat zelfs met collega's van partijen die ik politiek abject vindt. **FVD** heeft één raadslid. Vaak vind ik hem een mafketel eerste klas, hij stelt bijvoorbeeld voor als gemeente volledig in bitcoins te beleggen, omdat je dan gaandeweg geen belasting meer hoeft te heffen. Maar soms zegt hij iets waarvan je denkt: best goed bedacht."

Heine: „Tussen sommigen botst het heel vaak, maar de meeste raadsleden kunnen samen door één deur."

'Mijn oma gaat nog sneller'

Alleen die gemoedelijkheid voorkomt volgens Van der Gugten niet dat de „politieke doorzettingskracht" vermindert door de versnippering van de partijen. „Er worden veel mooie voornemens opgeschreven, maar als het aankomt op de uitvoering, gaat mijn oma achter haar looprek nog sneller."

Jules Ortjens, fractievoorzitter van Volt in Maastricht, ziet zestien fracties in één raad daarentegen niet per se als problematisch: „Het is niet gezegd dat het met grotere blokken sneller en efficiënter gaat."

Hij wijt het grote aantal fracties aan de 'verschillende gezichten' van de gemeente. „Maastricht is een klein wereldstadje, of misschien beter: een kosmopolitisch dorp. In de ene straat praten mensen dus Mestreechs, even verderop in een andere straat hoor je vijf talen door elkaar." Ortjens spreekt de plaatsnaam Maastricht achtereenvolgens in het Nederlands, in het dialect en met Engels accent uit. „Eigenlijk bestaat de gemeente uit drie steden. Met grote tegenstellingen. Buitenstaanders zien vaak alleen de mooie kanten, maar Maastricht staat ook in de top drie van sociaal meest gesegregeerde gemeenten. En die 'samenlevingen' die naast elkaar bestaan, resulteren ook in uiteenlopende standpunten."

Van der Gughtens partij draagt overigens bij aan de versplintering. Maastricht is de enige gemeente in Limburg en een van de weinige in Nederland, waar de partij nog afzonderlijk van de PvdA deelneemt aan de raadsverkiezingen. Bij de laatste formatie in 2022 botsten beide partijen hard; GroenLinks belandde buiten de coalitie, de PvdA erin. „Naar buiten toe ziet dat er wel een beetje mesjogge uit. Landelijk hebben we samen campagne gevoerd. Nu doen we weer afzonderlijk mee."

Landelijk is gesproken over maatregelen tegen de versplintering van gemeenteraden. Na een voorstel van Hanke Bruins Slot (CDA), minister van Binnenlandse Zaken in het laatste kabinet-Rutte, in 2023 discussieerden politici en deskundigen over een hogere kiesdrempel. Zo zouden partijen minimaal één volwaardige zetel moeten krijgen, waar nu driekwart zetel al kan volstaan, omdat die dan wordt aangevuld met restzetels tot een zetel.

„Tegelijkertijd werd vanuit Binnenlandse Zaken ook gesproken over het vergroten van raden van grotere gemeenten", zegt Otjens. „Best raar, omdat dat de kiesdrempel dan juist verlaagt. Wat je met linkerhand aanpakt, wordt dan met de rechterhand weer tenietgedaan." Het is nog niet duidelijk of het kabinet-Jetten op dit gebied iets gaat ondernemen.

Jantje wil de hondenbelasting afschaffen. Pietje is tegen. Voor je het weet heb je twee partijen Gabriëlle Heine CDA-fractievoorzitter

Eigenlijk bestaat de gemeente uit drie steden. Met grote tegenstellingen Jules Ortjens fractievoorzitter van Volt

Politiek Welk Maastricht krijgt voorrang?

Grootse projecten of plannen die de stad politiek verdelen kent Maastricht eigenlijk nauwelijks. De meeste lokale partijen profileren zich met thema's die ook elders spelen zoals woningbouw, veiligheid, armoedebestrijding en verduurzaming.

Een al langer spelend onderwerp is hoeveel ontwikkelingen Maastricht aankan. De stad met 120.000 inwoners trekt meer dan vijf miljoen bezoekers per jaar. In de Stemwijzer wordt bijvoorbeeld de vraag opgeworpen of de gemeente nog meer grote evenementen moet nastreven en of er nog meer parkeerplaatsen in en rond het centrum moeten komen.

Sommige inwoners en politici vinden verder dat toeristenmagneet Maastricht te opgepoetst (in het plaatselijk dialect: sjiek en sjoen) wordt. Een culturele vrijplaats moet bijvoorbeeld plaats maken voor grootse nieuwbouw. Een andere kwestie is de balans tussen de Universiteit Maastricht en de stad. Verandert de gemeente door de ruim 23.000 (veelal buitenlandse studenten) niet te veel van karakter? Het levert debat op over de wenselijkheid van studentenhuisvesting in woonwijken, maar ook over de mate waarin het cultuuraanbod op het jongere deel van de bevolking is afgestemd.

Telegraaf

1. 'Beweging van Baudet' blijft maar groeien; Ondanks ophef en rechts-extremistische kandidaten inmiddels ledenaantal van ruim 70.000 (7 feb)

Ondanks ophef en rechts-extremistische kandidaten inmiddels ledenaantal van ruim 70.000

- Den Haag - Ruzies, afsplitsingen, vermeende nazisympathieën en drieste uitspraken van oprichter Thierry Baudet over de maanlanding: geen van de gebeurtenissen heeft de opmars van Forum voor Democratie echt kunnen stuiten. FvD breidt gestaag z'n netwerk uit waarvan politiek maar een onderdeel is.

Thierry Baudet vindt het allemaal 'onvoldoende serieus', niveau roddelblad. Dus nee, de oprichter van Forum voor Democratie wil niet uitleggen hoe de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen tot stand zijn gekomen. En dus ook niet praten over de kandidaten wier extremistische uitslatingen in het verleden nu weer bovendrijven.

Zo verscheen op de lijst voor de Haagse gemeenteraad Timon de Busscher. In de appgroep van de **FvD**-jongeren had hij terroristen Anders Breivik en Brenton Tarrant 'het goddelijk duo' genoemd, terwijl ze tientallen mensen hebben vermoord. In Haarlem wordt de **FvD**-lijst aangevoerd door iemand die zich laatdunkend uitliet over Anne Frank, in Schagen door iemand die een antisemitische afbeelding verspreidde.

„Domme grappen van zes jaar geleden die in een privé-context zijn gemaakt en waar alles al over gezegd is”, verklaart **FvD**-woordvoerder Milan Schenk (25), zelf raadslid en opnieuw lijsttrekker in Teylingen.

Volksunie

Voor Nieuwegein is Frank Folkerts beschikbaar, die in 2010 lijsttrekker was van de extreemrechtse Nederlandse Volksunie. In een interview in het partijblad vertelt hij dat zijn vader hem ooit een boek cadeau deed 'over een Jodin die de Holocaust had overleefd'. „Dit boek heb ik weggegooid.”

Schenk vindt het allemaal oude koeien die uit de sloot komen, en niet bij toeval, denkt hij. „Omdat het zo goed gaat met ons.”

FvD doet deze verkiezingen mee in 104 gemeenten, een ruime verdubbeling van de huidige vertegenwoordiging. De kandidaten zijn overwegend jong - de helft van de lijsttrekkers is onder de 37 jaar. In Delft en Groningen voeren tieners de lijst aan, in Midden-Groningen en Valkenswaard zijn ze net twintig.

Voor politicoloog Chris Aalberts, die **FvD** al jaren nauw volgt, is dit een teken dat Baudet niet geïnteresseerd is in de gemeenteraden. „Wat kun je nou verwachten van een knul van achttien? **FvD** wil een groot, extreemrechts netwerk bouwen in heel Nederland, waarvan de gemeenteraden de pionnen zijn.”

Bij haar intrede in de politiek gold Forum voor Democratie als nette versie van de PVV. In tegenstelling tot de partij van Wilders kon je bij Baudet wel lid worden. Er kwamen afdelingen, een wetenschappelijk bureau en flitsende bijeenkomsten waar de partijleider zijn boeken verkocht.

Op het toppunt van z'n populariteit tikte Forum 28 zetels aan in de peilingen. Bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2019 werd de partij de grootste. Daarna kwamen er ruzies en afsplitsingen, waarvan JA21 de succesvolste werd.

In coronatijd rangeerde **FvD** zich op een zijspoor. Baudet, die eerst nog pleitte voor een harde lockdown, zag in het coronabeleid alleen een plan om de bevolking te onderwerpen. Corona was volgens hem niet dodelijk, vaccinaties vond hij vergif en ongevaccineerden waren volgens hem 'de nieuwe Joden'. Baudet bracht zijn partij verder in de marge door te zeggen dat de wereld wordt geregeerd door reptielen. Hij uitte twijfels over het plaatsvinden van de

maanlanding en de terreuraanslagen van 11 september 2001. (Duiding van ideologieën Baudet)

De electorale dip verhulde dat Baudet gestaag voortging met het bouwen van een 'beweging'. Met een lange mars door de instituties beoogt hij al vanaf het begin de huidige elite te vervangen door een nieuwe, de zijne. Er kwam een Forum-app, waarop leden een gelijkgestemde schilder of cateraar kunnen vinden. Er kwam een basisschool (inmiddels gesloten) en een maaltijdservice. Via de Vrijmoedige Studentenpartij vertegenwoordigde FvD zich in de universiteitsraden. Volgens Schenk zijn in deze beweging de gemeenteraden wel degelijk van belang. „Juist lokaal kunnen we strijden tegen migratie, klimaatbeleid en hoge belastingen.”

FvD is één van de weinige partijen die actief leden werft - ze heeft er naar eigen zeggen inmiddels ruim 70.000. Daarmee is Forum nog steeds de grootste ledenpartij. Dat is niet alleen door de contributie lucratief, maar ook omdat een hoog ledenaantal naar verhouding meer subsidie oplevert.

Kritisch kijken

Directeur Carla Hoetink van Documentatiecentrum Politieke Partijen vindt de snelle groei van de afgelopen weken reden om 'kritisch te kijken' naar hoe FvD leden werft. „Ook omdat je niet zo makkelijk van je lidmaatschap af komt en leden verder weinig te zeggen hebben.”

Silvio de Groot, die over de ledenadministratie gaat, zegt de kritiek niet te kunnen plaatsen. „Het ledenaantal krijgt het stempel van de accountant. Omdat 99 procent via automatische incasso gaat, kan de accountant de aantallen makkelijk via betaalgegevens controleren.”

Dat Baudet het partijleiderschap overdroeg aan Lidewij de Vos, pakte goed uit, de partij haalde zeven zetels. FvD mag dan uiterlijk aaibaarder zijn geworden, inhoudelijk is de radicalisering verder gegaan, zegt Aalberts. Inmiddels is FvD lang niet meer de nette versie van de PVV, maar andersom, stelt de partijwatcher. „In de PVV zijn wel incidenten geweest met extreemrechts, maar Geert Wilders heeft altijd z'n best gedaan deze mensen buiten de partij te houden. Forum lijkt er juist trots op.”

2. BBB heeft geen reden van bestaan meer (7 feb)

Er was ooit een brand. Een romantisch, bijna folkloristisch vuur, aangestoken door boze boeren, omgekeerde vlaggen en een vrouw die met een tractor Den Haag binnenreed alsof ze zo uit een streekroman was gestapt. Caroline van der Plas, laarzen in de klei, vuist in de lucht. Het hele land vond dat de boer werd bedreigd door een stel wereldvreemde beleidsmakers met havermelklattes en Tesla's.

Het werkte. Boeren hoorden bij Nederland, net als klompen, tulpen, stroopwafels en windmolens. Boeren waren authenticiteit, hard werken, no-nonsense. En Den Haag en Brussel moesten met hun poten van hen afblijven. De omgekeerde Nederlandse vlag werd het symbool van verzet, alsof het land zelf in nood was.

Dat het merendeel van de landbouwproductie - bijna 80 procent - voor de export is, en niet voor ons dagelijks aardappeltje en dat de agrarische sector goed is voor maar 1,7% van onze economie waren details die in die romantiek niet zo lekker pasten. Dat 54 procent van het Nederlandse oppervlak landbouwgrond is, terwijl we een schreeuwend tekort hebben aan woningen, natuur en ruimte, evenmin. En dat „we anders geen eten meer zouden hebben" als er ietsje minder boerenbedrijven kwamen, was vooral een sterk staaltje emotionele chantage met een lege koelkast als dreigbeeld.

Enfin, de BBB had momentum. Ze wonnen verkiezingen, ze domineerden talkshows, ze werden de stem van „het echte Nederland". We zagen ex-**FVD**'er Eva Vlaardingerbroek verschijnen op Fox News met een boerenzakdoekje om haar nek. Ze vertelde Tucker Carlson met een ernstig gezicht dat de Nederlandse overheid het land van de boeren afpakt om immigranten te huisvesten.

Totdat het geen issue meer was. Want problemen hebben de nare eigenschap dat ze opgelost kunnen worden. En dat is precies wat er met het boerenvraagstuk is gebeurd. Het stikstoffonds komt terug. Twintig miljard euro. Geen fooitje, geen doekje voor het bloeden, maar een astronomisch bedrag. Twintig miljard om bedrijven uit te kopen. Boeren krijgen de kans hun bedrijf te verkopen tegen voorwaarden waar elke gemiddelde mkb'er alleen maar van kan dromen. De muziek kan aan, de biertaps open. Hun grootste zorg, bestaanszekerheid, is geregeld. Het probleem waar BBB voor was opgericht, is in essentie verholpen.

Maar wat doe je als je reden van bestaan verdwijnt? Dan ga je in paniek om je heen kijken. De BBB moest zich opnieuw uitvinden, nu dit verhaal niet meer leefde onder de mensen.

Ze gingen de PVV nadoen. Migratie, anti-elite, tegen Brussel, tegen linkse hobby's. Alleen is er een nieuw probleem: er zijn andere partijen die ook het PVV-verhaal claimen. JA21, Groep Markuszower en **FvD**. Als politieke beweging is BBB nu een pizza met alle toppings: stukjes PVV-ham, wat JA21-salami, en een vleugje **FVD**-ansjovis. Het resultaat is geen fusie, maar maagzuur. Het is politieke stampot zonder aardappelen: veel ingrediënten, geen basis. Wat resteert is geen visie, maar imitatie. Ze zijn alles tegelijk, en dus niets.

En dan is er de interne chaos. Senatoren die overlopen naar... D66. Het is alsof je als vegetariër ineens bij een slager gaat werken en zegt: „Ik was altijd al meer van de entrecote." Ze roepen hard en hopen dat iemand nog luistert. Maar het publiek is doorgelopen. Zie de peilingen.

Wat kan BBB claimen wat andere partijen niet al harder, bozer of ideologischer roepen? Waar zijn ze uniek in? Waar maken ze het verschil? Als het eerste woord in je naam - boer - geen strijd meer oplevert, blijft er weinig over om op te bouwen. BBB zal zich moeten herpakken om nog iets in de melk te brokkelen, maar dat wordt lastig als de koe al gemolken is en de emmer leeg.

De omgekeerde Nederlandse vlaggen staan inmiddels weer fier overeind. De rust is teruggekeerd in de weilanden. Maar ergens, half verscholen tussen het gras, hangt nog een

groen logo. Verbleekt. Verwilderd. Besmukt. BBBeter, staat erop. Het lijkt eerder een herinnering dan een belofte.

Ze roepen hard en hopen dat iemand nog luistert...

3. **Brede coalitie boycott Forum (10 feb)**

- Amsterdam - Een brede coalitie van Amsterdamse partijen, boycott Forum voor Democratie (FvD) en roept organisatoren van verkiezingsdebatten op om dat ook te doen. JA21 en SP zijn kritisch op die aanpak.

Het cordon sanitaire is een initiatief van PvdD-lijsttrekker Anke Bakker en kan op steun rekenen van GL, PvdA en Bij1 tot D66, VVD en CDA. In totaal spreken elf partijen hun zorgen uit over 'structurele racistische, antisemitische en antidemocratische uitingen' bij FvD.

De partijen eisen dat FvD afstand neemt van uitlatingen door Reginald Eeckhout, de nummer 7 in Amsterdam. Die zou een 'blanke etnostaat' nastreven, waar ook geen ruimte is voor Joden.

Doet lijsttrekker Johan Dessing geen afstand, dan willen de andere partijen niet met FvD samenwerken. Ze roepen bovendien organisatoren van verkiezingsdebatten en andere discussies op om FvD te boycotten. „Zodat FvD niet meer wordt genormaliseerd als democratische gesprekspartner.”

Dat laatste gaat twee partijen in de raad te ver. SP-lijsttrekker Angelo Delsen noemt de ideeën van FvD fascistisch. „Ik zie persoonlijk extreemrechts als een losers-cult en onze partij is er voor om hun ideeën te bevechten en te ridiculiseren in plaats van te negeren”, zegt hij.

De SP wil juist in debat de strijd aangaan met FvD. „Het uitsluiten versterkt alleen maar het idee van 'elite-politiek'”, aldus Delsen.

„Wij maken ons zorgen over de vergaande radicalisering bij FvD”, zegt JA21-lijsttrekker Sytze Rijpkema. „Maar het debat in campagnetijd is bij uitstek het podium waar wij dergelijke kwalijke ideeën kunnen bestrijden, dus wij staan niet achter een boycott.”

FvD moet nog reageren op het statement.

4. **Forum en kritiek (11 feb)**

Extreem-linkse loser! Zieke, anti-Nederlandse hoernalist! Gezien de reacties had mijn stuk over Forum voor Democratie nogal wat losgemaakt. Getuige de boosheid onder FvD-aanhangers kunnen zij kritiek maar moeilijk accepteren. Het stuk ging niet eens over dubieuze kandidaten die FvD op de lijsten zette voor de gemeenteraadsverkiezingen. De insteek was dat de beweging van Baudet blijft groeien, ondanks het grillige gedrag van de oprichter, ondanks de ruzies en afsplitsingen in het verleden en ondanks de binding die enkele kandidaten hebben met extreemrechtse clubs als Voorpost en de Nederlandse Volksunie. - -

Je kunt zeggen: wat flauw om nazistische grapjes uit een besloten jongeren-appgroep van zes jaar geleden kandidaten voor de voeten te werpen die inmiddels vermoedelijk veel

volwassener zijn geworden. Wat flauw om een partij aan te spreken op de extreemrechtse influencers die ze voor hun jongerengala hadden uitgenodigd - moet je dan per se hetzelfde denken als iedereen die er op je feestje rondloopt? Of dat het verraad is om te wijzen op antisemitische hondenfluitjes waarop prominente leden zo nu en dan blazen.

Dat laatste verwijt - verraad - trof collega Wierd Duk, die het had gewaagd partijleider Lidewij de Vos bij Nieuws van de Dag aan te spreken op de vriendschap die Baudet op sociale media zoekt met de hardgekookte antisemiet Nick Fuentes. **Wekenlang moest Wierd vervolgens scheldpartijen en bedreigingen afweren van gekrenkte FvD'ers.**

De reacties leggen het probleem bloot van FvD: in plaats van afstand te nemen van organisaties die de partij zelf ook laakbaar zegt te vinden, maakt ze de boodschapper verdacht. Met deze cultus onderscheidt Forum zich van andere partijen, waar kritiek zelden leidt tot persoonlijke aanvallen op de brenger van de boodschap of tot het opzeggen van het krantenabonnement.

Je kunt ook zeggen: wat mooi dat in het genootschap van Forum voor Democratie mensen een tweede kans krijgen. Zo was er enkele jaren geleden een fractiemedewerker die door de politierechter werd veroordeeld tot 80 uur werkstraf wegens mishandeling. De partij nam geen maatregelen tegen hem, ook omdat de medewerker nog tegen het vonnis in beroep kon en de straf dus nog niet definitief was. Dat hoger beroep heeft nooit plaatsgevonden. Een promotie heeft de partij wel voor hem in petto: hij mag de lijst aanvoeren in een middelgrote gemeente. Ik vind dat opvallend voor een partij die geweldloosheid predikt.

Maar wie ben ik? Een extreem-linkse, anti-Nederlandse hoernalist.

De reacties leggen het probleem bloot bij FvD

5. Karskens: 'Hele toekomst voor me'; Oprichter wil terug bij 'zijn' omroep ON (11 feb)

Oprichter wil terug bij 'zijn' omroep ON

Den Haag - Medeoprichter Arnold Karskens probeerde dinsdag in hoger beroep zijn ontslag bij Ongehoord Nederland te laten terugdraaien. Vorig jaar liet de rechtbank het ontslag in stand, maar kreeg Karskens wel een vergoeding toegewezen.

Hij heeft er vertrouwen in dat zijn ontslag alsnog wordt teruggedraaid, zegt Arnold Karskens nog voordat hem ook maar een vraag is gesteld. Karskens heeft daar altijd vertrouwen in. En 'tuurlijk', als hij zijn gelijk haalt, dan wil hij daadwerkelijk weer aan de slag bij de omroep waar hij in 2024 werd weggestuurd.

ON! zette Karskens in oktober 2024 op straat vanwege klachten van grensoverschrijdend gedrag. Er zou sprake zijn van een angstcultuur op de werkvloer.

Karskens zou mensen negeren, geen gedag zeggen, dreigen contracten niet te verlengen en schreeuwen. Ook zou hij seksueel overschrijdende opmerkingen hebben gemaakt. Zoals 'lekker kontje' in de richting van presentatrice Raisa Blommestijn.

Karskens bestrijdt de aantijgingen aan zijn adres en stelt juist dat hij klokkenluider is van misstanden bij de omroep. Hij beweert juist aan de bel te hebben getrokken over antisemitisme bij medewerkers van ON.

De aanleiding is er bepaald niet naar, maar qua opkomst had het gezelschap bij het gerechtshof ook zomaar een reünie van de omroep kunnen zijn: oud-omroepmedewerkers, zittende en voormalige bestuurders, een toezichthouder.

Grofweg verdeeld over twee kampen. Met voormalig FvD-senator Paul Cliteur als huidig voorzitter van de Raad van Toezicht van ON aan de ene kant, en oud-PVV-minister en voormalig bestuurder van ON, Reinette Klever, in het kielzog van de ontslagen Karskens aan de andere kant.

De argumenten en vooral wederzijdse verwijten en beschuldigingen die exact een jaar geleden door de rechtszaal vlogen, klinken ook nu. Aangevuld met nieuwe argumenten.

Voor Karskens is het een 'principiële zaak', zo zegt hij maar meteen. „Het doet heel wat met een mens om valselijk te worden beschuldigd van grensoverschrijdend gedrag."

De beschuldigingen zijn gebruikt om hem 'te wippen', zo zegt hij verder. En dat hij is gewipt, noemt hij niets minder dan een coup poging. Huidig ON-bestuurder Peter Vlemmix noemt dat verhaal op zijn beurt dan weer 'helemaal verzonnen'.

Het interne onderzoek waarin grensoverschrijdend gedrag naar voren komt, vormt in de ontslagzaak het grote twistpunt. Niet alleen de daadwerkelijke inhoud van het rapport, vooral ook de aanleiding tot het onderzoek en de manier waarop het werd uitgevoerd.

Volgens Karskens' advocaat Lex Takkenberg is de rechtbank door ON 'onjuist' voorgelicht, bijvoorbeeld omdat de startdatum van het onderzoek anders zou zijn dan ON beweert.

Een brandbrief van Karskens over antisemitisme bij de omroep zou daardoor niet pas ná, maar al vóór de start van het onderzoek zijn verstuurd. Op basis hiervan heeft de rechter eerder ten onrechte 'geconcludeerd' dat Karskens geen klokkenluider is, zegt Takkenberg. „ON poneert feiten die in strijd zijn met de feiten, en probeert u daarmee te misleiden", zo klinkt het.

Ook laakt hij de rol van presentatrice en juridisch adviseur van de omroep, Blommestijn. Ze zou zich met het rapport hebben bemoeid. Iets dat ON vorig jaar glashard ontkende, terwijl de omroep nu zegt dat Blommestijn weliswaar 'suggesties' heeft gedaan, maar dat die niet zijn overgenomen. De raadsheren kunnen die tegenstrijdige verklaringen niet rijmen, blijkt uit hun kritische vragen.

6. FvD vindt boycot 'antidemocratisch'; Zorgen om fascisme (11 feb)

„Het is heel bijzonder dat een democratische partij op voorhand al door alle linkse partijen al wordt uitgesloten. Dat zou ik toch wel antidemocratisch willen noemen." Met die woorden

reageerde **FvD**-lijsttrekker Johan Dessing bij AT5 op het nieuws dat elf partijen zijn club uitsluiten voor samenwerking.

Er zijn zorgen over fascistische en andere extreemrechtse idealen binnen **FvD**. Zo staat er een kandidaat op de Amsterdamse lijst die een 'blanke etnostaat' zonder Joden wil. Dessing kijkt echter liever vooruit, dan naar het verleden.

7. BBB wil een strenger demonstratiebeleid; Lijsttrekker moet 'noaberschap' een Amsterdams accent geven (13 feb)

Lijsttrekker moet 'noaberschap' een Amsterdams accent geven

- Amsterdam - Met een nuchter BBB-verhaal en een dosis Amsterdams gogme, hoopt lijsttrekker Ruud Thonhauser een plekje in de hoofdstedelijke politiek te veroveren. „Ik torn niet aan het grondrecht om te demonstreren, maar dat mag geen vrijbrief zijn om anderen te intimideren of de stad plat te leggen."

Ruud Thonhauser (63) heeft zijn handen vrij. De lange Amsterdammer verkocht zijn laatste bedrijf en hoopt na 18 maart BBB te vertegenwoordigen in de gemeenteraad.

„Ik heb er alle tijd en rust voor", zegt de lijsttrekker. Hij heeft een kleinkind en er zijn nog twee onderweg. Oppasdagen houdt hij nog even af. „Als je het raadslidmaatschap goed wilt doen, is het gewoon een fulltime baan. Dat neem ik zeer serieus."

Het is aan de oud-ondernemer om het geluid van BBB een Amsterdams accent te geven. Hij mag het 'noaberschap' van de partij naar de hoofdstad vertalen. „Die Twentse term zit in de oorsprong van onze partij. Er is eigenlijk geen goed Nederlands woord voor. Het komt neer op samen naar elkaar omkijken."

Sociale controle

„Ik ben opgegroeid in de Spaarndammerbuurt, een echte volkswijk", vertelt Thonhauser. „In die buurten was vroeger cohesie. Iedereen bleef bij elkaar in de buurt wonen. Als de buurvrouw ziek was, deed je even boodschappen voor haar. Er was sociale controle, mensen kenden elkaar." Dat Amsterdam hoopt hij nieuw leven in te blazen.

„Onze politiek is nuchter en uitvoerbaar. Gewoon gezond verstand en praktische oplossingen. We willen veel meer luisteren naar mensen."

Thonhauser was afgelopen week bij de bewoners van de Noorder IJplas, die zich al jaren verweren tegen de komst van enorme windturbines. Uiteindelijk zette BBB vanuit de provincie een streep door de plannen, wat zich vertaalde in het lokale stembureau. Zo hoopt BBB buurt voor buurt voor zich te winnen.

„Natuurlijk zijn Weesp en landelijk Noord de belangrijkste stadsdelen voor ons, maar het is niet zo dat we ons daar helemaal op concentreren. Nieuw-West is ook een speerpunt", zegt

Thonhauser. „Leefbaarheid, wonen, veiligheid, afval... Je komt overal dezelfde problemen tegen."

Levenservaring

De lijsttrekker is een stuk ouder dan de millennials die de gevestigde partijen aanvoeren. Een pluspunt, denkt Thonhauser. „Politiek is ook levenservaring." En hij beschikt over gogme. Hart op de tong, geen blad voor de mond. „Niet altijd de eigenschappen die je als politicus van pas komen, maar het is wel wie ik ben."

In het donderdag gepresenteerde verkiezingsprogramma ligt de focus op een schone stad, waar de financiën op orde zijn en die zich richt op kerntaken. BBB wil daarnaast veel strenger omgaan met demonstraties. „Ik torn niet aan het grondrecht om te demonstreren, maar dat mag geen vrijbrief zijn om anderen te intimideren of de stad plat te leggen."

Het liefst zou hij zien dat er op de 'overbelaste' Dam helemaal geen protesten meer zijn.

Amsterdam moet zich ook als stad minder mengen in buitenlandse conflicten, vindt Thonhauser. Wat hem betreft geen buitenlandse vlaggen meer op het stadhuis. Dus ook niet de Israëlische na 7 oktober 2023. „Je moet dan één lijn trekken."

Minder anti-auto

BBB wil minder anti-autobeleid. „Ouderen in het centrum zijn echt afhankelijk van de auto, zeker als zij moeilijker ter been zijn. En denk ook aan vrijwilligersorganisaties", zegt de lijsttrekker. Hij is niet tegen 30 kilometer per uur, maar alleen waar dat echt nodig is. „Op sommige plekken zou het best teruggedraaid kunnen worden."

De partij wil tradities koesteren. Een die het partijprogramma expliciet noemt is het Amsterdam Light Festival, dat pas sinds 2012 bestaat. „Dat kan een traditie worden", legt hij uit. „Het past binnen de cultuur." Maar ook Ketikoti en Kwaku horen er voor BBB bij.

Vreugdevuren

En het vreugdevuur in Floradorp. „Toen ik vijf was en mijn vader mij voor het eerst wakker maakte met oud en nieuw, waren er vreugdevuren in de Spaarndammerbuurt. Dat kan niet meer. Veiligheid voor alles. Maar het is een traditie die veel verder gaat dan 'een vuurtje stoken'. In overleg met bewoners kan het onder de juiste omstandigheden."

Als oud-horecaondernemer is ook het mkb een speerpunt. „Vergunningverlening is zo ontzettend gecompliceerd geworden", zegt hij. Vroeger was dat zo geregeld op het stadhuis, bij zijn laatste aanvraag moest Thonhauser 'een vuistdik dossier' inleveren. „Je bent bijna failliet voor je start."

Tiny house

BBB wil langs de randen van de stad straatjes erbij bouwen tegen de woningnood, maar het ook makkelijker maken voor Amsterdammers om een 'tiny house' in de tuin te zetten. Bijvoorbeeld voor een kind dat anders niet uit huis kan, of juist een ouder. „Alles wat kan bijdragen is welkom."

Thonhauser hoopt een 'missing link' te zijn in de gemeenteraad. Hij ziet niet alleen overeenkomsten op rechts. Zo vindt hij de PvdD als het gaat om het behoud van de Lutkemeerpolder. „Er is al weinig ruimte voor groen, laten we dat behouden.”

En hij wil net als Denk voorrang voor Amsterdammers bij nieuwbouw. „Als je hier geboren bent, moet je hier kunnen blijven wonen. Dat geeft die samenhang in de buurt.”

Hij wil samenwerken waar het kan en sluit zich dan ook niet aan bij de boycot van **FvD**, waar elf andere partijen zich deze week achter schaarden. „De kiezer bepaalt wat wel en niet goed is”, zegt Thonhauser. „We zijn principieel tegen een boycot. Samenwerking met **FvD** lijkt mij zeer onwaarschijnlijk. Maar je kunt wel luisteren welke ideeën zij hebben, dat zal niet allemaal slecht zijn.”

Goede moed

Thonhauser is vol goede moed om een zetel te bemachtigen. „Mijn moeder zei altijd: je moet goed voor jezelf zorgen, maar vergeet de ander niet. Zo ben ik opgevoed. Je inzetten voor een ander is een soort vanzelfsprekendheid.”

Hij doet al volop huiswerk, gaat op werkbezoeken en volgt de debatten in de gemeenteraad. „Ik stap er niet blauw in”, aldus Thonhauser.

8. FvD en de onbeschofte verdraaiing van feiten (14 feb)

Hoe meer feiten over **extremisme bij Forum voor Democratie** aan het licht komen, hoe desperater de partijleiding gaat ontkennen en jij-bakken. Alsof niet de partij die extremisten op de kieslijst zet fout bezig is, maar de journalisten die dat ontdekken. Alsof niet Lidewij de Vos verantwoording moet afleggen over dubieuze keuzes en allianties, maar de media die dat documenteren. Hoe verbeterener Forum probeert de onthullingen naar het rijk der fabelen te verbannen, hoe helderder de werkelijkheid tegen de leugen afsteekt.

Afgelopen week kwam Lidewij de Vos met een statement over de onthullingen. **Onder normale omstandigheden zou een partijleider die de democratie hoog heeft, ontdaan en bezorgd zijn als blijkt dat partijleden contacten hebben met organisaties die de veiligheidsdiensten als neonazistisch bestempelen, als ze massamoordenaars als Breivik prijzen en als ze racistisch en antisemitisch uit de hoek komen.** Ten eerste zou een partij al lang hebben moeten voorkomen dat dit soort lui kans maken zich bij hen te profileren. En als ze er toch binnenglippen, moet de partijleider ze royeren en een onderzoek starten naar deze misstanden. **Bij Forum gebeurt precies het tegenovergestelde. De partij kent tolerantie voor die rottigheid en de evolutie ervan via het jeugdkamp naar de Tweede Kamer. Verantwoording afleggen is niet de bedoeling.** Omdat ze dan zouden moeten erkennen dat ze niet van het bruine gedachtegoed af kunnen. Of er niet vanaf willen. **De smoezelige aanval op serieuze critici is hun laffe alternatief.**

Mistgordijn

De Vos koos voor een mistgordijnspeech, opgenomen met een zacht deuntje op repeat en op de achtergrond een schemerlamp en een Victoriaanse parlour palm, symbolen van

negentiende-eeuwse elegantie. Velen zullen vast hun geweten sussen bij dit fluisteroffensief dat verheven mildheid moet uitstralen, maar achter dit meubelboulevarddecor gaat geen burgerlijk fatsoen schuil. Wat De Vos zegt, staat haaks op wat haar partij en politici verkondigen: een onbeschofte verdraaiing van feiten.

Potsierlijk begint de speech met haar bezorgdheid over het fatsoen in het publieke debat en de kwaliteit van de democratie, ze waarschuwt voor polarisatie en verharding. Een belediging van alle mensen met een geheugen, die nog weten hoe Forumpolitici in het parlement dreigden met tribunalen en termen als 'rioolratten ontmaskerd' gebruikten. Ook de Forum-speeches tijdens coronatijd, die mensen opjutten tegen de overheid, waren weinig democratisch. De koortsige tirades van Baudet waarin hij terroristen prijst en massamoordenaar Poetin eert, als ook het abonnement van Forum op visites van Kremlin-ideologen en de obsessie met witte suprematie, stralen niet bepaald liefde voor de democratie uit. Is dat gedachtegoed afgeschud? Waaruit moet dat blijken? Daarom grijpt wanhopige Lidewijs naar een armoedig argument dat al decennia uitgekauwd wordt door politiek-correcten: de toon van het debat, die is schuldig. Welnee: de toon is hard, omdat de feiten ontoelaatbaar zijn. Een harde toon tegen wegstrijkend links is even noodzakelijk als tegen rechtse schunnigheid.

Het zijn geen 'jeugdzondes'

De Vos verwijt kranten dat ze meer geïnteresseerd zijn in haar kandidaten dan in de stand van het land. Welnu, de stand van het land wordt doorlopend besproken, maar niet zoals zij dat wil. En daarbij hoort ook debat over types met banden met de antidemocratische, geweld en nazisme verheerlijkende organisaties als de NVU, De Geuzenbond en Erkenbrand die sommige prominente Forum-leden aanspreken. Het is volstrekt legitiem dat journalisten deze schande tot op het bot bevragen. Maar niet voor De Vos die deze partijvervloechting met extremisme als 'jeugdzonde' en 'normaal gedrag van jongeren' bestempelt. Ten eerste: normaal is het niet, het heet niet voor niets zonde. Ten tweede: het zijn geen jeugdzondes; de voorbeelden zijn van recente datum, de abjecte uitlatingen ook. Mocht er ooit slechts sprake zijn geweest van een debiele jeugdcultuur van SS-verering, dan heeft haar reputatie de tijd doorstaan en trekt die vandaag nog steeds kandidaten aan die niet geblokkeerd worden door de partijleiding.

Op een punt raakt De Vos een gevoelige snaar bij bepaalde media: het gaat om kranten en omroepen die nooit of zelden de affiliaties van linkse politici met extremisten en terroristen onderzoeken. Dit is een schandelijke blinde vlek van de Nederlandse journalistiek, maar nog geen reden om de kritiek op de eigen banden met rechts tuig ongeldig te verklaren. De ongelijke behandeling door de pers ontslaat niemand van de intellectuele plicht om bij gelijke feiten gelijke conclusies te trekken.

Forum en zijn blinde meelopers die weigeren in te zien waar ze aan meedoen omdat het programma zo tof is en 'het kartel' opgeblazen moet worden, liefst samen met Poetin, hebben pech. Het zijn tegenwoordig de felste critici van het links-extremisme die hen genadeloos een spiegel voorhouden. Zijn ze niet gewend. Sinds 7 oktober is er een grandioos demasqué gaande van antisemitisme op links dat activisme van diverse terroristische filialen

omhelst. Dat op het andere uiterste van deze as van dehumanisering **extreemrechts met bijbehorend racisme** herrijst, is evident. Forum kan wel 'demonisering' blijven roepen, terwijl ze ook kunnen inzien dat de demonen niet verzonnen zijn, maar in eigen huis schuilen. Dat niveau van inzicht en innerlijke beschaving hebben ze niet.

Verantwoording afleggen niet

hun bedoeling

9. Half Nederland achter deel MAGA (16 feb)

WASSENAAR - Meer dan de helft van de Nederlanders steunt **delen van de rechtse MAGA-ideologie van de Amerikaanse president Donald Trump**. Dat blijkt uit een onderzoek van instituut Clingendael. 54 procent van de ondervraagden gelooft dat de 'westerse beschaving', waarbij de definitie daarvan aan henzelf is gelaten, bedreigd wordt. Een grote groep staat kritisch tegenover migratie en progressieve ideeën.

PVV-, FvD-, JA21- en BBB-stemmers maken zich het meest zorgen over bedreiging van de westerse beschaving. Ook VVD-aanhangers delen deze angst, maar in mindere mate, terwijl CDA-stemmers verdeeld zijn over het onderwerp. D66- en GL/PvdA-kiezers voelen zich het minst bedreigd.

MAGA, dat staat voor Make America Great Again, bestaat volgens Clingendael uit stromingen met verschillende ideeën over wat 'Great' betekent. Zo gaat het christelijk nationalisme ervan uit dat Amerika weer een diep christelijk land zou moeten zijn, terwijl de stroming alt-right ruimte biedt aan mensen die de liberale rechtsorde radicaal afwijzen.

Volgens het instituut is er 'reden tot zorg' over de snelle opmars die extreme en gewelddadige stemmen in de MAGA-beweging maken.

15 tot 25 procent van Nederland kan zich vinden in de ideeën van het tech-libertarisme, de politieke denkbeelden die gangbaar zijn in Silicon Valley, alt-right, het christelijk nationalisme en het anti-institutionalisme, dat zich verzet tegen een 'wereldwijde samenzwering van kwaadaardige overheden'. 46 procent van Nederland is het eens met de stelling van president Trump dat er 'shithole countries' bestaan waar mensen 'niet in staat zijn tot goed bestuur'.

10. Ver verleden (18 feb)

- - Als je conservatief bent, dan wil je iets behouden. Iets conserveren. Vroeger waren dat zaken als de klassenmaatschappij. Als je conservatief was, dan wilde je de scheve rechtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen behouden. Dan wilde je het liefst niet dat de vakbonden zware looneisen op tafel legden.

Conservatief zijn we datgene gaan noemen dat die zaken wilden preservareren. Zaken waar we nu, op links en rechts, blij zijn dat we er grotendeels van af zijn. Strijden voor homorechten en voor onafhankelijkheid van de vrouw, dat noemden we progressief. Dat noemden we zo omdat die gelijkberechtiging de beschaving vooruit bracht.

Hetzelfde gold voor de opvatting dat mensen niet mochten worden beoordeeld op huidskleur. Dat mensen niet milder of strenger mochten worden gezien vanwege de huidskleur. Dat de democratische wetten van de mens niet voor die van een, meestal door mannen bedachte, god gingen. Die rechtsgelijkheid die toen bevochten is door de progressieven. Die verworvenheden, want dat zijn het, die zijn inmiddels onvervreemdbaar. Die mogen ons niet meer worden afgepakt. Een gigantische meerderheid is het daarmee eens. Van GroenLinks tot de PVV. Misschien dat er bij Denk en bij FvD wat voorbehoud over bestaat, maar de verworvenheden worden kamerbreed omarmd.

Deze rechten hebben we. Deze rechtsgelijkheid is succesvol bevochten op de klerikale patriarchale duisternis. Maar hoe noem je het wanneer je deze beschavingsprincipes wilt behouden? Als je ze wilt conserveren. Dat je ze wilt behouden voor het nageslacht. Wil conserveren. Heet dat ook conservatief, of is die term nu dan te verwarrend?

Sommigen, met name een subgroep onder mensen die zich links noemen, staan anders in het debat. Die hebben soms de wat onbegrijpelijke gewoonte om bepaalde waarden uit een premodern verleden wel te accepteren. In ieder geval om het niet te bestrijden. Het religieuze gebod aan vrouwen om zich zwaarder te bedekken dan mannen wordt met graagte door de vingers gezien. Ook het streven om weer meer religie in de publieke ruimte toe te staan, krijgt binnen die politieke subrichting binnen links een duim omhoog. Op die manier steunt men geen progressieve zaken maar juist reactionaire.

Het verzet tegen bijvoorbeeld hoofddoeken bij de politie of het ontseculariseren van de maatschappij wordt gek genoeg vaak aangevoerd door mensen die door progressieven conservatief worden genoemd. En op zich klopt dat. Die mensen komen, in ieder geval in woord, op voor het bewaren van een liberaal-progressieve levensbeschouwing. Voor de vrijheid voor vrouwen en homo's.

Vaak is het een groot deel van de partijen die zichzelf niet als progressief definiëren die zich wat betreft stemgedrag juist hard maakt voor progressieve waarden. De andere kant van de politiek vertoont vaak stemgedrag dat in de praktijk juist een steun in de rug is voor reactionaire krachten. Krachten die terug willen naar een ver verleden. Die partijen noemen zich progressief. Ik zou ze niet meer zo noemen.

Verworvenheden ons niet laten afpakken

11. ***Ook bakfiets nu aan de beurt? (20 feb)***

- Amsterdam - Het is een beetje alsof de Partij voor de Dieren vleesvervangers wil verbieden, of de VVD die pleit voor minder asfalt. Toch wil PvdA en misschien zelfs GL de bij de eigen achterban geliefde bakfiets aan banden leggen.

De partijen zijn dan officieel nog niet gefuseerd, maar ze trekken eensgezind op om Amsterdamse gezinnen het leven zuur te maken, constateerde VVD-fractievoorzitter Daan Wijnants donderdag.

Hoewel de gemeenteraad discussieerde over een verbod voor fatbikes op drukke plekken, zou de ban voor álle e-bikes moeten gelden volgens PvdA-raadslid Farley Asruf. Hij diende een motie in, die mogelijk op steun van GL kan rekenen.

Dan zouden ook elektrische bakfietsen en hippe, minimalistische fietsen in de nabije toekomst geweerd worden uit bijvoorbeeld het Vondelpark. Het zou grote gevolgen hebben voor de havermelkelite en andere bewoners van de steeds autoluwere hoofdstad.

Verschillende Amsterdamse parken maken nu nog onderdeel uit van het 'plusnet'. Dat zijn nadrukkelijk veilige en groene routes voor fietsers. Maar ouders met kinderen in hun bakfiets moeten bij een verbod juist uitwijken naar autowegen.

Dat de PvdA met het opvallende voorstel komt, is vanwege de eerdere kritiek op het fatbikeverbod.

Linkse partijen vrezen dat een verbod op specifiek fatbikes in de praktijk betekent dat met name jongeren met een migratieachtergrond niet meer welkom zijn. Door de maatregel door te trekken naar alle e-bikes, zou dit opgelost kunnen zijn.

'JA21-retoriek'

Donderdag werd in ieder geval duidelijk dat er genoeg steun was voor het fatbikeverbod. Ondanks protest van Denk. „Het riekt naar JA21-retoriek", zei Süleyman Koyuncu. Daar kon JA21 zich inderdaad prima in vinden. Het rechtse feestje was compleet toen ook FvD zich lovend uitsprak over het verbod.

12. BBB zonder Mona Keijzer terug in tijd (24 feb)

Mona Keijzer staat erom bekend een gezond leven te leiden. De moeder van vijf zoons is al jaren bezig haar lichaam en geest te onderhouden door een flink aantal stappen per dag te zetten. Als het even kon liet ze als minister de Haagse dienstauto dan ook staan om de gang naar het parlement te voet te maken, soms ook met een omweg om het dagelijkse quotum te halen.

Toen ze zich begin februari ineens niet lekker begon te voelen, leek het euvel meer te behelzen dan een griepje. Ze moest daardoor onder meer bij de laatste vergadering van het demissionaire kabinet-Schoof verstek laten gaan. Inmiddels is ze weer hersteld.

Stemmenkanon

De oorzaak van het ziek zijn liet zich niet een op een vaststellen. Maar stress lijkt een grote rol gespeeld te hebben. Daaraan bleek het BBB-stemmenkanon de voorbije weken nogal aan bloot gesteld te zijn.

Want na de verloren verkiezingen spraken BBB-leider Caroline van der Plas, Henk Vermeer en Keijzer af dat de gewezen vicepremier de nieuwe leider zou worden, vertelt de Volendamse in een interview met De Telegraaf. De afgelopen dagen bleek die afspraak evenwel niets waard te zijn.

De al in de campagne uitgebluste Caroline van der Plas (122.624 stemmen) schuift niet Keijzer, maar haar kompaan Henk Vermeer (3469 stemmen) naar voren en heeft met de steun van Kamerlid Femke Wiersma de meerderheid van de vierkoppige BBB-fractie. De nummer twee Mona Keijzer haalde 111.839 stemmen.

Aan de leiderschapscrisis ligt een richtingenstrijd ten grondslag. De ervaren Keijzer werd in 2023 onder meer aangetrokken om professionalisering te brengen in de snelgroeierende BBB. Keijzer sprak naar eigen zeggen ook af om de focus van BBB verder uit te bouwen, richting een sociaal-conservatieve koers. Dat uitte zich bijvoorbeeld in een scherpe toon op migratie.

De BBB-verkiezingscampagne van 2025 richtte zich daar ook erg op, maar resulteerde in een verlies van drie van de zeven zetels. Het is tegelijkertijd aannemelijk dat de schade nóg groter was geweest als stemmenkanon Keijzer op de kieslijst had ontbroken.

Tekenend is dat Van der Plas het in haar verklaring over de machtsoverdracht aan Henk Vermeer vrijdag had over 'BBB-dna' dat hij zou bezitten. Daarmee wordt ontluisterend hard afstand genomen van iedere BBB'er die niet bij de oprichting van de partij betrokken was. Als zelfs de premierskandidaat, de afgelopen anderhalf jaar vicepremier en door vriend en vijand geprezen als de ervaren voice of reason in het gammele kabinet-Schoof, wordt geofferd, zijn zij de volgende die aan de beurt zijn.

Dus ook de nummer vijf Claudia van Zanten, de nummer zes Gijs Tuinman en de gewezen staatssecretaris Nicki Pouw-Verweij. Geen wonder dat zij zich in de brief waaruit De Telegraaf zondag kon citeren ook tegen de handelwijze van Van der Plas en Vermeer keren.

Wie niet van meet af aan bij de BBB-Familia zat, is op de Animal Farm van BBB dus less equal than others en kan vroeg of laat het afgesneden koeienhoofd tussen het satijn vinden, met daaromheen de weeë geur van bodylotion en tabaksrook.

Tegenvaller kabinet

Voor het nieuwe kabinet is het vertrek van Keijzer bij BBB een tegenvaller. Zeker met het oog op de senaat. De bij het CDA politiek opgevoede Keijzer bracht strategie en redelijkheid bij de BBB. Gezien haar relaas in deze krant over hoe het er intern aan toe gaat, gaat de partij terug in de tijd.

Een retour naar het overzichtelijke (en kansloze) 'met de vuist op tafel slaan' als toverstokje om langslepende problemen mee op te lossen ligt voor de hand. Met het ontbreken van Keijzers invloed binnen de partijtop, dreigt BBB zich opnieuw richting de politiek van de populistische kortzichtigheid te manoeuvreren.

BBB'ers die met een terugkeer naar veronderstelde partijwortels dromen van de gloriédagen van 2023, houden zichzelf voor de gek. Die overwinning met de Statenverkiezingen was te danken aan een brede weerzin tegen Rutte IV. BBB was destijds met als symbool de hardwerkende boeren die door dat kabinet genaaid zouden worden, een prima volks ventiel om onvrede te uiten. De meeste van die boze kiezers zijn alweer naar elders uitgeweken. Intussen is er met de (korte) regeringsdeelname bitter weinig voor de boeren bereikt.

Relevantie vermindert

Ook zijn op rechts andere partijen in de mode geraakt, zoals JA21 en FvD. De relevantie van BBB vermindert als een leeglopende ballon. Zowel door het wegvallen van de 'redelijke' Keijzer in de top, als de onrealistische veronderstelling dat het spelen van de boerenkaart een electoraat aan zal boren dat groter is dan de relatief kleine boerenachterban.

Voor de politieke relevantie wordt nu volledig op de Eerste Kamerfractie van BBB gerust, die nog een jaar zal bestaan uit 12 politiek waardevolle zetels. Als het er al 12 blijven. Er is geen enkel zicht op dat BBB meer dan een fractie van dat aantal zal weten te behouden na de volgende Statenverkiezingen. De partij wacht onder Vermeer een rol in de marge van het Binnenhof. En mag zo aansluiten in de verdrietige rij van politieke beloftes die door ego's, machtsstrijd en politiek onbenul hun eigen neergang inluidden.

13. *Kamer is doof voor 'gas-alarm' experts (26 feb)*

Van onze parlementaire redactie.

Den Haag - Ondanks een brede roep vanuit experts is bij D66, VVD, GL/PvdA, PVV, CDA, BBB, SP en PvdD geen bereidheid om op korte termijn te spreken over het beschikbaar houden van het Groninger gasveld in noodsituaties. Alleen JA21, Groep Markuszower en FvD willen hierover op korte termijn in gesprek.

Sinds de sluiting van het Groningenveld heeft Nederland geen grootschalige binnenlandse gasproductie meer als noodbuffer. Decennialang fungeerde dit veld - het grootste van Europa - als dé achtervang. Die functie is verdwenen, terwijl de vraag naar gas slechts langzaam is gedaald en huishoudens en de industrie afhankelijk blijven van aardgas.

Maar in het parlement is er geen meerderheid voor een debat over deze discussie of een gesprek met deskundigen hieromtrent. D66 - dat eerder met toenmalig staatssecretaris Hans Vijlbrief voor de definitieve sluiting van het gasveld heeft gevochten na een reeks zware aardbevingen en verzakkingen - heeft inmiddels wel om een onderzoek gevraagd. Daarin moeten de scenario's in kaart worden gebracht voor het geval de gasexport vanuit andere landen naar Nederland wordt gestopt en een inschatting gemaakt van de gevolgen hiervan voor Nederlandse huishoudens en bedrijven. Mogelijk dat de resultaten van dat onderzoek tot andere inzichten gaan leiden, zoals eerder bij de democraten ook gebeurde rondom het bijstellen van het standpunt over kernenergie.

De noodzaak om Groningen voor noodgevallen open te houden is volgens zowel energiedeskundigen als geopolitieke experts evident. Nederland en Europa maken zich nu opnieuw afhankelijk van buitenlandse gasleveranciers, waaronder de Verenigde Staten, Noorwegen en Qatar. Niet verstandig, waarschuwen zij, omdat Europa en Nederland daardoor opnieuw chantabel kunnen worden.

„We moeten ons serieus afvragen of we Groningen niet als noodvoorraad moeten aanhouden. Dan bedoel ik niet dat we weer moeten gaan produceren in Groningen, maar dat we het veld als extra optie naast noodvoorraden achter de hand houden”, zei gasexpert René Peters van TNO eerder al tegen De Telegraaf.

Hij beseft dat het een politiek gevoelig onderwerp is, maar vindt wél dat het debat hierover moet worden gevoerd. In het Groningenveld zijn driehonderd gasputten, waarvan nog niet alle putten definitief met beton zijn afgesloten. Het voornemen is wel om alles definitief af te sluiten. Niet alleen Peters, ook energie-expert Jilles van den Beukel van The Hague Centre for Strategic Studies pleit ervoor om Groningen in nood achter de hand te houden. „Het is verstandig de mogelijkheid open te houden om in Groningen te kunnen produceren in geval van een crisis."

14. *Links laat gapend electoraal gat liggen (27 feb)*

- - Kort na de start van de SP als politieke partij was zij kritisch over immigratie. Ook Jan Marijnissen was dat destijds. In 1982-1984 was ik lid van de Leidse gemeenteraad, en het SP-gemeenteraadslid Cor Vergeer was zeer uitgesproken hierover. Het toen jonge VVD-raadslid Gijs de Vries (later staatssecretaris geworden) trok van leer tegen hem in de gemeenteraad.

Vergeer verdedigde zich manhaftig. Het had met discriminatie niets te maken, betoogde hij; het bedrijfsleven trok goedkope arbeidskrachten aan in plaats van de eigen mensen goed te betalen, terwijl de lasten van immigratie drukten op de buurten waar VVD'ers niet woonden. De SP was roepende in de woestijn, en na de jaren tachtig uitte de SP deze opvattingen niet meer.

Dit schoot me door het hoofd toen ik twee jaar geleden op verzoek van de Tweede Kamer als verkenners na de verkiezingen de mogelijke coalities in kaart moest brengen. Ik heb toen Lilian Marijnissen gevraagd of ze dacht dat de SP wellicht geïnteresseerd zou zijn in deelname aan een coalitie die niet zozeer als links of rechts, maar veeleer als 'volks' gekarakteriseerd zou kunnen worden, met als een van de bindende standpunten om kritisch te zijn op immigratie.

Enkele dagen later rapporteerde Lilian Marijnissen dat een dergelijke coalitie voor haar partij niet mogelijk was. Ik heb haar bedankt dat ze het had gecheckt, en in mijn rapport aan de Kamer deze mogelijkheid afgevinkt.

Zelfreflectie

Nu gaat het electoraal niet goed met de SP. Zelfs na de vorige niet bijster succesvolle rechtse regering verloor de SP fors. Misschien was dat de reden voor diepgaande zelfreflectie, maar het was hoe dan ook frappant dat SP-leider Jimmy Dijk onlangs in een televisiedebat het volgende zei: „Iedereen in Nederland wil minder vluchtelingen. En niet omdat mensen een hekel hebben aan vluchtelingen. We lossen (problemen) niet op door de grenzen open te gooien en allemaal mensen uit andere gemeenschappen hiernaartoe te halen, om vervolgens ook gemeenschappen van ons te kunnen ontwrichten, omdat het over grote hoeveelheden mensen gaat."

Het was dapper van Jimmy Dijk om dit te zeggen.

Het is uiteindelijk onhoudbaar dat op een hoofdpunt van beleid een standpunt dat een meerderheid heeft onder de bevolking van Nederland, niet door enige linkse partij wordt ingenomen. Dat terwijl, zoals Cor Vergeer veertig jaar geleden al signaleerde, de VVD'ers in

hun 'betere buurten' mooi praten hebben, terwijl de mensen in de volksbuurten de lasten dragen.

Denemarken

Internationaal zie je dat in Denemarken de sociaaldemocraten, de zusterpartij van de PvdA, de minister-president leveren, en zeer nadrukkelijk de immigratie beperken. Het kan dus, technisch en juridisch, maar het is ook ideologisch en electoraal te combineren met het zijn van een grote linkse volkspartij.

Nu is juist door de fusie met de elitaire warhoofden van GL, deels afkomstig uit de Communistische Partij Nederland, of zoals Paul Rosenmöller destijds fan van het moordenaarsregime van Pol Pot, de PvdA buiten beeld als het gaat om het heroriënteren op de belangen van de gewone mensen. Men vindt dat populistisch. Populus is Latijn voor volk, en men vindt kennelijk luisteren naar het gewone volk beneden de stand.

Dat schept een gapend, electoraal gat voor een volkse partij, die op economische punten links is, en - anders dan de regering-Jetten - de financiële lasten niet afwentelt op de lage inkomens, maar die op een aantal andere onderwerpen een andere lijn kiest.

Immigratie is de belangrijkste. Maar ook het herstellen van de nadruk op kennis en vaardigheden in het onderwijs in plaats van politieke correctheid, ophouden met woke betutteling, niet langer onrealistische klimaatdoelstellingen nastreven om voorop te lopen in de wereld en niet meer de eigen economie beschadigen door stikstofbeleid te voeren dat direct over de grens ondenkbaar is. Dat zouden allemaal elementen kunnen zijn voor **een brede volkspartij**.

Deze standpunten zijn overigens voor een goed deel te vinden bij de PVV, BBB, JA21 en **FvD**, partijen waar de hoogopgeleide linkse elite de neus voor ophaalt, maar waar veel oude PvdA-kiezers onderdak vinden.

Kans

Natuurlijk zal er worden geprobeerd om elke volkse partij aan te smeren dat die extreemrechts is, en die partij zal extra nauwkeurig moeten zijn om foute elementen te weren. De kans dat de SP in staat zal zijn die grote partij te worden, is miniem. Het kader van die partij is door en door links, academisch hoogopgeleid, en verschilt nauwelijks van dat van GL. Dus misschien zal het bij dit ene proefballonnetje van Jimmy Dijk blijven, en blijft het gapende electorale gat voortbestaan.

Hoe dan ook is op de lange termijn de huidige situatie niet stabiel. In een democratie kan er op hoofdpunten een tijdje afstand zijn tussen de standpunten van het volk en de bestuurders, maar niet eindeloos. In steeds meer Europese landen zien we de omslag: Italië, Hongarije, Slowakije. Voor politieke partijen in Nederland is dit behalve een uitdaging ook een kans.

15. 'Mona, maak je borst maar nat'; Keijzer gewaarschuwd voor 'eenzaam bestaan' in tweede

kamer als afsplitser: 'Je zit ineens zonder ondersteuning' (2 mrt)

Keijzer gewaarschuwd voor 'eenzaam bestaan' in tweede kamer als afsplitser: 'Je zit ineens zonder ondersteuning'

Nu Mona Keijzer de deur bij BBB achter zich heeft dichtgeslagen, rijst de vraag wat zij gaat doen. Gaat ze terug naar BBB of ligt er een politieke toekomst in het verschiet voor de voormalige vicepremier bij Groep Markuszower, JA21 of in een eigen opgerichte partij?

Daarvoor 'moet er heel wat water door de Rijn stromen', verzucht Keijzer als ze reageert op de breuk met BBB en een eventuele lijmpoging. „Het is allemaal niet fraai. Weer een sociaal-conservatieve beweging die de verkeerde kant opgaat.”

Ze laat de deur naar een Wiedergutmachung met BBB op een ienienieniekiertje staan. „Ik ben geen rancuneus mens”, zegt Keijzer, die stelt dat je nooit iets moet uitsluiten. „Ik vind dat je altijd open moet staan voor gesprekken.”

CDA uitgesloten

Een terugkeer naar het CDA is in elk geval uitgesloten. „Als lid is Mona Keijzer altijd welkom”, grapt CDA-leider Henri Bontenbal. „Maar ze is bij ons weggegaan. Bij ons gaat het goed, de sfeer is goed en dat wil ik graag zo houden.”

Volgens opinieonderzoeker Asher van der Schelde (Ipsos I&O) past Keijzer bovendien niet meer bij het huidige CDA. „Het CDA is vooral populair onder kiezers uit het midden, terwijl Keijzer vooral uitstekend scoort bij kiezers van PVV, JA21, **FvD** en BBB. Keijzer is als het ware een apart merk. Tachtig procent van Nederland kent haar en onder JA21-kiezers is ze zelfs even populair als Joost Eerdmans.”

Maar een nieuw politiek onderkomen bij JA21? Nee, dat ziet voorman Joost Eerdmans niet zitten. „Dat is het simpele antwoord. Wij focussen ons op onszelf.”

En een eigen beweging? Of dat succesvol kan zijn, hangt volgens hoogleraar politicologie Matthijs Rooduijn af van meer dan electorale ruimte en een goede organisatiestructuur. „Timing, politieke dynamiek en vooral aandacht gaan bepalen of het lukt”, denkt hij.

Hij sluit niet uit dat Keijzer invloedrijk kan worden voor het minderheidskabinet. „De coalitie met JA21 heeft 75 zetels. Wie weet is zij op belangrijke terreinen de 76e zetel. Dat kan veel aandacht genereren en haar veel invloed geven.”

Keijzer haalde zo'n 111.000 voorkeursstemmen binnen de afgelopen verkiezingen, maar dat hoeft niet te betekenen dat een nieuwe politieke start eenvoudig is. „De rechterflank is al enorm druk”, zegt Rooduijn, die wijst op de vele partijen rechts van de VVD. „PVV, **FvD**, JA21, Groep Markuszower, BBB en dan Keijzer. Ze is de zesde binnen dat veld. Het is de vraag of daar nog ruimte is.”

Dat populariteit geen garantie biedt, weet voormalig VVD-minister Rita Verdonk als geen ander. In 2006 haalde zij bijna zes keer meer voorkeursstemmen dan Keijzer nu, zelfs meer

dan lijsttrekker Mark Rutte. Toch bleek er bij de verkiezingen van 2010 onvoldoende ruimte voor haar beweging Trots op Nederland.

Verdonk alleen

„Ik had zes of zeven zetels moeten krijgen op basis van mijn stemmen", zegt Verdonk. „Die kreeg ik niet, dus zat ik in m'n uppie. In de Kamer helpen die stemmen niks. De vierkante kilometer in Den Haag is een aparte samenleving."

Verdonk omschrijft de periode als afsplitser als eenzaam. „Je zit ineens zonder ondersteuning. Je oud-collega's kijken je niet al te vriendelijk meer aan en je krijgt commentaar van de pers als je niet bij een bepaald debat bent, terwijl ze niet melden dat je dan bij een ander debat zit. Het is niet fijn. Mona, maak je borst maar nat."

Toch herinnert ze zich ook luchtige momenten, zoals de avond waarop zij en haar medewerker Ada vlak voor het zomerreces in een benauwd hok tientallen moties met een vóór of tégen recenseerden. „Af en toe een slokje witte wijn en dan weer door. Die humor zal bij Mona ook wel komen."

Eenzaam hóéft Keijzer in de Kamer overigens niet te zijn. „Mona weet dat de deur van onze fractie altijd openstaat", zegt Gidi Markuszower, die hengelt naar uitbreiding van zijn groep van zeven PVV-afsplitzers. „Ik stap niet zomaar weer in een nieuw avontuur met mensen die ik allemaal niet ken", antwoordt Keijzer als ze die vraag krijgt voorgelegd. „Ik ben een raspolitica en iemand die kan besturen, dus ik ben wel aan het doorschakelen."

Keijzer zou wel 'het boegbeeld' kunnen zijn dat de Groep-Markuszower 'nodig heeft om succes te hebben', denkt opinieonderzoeker Van der Schelde. „Ze is bekend, heeft een achterban en wordt door veel kiezers op rechts gezien als een vrouw die doorzet en haar mannetje staat."

Toch moet er volgens Rooduijn wel 'een nieuwe niche' worden gevonden. Of er op rechts nog ruimte is voor een onderscheidend verhaal, betwijfelt hij. „De PVV heeft ferme anti-islamstandpunten. **FvD** probeert een eigen zuil te bouwen via sociale media. JA21 is de gematigde variant van de PVV, compromisbereid en sociaal-economisch rechts. BBB is agrarisch-populistisch en richt zich op het platteland."

'Ruimte op rechterflank'

Verdonk denkt juist dat er nu wél ruimte is omdat 'de rechterflank veel groter en diverser is geworden'. „Het merendeel van de bevolking stemt rechts", beredeneert ze.

Hoogleraar politicologie Rooduijn is sceptischer. „Verdonk was populairder dan Rutte. Maar zij is in stilte verdwenen en hij is secretaris-generaal van de NAVO."